

- NASR
- NAZM
- DRAMATURGIYA
- MUMTOZ ADABIYOT
- YOSHLAR DAFTARI
- JAHON ADABIYOTI
- ESTETIKA
- SAN'AT FALSAFASI
- ADABIYOTSHUNOSLIK
- SAN'ATSHUNOSLIK

Шарқ юлдузу

Sharq yulduzi

Унутилмас лаҳзалар

Ўзбекистон халқ ёзувчиси
Неъмат АМИНОВ
(1937 – 2005)

R-440.

Alisher Navoiy
nomidagi
O'zbekiston MK

Шарқ юлдузи

Адабий-бадий, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Мухаммад Али
Кенгесбой Каримов
Энахон Сиддикова
Иқбол Мирзо
Қахрамон Қуронбоев
Жумакул Қурбонов
Фармон Тошев
Ислом Ёқубов
Умарали Норматов

Хайриддин Султонов
Сирожиiddин Саййид
Меҳрибон Абдурахмонова
Йўлдош Солижонов
Тоштемир Турдиев
Шухрат Маткаримов
Адхамбек Алимбеков
Жамолиддин Муслим

Бош муҳаррир в.б. — Сирожиiddин Рауф

Масъул котиб — Бахтиёр Олломурод

Наср бўлими мудири — Рисолат Ҳайдарова

Назм бўлими мудири — Икром Отамурод

Адабиётшунослик бўлими мудири — Аъзамхон Қозихўжа

НАЗМ

Жамол КАМОЛ

АНВАРМИРЗО ҲИКОЯНЛАРИ

Туркум

Осмон бўйи олов ёнар,
ўт ичида Иброҳим,
Фарёд учди: "Иброҳимни
ўзинг асра, Худойим!"

НАСР

Сайёра ЖАББОРЗОДА

ПЛАВКИ ПЛАЗИР

Ҳикоя

Бирдан вужудим енглайиб, болу пардай юкорила-
ётганимни сездим. Бўйнимдаги тавки таъзирдан –
жазо ҳалқасидан озод, ёруғлик таралиб турган томон-
га қараб суниб учаяпман-у, қандайдир истак "тезрок,
тезрок" дея мени олдинга қистайди.

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Абдураҳим ЭРКАЕВ

"ҲАЙРАТ ВА-АБРОР"ДА
ЎЗЛИК МАСАЛАСИ

Навоийнинг Оллох ўз хуснини томоша қилиш учун
олами ва инсонни яратгани тўғрисидаги ғояси XIX
асрда буюк олмон файласуфи Гегель томонидан ри-
вожлантирилди. Балки у Навоийнинг асаридан хабар-
дор бўлмагандир. Лекин унинг фалсафасининг ўзак
фикри Навоий фикрларига ўхшаш.

Гулчехра ЖЎРАЕВА

НАЗМ

АЙЛАР СЎЗИНИ ҲАШАСИН СЎЗГА

Пешонадан кўрамиз излаб,
Умр тўлсин, деймиз, хислатга.
Тополмасак, афсуслар юзлаб
Айланади тақдир – қисматга.

Жўра ФОЗИЛ

НАСР

ХОНИМ

Қисса

Ҳар йилнинг ўз баҳори бўлганидек, ҳар юракнинг ўз муҳаббати бор. Ҳар йил баҳори ҳар хил келади: гоҳ ёмғир, гоҳ дўл, гоҳ чакин, гоҳ чараклаган офтоб... Демак, ҳар юракда ишқ ўзгача гул очади, ўз ифори, тикони бўлади.

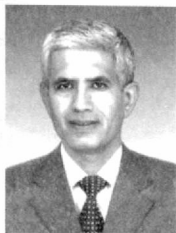

Абдулла УЛУҒОВ

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАР

МИЯТИ ДОСТИОНЛАР ДАВРИМИ?

Кейинги беш-ўн йил ичида босилиб чиққан янги дostonларнинг шакл-шамойили келгусида уларнинг ҳажми қандай бўлишидан дарак бериб, ўқувчини ташишлантиради. Чунки ҳар ким ёзганини “роман”, “дoston” деб даъво қилса, мавжуд адабий анъана, меъёрлар унутилса, адабиётнинг ахvoli нима кечади?

Улки доим воқифи сирри ниҳон бўлди манга

* * *

Ёрдин келди хату таъвизи жон бўлди манга,
Қотили ҳажр илгидин хатти амон бўлди манга.

Ваҳ, бу не мактубдурким, номаи аъмолдек
Етгач илгимга садоқатқа нишон бўлди манга.

Мехрибон соғинганим жавру жафо расмин тутуб,
Мехр таркин килдию номехрибон бўлди манга.

Доимо ёдимдасен бордур бу маъноға гувоҳ
Улки доим воқифи сирри ниҳон бўлди манга.

Гульузоро, зикру фикрингдин даме холи эман,
То Ватан булбул киби бу гулистон бўлди манга.

Эшигинда юз кетурсам Комрондек айб эмас,
Қаъбайи мақсуд чун ул остон бўлди манга.

* * *

Ушбу тун кўнглумда ёру кўзум эрди масти хоб,
Ким етишди қойилим юз ноз ила айлаб итоб.

Хаста кўнглум музтарибдур зулфи, тобиға тушуб,
Шаст аро тушган балиғ янглиғки айлар изтироб.

Хоки раҳ бўлдум, гузар гар қилмаса, эрмас ажаб,
Мен гадойи бенаво, ул Хусрави олийжаноб.

Кимки жонон чехрасида ишқ сиррин билмагай,
Не ажаб, андин деса “ё лайтани кунту тубо”.

Комрон, жонон таманноси мени пир айлади,
Эй дариғо, онсиз ўтти аҳди айёми шабоб.

* * *

Сендин айру тушкали кўнглум асири ғамдурур,
Жонима хижрон ғамидин юз туман мотамдурур.

Васлинг ўлса найлайин Наврўзу байрамким, манга
Ҳар замон Наврўздур, ҳар лаҳзае байрамдурур.

Оламу олам эли душман эса, сен ёр эсанг,
Олам аҳли бирла оламдин манга не ғамдурур.

Сендин айру не осиг эмди рафику ёрдин,
Фикринг ўлмиш маҳрамин, зикринг манга ҳамдам дурур.

Гунча янглиғ лаълидин гоҳе кўнгулдур ғарки хун,
Гаҳ паришон зулфи янглиғ хотирим дарҳамдурур.

Улки ўзи жондуру ширин лаби оби ҳаёт,
Ҳеч билманким малактур ё бани одамдурур.

Комрон дедимки, олам ичра йўк расми вафо,
Яна айтурменки, шояд бор экан оламдурур.

* * *

Фуруғу чехранг эрур субҳдек жаҳонафруз,
Тулуғи ҳуснинг эрур офтоби оламсўз.

Жамол кўзгусини матлағи зухур қилиб,
Жаҳон мазоҳирини айладинг жаҳонафруз.

Румузи ишқ билибмен юзин наззора қилиб,
Биравки ошиқ эмас ул не билсун ушбу румуз.

Юзин жаҳондин ўтургай, сенинг сари қилғай
Кишики, анга мадад қилса толиғи феруз.

Тика қиё боқишидин кўнгулни чок қилиб,
Ҳабиб ғамзасидин, ваҳки, новаки дилдўз.

Юзи гулиға анинг Комрон эрур булбул,
Не гулшан ичраким ул гулни (кўрса) чехрафруз.

* * *

Лолаву гул равнаки ҳусну жамолингча йўк,
Савру санавбар таки тоза ниҳолингча йўк.

Гулшан аро гар ҳазар бўлса мену кунжи ғам,
Гулшану боғу баҳор манга ҳаёлингча йўк.

Сарв қаддингча эмас, лола ҳаддингча эмас,
Сабза хаттингча эмас, вард жамолингча йўк.

Эйки, кўзум уйида мардумаки дийдасен,
Мардумаки дийда лек ҳиндуи холингча йўк.

Молу манол, эй кўнгул, ёр ғаму дардилур,
Икки жаҳон ҳосили молу манолингча йўк.

Гулни басе Комрон кўрдию эй гул, сени,
Обию тоби анинг чехраи олингча йўк.

* * *

Не бўлди сўрсанг, эй ой зорларни,
Бу ғамда қўймасанг афгорларни.

Манга йўл ҳуррам ҳарамда,
Қавуб атрофидин агёрларни.

Азизим, гар азиз ўлмоқ тиларсен,
Қаро туфрокка қўйма хорларни.

Кўзунг беморимен, сўргил, не бўлди,
Ғаҳе, эй дилрабо, беморларни.

Сенингдек дилбари танноз билман,
Кўрубмен гарчи кўб дилдорларни.

Хуш улким, жамъ эди бори ёронлар,
Фалактин кўрмайин озорларни.

Дариғо, Комрон, фитнайи даврон,
Паришон қилди жамъи ёрларни.

* * *

Эйки, толиё қилди чехранг офтоби ховарий,
Терга ботти оразинг оллида гулбарги тарий.

Гул юзунг нам бўлмасун ҳаргиз ажал боронидин,
Эсмасун сарви равонингга фанонинг сарсари.

Нилуфардин шохи гулда кўрмадук ул лутфким,
Қоматингдин зохир этмиш хилати нилуфарий.

Куфр элининг мақсади, дин ахлининг мақсудисен,
Толиби васлинг эрур изидий ҳам озарий.

Комрон гар бистари роҳат санга йўқтур, не бок,
Бас эмасму гулхан ичра бистари хокистарий.

* * *

Сендин айру ҳар замон кўнглум менинг ғамнокрак,
Кўкрагим ҳажр илгидин пироханимдин чокрак.

Тийғи мужгон тез этиб мастона боксанг, эй куёш,
Ханжаринг бебоку андин кўзларинг бебокрак.

Бир назар бирла билиб дардим мудово айладинг,
Йўқтурур хусн аҳлида сендин киши даррокрак.

Поклар кўнгли макомингдур магар наққоши сунъ,
Чекмади суврат бу сафҳа узра сендин покрак.

Комрон кулдур каду рафторингаким, йўқтурур,
Қоматингдин боғ аро сарви сихий чолокрак.

* * *

Нотавонеким, нигори ҳамдами ағёр эрур,
Чора қилмоқ бу қатик ҳолатқа бас душвор эрур.

Сарвни солди оёқтин қоматинг рафтор ила,
Аҳмадуллоҳ, не қиёмат қомату рафтор эрур.

Ҳар тараф қилсам гузар кўнглумда ул рафтордур,
Ҳар сори солмас назар манзур ўшал рухсор эрур.

Айлаган мендек басте зоҳидни кофир ишқ аро,
Ҳалқайи зулфи демангким, риштайи зуннор эрур.

Юз мусулмон конини тўкти кўзунгнинг ғамзаси,
Оллоҳ-оллоҳ не ажойиб кофири хунҳор эрур.

Шаҳки, чекмиш шавкат истаб соябони зарнигор,
Соябон эрмаским, ул бир пардаи пиндор эрур.

То кўрубмен, Комрон пири муғондин илтифот,
Дайр кўйида макомим кулбаи ҳаммор эрур.

Ўқтам БАРНОЕВ

БУНЁДКОР ЭЛ ҲИММАТИ

Она Ўзбекистонимизнинг бугунги кўрку жамоли, бўй-басти, жаҳон ҳамжамиятида эгаллаб турган ўрнини бундан атиги чорак аср муқаддам тасаввурга сиғдириб бўлармиди? Йўқ, албатта. Яқин ўтмишда инкирозга юз тутиб, парчаланиб бораётган шўролар иттифокига қарам халқлар муаммолар гирдобиди қолиб, бир амаллаб кун кечириш ғамида эди. Пештахталари ҳувиллаб қолган дўконлару бозорларимиздан барака кетган, “Эртага қандай кун кўрамиз?” деган кўркув, ваҳима барчамизни ўз исканжасига олганди. Бироқ дунёга улуғ ўтмиши, санъати, маданияти, юксак салоҳияти билан танилган миллат, халқнинг аросати ичра қолиб кетиши мумкин эмасди. Биринчи Президентимизнинг “Энди биз учун фақат олдингагина йўл бор, орқадаги кўприклар ёниб кетган”, деган даъваткор сўзлари ҳар бир юртдошимиз қалбиди умид машғалини ёқди. Мустақилликнинг дастлабки йиллариданок ҳал қилиш мушкул бўлиб туюлган мураккаб масалалар бирин-кетин ўз ечимини топа бошлади.

Сиёсий мустақилликка эришганимизга ҳали ҳеч қанча вақт ўтмай, ғалла мустақиллиги қўлга киритилган бўлса, кўп ўтмай, барча жабҳаларда бирин-кетин бошқа республикалардан хомашё ва маҳсулотлар харид қилиш кескин қамайтирилди. Айниқса, мамлакатимизнинг ўз автомобилсозлик саноатига эга бўлиши оламшумул ҳодиса бўлди. Энг муҳими, буларнинг ҳаммаси, энг аввало, инсонга, унинг манфаатларига, юрт ободлиги, сарҳадларимизнинг дахлсизлигига қаратилганки, жасорат ва матонатга тўла истиклол йилларининг ҳар бир куни биз учун қадрли ва тарихимизнинг олтин саҳифаларидир.

Дарҳақиқат, юртимизнинг истиклол йилларида босиб ўтган шонли йўллари, халқимиз эга бўлган моддий ва маънавий неъматларнинг санаб адоғига етиб бўлмайди. Уларга қўхна ва боқий Бухоро мисолида назар ташлайдиган бўлсак, забт этилган марралар, эсда қоғалари зафарли лаҳзаларнинг ўзи бир улкан китоб бўлади. Қаровсизликдан толиққан экинзор далалар чинакам соҳибининг қўлига ўтгач, унумли, ҳосилдор далаларга айланди. Яқин ўтмишда турли кимёвий дорилардан озурда экин майдонларида ўз меҳнатининг роҳатини кўрмай эзилиб меҳнат қилган дехкон, Истиклол шарофати ила бугун бағри бутун фермер бўлиб, ўз зами-

Ўқтам БАРНОЕВ – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенати аъзоси, Бухоро вилояти ҳоқими. 1964 йилда туғилган. Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институтини тамомлаган.

нида етиштирган сара неъматларини дунёга кўз-кўз килмоқда. Бир пайтлар гектаридан бир амаллаб 18-20 центнердан ҳосил олиниб келган бўлса, эндиликда ернинг ҳақиқий соҳиби пахта ҳосилдорлигини 29-32 центнерга етказмоқда. Бу миришкорлар етиштираётган пахта, ғалла, полиз, сабзавот ва бошқа хомашё ҳамда ноз-неъматлар нафақат бухороликлар эҳтиёжини қондирмоқда, балки бу неъматлардан мамлакатимиз, экспорт асносида дунё аҳли баҳраманд бўлмоқда.

2016 йилда вилоят иктисодиётида барқарор ўсиш суръатлари таъминланиб, ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажми 7,9 фоизга ошди. Вилоят ялпи ҳудудий маҳсулоти таркибида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши 67,9 фоизни ташкил этди.

Қандим газни қайта ишлаш мажмуаси қурилиши давом этмоқда. Мажмуа таркибига йилига 8,1 миллиард куб метр табиий газни қайта ишлаш қувватига эга завод, 114 та казиш қудуғи, 11 та маҳсус майдон ва 4 та йиғув пунктини ўз ичига олган табиий газни тўплаш тизими қиради. 370 километр газ қувури, 160 километр автомобиль йўли қуриш режалаштирилган бу лойиҳа Ўзбекистон газ конларини ўзлаштиришни янги босқичга кўтаради. Марказий Осиёдаги йирик ишлаб чиқариш мажмуаларидан бири бўлган ушбу заводда 2 мингдан зиёд доимий иш ўрни яратилади.

Барчамиз фахру ифтихор билан хотирлайдиган, бундан 23 йил муқаддам юз берган тарихий воқеа ҳусусида тўхталсам. Биринчи Президентимиз Марказий Осиёда ягона йирик иншоот – Бухоро нефтни қайта ишлаш заводининг очилиш тантаналаридан қайтаётиб, қайтадан бунёд этилган мухташам Пойи Калон мажмуасида тўхтаб, бир гапни айтгандилар: “Ишга туширган нефтни қайта ишловчи йирик иншоот халқимиз фаровонлиги, яъни бу дунёмиз учун бўлса, бундай мухташам масжиду мадрасалар қуриб, таъмирлаганлар охират ободлиги учун меҳнат қилишибди!” Бундан келиб чиқадики, юрт истиклоли имони бут ва бағрикенг халқимизга ҳам дунёвий, ҳам охират ободлиги учун беҳадик меҳнат қилиш имконини бери.

Завод мутахассислари соҳада биринчилардан бўлиб халқаро стандартлар талабига жавоб бера оладиган сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни бошқариш тизимини барпо этдилар. Марказий Осиёдаги ягона қорхона дея тан олинувчи мазкур завод ўз мақомига яраша қисқа муддатда бешта халқаро стандартлар соҳиби бўлди. Рационализаторларнинг истикболли таклифларига кўра, углеродли эритувчи ва авиация ҳамда дизель ёқилғиларини ишлаб чиқариш усуллари учун патент олинганлиги ҳам қорхонага миллиард-миллиард сўмлаб даромадлар олиб келмоқда.

Вилоятда “Аму-Бухоро ирригация тизимларини қайта тиклаш” лойиҳаси амалга оширилмоқда. Шу кунгача Қуйи мазор, Қорақўл ва Олот насос станциялари реконструкция қилинди. Умумий қиймати 406 миллион АҚШ долларида ортик бўлган мазкур лойиҳа доирасида Аму-Бухоро-I янги насос станцияси қурилади, Аму-Бухоро-II, Қизилтепа ва Қизилтепа-I насос станциялари реконструкция қилинади. Бунинг самарасида Бухоро вилоятида 275 минг, Навоий вилоятида 40 минг гектар ер сув билан барқарор таъминланади. Йилига 134,2 миллион киловатт электр энергияси, 25,6 миллиард сўмдан зиёд бюджет маблағи тежалди.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев шу йил март ойида Бухоро вилоятига қилган сафари чоғида вилоятда амалга оширилаётган қатор иктисодий ва ижтимоий лойиҳалар тақдиротида, жумладан, Пешку туманида ташкил этиладиган чорвачилик комплекси, “Жондор Чинор чорва” масъулияти чекланган жамияти томонидан ташкил этиладиган паррандачилик мажмуаси, Бухоро, Ромитан, Олот туманларида ташкил этилаётган чорвачилик хўжаликлари лойиҳалари, Бухоро тарихи давлат музейи лойиҳаси билан танишди. Хусусан, Пойи Калон, шунингдек, Арк кўрғони мажмуасида бўлганида, Бухоро тарихини, қадимий бозорларини тиклаш,

Бухоронинг туризм салоҳиятини янада ривожлантириш, жумладан, хунармандлар мавзесига сайёҳларни кенг жалб қилиш, миллий хунармандлик анъаналари ва кўнгилочар дастурларни намойиш қилиш бўйича зарур кўрсатмалар берди.

2017-2021 йилларга мўлжалланган, саноат, кичик бизнес, транспорт, қурилиш индустрияси, қишлоқ хўжалиги, туризм ва бошқа соҳаларни ривожлантиришга оид, умумий қиймати 3 триллион сўмдан зиёдни ташкил этувчи 4,5 мингта лойиҳа ишлаб чиқилгани, бу мақсадлар учун жорий йилнинг ўзидагина банклар, хорижий инвесторлар ҳамда ишбилармонлар ҳисобидан 1 триллион 32 миллиард сўм маблағнинг ажратилиши Бухоро иқтисодий ҳаёти учун бекиёс янгилик, вилоят аҳлига муносиб тўхфа бўлди.

Дарҳақиқат, воҳада амалга ошириладиган бунёдкорлик лойиҳалари ичида Бухоро–Мискин темир йўли, қайта қуриладиган ва реконструкция қилинадиган Аму–Бухоро ирригация тизими, пиллани қайта ишлашдан тортиб, экологик тоза, ҳар қандай иқлимга мос ипак матоларни экспорт қилишга ихтисослашган “Бухоро бриллиант силк” Ўзбекистон–Хитой қўшма корхонаси алоҳида аҳамият касб этади.

“Ўзбекенгилсаноат” акциядорлик жамияти томонидан 2017-2018 йилларда Бухоро вилоятида пахта толасини қайта ишлаш дастури лойиҳаси ишлаб чиқилган. Бугун Бухорода етиштирилаётган пахта толасининг 20,6 фоизи вилоят ҳудудида саноат усулида қайта ишланмоқда.

Эндиликда вилоятнинг 7 та шаҳар ва туманида амалга татбиқ этилаётган янги лойиҳалар фойдаланишга топширилиши натижасида 13 та йирик саноат корхонаси томонидан вилоятда етиштириладиган пахта толасининг 65 фоизини ўзимизда қайта ишлаш имконияти яратилади. Натижада яна 5 минг нафар кишининг доимий иш билан бандлиги таъминланади.

Бу жиҳатдан, Бухоро шаҳрида ишга туширилиши режалаштирилаётган “Бухоро коттон текстил” корхонаси ҳам алоҳида аҳамиятга эга. 1000 кишининг бандлиги таъминланиши кўзда тутилган корхонада 6,5 минг тонна ип-калава, 10 минг квадрат метр газлама ва 1,5 миллион дона тайёр тикувчилик маҳсулотлари ишлаб чиқарилади.

Шунингдек, Олот туманидаги “Мергантекс” масъулияти чекланган жамияти, Пешку туманидаги ип-калава ишлаб чиқаришга ихтисослашган кўп тармоқли корхона, Бухоро туманидаги пахта етиштиришдан тайёр тўқимачилик маҳсулоти ишлаб чиқаришгача бўлган жараёни қамраб оладиган пахта-тўқимачилик кластери, табиий ва кимёвий толалардан интеграция асосида тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни ташкил қилиш лойиҳалари ҳам вилоят ижтимоий-иқтисодий ҳаётини тубдан ўзгартириши назарда тутилмоқда.

Ўз навбатида, Швейцариянинг машҳур “Ритер” компанияси замонавий дастгоҳлари билан жиҳозланадиган “Индорама Индаст ЛТД” Ўзбекистон–Сингапур корхонаси, “Жондор Чинор чорва” паррандачилик комплекси сингари ўнлаб ишлаб чиқариш объектлари ишга туширилиши режалаштирилаётгани қалбларни ғурур ва ифтихор туйғуларига тўлдирди.

Одамлар турмушини яхшилаш, уларнинг маънавий юксалиши, сihat-саломатлигини муҳофаза этишни таъминлаш Президентимиз ташаббуси билан ишлаб чиқилган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси, шунингдек, “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” Давлат дастурида устувор вазифа сифатида белгиланган. Президентимиз кўрсатмаси асосида вилоятимиз марказида универсал спорт мажмуаси, замонавий лойиҳалар асосида 50 та кўп қаватли арзон уйнинг барпо этилиши,

Республика ихтисослаштирилган урология маркази Бухоро филиалининг ташкил қилиниши, Шошилинч тиббий ёрдам илмий маркази Бухоро филиалида янги қабулхона, Ибн Сино номидаги тиббиёт институти ўқув биноси ва клиникасининг қурилиши, туманлардаги шифохоналар ва кишлоқ врачлик пунктларининг энг янги асбоб-ускуналар билан жиҳозланишига қаратилган лойиҳалар тақдимоти ана шу вазифаларнинг изчил тарзда амалга оширилишидан далолатдир.

Маълумки, 1997 йил Бухоро шаҳрининг 2500 йиллиги муносабати билан Масжиди Калон, Минораи Калон ва Мир Араб мадрасаларидан иборат Пойи Калон мажмуаси тубдан таъмирланган эди. Президентимиз эндиликда мазкур мажмуа қиёфасини янада очиш, серфайз қилиш заруриятидан келиб чиқиб, Масжиди Калон ва Мир Араб мадрасаларини қайта таъмирлаш бўйича мутасаддиларга тегишли кўрсатмалар берди. Мажмуадаги ҳунармандлар растасини икки қаватли қилиб қайта қуриш, йўлакларни янада кенгайтиришни тақлиф қилди.

Давлатимиз раҳбари Арк кўргони мажмуасида Бухоро вилоятининг туризм салоҳиятини янада ошириш дастури тақдимотида ҳам иштирок этганда, Бухоронинг бу соҳада истикболи юксак эканлигини таъкидлади.

Эндиликда Ўзбекистон Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси томонидан Бухоро вилоятининг туризм салоҳиятини янада ошириш дастури асосида 39 та лойиҳа амалга оширилади. Сайёҳлар хавфсизлигини таъминлаш, туризмнинг зиёрат қилиш, экологик, маърифий, этнографик, гастронмик, спорт, даволаш-соғломлаштириш, кишлоқ, саноат, ишбилармонлик туризми ва бошқа турларини тараққий эттириш, БМТнинг Бутунжаҳон туризм ташкилоти (ЮНВТО) ҳамда туризм бўйича нуфузли халқаро ва миллий ташкилотлар билан ҳамкорликни кенгайтириш, сайёҳлик индустрияси объектларини жадал ривожлантириш, йўл-транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини қуриш ва реконструкция қилиш чора-тадбирларига 18,5 миллиард сўм маблағ сарфланиши кўзда тутилган. Шунингдек, Бухоро тарихи давлат музейи лойиҳаси ҳам ишлаб чиқилган бўлиб, 1,2 гектар майдонни ўз ичига олувчи ушбу музей қурилишига бюджет маблағлари ҳисобидан 68,3 миллиард сўм сарфланиши мўлжалланмоқда. Музей қурилиб ишга туширилса, Арк кўргонида сақланаётган ноёб экспонатлар у ерга кўчирилади. Олтмишдан ортиқ иш ўрни яратилади. Бухоро вилоятида 660 та маданий мерос объекти мавжуд. Уларнинг аксариятини археологик объектлар, монументал санъат асарлари, архитектура ёдгорликлари ташкил этади. Мазкур иншоотларни ҳозиргидан-да кўпроқ асраб-авайлаш имконияти яратилади.

Биринчи Президентимиз хотирасини абадийлаштириш мақсадида Бухоронинг марказий кўчаларидан бирига Ислом Каримов номи берилгани шаҳримиз аҳолисини руҳлантириб юборди. Ушбу кўча қиёфасини ўзгартириш, унинг икки томонида замонавий бинолар барпо этиш бўйича уч йилга мўлжалланган лойиҳа ишлаб чиқилди. Ислом Каримов ва Ибн Сино кўчалари кесишган жойда эса Универсал спорт мажмуаси бунёд этилади.

2018 йилда фойдаланишга топшириладиган ушбу мажмуада спортнинг 15 тури бўйича мамлакатимиз ва халқаро миқёсдаги мусобақаларни ўтказиш имконияти яратилади. Ундан ўрта машғулотлар зали, бассейн, теннис корти, 4 минг томошабинга мўлжалланган зал ўрин олади. Мажмуа спортчиларни тайёрлаш, мураббийлар малакасини ошириш, спорт методикаси бўйича намунавий марказ бўлади.

Мажмуада ёзги ва қишки спорт майдонлари ҳам қурилади. Вилоятдаги спорт иншоотларини инвентаризация қилиш, уларни муайян спорт турига ихтисослаштириш, оммавийлигини ошириш ишларига ҳам катта эътибор қаратилмоқда. Фахр

билан айтиш керакки, бухоролик ёшлар орасида Ўзбекистон ҳақли равишда ифтихор қиладиган спортчилар етишиб чиққан. Масалан, “Рио-2016” Олимпиада ва Паралимпиада мусобақаларида иштирок этган Ўзбекистон спортчилари сафида бухоролик атлетлардан 12 нафари лицензияни қўлга киритиб, улардан 8 нафари ғолиб ва совриндорлар каторидан жой олди. Айниқса, шербилак йигитларимиз “Ўзбек бокси” деган янги атамани дунё ахлининг онгига муҳрлаб қўйишди. Фахр билан айта оламизки, бу мурасис жанглarda бухоролик чарм қўлқоп усталарининг хиссалари салмокли бўлди. Шаҳобиддин Зойиров олтин, Шаҳрам Ғиёсов кумуш медалларни қўлга киритган бўлсалар, машҳур курашчиларимиз Ришод Собиров, Ихтиёр Наврўзовлар бронза медалларга эга бўлдилар. Паралимпия беллашувларида иштирок этган дзю-дочиларимиз Шерзод Намозов (олтин), Ширин Шарипов (бронза), Феруз Саидов (бронза), Шухрат Бобоев (бронза)лар ҳам ўзбек деган миллатнинг дунёда ҳеч кимдан кам эмаслигини, пешқадамлар ичра зўр эканини амалда исботладилар.

Дарҳақиқат, Бухоро бугун ўз тарихининг янги бир даврини бошдан кечирмоқда. Қадимий бу элнинг бугунги салобатли киёфаси бунёдкор элимизнинг меҳнати ва ҳиммати самарасидир.

Шундай кунларда адабиёт аҳли олдида мамлакатимизнинг эртанги кунига ишонч туйғуси билан яшаётган ва шу йўлда меҳнат қилаётган халқимизнинг жасорат ва ҳимматини қуйлашдек долзарб, ўз навбатида, савобли вазифа турибдики, буни вилоятда яшаб ижод қилаётган қаламкашларимиз шараф ила адо этадилар, деган умиддамиз.

**Ҳар бир миллатнинг ақл-заковату
яратган маданият бойлиқ барча мил-
латларнинг маънавий бойлигига,
равнақ топишига ва улар мадания-
тининг яқинлашувига ёрдам беради.**

Иброҳим МҶМИНОВ

Айтар сўзинг ўхшасин сўзга

Гулчехра ЖЎРАЕВА

Жон озиғи – ширин сўз азал,
Унда сеҳр оҳанрабо бор.
Ҳар неъматдан лазиз ҳам афзал
Яхши сўзда мужассам виқор.

Ёмон сўзинг оёққа кишан,
Сиртмоқ каби аста ўрайди.
Яхши сўзинг дўст каби равшан,
Эзгуликни сенга сўрайди.

Ширин сўзинг бўлмаса агар,
Булбулларнинг навосидан ол.
Ширин сўзинг бўлмаса агар,
Гўзалликнинг ҳавосидан ол.

Ширин сўзни ол баҳорлардан,
Кўзингга сурт бодом гулини.
Сармаст бўлиб ноз ифорлардан
Ўрган унинг майин тилини.

Ширин сўзинг бўлмаса агар,
Ошиқларнинг туйғусидан ол.
Ширин сўзинг бўлмаса агар,
Чақалоқнинг кулгусидан ол.

Ширин сўзнинг бекиёс кучи –
Оқ кўнгилга жойлашган виждон.
Бир ширин сўз айтмоқлик учун
Бу дунёга келади инсон!

Гулчехра ЖЎРАЕВА – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1937 йилда тугилган. Ўрта Осиё давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) тамомлаган. Шоиранинг “Бахтим борки”, “Менинг маржонларим”, “Йилларим, йўлларим”, “Ҳаяжон”, “Нафис туйғулар” номли ўн бешдан ортиқ шеърый тўпламлари нашр этилган.

Юлдузлар қўшиғи

Қалбимдан нур олиб ёқдим кечани,
 Чараклаб ёришди кўкда юлдузлар.
 Седана юлдузлар, ой-чи, кулчани
 Эслатиб оқ парда ортида сузар.

Бир парча булутни қилиб дастурхон
 Оймома кулчани узатсам кунга...
 Зухра ҳам шу қадар яқинки бу он
 Қўлимни узатсам етгудек унга.

Самода сайёра сонсиз, бесанок,
 Ерда ҳам кам эмас жонли юлдузлар.
 Келажак йўлига бўлмоққа чирок,
 Ердаги юлдузлар ёнар кундузлар.

Тақдирим ҳақида сўйланг, юлдузлар,
 Бўйнимга тақинг юлдузлардан маржон.
 Мен ҳам порлаб турай бамисли сизлар,
 Бегубор бағримни этиб кенг осмон.

* * *

Бугунги иш бўлсин бугун,
 Кеч бўлади эртага.
 Кўз ҳам ботир, қўл ҳам ботир,
 Ғайрат тушса ўртага.

Эрталарнинг эртаси мўл,
 Бугун эса биргина.
 Юрагига топсангиз йўл,
 На афсус йўқ, на гина.

Эринчоклик дерлар бало,
 Орқага тортиб кетар.
 Вакт – ҳакамга ким бепарво,
 Танбалу гумроҳ этар.

Қолган ишга қор ёғаркан,
 Будир аён ҳақиқат.
 Оллоҳ берган неъмат экан,
 Ҳар кунимиз ғанимат.

Иш тугамас кундуз ва тун
 Келаверар галма-гал.
 Ажаб эмас, бугун – бир кун
 Тақдирингиз этар хал.

Хазина

Жавон тўла турли китоблар,
Янги, эски бари аралаш.
Улар ақл, зехнни тоблар,
Ҳар бири бир устозга ўхшар.

Китоб нондек, ҳаводек азиз,
Онгимизга озика, неъмат.
Юришмайди ишимиз усиз,
Сатрларда яшайди ҳикмат.

Ўтмиш, бугун, эртамиз шунда,
Ҳар китобда ўзгача олам.
Варакласам саҳифа кунда,
Мен бошқача – янгича одам.

Китоб – дўстим, ҳаёт – йўлдошим,
Мафтун этар дурдона сўзлар.
Гоҳ етмаса вақт ё бардошим
Ўкимаган кунга афсуслар.

Аждодимиз қолдирган мерос:
Руҳи яшар, даҳоси яшар.
Улкан бойлик – ҳадисларга хос,
Китоб билан мунаввар башар.

Замон ўтар, ўтар асрлар,
Бирин-кетин келаркан авлод.
Яратилар янги асарлар,
Китоб борки, бор тараккиёт!

* * *

Тақдир бўлса, тақдири азал,
Бирлашади икки ёш юрак.
Турмушини қувончлар безар,
Остонаси гуллаган палак.

Кимни кимга боғлагай тақдир,
Қани, бўлса у қўлимизда?
Назаримда сирлиги ҳақдир,
Армон бўлар гоҳ қўнглимизда.

Тақдир ўзи қайда манзили?
Олисларда, дея, биламиз.
Балки бизга яқиндир ўзи,
Билиб-билмай қўлдан берамиз.

Пешонадан кўрамиз излаб,
Умр тўлсин, деймиз, хислатга.
Тополмасак, афсуслар юзлаб
Айланади тақдир – қисматга.

Нозик

Берган гулинг ўхшасин гулга,
Сехрласин гунчалар нози.
Меҳр сочсин ифори дилга,
Аёл кўнгли гулдан-да нозик.

Айтар сўзинг ўхшасин сўзга,
Юракка юк баланд парвози.
Содда, ширин лутф керак бизга,
Аёл кўнгли гулдан-да нозик.

Дўстинг бўлса ўхшасин дўстга,
Яхши-ёмон кунда ҳамрози.
Садокатдан эзгулик ўсган,
Аёл кўнгли гулдан-да нозик.

Ёринг эрса ўхшасин ёрга,
Ҳаётингдан этолсин рози.
Ўз бахтингни берма бировга,
Аёл кўнгли гулдан-да нозик.

Миннат билан боқманг кўзига,
Йўқолмасин гўзал пардози.
Ажин бўлиб тушманг юзига,
Аёл кўнгли гулдан-да нозик.

* * *

Қалбингизда ўстиринг гул,
Ён атрофга чирой сочсин.
Сиз-ла суҳбат курган кўнгли
Эзгуликка эшик очсин.

Қалбингизда ёқинг чирок,
Юзингиздан ёғилсин нур.
Сиздан ёғду олган ўрток
Ўзгаларга уласин у.

Қалбингизда очинг чашма,
Ой, қуёшга бўлсин кўзгу.
Ким меҳрга экан ташна,
Қониб ичсин тоза туйғу.

* * *

Замин юрагидан чиққанмиз икков,
Теран илдизларинг, томирларинг бор.
Менинг-да риштамни узолмас биров,
Бир сойдан сув ичиб яшаймиз, чинор.

Бу гўзал бўстонлар бокийдир, бари
Бизники, шу боис, севгим ҳам улкан.
Гулзорга кўнгандек бир асалари
Мен сендан бол эмиб яшайман, Ватан!

ХОНГУЛ

Қисса

Жўра ФОЗИЛ

I

Бу ерлар Бухоро заминининг адоғи...

Тирамоҳ. Дарё нуқрадек ялтираб, малла барханлар, қалин тўқайлар, тилларанг қамишзорлар кўксини чок-чок этиб, куз сувларини узоқ-узоқларга ҳайдайди. Энди у кони жўш уриб, босар-тусарини билмай қолган йигитга эмас, вазмин, ўртаяшар кишига ўхшаб кетади.

Соҳил ранглар хилма-хиллигидан телбаланади. Сарик, конталаш, қирмизи товланган тўқайзор кўзни камаштиради. Дов-дарахт – жийда, туранга, терак куз ҳукмига бўйсунган. Фақат қора толлар сабза либосини ечмаган, ечишни истамаган. Уларнинг бу қилиғи тақдири азалга норизолик, ҳазонрез мавсумига қарши исён бўлиб туюлади. Тирамоҳ юракка олиб қирган ҳазин оҳангларни бир зумгина тўхтатади, баҳор хиди димокка урилади...

* * *

Кўройдин. Она-бола соҳилда эмин-эркин сайр этиб, нам тушиб, анча юмшаб қолган ўт-ўланларни эринибгина қавшашар, ахён-ахёнда атрофга қулок тутишарди.

У Бухоро ноёб буғулари – Хонгул¹нинг сўнгги авлодидан бўлиб, энди уч ёшга қирган, олдида иргишлаб юрган, шохлари уч берган кичкинтой биринчи боласи эди.

Шамол кўзгалган, тўқай ҳазонлар хуштаги, қамишлар шовуллашига тўлган. Ойнинг хирагина шуъласи қалтирок тўлқинлар елкасида парча-парча бўлиб оқиб кетарди.

Бир вақт она буғу чанкаганини сездди. Жигаргўшасини тўқай этагида қолдириб, соҳилга тушди. Ой нури қўшилиб, қумушдек жимирлаб ётган сувга лаб босди, ҳузур қилиб симирди. Қониб ичгач, ортига ўтирилди, керишди ва кўксини баланд кўтариб, бурнини шамол эсаётган томонга тутди. У ўзига таниш ва қадрдон хидни, бултурги жуфтининг бўйини изларди. Шохлари тарвақайлаб кетган, оёқлари

¹ Хонгул – Бухоро бугуси. Бутунлай йўқолиб кетиш хавфи туғилгач, Халқаро ва Ўзбекистон “Қизил китоб” ларига киритилган. Ўзбекистонда Амурдарё соҳилларида, Қизилқум ва Бадайтўқай кўрикхоналарида кўпайтирилмоқда.

Жўра ФОЗИЛ – 1949 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тугаллаган. “Муҳаббатнинг байрамлари”, “Барқут мавсум”, “Бухоро элчиси”, “Бахт юлдузи”, “Менинг қизил гулим”, “Айриқч оstonаси” каби китоблари нашр этилган.

бақувват, катта-катта кўзлари ёниб турадиган эркак бугу – Сардорнинг келишига ҳали анча борлигини билса-да, барибир изларди, кўмсарди.

У келади. Жийда барглари янада қурукшаб, тунлар бироз салкинлаганда, у албатта келади ва ўтли ўкирик билан жуфтлари, рақиблари юрагига гўлгула солади.

Она бугу бу лаҳзаларни ҳам севинч, ҳам кўркинч билан кутарди. Чунки улар учрашгунча Сардор тўқайнинг манамаман деган эркак бугулари билан ҳаёт-мамот жангига киришиши, ҳарам эғалигини саклаб қолиш учун уларни албатта енгиб чиқиши керак. Сардорнинг ҳарамида ундан ташқари яна тўртта қорақўз ургочи бугу бор. Улар ҳам Сардор измида. Бу – она бугуга ёкмаса-да, ноилж, тўқай қонунияти шундай.

Бултурги жанг ҳам жуда шиддатли бўлганди. Кун бўйи давом этган бу олишувда Сардор икки эркак бугуни қора қонига белаган, яна бирининг шохини синдирган ва ҳарамини эргаштириб, тўқайнинг энг олис, энг боқира гўшаси – Йўлбарсдарага жўнаганди.

Ҳа, у келади. Фақат, дарё суви бироз тиниклашсин... У албатта келади ва ўтли ўкириги тўқайни, она бугу кўнглини тўлдирди...

...Она бугу бирдан хушёр тортиб, сесканди, боласи қолган тўқай этагига назар ташлади. Болажони бамайлихотир, энди мустаҳкам бўлиб қолган тишлари билан “курт-курт” ўт чайнарди. Она унинг истикболига юрди. Бир неча қадам ташлади-ю, котиб қолди. Атроф қундуздек ёришиб кетди, рўпарада Қуёш пайдо бўлди, лекин негадир Қуёш иккита эди. Дахшатли гўмбурлаш аро болажонининг аянчли чинкиригини ва яна аллақандай гуриллаган, гўнғир-гўнғир товушларни эшитди, аччиқ бир хид димоғига урилди. Нима қилаётганини ўзи ҳам билмай, энди негадир узоқлашиб бораётган Қуёш ортидан югура бошлади.

Ҳар қанча югурмасин, шуълалар тобора узоқлашиб борар, боласининг таниш хиди ўрнига, аччиқ бир бўй димоғини тўлдирганди.

У қанча югурганини билмайди, охири ҳолдан тойгач, яна тентирай-тентирай, боласини қолдириб кетган тўқай этагига қайтди.

Бирдан боши айланди: у эзгиланган ажриқ устида боласининг хидини туйди! Ажриққа жигаргўшасининг иссиқ қони тўкилганди. Начора, она жон ҳолатда ажриқни ялади, тамшанди, яна боши айланди ва хира ёғдуда қорайиб турган қон халқобига гурсиллаб йикилди...

Она бугу кўзини очганда, дарё тўла қон оқарди. Наҳот, боласининг қони ҳамон оқаётган бўлса, бу қандай бедодлик?! Йўқ, уфқдан кўтарилаётган Қуёш атрофни мунаввар этган, унинг илк нурлари дарё юзини қонлантирган эди.

Она бугу зўрга ўрнидан турди. Юришга мадори йўқ, азойи бадани қакшаб оғрирди. Кўкраклари, олдинги оёғига болажонининг ажриқ, ҳас-чўп аралаш қони ёпишиб, қорайиб қолганди.

Бизни ўраб турган табиат, ҳайвонот ва наботот оламига муносабат мавзуси ҳар бир даврда ўзгача ранг ва оҳанг, рамз-тимсоллар қанотида қоғозга кўчади. Бу изҳорларда гоҳ ташвиш-хавотир, гоҳ қониқиш-эхтиром ифода топганидек, инсоннинг табиатга муносабатида меъёр чегарасининг бузилиши ҳам барча даврларнинг бирдек оғриқли муаммоси бўлиб қолаверади. Зотан, азал қонуни шундай – табиат инсонга, инсон эса табиатга боғлиқ. Инсон ўзини табиатдан айро тасаввур этолмаганидек, табиат ҳам борлиги ва борлигини ҳар лаҳза ёдимизга солаверади.

Жўра Ҳозилнинг эътиборингизга ҳавола этилаётган мазкур қиссаси ўтган асрнинг 80-йилларида ёзилган. Унда инсоннинг табиатга шафқатсиз муносабати мисолида одамлар орасидаги зиддият ва тўқнашувларга ишора қилинади. Табиатга бирёқлама муносабат оғир йўқотишларга олиб келганидек, инсонлараро муносабатларнинг дарз кетиши маънавий таъназулга омил бўлади. Ёзувчининг “Хонгул”и шунга бевоқифа ишорадир.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Наср кенгаши

У оёқларини ялади, кўзларидан тиркираб ёш оқди, яна атрофни туман қоплагандай бўлди ва шундоқ рўпарасида жигаргўшасининг сурма тортилгандек қора кўзларини, энди шаклланаётган шохларини кўрди, жон ҳолатда олдинга интилди. Лекин бир лахзада туман таркаб, боласи тубсиз бўшлиққа сингиб кетди.

Бутун вужудини аллақандай тушуниксиз, ўтли бир оғрик ёндирар, сув ичгиси келарди, лекин соҳилга тушишга қўрқарди. Чунки кечагина жимир-жимир сув оқиб ётган дарё бугун кип-кизил қонга тўла эди.

Бўлди! У энди бу тўкайни тарк этади. Тиксувотга кетади. У ер жуда сокин, ўтўлан мўл, дарё ҳам шовкин солмайди.

Тиксувот... О, Тиксувот, сўлим маскан, болалиги, балоғат ёши ўтган гўша... У ерда Сардорни илк бора учратган эди.

Улар тенгқурлари билан тўкай ўртасидаги сайхонликда ўтлаб юришар, бир-бирларини туртиб, шохлари билан эркалаб-сузиб, нимадандир масрур, мағрур эдилар.

Бирдан тўдада саросима бошланди. Тўкай ичкарисидан кўкракдор, шохлари тарвақайлаган эркак бугу чиқиб, наъра тортганича, тўда томон қуюндай елиб кела бошлади. Бу – Сардор эди, лекин унинг Сардорлигини ёш буғулар билмасдилар ҳали.

Ваҳшат билан келаётган Сардор тўдага яқинлашганда кескин тўхтади, бирдан мулоийм тортиб, унга яқинлашди ва шохи билан биқинига секин туртиб, пишқирди, сўнгра бўйнига лаб босди, бакувват оёқлари билан ер тепинди...

Сўнгра... Сўнгра лаззатли бир оғрик ёш буғунинг бутун вужудини ёндирди, мунки кетди, лекин йиқилмади.

Тиксувот, Тиксувот. Тиксувотдан Йўлбарсдарага етиб олиш кийин эмас. Йўлбарсдарада йўлбарс йўқ, йўлбарслар кирилиб кетган. Йўлбарсдарада бўрилар бор. Бўрилардан қўркмаса ҳам бўлади. Улар одамлардек жонингга кийноқ солмайди, вужудингга ёндиргучи кўрғошин жойламайди. Боз устига, ёнингда Сардор турганда, бўри нима деган гап?

Она бугу боласи қурбон бўлган жойга сўнгги бор назар ташлаб, Тиксувотга йўл солмоқчи бўлди. Лекин бу не ҳол, оёқлари ерга ёпишгандай, сира ўрнидан қимирлаёлмасди. У турган ерида гир айланар, ўша машъум нактадан бир қадам ҳам нари жилолмасди. Бир вақтлар вужудини кўпиртириб сўнг жигарбандига кўчган, энди эса сарғиш ажриқлар устида қотиб ётган қон уни заминга михлаб турарди.

Она бугу шу тахлит неча кун юрди, билмади. Куз қуёши дарё узра юксалиб, тўкай ажиб нурга тўлган қунларнинг бирида у таниш ўкирикни эшитди, эшитди эмас, бутун вужуди билан ҳис этди. Лекин товуш аввалгидек ғолибона наъра эмас, алланечук аламли, аянчли нидо эди, назарида.

Она бугу бутун борлиқни унутиб, овоз келган томонга қараб югура бошлади. У шох-шаббалар баданини тирнаганига ҳам эътибор бермай, узок югурди. Овоз яна такрорланди, бу сафар товуш аввалгисидан ҳам аянчлироқ эди. Она бугу бир зум тўхтаб чўзиқ нола билан жавоб қайтарди-да, яна югуришда давом этди.

Сардор келибди! Сардор Йўлбарсдарадан қайтибди, лекин овози нега бунчалар ночор, аянчли?!

У бир томони тик кирғок, бир томони жарлик бўлган майдончага етиб келганида, жанг охирилаётган эди. Она бугу бир чеккада жангни томоша қилиб турган ургочи буғулар тўдасига қўшилди.

Ана, Сардор! Сардор жуда ҳорғин, шохлари бутун, лекин биқинидан қон оқарди. Рақиб, ўзидан ёш, дуркун бугу, шохининг бир томони учиб кетган бўлса-да, у Сардорни енгаётгани аниқ эди. Буни она бугу дарҳол ҳис этди, бадани жунжикди.

Мана, Биршох аввал орқага тисарила-тисарила, шайланиб, сўнг шиддат билан олдин-

га ташланди ва Сардорга қаттиқ зарба берди. Зарба товуши Сардорнинг жон аччиғидаги нидоси билан қўшилиб кетди. Она буғу чакмоқ чакди, деган ҳаёл билан кўзларини юмди.

Кўзларини очганда, Сардор оёқларини чўзиб, оқиш бўйинини кўрсатганча, ерда хириллаб ётар, оғзидан кўпик оқарди.

Эвоҳ! Наҳот, бутун тўқайни титратган, буғулар юрагига ғулғула солган Сардор шу бўлса?! Наҳот, Сардор енгилди?!

Она буғу ортиқ чидаёлмади, тўдадан ажралиб, сўнгги нафасларни олаётган Сардорнинг тепасига борди. Сардор ҳам унинг ҳидини туйди шекилли, сўниб бораётган кўзларини очди. Бир вақтлар ўт чакнаб турадиган кўзлари жикка ёш эди.

Она буғу эгилиб, Сардорнинг тумшугига лаб босди, аввал ўзига таниш, кадрдон ҳидни, кейин иссиқ қон ҳидини туйиб, сесканди. Сардорнинг қонидан боласининг иси келарди! Она буғу телбаланиб, ўқира бошлади, турган жойида гир айланиб, ер тепинди, нола чекди. Лекин ҳеч кимнинг бу билан иши йўқ, тўдадаги барча урғочи буғулар чеккадан такаббуруна кўкрак кериб турган Биршоҳнинг атрофида парвона эдилар.

Она буғу шу тахлит анча муддат тумшугини баланд кўтариб нола чекди. Сардорнинг совуб бораётган лабларини такрор ялади, юлқади. Эркак буғунинг шуурсиз кўзлари очик, уларда кўм-кўк осмон, саккиз тепки атласдек товланаётган тўқайзор акс этиб турарди.

Она буғу бир вақт бикинига кимдир туртаётганини сезди, ўтирилди. “Ҳарам”нинг янги сардори Биршоҳ уни тўдага қорларди. Она буғу ноилж унга эргашди. Кўп ўтмай Биршоҳ ва унинг янги “ҳарам”и шох-шаббаларни қасир-қусур синдириб, роҳат-фароғат ойини ўтказиш учун манзил излаб, йўлга чиқди. Йўқ, улар Тиксувот томонга ҳам, Йўлбарсдара томонга ҳам бормаётган эдилар. Биршоҳ Қизкальга тўқайини ҳуш кўрарди...

Қора кузгун улкан қанотларини шиддат билан силкитганича, баландлайди. Ўлжасини яхшироқ кўриб олиш, сўнг бир шўнғиб унга эришиш учун тобора юксакликка интилади. Қанотлари остида ажиб жимир-жимир аро дўмпайиб ётган, сарғиш қум рангидаги мавжудот ўзига янада қаттиқроқ тортади.

Мана, кузгун қанотларини йиғиб, тошдек пастга отилди ва худди шу лаҳзада соҳилда уни кузатиб турган чавандоз ҳам от бошини кўйиб юборди.

Кузгун ва чавандоз жарлик узра ястанган сайхонликка деярли бир вақтда етиб келдилар. Лекин энг сўнгги дақиқаларда кузгун кўрқоклик қилди, ўлжасига ярим қулоч қолганида, яна қанот қоқиб баландлади ва чавандоз тепасида чарх ура бошлади.

Ўлжа – қорни шишиб кетган, кўзлари аллақачон ўйиб олинган буғу жасади эди.

Чавандоз отдан тушди, тепасида даҳшат билан қанот қоқаётган кузгунни ҳай-хайлаб қувди. Кузгун одам товушидан чўчиб, бироз баландлади, лекин ўлжасидан умид узмади. Чавандоз жасад устига энгашди, бошини сарак-сарак қилди:

– Эҳ, шўрлик Сардор, бечора Сардор! Йўлбарсларнинг кўрки эдинг, оқибат шу эканда. Афсус, минг афсус! Ҳа, майли, нимаям қилардик. Тақдири азал деганлари шу-да!

Узоқдан аввал чўзиқ, кейин қисқа-қисқа ўқириқлар эшитилди. Баркут мавсум – ноёб буғулар – Хонгулларнинг роҳат-фароғат ойи давом этарди.

Чавандоз анча уринишлардан сўнг сардорни отга ўнгарди, ўзи эгарга минмоқчи бўлган ҳам эдики, кузгун яна атрофда чарх ура бошлади. Отлиқ жаҳли чиқиб, елкасидан милтиғини олди ва боши узра баланд кўтариб, варангладиб ўқ узди. Йўқ, у кузгунни мўлжалга олгани йўқ, шундоқ кўрkitиш учун отди. Кузгун охир-оқибат хиралиқдан иш чикмаслигига кўзи етиб, Қизкальга вайроналари томонга учиб кетди. Чавандоз отини пошналари билан никтаб, йўлига равона бўлди.

Чамаси бир соатлардан сўнг у Сардорнинг жонсиз танасини салкин хужрага кулфлаб, коржомасини ечди, қўл-бетини ювиб, нимдош чопонини елкасига ташлади-да, қўриқхона учун ҳам идора, ҳам меҳмонхона, ҳам турар-жой ҳисобланган бино томон юрди.

Уй тик кирғокда жойлашган, икки деразаси дарё, бир деразаси сарик барханлар томонга очилар, ҳозиргидек окшом ва тун алмашинаётган паллада бу ердан туриб, атрофни кузатиш жуда марокли эди. Хоналардан бирида ҳозир Сардорни саранжомлаб келган тўқай беги Раҳим ака билан ёш ёзувчи Анвар туришар, яна бир хонада ёш олима Гулнихол яшарди. Уч хонанинг бири – умумий ошхона ва емакхона вазифасини бажарарди.

Гулнихол Бухоро ноёб бугулари ҳақида илмий иш ёзар, Анвар табиатнинг ана шу сўлим гўшаси ҳақида бир кисса битмокчи эди. Тўқай беги Раҳим ака эса ўзини ёлғизлик балосидан кутказган бу икки ёшга баҳоли кудрат ёрдам берарди.

Қизқалъа аталмиш бу қўриқхона марказдан жуда олисда, яқин тўрт юз-беш юз чакирим масофада бирор-бир шаҳар, кишлок йўқ эди. Бир томонда калин тўқайлару улкан дарё, бир томонда худудсиз саҳро.

Гулнихолнинг илмий иши охирига ёзган, Анвар эса кисса учун эндигина матери-ал йиғишни бошлаган эди.

Қизқалъа, эҳтимолки, дунёда ягона чўл-тўқай қўриқхонаси бўлиб, бу ерда умр-басар қиладиган аксарият жонзот Халқаро Қизил китобга киритилганди. Шу боис Раҳим ака ҳар бир жониворни асраб-авайларди.

“Сардорнинг нобуд бўлганини эшитиб, Гулнихол ҳам тоза хафа бўлади-да. Қандок айтдим энди?! Лекин айтмасликнинг сира иложи йўқ...”

Раҳим ака шуларни ўйлаб, дахлизда бироз тарадудланиб турди-да, сўнг этикла-рини “тап-тап” уриб, эшикни очди.

Гулнихол илдам ўрнидан турди.

– Бунча ҳаялладингиз, Раҳим ака? Биз Анвар ака билан энди сизни кидиришга чиқмокчи бўлиб турувдик...

– Хавотирланишнинг хожати йўқ, кизим. Тўқайда мени ейиши мумкин бўлган бўри ё битта-яримта колди, ё қолмади. Йўлбарслар аллақачон кирилиб битган, Йўлбарсдаранинг номигина қолган...

Раҳим ака курсига хорғин чўқди. Анвар бир зум китобдан бош қўтариб жилмайди:

– Энди, бунчалик хавотир ҳам қилмадику-я, лекин шўрванинг таги қуйиб кетди-да!

– Э, йўқ! Гулнихол шўрванинг тагини олдирадиган анойилардан эмас, бу кизгина овқат пиширишда шоир бўлиб кетади!

Гулнихол шўрва сузиб келди. Раҳим ака жимгина овқатланди. Сўнг яна бир муд-дат сукут сақлади-да, Гулнихолга қарамай деди:

– Барибир, сенга айтмасам бўлмайди, кизим. Бугуларимиз яна биттага қамайди. Сардорни нобуд қилишибди.

Гулнихолнинг чиройли, ок юзларига изтироб соя солди.

– Эй Худо, бу нобуд қилишларнинг чеки борми ўзи?

– Куйинишдан фойда йўқ, ўзинг олимасан, биласан-ку, урчиш пайтида шундай бўлади. Бир тўдада икки эркак буғу чиқишолмайди.

– Биламан, яхши биламан, лекин қўниқолмайман, ҳеч қўниқолмаяпман.

– Жанг бўлган жойни кўздан кечирдим. Шўрлик Сардор сўнгги дақиқаларгача таслим бўлишни истамаган қўринади. Жониворни бекорга Сардор деб атамаганман, ахир. Начора, ўкка учган буғуча билан, бу иккинчи қурбон бўлди. Лекин буғучани нобуд қилган бадкорларнинг изини ҳамон тополганим йўқ...

Гулнихолнинг исми-жисмига монанд – юзи гул, комати ниҳолдек, кўзлари ўйчан, қора қошлари майин, қайрилма. Чехраси фариштали, кўзлари маънодор, иболи. Ҳаракатлари енгил, назокатли. Лекин уни яхшилаб кузатган синчков киши шунча хусн-латофат, нафис қилиқлар аро ботиний бир куч, қатъият мавжудлигини сезмай иложи йўк. Бу куч унинг томирларида оқаётган қондан – отамерос. Ота-си Бухоро шаҳрига туташ районларнинг бирида милиция бошлиғи бўлиб ишлар, жуда мард, чўрткесар одам эди. Ўғри, қаллоб ва муттаҳамлар ундан кўркишар, меҳнаткаш фуқаро эса одиллиги учун ҳурмат қиларди.

Ориф ака якка-ёлғиз кизи Гулнихолни, шеърятни ва ўз таъбири билан айтган-да, жаҳон оро Бухорони беҳад яхши кўрар, ойда-йилда бўш вақт топилиб қолса, қўғирчоқдек ясангирилган қизчасини етаклаб, тоқу гумбазлар, раста, хиёбонларни кезарди. Гулнихолнинг сон-саноксиз саволларига эринмай жавоб қайтарар, шаҳар тарихидан афсоналар айтиб берар, ҳар бир ёдгорлик билан боғлиқ хикоялари кўп бўларди.

“Буни қара, қизим, – дерди Ориф ака нақшинкор, нилий гумбазлар, улкан иншоотларга завқ билан боқаркан, – бу мадраса “Истезакелин” деб аталади. Улуғ бир шох келинига ўпка қилиб, улуғ бир мадраса қурибди...

Эмишки, қуларнинг бирида шаҳаншоҳ келини эрига тақинчоқлари озлигидан нолиб, “наҳот, мен қимматбаҳо зару зеварга арзимасам?!” деган. Бу гап подшоҳнинг қулоғига етгач, у келинига “юз очди”га совға қилган зиракнинг бир пойи қийматига шу мадрасани қурдирган экан.

Ҳа, қизим, Бухоро шундай бир буюк шаҳарки, уни яхши кўрмаслик мумкин эмас, ардоқламаслик – шаккоклик – гуноҳи азим!”

Гулнихол ана шундай ажойиб туйғулар, эртақлар оғушида катта бўлди.

...Гулнихол балоғат ёшида, ироқи дўппи кийиб сочини майда ўрган, Ориф ака фуқаро қийимида, куз қуёши аямай нур сочар, ота-бола шаҳар кўчаларини кезардилар. Улар адл чинор ва акас дарахтлари ўсган хиёбонга кириб келишган-да, бирдан Ориф аканинг самимий, чиройли юзлари тундлашиб, ўсик қошлари чимирилди. Гулнихол отасидан бу ўзгаришни дарҳол сезди.

– Ҳа, дадажон, сизга нима бўлди, яна юрагингиз безовта қиляптими?

Улар чўккисоқол, ҳарбий гимнастёркадаги одам ҳайкали қаршисида эдилар. Ориф ака бир муддат сукут сақлади, сўнгра чуқур “уф” тортиб, қизига юзланди:

– Қошки эди, ёлғиз менинг юрагим оғриганида, қани энди, бу фақат менинг дардим бўлганида! Йўк! Бу бутун Бухорои шарифнинг юрак дарди. Сен ёшсан, бу гапларни тушунмайсан, идрок этолмайсан. Лекин вақти келиб, тушунасан, тушунишинг керак, тушунишга мажбурсан. Чунки ўз фожиасини тушуниб етмаган миллат – миллат эмас! Тушуниб етишинг учун ҳам мен бу мавзуда гап бошладим, қизим. Ёлғиз зурриёдимсан, юртимизни нақадар яхши кўришимни биласан. Ана шу муҳаббат сенинг юрагингга юкмай қолса, ўзимни энг бахтсиз ота ҳисоблайман.

– Нега бундай деяпсиз, дадажон? Сизни ким хафа қилди ўзи?

– Ҳеч ким, ҳозир ҳаммасини тушунтириб бераман. Гапни узоқдан бошлаганим сабаб сен ҳеч нарасага тушунмаясан.

Ота-бола чўккисоқол одам ҳайкали қаршисидаги курсига ўтирдилар. Ориф аканинг ранги оқариб кетганди.

– Мана шу одам, – секин гап бошлади Ориф ака ҳайкалга ишора қилиб, – бизнинг адабиётимизда, дарсликларда Бухорони истибоддан ҳалос этган, илм-ирфон олиб келган инсон сифатида талқин этилади. Лекин аслида-чи? Аслида шундайми? У амир қочиб кетгандан кейин ҳам, Бухорони вайрон этишда давом этган, осори-

атикаларни талаган, тинч аҳоли конини тўккан. Инкилоб аталмиш хунрезликнинг эртасидаёқ хазиналардаги жами олтинларни эшелонларга ортиб жўнатган. Бу гаплар факат сен учун, уни ҳеч кимга, ҳатто якин дўстинга ҳам айтишинг мумкин эмас. Чунки менинг вазифамдаги кишининг кизи бу гапларни билиши ҳам, айтиши ҳам мумкин эмас. Мен ахир, ҳукуматнинг кўз-қулогиман.

Хиёбонда одамлар сийрак, ота-болага ҳеч ким эътибор бермас, Гулнихол бир неча дақиқа мобайнида эшитган сўзлари таъсиридан қарахт, шаҳло кўзлари катта-катта очилганди.

Ориф ака кизига қараб, изтиробга тушди. “Бола бечора, бу гапларни ҳазм этолмади. Лекин начора, барибир бир кун тушуниб олиши керак”.

– Гапираверинг, дадажон, нега жимиб қолдингиз? – деди Гулнихол.

– Қайси юртда, қайси халқ ўз конини тўккан, Ватанини топтаганларга ҳайкал қўйибди?! Биз эса қўйдик, мана! Бу ҳам етмагандек, унинг пойига гуллар қўямиз, халос-коримиз, дея ҳамду санолар айтамыз. Аслида, бу бизнинг гумрохлигимизга қўйилган ҳайкал. Биз озодлик, тенглик ҳақидаги буюк ёлғонга ишонган, буюк халқмиз. Буюк ёлғонга ишонмаган Бухоронинг буюк фарзандлари эса “халқ душмани” дея, халқнинг ҳақиқий душманлари томонидан қатл этилди... Бу тарих ҳатоси. Эҳтимол, вақти келиб бу хато тузатилар. Лекин менга алам қиладигани, шунча хато кўзимизни очмаган.

Ориф ака яна жимиб қолди, бу сукунат узоқ давом этди ва ота-бола уйга қайтишаётганда ҳам деярли гаплашмадилар. Ҳар гал ажойиб афсонау эртаклар айтиб, кизини беҳад хурсанд қиладиган Ориф аканинг бугунги ҳолати Гулнихолни ажаблантирди. У отасининг юрагида қандайдир тўнтариш содир бўлганини қалбан ҳис этса-да, бугунги суҳбат ўн етти яшар қиз тафаккури учун оғирлик қилар, катта ҳаёт бўсағасида турган кишида бўладиган ширин орзулар, яшаш, яратиш ишқи устун келарди. Ёш юракдаги тўғрилиқ, софлик ғалаба қиларди. Отаси эса унинг сиймосида бугун эртак эшитгувчи жажжи, сўзамол қизалокни эмас, дардини тинглашга қодир дўстни кўрган, кўргиси келганди.

Очиғини айтганда эса, бу суҳбат отанинг сеvimли кизи билан видолашуви, унга васияти эди.

Ориф ака вилоятнинг катта амалдори билан кураш бошлаган, бу жанг омонсиз бўлишини яхши биларди. Ўтган асрнинг 60-йилларида вилоят фирқа кўмитасининг янги биринчи котиби Тошкентдан юборилганди. У катта йиғинларда чиройли нутқлар сўзлар, ўзини халқпарвар киши қилиб кўрсатишга уста эди. Бу “халқпарвар”нинг сўзлари нақадар пуч эканини Ориф ака тезда тушуниб етди.

Шаҳардан чиқши йўлларидаги давлат автомобиль назорати постлари Ориф ака бошлиқ бўлган милиция бўлими тасарруфида эди. Ана шу пост ходимлари кунларнинг бирида ҳеч қандай ҳужжати бўлмаган, ниҳоятда кўп миқдордаги кимматбаҳо қорақўл тери ортилган юк машинаси ҳайдовчисини ушлаб, бошлиқ ҳузурига олиб келдилар.

Ҳайдовчи – ёшгина йигитча, гуноҳ иш қилган одамга сира ўхшамас, ўзини жуда сурбетларча тутарди.

– Мени йўлдан қолдирманг ака, кейин пушаймон бўлиб юрасиз, – деди у Ориф аканинг юк тўғрисидаги саволларига жавоб қайтармай. – Ҳалиям кеч эмас.

Ғазаби қайнаса-да, Ориф ака ўзини босди, саволларини такрорлади.

– Мен ҳеч нарса билмайман. Билгингиз келса, бошлигингизга кўнғироқ қилинг, – деди йигитча безрайиб.

Ориф ака бошқарма бошлиғининг телефон рақамини терди. Бошлиқ жуда совуқ муомала қилди, “Қўйиб юборинг, ўз йўлига кетсин!” – деди. Ориф ака хайрон бўлди. “Қандай қилиб, қўйиб юбораман?” “Жуда оддий қилиб!” “Йўк, қўйиб юбормайман!”. “Яхши!”

Орадан ярим соат ўтиб телефон жиринглади. Алоқачи киз Ориф ака билан вилоят фирка кўмитаси биринчи котиби гаплашажагини билдирди. Ориф ака ҳайрон бўлди. Вилоят раҳбари қаёқда-ю, кичик бир районнинг милиция бошлиғи қаёқда!

– Ўртоқ Одилов! Нега сиз совет фуқароларига азият етказасиз, уларнинг ҳуқуқини поймол этасиз? Нима, сизни тийиб қўядиган одам йўқ деб ўйлайсизми?

– Кечирасиз, мен ҳеч кимнинг ҳуқуқини поймол қилганим йўқ. Қандайдир англашилмовчилик рўй бергандир.

– Бировни йўлдан ушлаб, қамаб қўйиш, ҳуқуқини поймол қилиш эмасми? Ҳозирок қўйиб юборинг машинани!

Ориф ака жавоб беришга улгурмади. Телефон гўшаги қисқа-қисқа “ту-ту”лай бошлади.

Милиция бошлиғи машинани ҳам, ҳайдовчини ҳам қўйиб юбормади. Жиноят иши кўзгатилди.

“Бу йўлда ўлиш бор, қайтиш йўк!” – кўнглидан ўтказди у.

Қизи Гулнихол билан ғамгин сайру саёҳат ҳам шу воқеалардан сўнг бўлганди.

Гулнихол ва онаси Ориф ака беҳад қийналаётганини сезиб туришар, лекин гап нимадалигини, қандай ёрдам беришни билмай ҳайрон эдилар.

Ориф ака уларнинг саволларига синиқ жилмайиб, “Чарчадим”, – деб қўярди, холос.

Тергов энди бошланаётган бир вақтда, уни ишдан олиб ташладилар. Милиция бошлиғи шамол қаёқдан эсаётганини сезиб, вилоят фирка кўмитаси биринчи котиби ҳузурига йўл олди.

Кечга томон унинг мурдасини уйига олиб келдилар. Сипо қийинган аллақандай кишилар Гулнихолнинг онасига “Турмуш ўртоғингиз ўзини-ўзи отиб қўйибди”, дедилар.

Она-бола қотиб қолишган, ҳатто йиғлай олмасдилар. Онаси “Ахир, у киши қуролни топширган эдилар-ку”, деди бошини чангаллаб.

Сипо кишилар индашмади, ҳамдардлик ҳам изҳор этмай, чиқиб кетишди.

Орадан бироз вақт ўтиб, уларнинг камтаргина ховлиси одамга тўлди. Ориф аканинг ака-укаси йўқ, қариндош-уруғлари ҳам деярли қолмаганди. Лекин Гулнихол дарвоза олдини тўлдирган бегона одамларни кўриб, ўзи шунчалар яхши кўрган отаси бекорга умр басар қилмаганини тушунди.

Қиз бутун вужуди, қалби билан отаси ўзини-ўзи ўлдирмаганини, уни ўлдиришганини, лекин у барибир енгилмаганини ҳис этиб турарди. У отаси нақадар иродали, ҳаётни севувчи инсон эканини яхши биларди.

Қизнинг озурда юраги бунчалар ғамга бардош беролмади, секин “ох” тортди-ю, ҳушидан кетди.

Ҳушига келганида, тепасида онаси йиғлаб ўтирар, маҳалла хотин-халажлари уни юпатиши билан банд эдилар. Лекин Ориф акадан бўлак ҳеч кими бўлмаган она-болани юпатишнинг иложи йўқ эди. Икки жойида қонли тешиқ қорайиб турган қўйлак она-болани ақлдан оздираётганди.

Айтишадики, вақт буюк ҳаким, у даволай олмайдиган дард йўқ. Кунлар, ойлар ўтиб, она-бола Ориф акасиз ҳувуллаб қолган уйга кўникдилар.

Гулнихол отасининг сирли ўлими тафсилотларини билишга ҳаракат қилди. Лекин у мурожаат қилган прокуратура ҳам расмий жавобдан нарига ўтмади.

Гулнихол навбат кута-кута, вилоят фирка кўмитаси биринчи котиби ҳузурига кирди.

Кенг, ёруғ хона тўрида қошлари куюк, тепакал, ўрта яшар киши ўтирарди. Унинг қисик, митти кўзлари совуқ йилтирарди.

Гулнихол қўлини кўксига қўйиб, салом берди. Котиб билинар-билинемас бош қимирлатди, жилмаймоқчи бўлди.

Киз тутилиб-тутилиб, арзини айтди. Унинг бунақа жойларга биринчи келиши эди. Котиб сарғиш ҳарир парда тутилган деразаларга ўйчан нигоҳ ташлаб, бир муддат жим турди. Сўнг хиссиз кўзларини кизга қадади.

– Менинг ҳамдардлгимни қабул қилгайсиз. Агар оилангиз қийналиб қолган бўлса, ёрдам беришимиз мумкин. Лекин сизга бошқа ҳеч нима деёлмайман. Отангизни биров ўлдирди дейишга асос йўқ. У ўзини-ўзи ўлдирди. Ўзини ўлдирган одам эса бизнинг сиёсатга қарши киши ҳисобланади. Совет кишиси, боз устига орган ходими бундай қилиши мумкин эмас.

Котиб “Гап тамом” дегандай ўрнидан турди.

Қизнинг кўзёшлари қуйилиб келар, томоғи бўғилар, гапиролмасди. У хонадан тез чиқиб кетди.

Йўл бўйи отаси билан шаҳарда сўнгги бор сайр қилганда эшитганлари кулоклари остида қайта-қайта жаранглайверди. Лекин қиз қанчалар ўйламасин, отаси нега қурбон бўлганига, ким бу ишни қилганига сира тушуниб етолмасди. Чунки унинг ҳаётий тажрибаси йўқ, онаси эса кизининг қизикконлигини билганидан, кўнглидаги шубҳаларни айтмасди.

Гулнихол ҳуқуқшуносликка ўқиб, шу йўл билан ўзи билмаган сирлар тағига етмоқчи бўлди. Лекин бу ерда ҳам ҳақиқат йўқлигига ишонди. Икки йил уриниб, ўқишга киролмади. Кейин билса кириш “нархи” баланд экан. Ўшанда ҳам ўртага аниқ одам тушмаса, бир иш чиқиши амримаҳол эмиш.

У дорилфунуннинг табиёт факультетига ўқишга кирди, уни имтиёзли диплом билан тугаллади. Мактабда, табиат муҳофазаси идорасида ишлади. Отаси вафотидан сўнг ўтган йиллар мобайнида у ўша, сўнгги сайр вақтида эшитган гаплар мағзини чақди, тағига етди.

Сўнгра қоронғи кечада чакнаган чакмоқдек бўлиб, унинг ҳаётига севги кириб келди ва оғир йўқотишдан кейин зимистон бўлиб қолган қиз қалбини ёритди.

Гулнихол ҳам отасидек шеърят ишқибози, шоиртаъб эди. Унинг севгиси ҳам шунга монанд бўлди. Қиз бутун вужудини, борлигини унутиб севди. Гулнихол тоифа-сидаги қизлар бошқача севолмайдилар ҳам.

Адиблар муҳаббатни нималарга қиёсламайдилар? Лекин, бу ташбехлар ҳар қанча гўзал бўлмасин, барибир муҳаббат мазмунини бус-бутун очиб беролмайди. Чунки у шунчаки ташбех. Чунки ҳар йилнинг ўз баҳори бўлганидек, ҳар юракнинг ўз муҳаббати бор. Ҳар йил баҳори ҳар хил келади: гоҳ ёмғир, гоҳ дўл, гоҳ чакин, гоҳ чарақлаган офтоб... Демак, ҳар юракда ишқ ўзгача гул очади, ўз ифори, тикони бўлади.

Гулнихол шундай бўлса керак, дея тахмин қиларди, шунга тайёранарди. Қайси юрак муҳаббат қутмайди, дейсиз? Лекин қиз бу ишқ қуёшдай, чакмоқдай қуйдиришини, қул қилишини билмасди.

Гулнихол ҳам шундай савдони бошидан кечирди. Унинг севгисини энг яқин сирдоши – онаси ҳам сезмади. Севилган йигит эса, Гулнихолдай қиз уни севишини ҳаёлига ҳам келтиргани йўқ.

Йигит уйлангач, қиз вақт ўтганини, тузатилмас хатога йўл қўйганини англади, йиғлай-йиғлай бор гапни онасига айтиб берди. Онаси кизининг сочларини силади, беозор жилмайиб, юпатди.

– Қуйинма, қизим, сен ҳеч хато қилганинг йўқ. Ахир, бизнинг таомилда қизлар биринчи бўлиб сўз очмайдилар. Шарқ қизларининг гўзаллиги ҳам шунда-да. Агар йигит зукко бўлганида, ўзи англаб олиши керак эди. Қиз бола муҳаббати тилида эмас, юрагида бўлгани маъқул. Сирасини айтганда, қуйиб-ёниб юриш сенга отамерос. Йиғлама қизим, ҳали бахтинг олдинда. Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлиб кетади...

Она-бола ўртасидаги шу суҳбатдан сўнг, уларнинг уйига қадам босган совчилар куруқ қайтиб кетаверди. Гулнихол ҳам иш билан овунгандай бўлди.

Гулнихол Қизқалбага келгач, бу ердаги муаммоларнинг кўплигидан, ўз дардларини ҳам унутиб, табиатда ҳозир жуда ноёб Бухоро бугуларини янада кўпайтириш, уни қираётган шафқатсиз одамлар билан кураш олиб боришга қарор қилди. Тўқай қоровули Раҳим ака у билан маслакдош чикиб қолди.

III

Анварнинг ака-укаси йўқ, онаси ёшлигида вафот этганди. У ҳарбий хизматни тугатиб, уйга қайтганида, қўни-қўшнилар отасини гўру чўп қилганларига бир ҳафтача бўлган экан.

Анвар хувуллаб қолган ҳовли ўртасида бир муддат котиб турди, сўнг тупроғи бўрсиллаган супани кесиб ўтиб, балхи тут тағидаги уй эшиги олдиға келди. Икки-табақали, нақшинкор гужум эшик зулфинига катта қулф осилганди. У бошини эшик кесакисига босиб, ҳўнграб юборди. Анвар хун бўлиб йиғлар, отасининг нуроний чехраси кўз ўнгидан кетмас, ҳарбий хизматга жўнаш олдидан қилган дуолари қулоқлари остида жарангларди.

У узок йиғлади. Бир маҳал, кимдир елкасига секин қўл ташлади. Анвар ўтирилди. Қаршисида қўшниси Раҳмат тоға турарди.

– Чидашдан ўзга илож йўқ, жиян. Начора, тақдир тақозоси шундай экан. Раҳматли тилларида сенинг номинг билан жон бердилар. Шундок бир жилмайиб, чуқур нафас олдилар, девордаги расмингга ишора қилдилар-у, жонлари узилди. Тангри яхши кўрган бандасини қийнамай, омонатини олади.

Бандалик, жиян, бандалик. Юр, йўлдан чарчаб келгансан, чой-пой ичиб ол, сўнг қабристонга борамиз, ҳали гўрлари совуб улгурмагандир, раҳматлининг...

...Қабристон қоровули индамай уларни тупроғи қорайиб турган янги қабр томонга бошлади. Учовлари ҳам чўкка тушдилар. Раҳмат тоға узундан-узок дуои фотиҳа ўкиди. Кафтларини очиб турган Анварнинг елкалари титрар, у қуйилиб келаётган шўртанг кўзёшларини ютар, юзлари ҳўл эди.

Орадан кўп ўтмай Анвар Тошкентга жўнади. Эски шаҳарда ижарада яшаб, қурилишда ишлади, дорилфунуннинг журналистика факультети кечки бўлимига ўқишга кирди. Иккинчи курс охирларида ёшлар газетасининг тунги таҳририятига ишга ўтди. Тунларни тонгга улаб, ҳикоялар ёзди.

Ўқишни тугатгач, уни йўлланма билан туман газетасига ишга юбордилар.

Бу газета, унинг муҳаррири, ходимлари жуда ғаройиб эдилар. Муҳаррир қирк беш ёшлардаги, серҳаракат, телбанамо киши бўлиб, газета ишини унча-мунча билсада, бирор сатр мақола ёзмас, ўзининг асосий вазифаси – шалоғи чикқан “ГАЗ-69” машинасини амаллаб миниб юриш, ҳафтада бир марта мажлисда стол муштлаш ва ой сайин қалам ҳақини тақсимлаш, деб биларди.

У ҳар мажлисда “Мана, мен ҳозир “От изини – той босар” сарлавҳали очерк ёзяман”, деб керилар, лекин орадан йиллар ўтса-да, бу очерк газета юзини кўрмасди.

“Коммунизм сари” деган ном билан аталадиган бу газета ўз тоифасидаги нашрлардан яхши ҳам, ёмон ҳам эмас, ҳар сонда саноксиз хатолар ўтказиб юборилар, сураглар, улар остидаги ёзувлар алмашиб кетаверар, икки-уч йил бурун бандаликни бажо келтирган одамлар ҳақида “далада фидокорона меҳнат қияпти”, дея лавҳалар берилар, киз бола “Қахрамон она” дея мадҳ этилган пайтлар ҳам бўларди.

Эртасига туман фирқа қўмитаси тарғибот-ташвиқот бўлими мудир қўнғирок қилиб, муҳаррирни “тузлагач”, у ярим соатча жазавага тушиб, оғзидан кўпик сач-

ратар, столни муштлар, битта-яримта телефон аппарати, чойнак-пиёла мудлатидан олдин ишдан чиқар, мусаххих кизча йиғламсираб, кўзларини ерга тикар, ўринбосар “Ҳа, энди, газета бўлганидан кейин хато кетиб туради-да, бу “Правда” эмас-ку”, дея чайналар, навбатчи эса аскардек ғоз туриб, дашном эшитарди.

Мухаррир “уф” тортиб, пиёладаги совук чойни ҳўпларди-да, “Шу хатолар касофатига бир кун эмас, бир кун инфаркт бўламан”, дея нолирди.

Анварни ажаблантиргани шу аҳволда ҳам газета вилоятда илғор саналар, (шўрлик газетхон), турли йиғинларда обкомнинг мафкура ишлари котиби “Коммунизм сари” ходимлари жўшқин ҳаётимизни яхши ёритишяпти”, дея мактарди.

Анвар ишлайдиган кишлоқ ҳўжалик бўлими мудир мақола ёзолмаса-да, бинойидек дехкон эди. У чорбогида ҳар бири пиёладек келадиган шафтоли етиштирар, ана шу шафтоли билан мухаррирни вақт-вақти билан сийлаб турар, бунинг эвазига тузуккина қалам ҳақи олар, ҳафта сайин бўладиган “имтихонлардан” бир амаллаб ўтарди.

Мухаррирнинг иш услуби жуда ғаройиб, хатога йўл қўйганлардан келишиклар номлари, қўшимчаларини айтиб беришни талаб қилар, деярли ҳар мақоласида пала-партишлик бўлгани учун, “имтихонни” асосан кишлоқ ҳўжалик бўлими мудир топширарди. У шўрлик ҳеч балони билмаса-да, “имтихон”дан йиқилмасди. Анвар аввалига мухаррир шафтоли ҳақи-хурмати бўлим мудирини аяса керак, деб ўйлаганди. Кейин маълум бўлишича, “келишик жинниси” бўлмиш мухаррирнинг ўзи келишикларни билмас экан. Бўлим мудирининг омади шунда экан.

Ҳа, Анвар ана шундай ажойиб газетада ишларди. Иссик ёз кунларидан бирида мухаррир уни ҳузурига қақирди.

Хонада совутгич ишлаб турган бўлса-да, мухаррир хансирар, теппакал бошида йирик тер томчилари ялтирарди.

– Анваржон, – деди у одатдагидек ҳовлиқиб, – энди битта зўр репортаж ёзасиз-да! Ҳамма газеталар кўчириб босади. Сенсация! Шов-шув! Журналистлар мукофотига тавсия этишса ҳам, ажабмас. Ахир, ҳозир ошкоралик, демократия!

Анвар гап нимадалигини билмасди, мухаррир эса мақсадга кўчмай, яна анчага-ча оғиз кўпиртирди.

Анварнинг токати ток бўлди. Нихоят, мухаррир ўзига келиб, мақсадга кўчди.

– Ҳозиргина “Қизил Октябрь” колхозидан бир сут соғувчи телефон қилди. Район совети депутатиман, деди. Унинг айтишича, ферма ёнига “учар ликопча” қўнибди, ундан ўзга сайёраликлар тушиб, қизнинг ёнига келишибди-да, ўзбекчалаб, “Нега колхозингиз сут, гўшт тайёрлаш планини бажармаяпти?” – деб сўрашибди. Қизнинг эҳсониси чиқиб кетибди. Салдан кейин ўзига келиб, “Раисдан сўранг, раис билди”, дебди. Ҳозир улар фермани текширишаётганмиш. Ана сизга, сенсация! “Ўзга сайёраликлар – “Қизил Октябрда” – сарлавҳаси ҳам тайёр. Тез боринг, улар кетиб қолишмасин, илтимос, чакконрок бўлинг! Менинг машинамда боринг!

Анвар бу гапга ишонишни ҳам, ишонмасликни ҳам билмай, хонадан ҳайрон бўлиб чиқди. У ён дафтарини олиб, зинадан тушиб борар экан, рўбарў келиб қолган хатлар бўлими мудираси Манзуранинг сирли жилмайиб, “Ҳа, Анвар ака, бунча шошилиб қаёққа кетаяпсиз?” деган саволига “Қизил Октябр”га деди-ю, ўзини бино соясида турган мухаррир машинасига урди. Доимо мудраб ўтирадиган ҳайдовчи, доимги баҳонасини қилди: “Бензин йўқ!” Анвар жиғибийрон бўлди: “Қизикмисиз, Рўзикул ака?!” Учар ликопча”дагилар бензин йўқ экан, деб қараб ўтирадими?! Тез бўлинг, мухаррир айтдилар. “Қизил Октябр”га “Учар ликопча” тушибди! Кетдик!”

Ҳайдовчининг йилтираб турган кўзлари катта-катта бўлиб кетди.

– Иби, Анваржон, ростми гапингиз?! “Учар ликопча” дейсизми? Мухаррир айтдиларми, ундай бўлса, бензин бор. Лекин менга қаранг, хўш, ҳалиги ликопчадагилар ўзимизга индамайдиларми, ишқилиб? Ахир, бола-чака, ёш хотин деганингиздай.

Анварнинг энсаси қотди:

– Шу шалок аравангиз-у, кал башарангиз билан улар сизни бошига урармиди.

– Ҳай, ҳай, кал эмас, жингала соч денг, хафа бўламан-а.

Рўзиқул ака машинани бир амаллаб ўт олдириди. Шалдир-шулдур қилиб, “Кизил Октябрь” колхозининг чўл этагидаги фермасига етиб боришганида кун пешинга яқинлашиб қолган, бу ерда чивин кўриб ўтирган қоровул, офтоб тигидаги бостирма тагида эринчоклик билан кавш қайтараётган, эти устихонига ёпишган ўн-ўн икки чоғли бузоқдан бўлак, ҳеч ким, ҳеч нарсa кўринмасди.

Анвар дарҳол гап нимадалигини тушунди, лекин табиатан афандинамо Рўзиқул акани эрмак қилиш учун, қоровул қол билан гаплашиб бўлиб, машина ёнига қайтгач, сир бой бермади.

– Ҳа, қани у ликопчами, тақсимчами, Анварбой?! – деди Рўзиқул ака.

– Ферма мудири зиёфат бергани уйига олиб кетибди. Қоровул қол шунақа деяпти.

– Ўб-бо, баччағарлар-ей, улар ҳам ўзимизнинг қатталар қатори экан-да. Энди кўрқмасак ҳам бўлади, мулло Анвар! – Рўзиқул ака тиззасига шапатилаб сўзида давом этди:

– Раҳматли отам шундок хикоят қилардилар, бир бандани мўминга айтибдилар: “Таксир, қочинг, бало келяпти!” Банда айтибди: “Балонинг оғзи борми?”. “Бор, таксир” дейишибди. Банда жавоб қайтарибди: “Агар оғзи бўлса, ундай балодан кўрқибнинг сира ҳожати йўк!”

Рўзиқул ака ўз гапидан ўзи нашъа қилиб, мириқиб қулди. Анварнинг эса жажли чика бошлаганди. Ахир, мухаррир деган ҳам шунақа лакма, довдир бўладими?! Сенсация эмиш! Тўрт қаторлик хабарни эплаб, хатосиз чиқаролмайдиган газета-чага сенсацияни ким кўйибди? Бошим кал, таъбим нозик деганлари, шу экан-да?!

Йўл бўйи шуларни ўйлаб, жиғибийрон бўлган Анвар мухаррирни лақиллатишда давом этишга қарор қилди.

Тахририятга кираверишда у яна Манзурани учратди. Манзура Анварни кўриб, қулиб юборгач, у ким ҳазил қилганини сезди-ю, беихтиёр ўзи ҳам қизга қўшилиб қулди.

– Эҳ, Анвар ака, зукко йигитсиз-у, нахот сезмадингиз? Мен йўлдан қайтиб келарсиз, деб индамагандим.

– Ҳой, ноинсоф, шу қилигингизни мухаррирга айтсам, қора сочларингизни бит-талаб юлади-я!

– Ҳо-о, тан олиб бўпман!

– Бўлмаса, тилни тийинг. Мен ҳазилни давом эттираман.

– Келишдик! – деди Манзура.

Анвар мухаррир хонасига кўтарилди. У Анварни кўриб, “дик” этиб ўрнидан турди.

– Хўш, қани гапиринг-чи, Анваржон!

– Э, нимани гапирман, – қўл силтади у, – улгурмадик. Кетиб қолишибди.

– А-а, нима? Қаерга кетади? Нега кетади?

– Қўшни туманга ўтиб кетишибди. У ерда бизникидан ҳам баттарок фермалар бор эмиш.

Мухаррир ўзини ўриндикка ташлади.

– Уф-ф, ахир, мен доим айтаман-ку, сизларда тезкорлик етишмайди деб. Шундай далилни қўлдан чиқариб ўтирибсиз-а. Кетидан бормадингизми?

– Бу машинангизда ликопчага етиб бўлармиди?

– Бўлади! – Столга гурсиллатиб мушт урди муҳаррир, – Рўзикул истаса, ета олади! Анвар ортик чидаб туролмади, кулиб юборди. Муҳаррирнинг баттар жазаваси тутди, кўзлари ола-кула бўлиб кетди.

– Нега куласиз? Ишни расво қилиб, яна куласизми?

– Ахир, домла, бизни лақиллатишган экан, – кулгисини зўрға тийиб гапирди Анвар.

– Нима, нима дедингиз, ким лақиллатади? – муҳаррир инграб юборди, кўкрагини чангаллади, боши бир томонга қийшайиб, ранглари оқариб кетди. “Сув, сув беринг”, деди хириллаб.

Анвар ташқарига отилди, котиба аёлга урилиб кетиб, пиёла излади. Хонасидан югуриб чиккан Манзура лабларини тишлаганча, унинг қўлига гулдор пиёла тутқазди.

Муҳаррирни амаллаб ўзига келтиришди. У оғзини каппа-каппа очар, нигоҳларида одатдагидек ғазаб эмас ночорлик, афтодаҳоллик акс этарди. Анварнинг унга раҳми келди, қилган ишига пушаймон бўлди, лекин сир бой бермади.

Орадан неча кун ўтса ҳам, муҳаррир ҳазил “муаллифи”ни билишга ҳарчанд уринса ҳам, сир сирлигича қолди. Манзура Анварга “Энди бундай қалтис ҳазил қилмайман” дея сўз берди.

Орадан чамаси бир ой вақт ўтгач, Манзура билан Анвар ўртасида шундай суҳбат бўлди.

– Анвар ака, сиз газетадан кетинг, илтимос. Иктидорингизни жувонмарг қилманг. Ўша эълон қилинган ҳикояларингиздан бошқа ҳеч нарса ёзмасангиз ҳам, сиз ёзувчисиз. Тошкентга кетинг. Ахир, қачонгача бу ерда фалон тонна гўнг тўпланди, фалончининг сигири вақтида суғорилмади, дея ёзиб юрасиз? Менинг йўригим бошқа. Ёзувчиликка даъвоим йўқ. Лекин сиз ёзишингиз, улғайишингиз керак. Агар мени дўст ҳисобласангиз, кетинг.

– Ахир, туман газетасида ҳам кимдир ишлаши керак-ку!

– Ҳа, кимдир ишлаши керак, лекин сиз эмас! Хом-хатала мақолалар билан одамларнинг дидини пасайтиришни мана, бизга қўйиб беринг!

– Тошкентда ҳам менга биров қучоқ очиб тургани йўқ. Пойтахтнинг нонини олти йил едим. Ўша, сиз айтган ҳикояларнинг ҳаммаси Тошкентда ёзилган.

– Барибир ҳам кетишингиз керак. Бу ерда ҳеч нимага эришолмайсиз.

– Тошкентда уйим бўлмаса, ижарада туриш жонимга теккан.

– Қўйинг, бу баҳоналарни, ижарада туриш нима деган гап сизга? Ахир, жафокаш Мартин Иден сизнинг идеалингиз, энг сеvimли қахрамонингиз-ку! Иден ёзувчи бўлиш учун қўрган азоб-уқубатлар олдида, Тошкентдай гўзал шаҳарда ижарада бўлса-да, яшаш, маза-ку!

– Эҳ, Манзураҳон, юрагингиз тоза сизнинг, ҳамма нарсани соддалаштириб юборяпсиз. Ўша, ўзингиз айтган, мен яхши кўрадиган Мартин Иден шундай дейди: “Адабиётга қирладиган ҳар бир эшик олдида қўриқчи итлар – ёзувчи бўлиб етишолмаган кимсалар туришади”. Гапимга тушунгандирсиз?

– Йўқ, унчалик эмас...

– Демокчиманки, қўлёзма кўтариб нашриётма-нашриёт юриш гўр азоби. Буни талаба пайтимда кўп татиб кўрдим. Сенга биров қулоқ тутди, биров тутмайди. Умуман муаллифнинг, айниқса, ёш ёзувчининг тахририятлар, нашриётлар олдида ҳеч қандай ҳукуки йўқ.

– Булар ҳаммаси – енгиб ўтса бўладиган тўсиқлар, енгиб ўтишингиз шарт! Наҳот, қийинчиликларни деб, эзгу мақсаддан воз кечсангиз? Бу сизнинг табиатингизга тўғри келмайди.

– Гапингизда жон бор, Манзура. Мен ҳақиқатан ҳам Тошкентга кетсам керак. Бошқа иложим йўқ, шекилли. Ахир, ёзувчилик мен учун ҳаёт-мамот иши. Юқорида айтганларим эса, юраги оғриган одамнинг аламли гаплари. Қийналсам, амаллайман, ахир, ортимда йиғлаб қолган бола-чақам йўқ-ку?

– Ана энди ўзингизга келдингиз, Анвар ака! Китобларингиз чиққанида, шундай дўстим бор эди, дея фахрланиб юраман.

Шу суҳбатдан сўнг кўп ўтмай, Анвар бир қарорга келди ва ишдан бўшаш учун ариза ёзди. Мухаррир ҳар қанча довдир бўлмасин, Анвар иктидорли йигит эканини сезарди, шу боис уни ишда олиб қолиш учун кўп насиҳат қилди. Анвар унамағач, ноилж аризага қўл қўйди, қучоқлашиб хайрлашди. Анварнинг умр бўйи тузук бир нарсга ёзолмай ўтаётган бу одамга раҳми келди.

Тошкентда ҳақиқатан ҳам жуда кўп қийинчиликларни енгшига тўғри келди. Оч-наҳор, юпун юришга мажбур бўлди. Лекин мақсадига эришди. Бирин-кетин икки китобини чиқарди. Ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлди. Сўнгра ижодий командировка олиб, она юрти Бухорога келди, Қизқалъа кўриқхонаси ҳаётдан китоб ёзиш учун материал йиға бошлади. Раҳим ака ва Гулнихол билан танишди. Тез орада улар апок-чапоқ бўлиб кетишди.

IV

Чой ичиб бўлишгач, Гулнихол хонани йиғиштиришга киришди. Раҳим ака билан Анвар кизга хайрли тун тилаб, ўз хоналарига чиқишди. Анвар тунчирикни ёқиб, китоб ўқишда давом этди.

– Энди Раҳим ака, айбга буюрмайсиз, озгина қолди, тезда тугаллайман. Устига-устак, уйқум ҳам келмаяпти, – узр сўраган бўлди у ҳамхонасидан.

– Бемалол, Анваржон, ўқийверинг. Мен ҳали-бери ухлайолмасам керак. Йиллар ўтаверган сайин, одам кам уйқу бўлар экан. Интиҳо яқинлигини инсон руҳияти сезиб, шунга мослашади, афтидан.

– Қўйсангиз-чи, Раҳим ака. Сиз ҳали қирчиллама йигитсиз-ку, – деди Анвар оппоқ тишларини кўрсатиб жилмаяркан.

– Қирчилламаси қолдими, ука, Худо хоҳласа, баҳорда Пайғамбар ёшига кираман.

Раҳим аканинг юзлари саҳро офтобиди қорайиб, сочлари хийла оқарган бўлса-да, ёшига нисбатан анча навқирон кўринар, лекин ич-ичига ботган қўй кўзлари ниҳоятда ғамгин эди.

– Сирасини айтганда, гап ёшда ҳам эмас, ука, – деди ҳорғин товуш билан Раҳим ака, ўринга чўзилар экан, – яшайверасиз, бир кун қарабсизки, яшашдан қарчаб қоласиз. Мен асли тарих ўқитувчисиман, буни биласиз. Шу десангиз, бир вақт қўлимга яҳудийларнинг “Экклезиаст” диний китоби тушиб қолди. Ўшандаги бир фикр ҳамон ёдимда. Эмишки, бу фоний дунёда бандасининг жамики сазъ-ҳаракати, елиб-югуришлари бир пул, бийдай далада шамол кетидан қувиш билан баробар. Яна бу гаплар кимнинг тилидан айтилган денг? Етти юзта хотин ва қанизаги ва ҳад-ҳисобсиз бойлигу ер-мулки бўлган, боши айш-ишратдан бўшамаган шоҳ Сулаймон номидан!

Анвар қўлидаги китобни бир чеккага қўйиб, Раҳим аканинг сўзларини диққат билан тинглай бошлади. Бу ерда яшай бошлаганидан бери Раҳим ака ўзига руҳан яқинлигидан жуда севинар, суҳбатларини жон қулоғи билан тинглаб, шу билан бирга, ғоят сермулоҳаза бу одамнинг юрагида чексиз бир дард борлигини сезарди.

– Йиллар ўтиши билан, ўйлаб қарасам, – сўзида давом этди Раҳим ака, – бу ҳикматда жон борга ўхшайди. Чунки одам охир-оқибат боласинингми, хотининингми, орзу-ҳавасинингми, хирс ёки яхшилигу ёмонлигинингми, қурбони бўлади. Ҳа,

курбони! Айтиб қўяй, бу тор маънода, жисман курбон бўлиш дегани эмас. Бу – кенг маънодаги курбонлик.

Сухбатдошлар бир муддат жим қолдилар. Дарё томондан эсаётган шамол кум зарраларини, хас-чўпларини дераза ойнасига келтириб урар, увуллар, хуштак чаларди.

Раҳим ака сўзида давом этди:

– Сиз қўриқхонага келиб қолишим тарихини билмайсиз. Ўшанда, агар шу ерга келмасам, ақлдан озишим, ёки жонимга қасд қилишим мумкин эди. Ҳеч нима тушунмаяпсиз, келинг, бир бошдан сўзлаб берай, агар жонингизга тегмаган бўлсам.

– Қўйсангиз-чи, Раҳим ака, бажонидил эшитаман.

– ...Ўшанда хотиним билан қишлоқда яшардик, ёлғиз ўғлимиз беш яшар эди. Ҳовлимиз, сигир-бузоғимиз бор эди.

Қишлоқ ўқитувчисининг маоши етганча, умрбасар қилардик. Хотиним кўхлик, нозиккина, ювош аёл эди. Ҳеч қачон сану манга бормаганмиз. Уни жуда яхши кўрардим, у ҳам мени севишига қаттиқ ишонардим. Ахир, неча йиллик аҳду паймондан сўнг тўйимиз бўлганди.

Шу камсукум аёл қачон ўзгарди, уни нима бунга мажбур этди, ҳамон тушунолмайман.

Хуллас, у қишлоғимиз магазинига серкатнов бўлиб қолди. Кўп ўтмай, ялтирок, гулдор кўйлақлари пайдо бўлди. Менинг “Пулни каердан олдинг?” деган саволимга истамайгина: “Қарзга олдим. Дугоналаримдан. Узилишиб кетармиз”, – дерди.

У кун сайин магазинга қатнашини қанда қилмади. Кўнглимга шубҳа оралади. Лекин шайтонга хай бердим. Рашк балоси ёмон экан. Барибир ёрилдим. Хотиним совук илжайди. “Наҳот, мени магазинчидан рашк қилсангиз? Ахир, у хўкиз-ку? Мен зерикканимдан бораман у ерга, битта-яримта билан чакчақлашиш учун”.

Ҳақиқатан ҳам, магазинчи ўттиз беш ёшлардаги, юз-кўзларидан қон томадиган, уч яшар букадек баҳайбат киши эди.

Кунларнинг бирида мактабга жўнашимдан олдин, хотиним ўғлимни етаклаб, ёнимга келди. Негадир ерга бокиб, шундай деди:

– Йўқ демасангиз, икки-уч кунга онамларникига бориб келсам, бола бувимга бораман, деб хархаша қияпти.

– Майли, бориб олиб келайми, ё ўзинг қайтасанми?

– Ўзим қайтаман. Шаҳар қочиб кетгани йўқ-ку!..

У ўғлимни етаклаб кетди ва уч кундан сўнг ҳам, тўрт кундан сўнг ҳам қайтмади. Кейин, мен шўрлик, бутун қишлоқ билган ҳақиқатни эшитдим... Хотиним ўша магазинчига иккинчи хотин бўлиб тегибди, унинг шаҳардаги ҳовлисида яшаркан. Мана, орадан йигирма йилдан ортиқ вақт ўтди. Лекин ҳамон ўша кунги ҳолатимни эсласам, этим жунжикади. Қалламга келган биринчи хаёл, шаҳарга бориб, ҳар иккаласини қолип ташлаш эди. Лекин қариндош-уруғ, қўни-қўшини йўлдан қайтарди. “Раҳимбой, ёш жонингизга жабр қилманг. Фишт қолипдан кўчган. Ундан кейин, болангизни ўйланг...”

Ўғлимни ҳар қанча яхши кўрсам-да, эркаклик ҳамияти кучлилик қилди. Мен ўша аёлнинг кўзларига энди кўзим тушмаслиги учун, юрагимдаги ўғлимга бўлган соғинчни махв этдим ва кўп ўтмай, шу ерга, қўриқхонага ишга келдим. Мактабда ўқитувчи-ўқувчиларнинг “Мана шу кишининг хотини магазинчига тегиб кетганди”, деган шивир-шивирларига тоқат қилолмадим.

Хотиним магазинчи билан яшаб кетолмади, у нозиктаб аёл эди. Бир йил ҳам ўтмай, магазинчи билан орани очик қилди. У ҳозир ҳам ўғли билан шаҳарда яшайди. Шунча йил мобайнида биз бир марта ҳам учрашмадик. Вақт ўтиши билан,

орият юрагимдаги хотинимга, ўғлимга бўлган муҳаббатни бутунлай ёндириб юборди. Эҳтимол, мен ўғлимга хиёнат қилгандирман. Хотинимга бўлган нафратнинг кучлилиги йиллар ўтиб ҳам сўнмади ва шу нафрат ўғлимни ҳам мендан бир умр узоқлаштирди. Тўғри, узоқ йили ўғлим мени йўқлаб келди, лекин у билан учрашишни истамадим. У мени онасининг хиёнати қурбони, деб ўйлаб, олижаноблик қилаётгандек туюлди, буни ҳазм қилолмадим. Эшитишимча, ўғлим ўша магазинчини барибир ўлдирман, деган эмиш. Хўш, энди ўзингиз айтинг, тақдирнинг бу ўйинида қурбон бўлган ким? Менми, хотинимми, ўғлимми, ёки ўғлим юрагида ўғлимга маҳкум этган ўша магазинчими?

Раҳим ака жимиб қолди. Анвар бу саволга жавоб топиш учун ҳаёлга чўмди.

“Ҳақиқатан ҳам ким қурбон? Ким ғолиб-у, ким мағлуб?” – ўз-ўзидан сўрарди у тақрор-тақрор. “Бу дунёда алдамаган, алданмаган одам қолдими? Бу қандок боло ўзи? Яхши кўриб теккани, яхши кўриб алдаса, яхши кўрмай теккани – ёмон кўриб алдаса. Ахир, алданганга барибир эмасми, яхши кўриб алдайдими, ёмон кўрибми? Нахот, чин севги бўлмаса?”

Анвар узоқ йили илк китоби қандай сотилаётганини билиш учун Бухоронинг гадойтипмас бир гўшасида жойлашган китоб базасига борганди. Бу ерда асосан ўрис, татар аёллар ишлашаркан.

Биргина деразаси бўлган узунчоқ хонада беш-олти чоғли ёш-кари аёллар столга мук тушганларича, алланималарни ёзиш, чўт кокиш билан банд эдилар, Анвар салом берди, мақсадини айтди.

Аёллар бир зум жонларига теккан ишдан тўхтаб, меҳмонни кузатдилар, ташки кўриниши, кийинишидан нуксон топа олмадилар ва яна ўз ишларида давом этдилар. Фақат Анварнинг ишига тааллуқли бўлган ўттиз ёшлардаги, кўнғир сочлари оппоқ юзига алоҳида ҳусн бахш этган, лаблари билинар-билимас кизартирилган жувон у билан суҳбатда давом этди.

– Китобингизнинг номи нима эди? Мен ҳозир қайд дафтаримдан кўриб бераман.

– Номи “Муҳаббатнинг байрамлари”.

Анвар сўзини тугатар-тугатмас, хонани аёлларнинг бир варакайига “О-о-о!” деган хитоблари тўлдирди. Улар яна Анварга тикилиб турардилар. У ўнғайсизланиб, кўнғир сочли аёлга илтижо билан тикилди. Жувоннинг ёрқин, сурмасо кўзлари негадир ғамгин тортган эди. У ўша ғамгин кўзлари билан жилмайиб, сўз қотди:

– Ўзи бўлмаган муҳаббатнинг байрамлари бўлар эканми?

Анвар жавоб қайтариш учун оғиз жуфтлаган ҳам эдики, тўрда ўтирган, юзлари буришган, аммо кўзлари шўх ўйнаб турган аёл гапга аралашди:

– Тилингизга шакар!

Аёллар Анварни саволга кўмиб ташлашди.

– Яхши йигит, ўзингиз биласизми, ўша ҳақиқий севги нима эканини?

– Бизнинг пешонамизга битган севги – арақзада эр, онабезор болалар, рўзғорнинг қора қозони! Мана сизга, муҳаббат!

– Қуриб кетсин, севгисиям, муҳаббатиям, бу замонда ҳақиқий эркаклар, сева оладиган мардлар қолмаган. Ҳаммаси бир гўр – айғирлар, модапарастлар!

Анвар ғала-ғовурдан фойдаланиб, аёлларни кузатди. Ўша кўнғирсоқ, кўзлари ёрқин жувондан бўлак, ҳаммасининг ёши ўтинкираган, ҳаёт тажрибаси бор кишиларга ўхшашади. Уларга ҳали уйланмаган йигит севги ҳақида нима дея оларди? Лекин уни баҳсга чорлашяпти. Китоб сарлавҳаси аёлларнинг асаб торларини чертди. Демак, бекорга тер тўкмаган экан. Аммо сирасини айтганда, бир мартагина ошиқ бўлганлар ҳам, севги ҳақида сўз айта олсалар керак. Анвар бу хушчакчак аёллар-

нинг ҳафсаласини пир қилмаслик учун, ўзининг энг сеvimли адиби Паустовский сўзлари билан жавоб берди.

– Севги – тоғ доvonларига ўхшайди: Юзлаб чақирим масофадан кўриниб туради. Лекин бу доvonга етиб олиб, муздек булок сувидан симириш ҳар кимга ҳам насиб қилавермайди.

Бу сўзлар ҳам ҳақиқий севги борлигига шубҳа қилаётган аёлларни тинчлантира олмади.

– Хўш, доvonга етолмаган бечоралар нима қилсин? Муздек булок суви ўрнига, қўлмақдан ташналикларини қондиришсинми, яхши йигит?

Анвар аёллар билан узок баҳслашди. Барибир, ҳар икки томон ўз фикрида қолди. Анвар чин севги бор, фақат севиш учун ҳам алоҳида истеъдод, иктидор керак, деди. Аёллар эса чин севги йўқ, дея туриб олишди. Ниҳоят, қўнғирсоч жувон мурасага келди:

– Ҳой, дўстлар, инсоф борми, сизларда? Биринчи кўраётган одамга ҳам шундай ёпириладиларми? Эҳтимол, унинг сизлар билан баҳслашгиси йўқдир, эҳтимол, бирор ёкка шошилаётгандир? – жувон сўзидан тўхтаб, бир муддат қайд дафттарини титқилагач, шундай деди:

– Китобингиз бизга 3000 нусхада келган эди. 2700 таси сотилиб бўлди. Ҳақиқатан ҳам, яхши китобга ўхшайди, афсус, биз ўзбекча ўқиёлмаймиз-да. Ташвиш тортманг, қолгани ҳам ўн беш-йигирма кунда сотилиб кетади.

Анвар аёллар билан хайрлашиб хонадан чиқди. Улар ўзлари билмаган ҳолда Анвар юрагининг қат-қатида неча йиллардан бери яширин ярани тирнаган эдилар.

Қўнғирсоч жувоннинг ниҳоят чиройли, ғамгин кўзлари эса унга қўшни келинчакни эслатганди.

...Ўшанда Анвар ўн беш ёшда эди. Қўшнилариникига шаҳардан келин тушди. Келинчак ўн етти-ўн саккиз ёшларда, майда ўрилган сочлари, ўсмали қошлари ўзига ярашиб тушган, катта-катта қора кўзлари эса негадир жуда ғамгин, уларда аллақандай мунгми, сирми яширин эди.

У пешонабоғини дол танғиб, атлас қўйлакда сувга чиқар, сўнг челақни тўлдириб қўйиб, қўшни кизлар, боалар билан бир муддат чакчаклашарди. Биринчи суҳбатдаёқ қўшни бола Анвар билан келинчак бир-бирларини ёктириб қолишди. Келинчак Анвардан тез-тез китоб сўраб олар, уларни ўқиб бўлгач, дарҳол қайтарар ва ҳар гал сувга чиққанида, шу китоблар ҳақида шоиртабиат бола билан суҳбатлашар, “Укажон, сиз албатта, шоир бўлишингиз керак”, – дерди.

Шоирликка ҳали анча бор эди, лекин болакай ўзи билмаган ҳолда келинчакка ошиқ бўлиб қолди.

Бу ишқ йигитчанинг илк севгиси, туғилган кунидан бошлаб юрагининг энг тўрига кўмилишга маҳкум эди.

Анвар ҳар оқшом келинчакнинг сувга чиқишини орзикиб кутар, сал ҳаяллаб қолса, ўзини қўярга жой тополмас, унинг атлас қўйлаги кўзга ташланганда бечора бола дир-дир титрай бошларди.

Орадан бир неча ой ўтди. Негадир кейинги пайтларда келинчак Анвардан китоб сўрамай қўйди. Йигитча безовталаниб, ўзи китоб таклиф қилганида, келинчак жилмайиб, “Ҳозир китоб ўқишга вақт қолмаяпти, сигир соғиш, пиёз ўток қилиш, қув пишишни ўрганияпман. Укажон, аввал ҳаёт китобини ўқиш керак экан...” – дерди.

Йўқ, бу баҳона эди, йигитчанинг ошиқ юраги келинчакнинг чиройли кўзлари тобора ич-ичига ботаётганини, улар ғамга тўлиб бораётганини сезарди. Лекин қўлидан ҳеч нима келмас, унинг юрагидаги ишқ ҳақсиз, ҳуқуқсиз келинчакни ҳар куни бир марта кўрса, сал бўғик, ёқимли овозини эшитса, кифоя эди.

...Ариқ ёқалаб ўсган жийда гулларининг хуш бўйи самони тўлдирган илик бир оқшом. Анвар уйи ёнидаги курсичада китоб ўқиб ўтирар, кўзи китобда бўлса-да,

акл-хуши келинчак чиқиб келиши лозим бўлган дарвозада эди. Йигитча кечки овқатни ҳам унутиб, ярим тунгача кутди. Лекин келинчакдан дарак бўлмади. Туни билан алғов-далғов тушлар кўриб, ухлаган Анвар эрта тонгда кўшни уйдан келаётган фарёд товушидан чўчиб уйғонди-ю, апил-тапил ювиниб, кўчага отилди.

Келинчак яшайдиган уй дарвозаси ёнида ўн-ўн беш чоғли киши куйманишар, сал нарироқда “Тез ёрдам” ва милиция машиналари турарди.

Анвар котиб колди. Анча вақт серрайиб турган боланинг кулоғига узук-юлук гаплар чалинди:

– Бечора келинчак, ўзига ўт қўйибди. Сахарда жони узилибди...

“Нима?! Ўт қўйибди? Нега ўт қўяди?! Неге жони узилади?!” Анварнинг бошига оғир бир нарсa урилгандек бўлди. У нима қилаётганини ўзи ҳам билмай, отилиб уйига кирди. Хона ўртасида бир дақиқа тўхтагач, гурсиллаб қулади ва шу қўйи бир неча кун отасини кўрқитиб, алаҳлаб ётди.

Келинчакнинг мунг тўла кўзлари, “Укажоним, аввал ҳаёт китобини ўқиш керак экан”, деган сўзлари қулоқларида қайта-қайта жаранглар, йигитча бу ногаҳоний ўлим сабабларини идрок этолмасди.

Йиллар ўтиб, у келинчакни гулханга айлантирган қабоҳат нима эканини англаб етди. Лекин бу йиллар юрак ярасини даволай олмади.

Ўқишда, ишда у ажойиб қизларга дуч келди. Лекин уларнинг бирортаси ҳам йигит юрагидаги ўша мунгли кўзлар ёккан ўтни ўчиролмади.

“Хўш, ўзига ўт қўйган келинчак қурбонми? Уни мағлуб ёки ғолиб дейиш мумкинми? Ким ҳақ, чин севги борлигига ишонганларми, ишонмаганлар?...”

Бу саволлар Анварга сира тинчлик бермасди.

V

– Қаранг, Анвар ака, саксовул уруғлабди! – деди Гулнихол қўлидаги бутокни кўз-кўз қилиб.

Ёмғирда ивиган буток анор доналардай кип-қизил маржонларга бурканганди. Анвар бутокни айлантириб томоша қилди. Қўлида митти, ёрқин юлдузчалар жимир-жимир этарди гўё.

– Ажаб, – деди у, – шунча ёшга кириб саксовул уруғини энди кўриб турибман. Ва айни шу пайтда уруғлашини билмас эканман.

– Демак, бу тонг яна бойидингиз, сахро султони ҳақида озгина бўлса-да, маълумотга эга бўлдингиз, – деди Гулнихол. – Биласизми, шу митти уруғчаларга қараб мен уларни жуда кўп нарсаларга ўхшатдим. Мана, қаранг, кўзёшларига, йирик ёш томчиларига ўхшайди, фақат, ранги қизил...

Анвар бир муддат жим колди, сўнг шундай деди:

– Сиз касбни нотўғри танлагансиз, шоир бўлишингиз керак эди.

– Сизга ким айтди, бизнинг касбимиз шоирликдан қолишади, деб? Сиз инсон юрагини тадқиқ этсангиз, биз табиат қалбига қулоқ тутамиз. Ахир, булар ҳар иккаласи эгизак-ку, ажралмас-ку! Шундай эмасми?

– Шундай, Гулнихол, шундай...

Қиз сўзида давом этди:

– Кеч куз, олдинда киш, қахратон совуқлар. Лекин сахро султони уруғлайверади. Чунки у айнан киш арафасида уруғлаши керак. Уруғлар кишнинг қахратон қиличидан ер билан битта бўладилар ва бундан ўкинмайдилар ҳам. Баҳор келиб, ер илиши билан улар янги, яшил либосда ердан бош кўтарадилар. Қизиги шундаки, агар совуқ кучсиз бўлса, биз аяб турган бу мурғак уруғлар шундоқ, бутокларда қолиб кетадилар, ерга

тўқилмайдилар ва табиийки, кўкламда қайта жонланмайдилар. Табиат фалсафасининг буюклигига диққат қилинг. Совуқдан махв бўлиб, ерга тўқилганлар кўкламда янги ҳаёт бошлайдилар, бутуқда жон сақлаганлар эса ҳалок бўладилар...

– Жуда яхши кузатгансиз, бунда ботиний бир боғлиқлик, фожиа бор. Менимча, бутун борлик, инсоният ўзаро шундай боғланган бўлса, ажабмас, – деди Анвар ва Гулнихолга бир муддат сўзсиз тикилиб турди. “Бу ниҳолдек қиз оддий саксовул ҳақида шунча фикр юритяпти. Ҳақиқатан ҳам, шоир юраги бор экан. Лекин афсус, ҳозир замон шоиртаъбарларга бокмайди, аксинча, уларни хўрлайди, охир-оқибат, бир бурда нонга, бошпанага, бир оғиз ширин сўзга зор этади”.

Анвар ҳамюрти, кекса шоир Нурмат Очилни эслади. У ҳақиқий шоир эди. Лекин расмий идоралар тан олмаган, китоби чиқмаган, ёзувчилар уюшмасига қабул қилинмаган, фақат бир-икки ғазали радиодан кўшиқ қилиб айтиларди, холос.

Нурмат Очил тўрт мисра шеъри ёруғ жаҳон юзини кўрсин учун Тошкентдаги аксарият газета-журналлар чоп этиладиган йирик босмаҳонада юкчилик, қоровуллик қилди. Бир-ярим шеърлари газета-журналларда босилди ҳам. Лекин кўпчилик унга омадсиз, чаламулло бир ишқибоз сифатида қарарди.

Бир қарашда, у ҳақиқатан ҳам омадсиз эди. Хотини ўлиб кетган, бола-чакаси йўқ, етмишни қоралаган бўлса-да, ҳамон ижарада турарди. Шоир деб бўлмайди, китоби чиқмаган... Ҳамма нарсадан натижа, кўрсаткич, фойда кутишга ўрганиб қолган одамлар уни тан олгилари келмас, бу даргоҳга ҳар куни юзлаб шоир-ёзувчилар кириб-чикиб турса-да, кекса, афтодаҳол ғалзалнавис билан ҳеч кимнинг иши йўқ эди.

Анвар Нурмат Очилнинг шеърларини чиқаришда кўмаклашди. Лекин шеърлар шундай ҳолда чоп этилдики, уларда Нурмат Очил ёзган бир мисра ҳам қолмади. Шундай бўлса-да, чол газетда ўз имзосини кўриб, кўзлари ёшланди. Анварга миннатдорчилик билдирди. Ўзгартирилган, маза-матрасиз сўзлар кўшиб-чатилган мисралар ҳақида ҳеч нима демади.

Анвар ҳамкасблари қилмишидан хижолат бўлиб, узр сўраган эди, чол хомуш қўл силтади:

– Кўйинг, мулло Анвар, хафа бўлманг. Ҳозир бировдан хафа бўладиган замон эмас...

Кимдан хафа бўлади, нега хафа бўлади? Ахир, ҳамкасблари қандай одамлар экани унга аён-ку!

Уларнинг бир қисми ҳақиқатан ҳам иктидорли шоир-ёзувчилар. Лекин бир қусурлари бор: улар даҳоликка даъвогар, атрофдаги майда-чуйда одамлар, ишлар билан шуғулланишга вақтлари йўқ. Ахир, даҳо даҳодек бўлиши керак-да!

Яна шундай тоифа – ўртамиёна ёзувчилар бор. Улар ўртамиёна эканликларини икки дунёда ҳам тан олмайдилар ва бутун умрлари “мен иктидорлиман”, дея бонг уриш билан ўтади.

Учинчи тоифадагилар ғирт саводсизлар. Улар саводсизликларини яшириш, мансаб, унвон талашиш, даҳоликка даъвогарлар ва ўртамиёналар ўртасида ўралашиш билан кун ўтказадилар.

Ҳақиқий ёзувчилар ҳеч қанақа гуруҳ, тоифага кирмайдилар. Камтар, камсуқум бўладилар. Улар фақат асар ёзадилар. Бошқа ишларга вақтлари йўқ. Фақат, афсус, бундайлар жуда кам.

“Эҳ, Нурмат Очил, Нурмат Очил! Сиз ҳақиқий шоирсиз! Ҳа, шоирсиз! Майли, ҳеч қанақа уюшма, иттифок аъзоси бўлмасангиз ҳам, китобингиз чиқмаган бўлса ҳам, сиз шоирсиз!” – фикран хитоб қилди Анвар ва қаршисида жилмайиб турган Гулнихолни кўриб, қаттиқ ҳаёлга чўмганини англади.

— Узр, Гулнихол, саксовул ҳақида баҳслашавериб, ҳаёлим инсонларнинг гулига кетиб қолибди, — деди у.

— Ким экан у инсонларнинг гули? — кизиксиниб сўради киз.

— Бир ҳамюрт шоиримиз бор. Нурмат Очил деган.

— Нурмат Очил, эшитмаган эканман.

— У кишини кўпчилик танимайди. Лекин ўзлари зўр шоир, шундай шеър-ғазаллари борки... Шу кишини ўтган йили кишда Бухорода, автобус бекатида учратиб қолдим. “Тошкентда бир умр ижарада яшадим. Энди омонатни топириш учун Бухорога келдим. Ўз юртимда ўлигим кўчада қолмас”, — дедилар.

— Нима, у кишининг ҳеч кими йўқми?

— Ҳеч кими, борадиган ери, бир даста шеърларидан бўлак ҳеч вақоси йўқ. Ҳатто, ўлимлиги ҳам бўлмаса керак.

— Сиз... Ёрдамлашмадингизми?

— Ёрдамлашдим. Кишлоқдаги ҳовлимизда яшаяптилар. Қўни-қўшни қарашиб туради. Лекин у кишини ёлғизлик балосидан Худодан бўлак ҳеч ким қутқазолмаса керак.

— Нега?

— Негаки, у кишини тушунадиган одамлар бу дунёда ҳеч нимани ҳал этолмайди-лар. Улар ҳуқуқсиз.

— Мана, сиз тушунибсиз-ку, ёрдам берибсиз-ку, ахир!

— Биргина мен тушунганим нима ҳам бўларди? Нурмат Очилга ўхшаган маънавий дунёси бой, қўлида бир мириси бўлмаган минглаб, ўн минглаб одамлар бор. Улар ҳушомад қилмаганликлари, таъмагирликдан ҳазар қилганликлари учун шу кўйга тушишган. Оқибатда қай йўл биландир пул топган, бирни икки қилган нопок одамлар ҳаётнинг хўжайинларига айландилар. Ҳаётнинг ҳақиқий хўжайинлари бўлишга муносиб, иқтидорли, илмли кишилар эса Нурмат Очил кўйига тушиб қолдилар. Сиз, Гулнихол, мени тўғри тушунинг, ҳалол меҳнат билан тўқ яшаётган, бадавлат бўлганларга мутлақо даъвом йўқ, уларга сира қарши эмасман. Жонни қўйиб, ҳузур-ҳаловатдан кечиб, ишбилармонлик билан бойиганларнинг Худо хайрини берсин. Бундайлар хавфли эмас, улар илму ирфонга қайишадилар, миллат тақдирини ўйлайдилар. Лекин жоҳил, саводсиз, муттаҳамларнинг ҳад-ҳисобсиз пули, имкониятлари бўлиши — бу сиз билан бизнинг шўримиз!

— Гапларингиз ҳаммаси тўғри, Анвар ака! Лекин бу — бизнинг шўримиз ҳам, айбимиз ҳам! Ахир, шуларни тўғра чиқараётган ким? Ўзимиз эмасми?

VI

Қизқалъа баланд тепаликда туриб, қўлини пешонасига соябон қилганича, узок-узокларга тикилаётган ғоят гўзал, лекин жулдур кийимли кизга ўхшаб кетар, дарё томондан эсган кеч қуз шамоллари у ер-бу ерида қўқ нил бўёқлари ялтираб турган мангу очик дарвозаси, сардоба, тош қудуқ ва бошқа харобалар аро хуштак чаларди. Неча минг йиллар гувоҳи — тилсиз харсанглар сукунатида қандайдир улуғвор, аини вақтда, аянчли бир қўркинч бор эди.

Сап-сарик тиллодек қум барханлари ўраб олган қалъа юксакликда, дарвозаси Мағрибга қарар, бир вақтлар яқингинасида ҳайкириб оққан, энди анча олислаб кетган дарё баландлаётган Қуёш нурларидан ялтираб, кўзни қамаштирарди.

Гулнихол ва Анвар қалъанинг энг баланд нуктасига кўтарилиб, ўрқач-ўрқач қум барханларини, кузнинг бутун гўзаллигини ўзида мужассам этган тўқайзорларни, толим-толим сочдек бўлиб, у ер-бу ерида оролчалар ҳосил қилиб оқаётган дарёни бир муддат томоша қилдилар.

Улар қарийб икки соат ҳеч сўз демай, қалъани айланиб, дарвоза яқинидаги чуқур тош қудук ёнида тўхтадилар. Анвар қудук ичига эгилиб, овоз берди. Гумбурлаган акс садо чор-атрофдаги тошлар мудроғини бир зумгина учиргандай бўлди. У қад ростлагач, Гулнихол сўз қотди.

– Мана, шу қудукни эслаб қолинг, Анвар ака, у ҳали бизга керак бўлади.

– Хўп, – деди Анвар.

Чамаси ярим соатлардан сўнг улар дарё соҳилига етиб бордилар. Анвар ўгирилиб, ортда салобат билан юксалиб турган қалъа харобаларига такрор назар ташлади.

– Ҳа, – деди у чуқур тин олиб. – Бу ерда гапиргандан кўра, сукут сақлаган маъқул.

– Гапиришга ҳақимиз йўқ-да. Шундай аянч аҳволга солиб қўйилган Қизқалъа учун келажак авлод бизни кечирмайди. Бу қалъа Шарқ меъморчилиги буюк дурдоналаридан бири. Ана шу санъат асарига қарийб юз йил мобайнида бирор таъмирчи қўли тегмаган, бирор жонкуяр топилмаганки, “Ҳой, дўстлар, аждодларимиз қолдирган ёдгорликларнинг қадрига етайлик, уларни хор қилиб қўйиш увол-ку!” – деса.

Гулнихол сўзидан тўхтаб, Анварга боқди. Йигитнинг чеҳраси тунд, кўзларида иложсизлик, бетоқатлик акс этар, дарёдан эсаётган шамол пешонасига тушиб турган дағал, ғайир сочларни тўзғитиб, ўйнарди. Мағриб томондан келаётган қора булутлар галаси бир неча дақика олдин чараклаб турган Қуёш юзини тўсган, тўқайлар шов-шуву кучайган, ҳаводан рутубат, ёмғир хиди келарди. Дарё сатҳида майда тўлқинлар кўпайиб борарди. Анвар дарёдан кўз узмай, секин одим ташлар экан, қизга жавобан деди:

– Увол, деб бонг ураётган, ёқа йиртиб, соч юлаётганлар жуда кўп. Ёдгорликларни, табиатни муҳофаза қиляпмиз, дея турли жамияту қўмиталарда юмшоқ курсиларда ўтириб, сафсата сотаётганлар сон-мингта! Лекин булар шунчаки, чиройли гаплар, гап – барибир, гап-да. У чиройли айтилгани билан, ишга айланиб қолмайди-ку.

Қиз бош қимирлатиб, йигитнинг фикрини тасдиқлади. Анвар сўзида давом этди:

– Сизга бир воқеани айтиб берай. Бухоро зилзиласи чоғида обрўли бир журнал топишириғи билан, мен шу ҳақда очерк ёзмокчи бўлдим. Анча далиллар тўплаганимдан сўнг, маълум бўлдики, ер силкинганда тарихий ёдгорликларнинг бирортаси шикастланмагани ҳолда, Минораи Калон кунгураларидан анча ғишт қулаб тушган. Суриштириб билсам, худди шу қулаган ерни тўнтаришдан сўнг усталаримиз таъмирлашган, қизил қўшин зирҳли поезди Мурғак станциясидан Минораи Калонни тўпга тутиб, қолдирган “дастхат”ни йўқотиш учун шундай қилинган экан. Лекин ана шу ваҳшийликларга олийжаноблик гўнини кийгишиш учун қимлар, қанчалар сафсата сотмади, дейсиз!

Улар ҳамон соҳил ёқалаб одимлашар, шамол кучайган, дарё сатҳининг у ер, бу ерида пуфакчалар ҳосил бўлабошлаганди. Анвар осмонга тикилган эди, совук бир томчи “чип” этиб ёноғига тушди.

– Қадамни тезлатмасак бўлмайди чоғи, ёмғирда қолиб кетамиз, – деди у.

– Шошилиб борадиган еримиз йўқ. Ёмғирда юришни яхши кўраман, – деди Гулнихол. – Ваъдага кўра, Қизқалъа афсонасини айтиб бераман энди. Сўзларимни бўлмай қулоқ тутинг.

– Бажонидил, Гулнихол, – деди Анвар.

Гулнихол ҳикоясини бошлади.

“Жуда қадим замонларда, мана, ҳозир сизу биз юрган томонларда гўзал ва фаровон юрт бўлиб, унга ақл-заковотда ягона, одил подшоҳ ҳукмронлик қиларкан. Унинг қароргоҳи дарё қирғоғида, ҳозир ўзимиз кўрган қалъада экан. Қалъа жуда мустаҳкам, унга унча-мунча душман яқин йўлай олмас, башарти, қамал қилинганда ҳам, ойлар, йиллар давомида бардош бераркан.

Подшоҳнинг энди ўн еттига кирган, ҳусн-латофатда тенгсиз бир кизи бўлиб, бошқа фарзанди йўқ экан. Подшоҳ ёлғиз кизини беҳад суюб, Заррина деб атаган, унга юрт бошқариш, ҳарбий санъатнинг сир-асрорларини ўргатган, киз ёй отиш, қилич солиш, чавандозликда манама деган йигитларни ҳам доғда қолдираркан.

Ёши бир жойга бориб қолган подшоҳ кун сайин дармонсизланаётганини сезиб, кизини ёнига қорлабди-да, шундай дебди:

— Қизим, кўзимнинг оку қораси сенсан. Мен сени ҳалол, одил ва жасур қилиб тарбияладим. Энди Оллоҳга омонатимни топширадиган пайт етди. Яқинда туш кўрдим. Узоққа бормасам керак. Шунинг учун, менинг сўнгги иродамга қулоқ сол: тожу тахтни сенинг номинга васият қиламан. Сенга гўзал ва обод юртни, яхши қуролланган лашкарни қолдираман. Насихатим шундай: ҳеч қачон эл йиғлаганда, сен қулма, халқ оч қолганида, ўз тўқлигинини ўйлама, юртни босқинчилардан асра, қолгани ўзинга, Оллоҳга ҳавола.

Шундан сўнг подшоҳ вазиру уламоларни чақириб, ўз қарорини айтибди ва кизи номига васика ҳозирлабди.

Орадан бир неча кун ўтгач, подшоҳ қазо қилибди. Уни иззат-икром билан тупрокка топширгач, Заррина мамлакат тахтига ўтирибди ва отасидек одиллик билан ҳукмронлик қила бошлабди.

Лекин кўп ўтмай, қўшни мамлакатнинг бу гўзал юрт ва унинг гўзал маликасига кўз олайтириб юрган подшоси қўшин тортиб, сон-саноксиз кемаларда дарёдан кечиб ўтибди-да, қалъага ҳужум бошлабди.

Жанг жуда шиддатли бўлибди, ҳар икки томондан минглаб лашкар қирилибди, соҳил ҳам, дарё ҳам қип-қизил қонга бўялибди. Бу жангда малика Заррина қўшини қўли баланд қилиб, душман лашкарини дарёдан нарига улоқтириб ташлабди.

Орадан бир неча кун ўтиб, душман яна мўр-малаҳдек ёпирилиб қелибди. Лашкар аввалгидан бир неча ҳисса кўп экан. Яна жанг бўлибди, дарё-дарё қонлар тўқилибди. Аммо энди қучлар деярли тенг қелиб, ғаним қўшини дарё соҳилига ўрнашиб олибди, қалъани камал қилибди. Ғаним подшоси маликага нома юборибди: “Агар малика унга тегса, камал очилади, лашкар изига қайтади, тўй-томоша бўлади, юртга қирқ кеча-кундуз ош берилади”.

Бу номага малика Заррина шундай жавоб берибди: “Агар подшоҳ яккама-якка жангда мени енгса, шартларига розиман, қалъа дарвозалари очилади”.

Подшоҳ ва малика ўртасидаги олишув жуда шиддатли кечибди. Заррина подшоҳни қаттиқ яралабди. Бундан руҳланган унинг қўшини душман лашкарига ҳамла қилиб, яна дарёдан нарига улоқтириб ташлабди. Қаттиқ яраланиб, шарманда бўлган ғаним подшоси ўйлаб қараса, маликани қуч билан енгиб бўлмайди. У ҳийла ишлатишга қарор қилибди.

Ғаним қўшини чекиниб, қаёқдан келган бўлса ўша ёкка равона бўлибди. Орадан неча кунлар, ойлар ўтса-да, душман қайта ҳужум қилмабди. Малика ғалабадан руҳланиб, уруш асоратларини тугатишга киришибди. Қалъани янада мустаҳкамлабди, қўшинни хомаки жангларда чиниктирибди. Яна ойлар ўтибди, ҳеч қаёқдан ҳавф сезилмабди. Ҳамма тинч меҳнат билан машғул бўлибди.

Малика Заррина эса энди ўн еттига тўлган эмасми, унинг юрагига ишқ меҳмон бўлибди. У душманга қарши жангда қаҳрамонлик кўрсатган йигит — лашкарбошини яхши кўриб қолибди. Лашкарбоши кўркам, барваста, ақлли йигит бўлса-да, бир қусури бор экан. У шон-шухратга ҳаддан ташқари ўч экан.

Табиатан оққўнғил малика буни билмай, лашкарбошини чин юракдан севибди. Йигит Зарринанинг хайрихоҳлигини сезиб, унга ишқ изҳор этибди. Икки ёш аҳд-

паймон килиб, баҳорда тўйни ўтказишга келишибдилар. Лекин кўп ўтмай, лашкар-бошини шайтон йўлдан оздирибди. У қандай бўлмасин, маликани тахтдан ағдариб, подшоҳ бўлиш пайига тушибди.

Лашкарбоши ўзига маслакдош излаб юрган бир паллада қалъада Румдан келган, мошгуруч соқолли, кўркам бир қаландар пайдо бўлибди. У аслида қаландар эмас, маликадан енгилган подшоҳнинг ғоят тадбирли ва маккор хуфяси экан.

Хуфя аста-секин лашкарбоши юрагига қўл солиб, унинг ниятларини англа-гач, подшоси номидан катта ваъдалар берибди. Қалъанинг барча ички ва ташқи йўллари, сув манбалари, озиқ-овқат, ўқ-дори омборларини ўрганибди.

Гулнихол бир зум хикоя килишдан тўхтаб, Анварга қаради:

– Қалъадан тушаётганимизда “Дарвоза ёнидаги қудукни эслаб қолинг”, деган-дим. Ана ўша қудук ва сардобалар ер ости сув йўллари орқали дарё билан боғланган экан. Тажрибали хуфя буларга ҳам алоҳида эътибор берибди ва ҳеч кимга сездир-май, ғойиб бўлибди.

Қиш ўтиб, баҳор келибди. Саҳро жуда қиска умр кўрувчи чечакларга бурканиб, тўқайлар қушлар чуғурига тўлибди. Малика сарой аъёнларини чақириб, тўй ҳақида маслаҳатлашибди. Тараддуд бошланибди. Малика беҳад шод, лашкарбоши эса без-овта экан.

Эртага маликанинг тўйи деганида, қалъа кузатувчилари шошилишча хабар етқа-зишибди: сон-саноксиз душман қўшини дарёдан кечиб ўтмоқда.

Малика Заррина қўшинни сафлашга фармон берибди. Лекин лашкарбоши ҳеч қаерда йўқ эмиш. Уни ҳар қанча кидиришмасин, топишолмабди. Малика уруш ли-босларини кийиб, лашкарни қалъа ташқарисига бошлабди ва яна жангга киришибди.

Олишув кизиганда, не қўз билан кўрсинки, севгилиси, лашкарбоши душман то-монда туриб жанг қияпти. Малика ғазабдан ёниб кетай дебди, лекин ўзини қўлга олиб, лашкарбошини душман томонида кўриб анча саросимага тушган қўшинга далда бериб, уларни олға бошлабди. Сўнгра пайт пойлаб, хоиннинг юрагини мўлжаллаб, ўқ-ёй отибди. Хоин отдан қулабди.

Бирок кучлар тенг эмас экан. Малика лашкари билан қалъага чекинибди. Душ-ман яна қалъани камал қилибди.

Ҳимоячилар мардона жанг қилибдилар. Қамал бир неча ой давом этибди. Бора-бора қалъада озиқ-овқат, сув захиралари камайибди.

Ғаним подшоси яна бир неча марта элчилар юбориб, таслим бўлишни таклиф этиб-ди, маликани ўзига хотин бўлишга ундабди. Малика рози бўлмабди. Душман қайта-қайта ҳужум қилибди, лекин қалъани ололмабди. Шунда ўша қаландар киёфасида қалъага келган хуфя ишга киришибди. У қалъадаги қудук ер ости қувури орқали дарё-дан сув олишини билар экан. Хуфя дарё соҳилида изғиб, ҳосил бўлган гирдобга қараб, қудукка сув оқаётган жойни аниқлабди ва душман дарҳол оби ҳаёт йўлини бекитибди.

Кўп ўтмай қалъада ташналик бошланибди. Одамлар сувсизликдан қирила-верибди. Бегуноҳ кишилар қурбон бўлаётганини кўриб, малика бир қарорга келиб-ди ва ғанимига нома ёзибди.

“Сен бизнинг гуллаб-яшнаган малакатимиз, халқимизга қулфат келтирган малъ-ун ва манфур босқинчисан. Сенинг фирромлигинг оқибатида минглаб бегуноҳ одамлар қирияпти. Бизни юзма-юз жангда енголмай, найранг йўлига ўтдинг. На-чора, бу дунёда сотқинлик ва номардлик бор экан, вақтинча бўлса-да, сенга ўхшаш олчоқлар ғойиб бўлади.

Сенга ғалим шу, лашкар бекорга қирилмасин деб, эрта тонгда қалъа дарвоза-ларини очишга буюраман. Лекин мени енгдим деб ўйлама, мени хоинлик, разолат

мағлуб этди. Сенга асло таслим бўлмайман. Бу мактубни олганингда, мен арши аълода бўламан. Билиб қўй, халким сендан албатта қасос олади!”

Малика аъёнлари билан маслаҳатлашиб, тонгда дарвозаларни очишни буюрибди-да, ўзи кийимларини ўзгартириб, ҳеч кимга билдирмай, тун қоронғисига махфий йўл орқали дарёнинг тик қирғоғига борибди.

Заррина бир қалъага, бир гулханлар ёниб турган душман қароргоҳига назар ташлаб, шундай дебди:

– Кечиринг мени, падари бузрукворим! Васиятингизга содиқ бўлолмадим. Кечиринг мени, азиз юртдошлар, кўзим, қалбим кўр экан, хоинга қўнгил қўйибман.

Қиз ўзини ҳайқариб оқаётган дарёга отибди. Оч тўлкинлар унинг латиф вужудини бағрига олибди.

Шундан буён қалъа Заррина хотирасига “Қизқалъа” деб юритиладиган бўлибди...”

Гулнихол ҳикоясини тугатиб, оғир тин олди.

– Раҳмат, Гулнихол, жуда ҳазин ва мунгли ҳикоя қилдингиз, – деди Анвар.

Қиз ғамгин жилмайди. Унинг чиройли кўзлари жавдирарди.

– Кўнглим негадир жуда ғаш. Ҳозир дахшатли бир воқеа юз берадигандек, кўриб кетяпман. Ҳар гал Қизқалъага келганимда, шундай бўлади. Мени ҳар қадамда хиёнат, разолат таъкиб этаётгандай бўлади, – деди у овози титраб.

Ёмғир ёға бошлади. Томчилар совуқ, баданни жунжиқтирувчи эди.

Юриш қийинлашди. Гулнихол хийла чарчаб қолди. Лекин у ўзини тетик тутишга ҳаракат қилиб, Анвар билан барабар одимларди. Шу тахлит анча йўл босиб, дарё бурилиб, тўқай янада қалинлашган жойга етдилар.

– Гулнихол дам олсангиз бўларди, – деди Анвар ёнма-ён ўсган икки қари жийда панасида тўхтаб.

– Йўқ, – деди қиз, – тезроқ борайлик. Ҳали овқатга уннашим керак. Сайру саёҳат билан бўлиб, сизларни оч қолдириш яхши эмас.

У сўзини тугатар-туғатмас, дахшатли гумбуллаш ёмғир аллалаётган сукунат бағрини тилка-пора қилди ва отнинг жон ҳолатда кишнагани эшитилди.

Гулнихол билан Анвар бир-бирларига ҳайрат билан тикилганларича, қотиб қолдилар. Улар ҳали ўзларини ўнглаб олмай, яна ўқ товуши эшитилди, от аввалгидан ҳам аяңчироқ кишнади.

– Анвар ака! – ўзини йўқотгудай бўлиб чинқирди Гулнихол, – бу атрофда Раҳим акадан бошқа отлик бўлиши мумкин эмас!

Улар шох-шаббалар юз-кўзларини тимдалашига қарамай, ўқ товуши келган томонга қараб югура бошлашди. Орадан кўп ўтмай, терга ботиб, хансираб, тўқай ичкарасидаги сайхонликка чиқишганида, дахшатли манзарага дуч келдилар. Заъфарон ҳазонлар устида бир қўлида милтик, бир қўли билан кўкрагини чангаллаган Раҳим ака ётар, кўзлари юмук, юзи ёмғирдан ҳўл эди.

– Раҳим ака! – ҳар иккаласининг юрагидан отилиб чиққан фиғондан тўқай бегининг сал нарироқда сувлиқ чайнаб турган оти сергакланиб, кулоқларини диққайтирди.

Анвар чўккалаб, Раҳим аканинг бошини авайлаб, қафтларига олди. Кўкракни чангаллаган бармоқлар орасидан қон сизиб оқарди.

– Раҳим ака, кўзингизни очинг, сизни ким бу аҳволга солди, – деди Анвар эзилиб.

Гулнихол кўзлари олдини кўкимтир туман қоплади, боши айланди. У гапиролмас, қарахт эди. Раҳим ака секин кўзларини очди.

– Анваржон... Улар уч киши... “УАЗ” машинасида. Тўхтатмоқчи бўлгандим, икки марта ўқ узишди...

Анварнинг хаёлидан “Бу ўша, бугуларга кирон келтириб юрганлар, – деган фикр кечди.

Ўзини зўрға тутиб турган Гулнихол хўнграб юборди.

Ёмғир борган сайин кучаяр, тўқай ваҳимали шовуллар, кош қораймоқда эди.

VII

Она буғу кейинги кунларда сархуш, тўнғич боласи ва Сардорни йўқотганидан бери, неча ойлар мобайнида биринчи маротаба шундай ҳолатга тушиши эди.

У юраги остида яна бир юрак пайдо бўлиб, “гуп-гуп” уриб турганини ҳис этар, вужуди аллақандай илиқлик билан йўғрилганди.

Она буғу Тиксувот томонга кетмоқда, қандайдир ички туйғу, кучли бир иштиёқ уни яна ўша масканга қорларди.

У майин, сариқ тўлкинли кумни бир-бир босиб, бархан тепасига кўтарилди, мавж-ланаётган тўқайга, енгил чайкалиб оқаётган дарёга назар ташлади, тобора баландлаётган Куёш нурларидан хузур қилиб, кўзларини юмди ва шундай туриб қолди.

Худди шу аснода тўқайнинг энг олис бурчакларигача акс садо берган гумбурлаш эшитилди ва она буғу кўксига, ўша уриб турган янги юрагида бир оғрик туйди. Оғрик тезда бутун вужудини қоплади, кўм-кўк осмон, оёғи остидаги олтин кумлар чирпирак бўлиб айланди ва у бутун оғирлиги билан гурсиллаб қулади. Илиқ, шилимшиқ бир нарса баданини қоплади. Кўксига оғрик кучайгандан кучайди, сув ичгиси келди. У кўзларини зўрға очиб, сохил томонга назар ташлади.

Ажабо, хозиргина кумушдек жимирлаб ётган дарё тўла қон оқар, тўқай ҳам қип-қизил рангда эди...

Ўқ товушини эшитган Гулнихол сарпойчан ташқарига чикди, кўлини соябон қилиб, сохилга тикилди. Тавба, дарё тўла қон оқарди! Қиз сесканиб кетди, юрагига кучли бир оғрик кирди. “Эй Худо! Қачон тугайди бу қонхўрлик, бу қабоҳат!”

Негадир шу топда кўзларига отасининг ўша, ўқ тешган қонли кўйлаги кўриниб кетди. Яна сохилга бокди, сохил ҳам, дарё, тўқай, барханлар ҳам қип-қизил рангда эди. Қиз дахшат билан чинкириб юборди-ю, юзларини қўллари билан бекитганича, ўтириб қолди...

1987-1989 йиллар
Ромитан

Жамол КАМОЛ

Бошимизда порлар эди Улуғбекнинг юлдузи

"Анвармирзо ҳикоятлари"
туркумидан

Бойқўнғирда юлдузли осмон остида кечган суҳбат ёки Мирзо Улуғбек марҳамати

Бу суҳбатни маним ила
Москвада бошлаган,
Ханин эди, буюк олим,
Бойқўнғирда ишлаган.
Таъриф-тавсиф этавериб,
хуллас, гапнинг мазмуни,
Ўзи мени Бойқўнғирга
бошлаб борди бир куни.

Маскан бўлди бизга машхур
"Фазо" меҳмонхонаси,
Унда бордир Курчатову
Королёвнинг хонаси.

Ханин шунда неча ёзу
аёзларни эслади,
Бунда кечган неча буюк
парвозларни эслади.

Окшом мовий пардасини
тортиб йироқ-ёвуққа,
Куёш қизил баркаш бўлиб,
шўнғир эди уфққа.

Тантанали маросимлар,
хаяжонли нидолар,
Маҳобатли музикалар,
жаранглаган садолар,

Жамол КАМОЛ – Ўзбекистон халқ шоири. 1938 йилда туғилган. Бухоро давлат педагогика институтининг (ҳозирги БухДУ) тарих-филология факультетини тамомлаган. Ўндан ортиқ шеърый тўпламлар ҳамда "Жамила", "Тош тугён", "Эшикда ой тўлқини", "Армон", "Варахша", "Ҳасан ва ой" каби достонлар муаллифи. Жалолиддин Румийнинг "Маснавийи маънавий" асарини, Фаридиддин Аттор асарларини форс, Вильям Шекспирнинг ўндан ортиқ асарларини инглиз тилидан таржима қилган.

Олимларнинг говурига
тўлган буюк сахро бу,
Ракеталар гумбурига
тўлган буюк сахро бу.

Мен шу кеча ухлаёлмай,
роҳатимни йитирдим,
Ярим тунда чикиб, ёруғ
ой нурида ўлтирдим.

Осмон бўйлаб сочилганди
юлдузларнинг машғали,
Осмон каби азим сахро
сокин эди, ваҳмали.

Ханин чиқди, дарак борми,
дея сахро тонгидан,
Сухбатимиз барор олиб,
кизиб кетди янгидан.

Деди: Якин ҳамкор эди
бизга Шавкат Воҳидов,
Улуғбекнинг чевараси,
дерди уни Королёв.

Хос хонада узилмасди
алломалар сухбати,
Давра стол ва деворда
Улуғбекнинг суврати.

Улуғбекнинг даҳосидан
сўз кетарди даврада
Ва ҳамиша китоб –
“Зижи кўрагоний” ўртада.

У мунажжим, дерди ҳамма,
боши кўкка етгудек,
Математик дерди биров,
биров – буюк механик.

Бир гал Уткин чидаёлмай,
бўрни қўлга олди-да,
Улуғбекнинг чизмаларин
чизди бир-бир тахтага.

“Қаранг, – деди, – илму амал
унга пайдар-пай эди,
Яъни, милтик ясамоққа
ҳамма нарса шай эди.

Зарур илму амалиёт
шай турганда шунингдек,
Ажаб, дейман, нега милтик
ясамапти Улуғбек?

Нега милтиқ ясамапти,
 хамма нарса шай эса,
 Лол қолдирди барчамизни
 бу савол, бу хулоса?!

Милтиқ ясаб, юрса эди
 жаҳонгирлик ройига,
 Бутун дунё бош эгарди
 темурийлар пойига.

Ҳамма хайрон, айтилмаган
 бирор изох қолмади,
 Лекин, савол очик қолди,
 жавобини олмади.

Ҳалигача шу саволни
 ўз-ўзимдан сўрайман,
 Изох истаб, ўзни неча
 хаёлларга ўрайман.

Шу ерда мен Анвармирзо
 оғиз жуфтлаб жавобга,
 Дедим: Ислом акидаси
 олинмабди ҳисобга.

Акидаким, бир инсонни
 ўлдирса ҳар кимса ул,
 Бирни эмас, гўё жумла
 инсонларни ўлдирур.

Энг биринчи савол бўлгай
 махшар куни, маъвода:
 Қон тўқканинг йўқми ноҳақ
 магар ўша дунёда?

Диндор эди, чин мусулмон,
 мўмин эди Улуғбек,
 Савол-жавоб бўлмоғига
 амин эди Улуғбек.

Шу боисдан ўша қирғин
 қуролидан тийилди,
 Наслларнинг неча қонли
 заволидан тийилди.

У донишманд султон эди,
 самоларнинг йўлчиси,
 Ер юзида тинчлик ила
 тараққиёт элчиси.

У дунёни аяб, гарчи
 қалқон этди жонини,
 Лекин дунё аямади,
 тўқди унинг қонини.

Аяганда, дунёлиги
 колмас эди камайиб.
 Ханин тинглаб жавобимни,
 колган эди анграйиб.
 Деди сўнгра: “Бу маъноким,
 бугун менга етишди,
 Афсус, уни не буюклар
 англамасдан ўтишди...”
 Бойқўнғирда тун чекиниб,
 ёришарди тонг юзи,
 Бошимизда порлар эди
 Улуғбекнинг юлдузи...

Тошкент метроси қурилиши

Эндиги сўз – Тошкент метро
 қурилиши қиссаси,
 Бекиёсдир унда икки
 Рашидовнинг ҳиссаси.
 Улар тиниб-тинчимади,
 гоҳи чарчаб, чекиб “уф”,
 Бири – Шароф Рашидовди,
 бири – Турсун Рашидов.
 Бири – раҳбар, бири – олим,
 мардона қўл олишди,
 Ижозат эт метрога, деб,
 Москов билан солишди.
 Унамади бунга марказ,
 рад айлади жаҳд ила,
 Дош беролмас метро, деди,
 таҳдид этар зилзила.
 Турсун ака қатнайвериб,
 товонлари чатнади,
 Рад этса ҳам бораверди,
 йўқ деса ҳам катнади.
 Ҳар эшикда ҳақиқатни
 баҳонага киёслаб,
 Гўзал Тошкент метросини
 берди илмий асослаб.
 Мана, ечим, деди, айтинг,
 даъвоингиз нимаиди,
 Бизнинг метро тўққиз баллик
 зилзилага чидайди.
 Хуллас, барча таклифлари
 қабул бўлди, ижобат,

Ўттиз етти илмгоҳдан
олди ишга ижозат.
Юртимизга қайтди шунда
афсонаю эртақлар,
Ер остида чирой очди
кошонадек бекатлар.
Метромиздан тушди кейин
ер юзига овоза,
Америка ибрат олди,
Япония андоза.
Келиб, унда сайр этишди
неча азиз меҳмонлар,
Турсун ака, тасанно деб
бош эгишди японлар...
...Гўзал метро оқиб ётар
дарё каби шаркираб,
Йирокларни яқин этар
поездлари яркираб.
Узумни е, суриштира
боғини, деб айтамин,
Анвармирзо ўғлим, қачон
бу бидъатдан қайтамин?
Узумини еган доим
боғбонни ҳам қилар ёд,
Метро курган инсонлардан
миннатдормиз умрбод.
Жоиз эди, изҳор этиб
элнинг эҳтиромини,
Бир чеккада ёзиб қўйсак
Рашидовлар номини.

Чумоли ҳиммати

Гулхан ясаб, шотирларин
ундаб ўтти каловга,
Намруд отди Расулulloҳ
Иброҳимни оловга.
Осмон бўйи олов ёнар,
ўт ичида Иброҳим,
Фарёд учди: “Иброҳимни
ўзинг асра, Худойим!”
Ким дод солди шу паллада,
фарёд чеккан ким эди,
Маълум эмас, бошлар эгик,
тиллер тутик, жим эди.
Пайдо бўлди ўша ботир,
бир чумоли эди у,

Кўзларида ғазаб ёнар,
оғзида бир катра сув.
Қавмлари кичкиришди:
“Ҳай, чумоли, қаёққа?
Шайландингми, сен ҳам магар
шу оловда ёнмоққа?
Бир катра сув билан ўтни
ўчирмоқми тилагинг?
Чумолисан нодон, гарчи,
арслондир юрагинг...”
Жавоб берди мард чумоли:
“Эсланг тақдир-азални,
Белимизга беҳудага
бойламишми камарни?
Пайғамбарим ёнар бўлса,
недир менинг қийматим,
Бир катра сув сепишга ҳам
етишмаса ҳимматим?
Ҳисоб куни шундай савол
тушар эса арога,
Айтинг менга, биродарлар,
нима дейман Худога?”
Шуни айтиб, олов сари
юрди ўша чумоли,
Ўзи қуйиб, адо бўлди,
бизга қолди саволи.

Академик Шавкат Воҳидов сўнгги нафасида “Гулузорим”ни тинглагани

Шавкат ака, охирига
етиб умр парвози,
Томоғидан хасталаниб,
чикмай қолди овози.
Москвада даволанди,
шифокорлар қанчалар
Муолажа этсалар-да,
бари кетди бесамар.
Сас-садосиз ётар эди,
гўёки сўз унга ёт,
Қоғоз-қалам ила ёлғиз
этар эди мулокот.
Андижонда табобатчи
биродарим бор эди,
Олийгоҳда профессор,
етук шифокор эди.

Чакиргандим, етиб келиб,
дори-дармон айлади,
Шавкат ака оз бўлса-да,
овозини ўнглади.

Аммо, ёқиб вужудини
харорати, тафтига,
Касаллиги чекинмади,
олаберди забтига.

Шифокорлар ҳар нечаким
чора-тадбир этишди,
Лекин қисмат-қисмат экан,
сўнгги соат этишди.

Мен хастанинг оппоқ, кумуш
сочларини силадим:
"Айтинг, бирор истагингиз
борми?" дея сўрадим.

Шунда, унинг хорғин кўзу
кипригига қалқди нам,
Деди: "Бўлса "Гулузорим",
яна бир бор эшитсам..."

Эвоҳ, дедим, кўп умрини
Москваю Бойқўнғир
Ичра яшаб, баландпарвоз
ракеталар ясаб ул,

Юртдан йироқ бўлса ҳамки,
эди унга пайваста,
У Ватанни қўмсар эди
шу охирги нафасда...

Укаларни ишга солиб,
шошилтирдим шу куни
Излаб, топиб келтиришди
ўша сўнгги орзуни.

Дилнуранинг ижросида
"Гулузорим" янгради,
Шавкат ака жон қулоғин
қўйиб, уни тинглади.

Ёлғизгина битта сўзга
етди сўнгра бардоши,
"Шукр!" деди, юзларига
оқиб тушди кўзёши.

Мени ўраб мотамига,
ўртаб йўғу боримни,
Ўзи билан олиб кетди
устоз "Гулузорим"ни...

ИЗБОҚ

Хикоя

Абдунаби ҲАМРО

Душманнинг келаётгани аниқ эди. Сардор Шамолқоя остида кенгаш гулхани ёкишни буюрди. Коҳиннинг минғирлаганига эътибор бермай, қабила аҳлини тўплади. Жангчилар, оқсоқоллар, аёллар, болалар гулхан олдида комат кериб турган Сардорнинг оғзига тикилдилар.

– Қарлонлар келяпти, – деди у жангчиларга бир-бир син соларкан, – қўшини уч бўликдан иборат. Тезоёк, гапим тўғрими?

– Рост, сардор, ўзим кўрдим, – боягина қайтиб келган хабарчи йигит олдинга чикди, – улар кўпчилик, лекин қуруллари бизникидай эмас.

– Жойингга тур. Қулоқ сол, қабила, биз жанг қиламиз! Қарлонлар ота юртимизни босиб олишмоқчи. Бу тоғу тошлар, серўт яйловлар, биз ов қиладиган чексиз сахро ота-боболаримиздан қолган. Уларга эса бу – Улуғ Она Итнинг инёми. Биз, боболаримиз хоки ётган ерни душманга бермаймиз!

– Қарлонлар кўпчилик, биз чекинишимиз керак, – тагин минғиллай бошлади кекса Коҳин. Сардор унга ёмон қаради, чол тисланиб, ўзини панага олди.

– Душман икки кундан сўнг етиб келади, – деди Сардор найзасига суяниб, – унгача биз дарага кириш йўлини бекитамиз. Элқут билан Қўрқут бўликлари тош тўплаб, кириш йўлининг икки ёғида пистирмада туришади. Мен ўз бўликим билан ёвнинг омон қолган қисмини қириб ташлайман. Қани, ким нима дейди?

– Гапинг маъқул, сардор... – мункиллаб қолган қария аста юриб олдга чикди. Ғала-ғовур тинди: қабила аҳли қарияни, узоқ йиллар сардор бўлиб, юртни омон сақлаган Билгутни ҳурмат қиларди. – Фақат бир фикр бор. Аёллар билан болаларни Қумуштоғ ортига, беҳавотир жойларга юбориш керак. Ким билсин, айёр қарлонлардан ҳар нарсани кутиш мумкин.

Сардор бир зум ўйга толди. Кечки ғира-ширада Кенгаш гулхани чарсиллар, сардорнинг тошдан йўнилангандай қорувли гавдаси тагин-да хайбатлироқ кўринар, хиёл юмук кўзларида аланга шуъласими, жасорат ёлқиними, акс этарди.

– Майли, – деди у хотиржам, – Тезоёк эллик йигит билан уларни кўриқлаб боради. Қолганлар ётиб дам олсин, эрта сахарда ишга киришамиз.

Одамлар тарқалишди. Сардор қабила удуми бўйича Шамолқоя остидаги тошдан йўниланган хайкал – Буюк Она Ит сиймосига таъзим қилди, сўнг ўз чодир сари йўналди.

Абдунаби ҲАМРО – 1961 йилда тугилган. “Хиёнат”, “Оқ алвасти”, “Отам айтган қўшиқлар”, “Болаликка саёҳат”, “Қишда очилган гул”, “Вақт дарёси”, “Олтин дарвозали юрт”, “Рухият ранглари” каби шеърый ва насрий китоблар муаллифи.

– Сардор... Ота, мен ёв билан жанг қилишни истайман! – у билан изма-из кириб келган Тезоёк зарда килди, – одамлар нима деб ўйлашади? “Сардор ўғлини аяб, тоғ ортига жўнатди. Бизни эса душманга рўпара килди!” дейишмайдими?!

– Дейишаверсин, – деди Сардор хотиржам, – бу уларнинг иши. Ҳозирча мен сардорман, айтганим бўлади. Сен эса менинг ёлғиз фарзандимсан, наслимнинг давом этиш-этмаслиги сенга боғлиқ. Борини айтдим!

Йигит ноилож чодирдан чиқди. “Борини айтдим” – сўнгги сўз, охири қарор. Қабила удуми шу. Кимки “борини айтдим” дегач, тагин фикрини ўзгартирса, эл орасида бурди кетади.

“Қарлонларни нима жин урди экан, – Сардор хотини келтириб қўйган яхна гўшти ҳафсаласиз чайнай бошлади, – наҳотки ўз ерлари, подалари, овдан тушган ўлжалари камлик қилаётган бўлса? Ахир, ота-боболаримиз уларнинг аждодлари билан аҳд боғлашган. Кўхна Аҳд – муқаддас, уни бузган киши Буюк Она Итнинг қаҳрига учрайди. Қарлонлар буни билишади, аммо очкўзлик уларни ухлатмайди. Киш келяпти, бугун-эрта тоққа қор тушади. Бир ойдан сўнг тўрт Улуғ овнинг бири, кишки ўлжа мавсуми бошланади. Майли, унғача қарлонларни даф этиб, нафас ростлаб олишга улғураимиз...”

Тезоёкнинг йигитлари хотин-халаж, бола-бақрани кўриклаб, тонгда йўлга тушишди. Ҳеч ким уввос солгани йўқ, кўч-кўронни кўтариб, жимгина йўлга тушишди. Аввало, қабила аҳли бу тахлит ҳаётга кўникиб келган, қолаверса, йиғи-сиғи, ох-воҳ ғаним диққатини тортади. Ким билсин, қарлонлар жўнатган ҳуфялар тоғ-тош панасида уларни кузатиб ётгандир балки. Ва ниҳоят, Сардорнинг қаҳри ҳам ёмон, у беҳуда шовқин солган одамни ёқтирмайди...

Қарлонлар кўп куттиришмади, эртаси куни тушга яқин уларнинг илғор гуруҳи даранинг тор йўлига етиб келишди. Элқут уларнинг дара ичкарасига кириб бўлишларини кутди, сўнг йигитларига имо килди:

– Ташла!

Икки ёқдан катта-кичик тошлар ёмғирдай ёғилди, тор йўлак бирпасда кўмилди. Душман келган йўл бекилганди, энди у Сардорнинг бўлики билан юзма-юз келади. Элқут ва Қўрқут бўликлари ҳар эҳтимолга қарши тайёр туришарди: мабодо ёв орқага қайтиб, тош ғовни бузиб ўтмоқчи бўлса, икки ёқдаги тепаликлардан улар устига тош ва оловли ёйлар ёғдириш мумкин. Аммо соддадил Сардор ҳам, қабила аҳли ҳам тунда яширинча ғойиб бўлган Коҳинни назардан соқит қилишганди. Қариб, олдинги кучи ва сиёсати қолмаган қол сўнгги пайтларда Сардор билан чиқишолмади. Ўх-хў, бир пайтлар у бутун бошли қабилани ётқизиб-турғизарди. Сардор Билгут ҳам ундан ҳайиқиб турарди. Зеро, Коҳин хоҳлаган одамни Улуғ Она Ит учун қурбонликка тавсия қила оларди. Сўнгги йилларда эса Сардорнинг мавқеи мустаҳкамланди, Коҳин билан ҳеч кимнинг иши бўлмай қолди. Бир пайтлардагидай қабилада ҳам диний раҳбар, ҳам ҳарбий етакчи бўлиши энди қулғили туюларди кўпчилиikka.

Аламзада қол кеча тунда арвоҳдай шарпасиз юриб, қишлоқдан чиқиб кетганди. Қарлонлар сардори уни яхши кутиб олди. Ҳикоясини эшитгач эса бир қулиб қўйди, холос. Ўша тунда қолни бўғизлашди, албатта. “Соткинга ишониб бўладими? – ўйлади қарлонлар етакчиси, – бугун ўзиникиларни сотди, эртага бизниям сотиши тайин!” Аммо қол келтирган маълумот муҳим эди. Шу боис бир бўлик черикни панада қолдирди, Элқут ва Қўрқут бекитган дара оғзидаги тўсикни улар очишди. Энди, агар зарурат бўлса, чекиниш мумкин.

Жанг қизиди, ҳимоячиларнинг ҳоли танг эди. Қарлонлар чекинишни ўйлашмасди.

Қайтанга, уларнинг моҳир камонбозларидан бир нечтаси дара йўлининг икки тарафидаги Элқут ва Қўрқут бўликларига кўп талофат етказишди. Бу икки бўлиқнинг оз қолган жангчилари Сардор бўлиқига келиб қўшилишдан бошқа чора тополмадилар. Улар айланма йўллардан пастга тушиб, жангга қўшилишди.

– Қиличларни ишга солинг, – хайкирди Сардор. Унинг атрофидаги маҳсул гуруҳ йигитлари қарлонлар ҳали кўрмаган қурол – қиличларни қиндан суғуришди. Камон ва найза – узок масофа қуроли, яқин туриб, юзма-юз жанг қилганда қиличга тенг келадиган ярок йўқ эди. Қарлонлар саросимада қолишди, жанг бирпасда уларнинг зиёнига ўзгарди. Лекин хуфя бўлиқ етиб келди, уларнинг мерган камонбозлари химоячиларни тутдай тўқа бошлашди.

– Сардор, ахвол чаток, – деди у билан ёнма-ён жанг қилаётган Элқут ҳансираб. Йигитнинг чап елкасини найза тиғи тилиб ўтган, ярадан оқаётган қон енгидан чаккиллаб томарди.

– Қўркма, ўғлим, ҳаммаси яхши бўлади! – Сардор шундай деб ортга, қароргоҳ томон кўз ташлади, сўнг Элқутга юзланди. – Ҳаммага айт, икки четга, тошлар панашига яширинишсин. Ҳозир қора сел келади.

У қиличини қинига солди-да, икки қўлини оғзига қарнай қилиб, Шамолқоя томонга ўгирилганча сас берди:

– Ай-йа-ху-ув. Бас-с-с!

Улуғ Она Ит хайкалининг икки ёғида, қояни ўйиб қовланган икки тош хона панжаралари кўтарилди. У ердан эса хоналарнинг ҳар биридан юзтадан ит отилиб чиқиб, ўзини душман тўдасига урди. Қоп-қора тусли, силлиқ жунлари куз куёшида ялтираётган, бир йилдан бери мода ит кўрмай иликкан, уч кундан бери емиш емай қонсиратган маҳлуқлар қарлонлар устига бало-қазодай ёпирилишди. Ханжардай тишлар дуч келган кекирдикни узар, тўғри келган қоринни ёриб ташларди. Умрларида бу каби ваҳший жонзотни кўрмаган душман аскарлари ортга ўгирилишди, бироқ одамзод итдан чакқон эмас. Бунинг устига юракдаги сўнгсиз ваҳима оёқлардан мадорни олган, қўпол зирхлар югуришга қўймасди...

Майдон бўшаб қолди. Унда фақат Сардор қад кериб турар, душман мурдалари аро тумшуклари қонга беланган итлар изғишарди. Сардор уларнинг нафслари ором олгунча кутиб турди, сўнг яна хайкирди:

– Ҳув-ай-я! Та-а! Та-а-с!

Итлар итоатқорона ортга қайтишди. Улар майдон ўртасида қилич яланғочлаб турган Сардорни уч-тўрт қадам наридан айланиб ўтишар, айримлари унга хушомад қилгандай думларини лиқиллатишарди. Бироқ Сардор аини дақиқаларнинг нечоғлиқ хавфли эканлигини яхши биларди. Агар сал бўшашса, чехрасидаги қатъият, нигоҳларидаги ғазаб салгина ўзгарса, итлар унга итоат этмай қўйишади, ортга қайтиб, унинг ўзига ташланишади. Шу сабаб у қилт этмай, қилич дастасини маҳкам тутиб турарди.

Тўрт оёқли жангчилар ётоқларига киришди, панжаралар туширилди. Сардор четроқдаги харсанг устига оғир чўқди. Пана-пастқамдан чиқиб келган жангчиларнинг айримлари ўлжа қуролларни йиғишга кетишди, бир нечта йигит эса Сардорни ўраб олди. Қароргоҳ узра туғ хилпирар, унда ит бошининг тасвири товланарди.

Кечга яқин яна Кенгаш гулхани ёқилди. Зиёфатдан сўнг Сардор ўрнидан турди.

– Қарлонлар кириб ташланди, биз ғалаба қилдик. Улуғ ва меҳрибон Она Ит бизни ўз химоясига олди. Қулоқ сол, қабила! Бизнинг энг яқин дўстимиз, биродаримиз, химоячимиз ким?

– Итлар! – хайкиришди тўпланганлар.

– Овни қойиллатадиган, ўлжа изини адашмай топадиган изтопар ва избокар ким?
 – Итлар!
 – Буюк Она Итга ҳурматимиз, содиқ дўстларга эъозимиз ифодаси сифатида мен ўзимга янги ном танладим. Умид қиламанки, у сизларга маъқул бўлади.
 – Гапир, Сардор! Сен бугун ишончимизни яна бир бор оқладинг, – деди доно Билгут. – Қандай ном танладинг?
 – Избоқ! – деди Сардор кўзлари чакнаб.
 – Избоқ! – хайқирди оломон.
 – Избоқ! – акс садо берди Шамолқоя.
 – Сен бу номга муносибсан! – деди Билгут фахр билан. – Амрингга мунтазир-миз, Избоқ!

– Ундай бўлса эшитинг. Мен, қабила сардори Избоқ, буюраман: тоғ ортига одам юборилиб, аёллар ва болалар олиб келинсин. Уч кеча-кундуз ўлганлар учун мотам тутиб, уларни дафн этамиз, уч кеча-кундуз ғалабани байрам қиламиз. Сўнг то Улуғ ов мавсумигача қароргоҳни тузатиб, таъмирлаймиз. Уйланадиган, эрга тегадиган ёшларнинг тўйлари Улуғ ордан сўнгги биринчи ой тўлишган кунларда ўтади. Мен Избоқ, борини айтдим!

Избоқ ўн беш йил қабилани бошқарди. Қўшни қабилаларни бўйсундириб, улкан ҳудуд ҳукмдорига айлангач, баҳор кунларининг бирида у барчани яна Шамолқоя олдига тўшлади ва уларнинг кўзлари олдида Буюк Она Ит ҳайкалини синдириб ташлади.

– Хайвон одамзодни яратолмайди! – деди у қатъий. – У оддий бир хайвон, ақлсиз махлук, холос. Одамни ҳам, итни ҳам, қушлару қурт-қумурсқани ҳам яратган бошқа бир улуғ куч, илоҳий қудрат бўлиши керак. Унинг нима эканлигини билмайман, лекин нима бўлганда ҳам у – Ит эмас! Ит – оддий бир жонивор, у инсонга хизмат қилади. Мана, кўриб қўйинглар! Пас-с!

Тўртта улкан ит чопиб келиб, унинг оёғи остига ётишди.

– Ана, улар бўйруғимга мунтазир. Агар амр этсам, сизларга ташланишади. Бордию хохласам, уларни чопиб ташлайман. Чунки, ит – одамзоднинг хизматкори, хўжайини эмас. Ҳеч қандай Улуғ Она Ит йўқ, бўлган ҳам эмас, бўлмайди ҳам. Фақат барча нарсани яратган Олий қудрат – Тангри бор! Менким, ҳукмдор Избоқ, буюраман: мамлакатдаги барча ит ҳайкаллари синдириб ташлансин, ит сурати солинган тўғлар ёқилсин, итлар одамлар яшаётган уйларда эмас, алоҳида итхоналарда сақлансин. “Улуғ Она Ит” деган ибора йўқотилсин! Борини айтдим!

Избоқ ҳам, унинг элати ҳам хотирага айланди. Бироқ меҳрибон ва одил тарих жасоратли, доно кишилар номининг унутилишига йўл қўймади. Избоқнинг номи ҳам “избоқ – спак – сабак – собака” шаклида бугунги кунларгача етиб келди. Ит эса Избоқ айтганидай, одамзоднинг содиқ ҳамроҳи бўлиб қолди.

Бу ёмғирнинг тили – жунунваш

Ғулом МИРЗО

Баҳорнинг беш манзараси

1

Осмон –
тиргаклари кулаган чодир.
Қаддимни эгтудек
босиб келаётир.
Қушлар –
булутлардан кўчган бўлакми?
Бошимга текгудек
ўйнар юракни...

2

Буюк ипак йўлида,
балки Сомон йўлида,
балки юрак йўлида,
соғинч, армон йўлида –
билмайман, борар қаён,
булутлар қарвон-қарвон?
Оқ туя, қўнғир туя,
соғ туя, бемор туя,
нор туя сендиру-я,
мешкобни синдир, туя.
Ўрқачинг бўшар қачон,
мени ҳам миндир туя?
Булутлар қарвон-қарвон,
билмайман, борар қаён?

Ғулом МИРЗО – 1964 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) тамамлаган. Шоирнинг “Яхши ҳам сиз борсиз”, “Унутилган ҳур”, “Офтобга қайтаман”, “Қалб томчилари” каби шеърӣй китоблари чоп этилган.

3

Бу ёмғирнинг кўли – ҳаётбахш.
 Ернинг кўкраklarини силаб,
 мавж беради оламга.
 Бу ёмғирнинг тили – жунунваш.
 Дарахт куртакларини ялаб,
 авж беради кўкламга.

4

Шунча вақт осмонга кўринмай
 ва осмонни кўрмай яшадим.
 Мен – ёш, турсам йиғламокка шай;
 йиғлаб ҳам юборди ул – кадим...
 ...Ёмғир тинди. Таркади булут.
 Кўкда нелар қилмоқда милт-милт?
 Осмонимдан сўраган эдим:
 “Навоийнинг ёшлари!” – деди.

5

Барибир, чиқар офтоб,
 рухингга юкар офтоб.
 Қувончга ҳам, ғамга ҳам,
 қишга ҳам, кўкламга ҳам
 фалсафий бокар офтоб.

* * *

Бошингдаги ўйларнинг
 ғувиллашидан
 бемахалда чўчиб уйғондим.
 Ёруғ хаёлларни
 ўйлаб ёт,
 жоним!

* * *

Ёрда қолди яшил тароғим,
 Ёр – яхши, мен – бахил, тароғим.
 Йўкса, ўша аразчи билан
 Бўлардик-да ахил, тароғим.

Аёнки, ёр соғинмас, биров
 Мени мудом қийнайди фиров.
 “Сочларига бўлсайдим тарок”, –
 Бор-ку шундай накл, тароғим.

Кўнгил – ярим, ризк – яримтадир,
Тишларингдек калбим нимтадир,
Бутун умид факат сендадир,
Бутун қолган ақл, тароғим.

Яшил боғга ўхшатдим сени,
Бахтли чоғга ўхшатдим сени,
Тақинчоғга ўхшатдим сени,
Қоқилига тақил, тароғим.

Сен ёрда қол, ишинг қўп ҳали,
Ёш ниҳолсан, тишинг қўп ҳали,
Бориб қолсам ёрни қўргали:
“Бу – Қулом!” – деб айтгил, тароғим.

Ёрда қолди яшил тароғим...

* * *

Майна
майна қилар
одамни.
Одам
одам қила оларми
майнани?..

* * *

Пардаларни қўяман очиб,
бир дераза ёғду
ташқарига чиқади қочиб.
Лек узокқа кетолмайди у.
Қўрқади тундан
ё мендан...

* * *

Оққушлар қўнди гўё
Қор келди,
Ёр келмадинг!
Мен билган кенгиш дунё
Тор келди,
Ёр келмадинг!

Сен билан дилбар қўнгил,
Сенсиз хор қулба қўнгил,
Хастаю телба қўнгил –
Зор келди,
Ёр келмадинг!

Етмагай сенга бўзим,
Бўғзимда оҳлар ҳузн,
Фирокли чоғлар узун –
Дор келди,
Ёр келмадинг!

Қандай сени севолим,
Сен кишдан кўра золим,
Тутмасин деб уволим –
Қор келди,
Ёр келмадинг!

Имкон кушларини
қўйвордик бир-бир.
Таваккал тулпори
елади изсиз.
Ҳаёт бизларни ҳам қўйворар
охир –
ўшанда
имконлар келади бизсиз...

Найсон дарахтларга илган баргларни
Тийрамоҳ бирма-бир узмоқда энди.
Қиш олди ювдиргач кир қўйлақларни,
Боғлар урён қолиб кезмоқда энди.

Аввал гул армуғон этган шажарим,
Сўнг ботмонлаб мева тутган шажарим,
Боламдек вояга етган шажарим,
Бағримда тўкилиб-тўзмоқда энди.

Уйғониб кетаман туйқус азонда,
Осилиб ухлайман кейин мезонга,
Ўйласам, умрим ҳам менгзар хазонга,
Дилни жудоликлар эзмоқда энди.

Офтоб бирров чиқар мисли хўрсиниқ,
Ҳаво рутубатли, оқар сув тиниқ,
Кунлар борган сари кемтик ва синиқ,
Тунлар истиғносин чўзмоқда энди.

Олисдан кўриниб оппоқ қоялар,
Дилдирай бошлади хатто соялар,
Далаларда қолган ғўзапоялар
Дехқон ҳаёлини бузмоқда энди.

Куз очар сандикнинг эшикларини,
Оламан тўн, телпак, этикларимни,
Ҳатто мослаяпман битикларимни,
Ахир, изгиринлар эсмоқда энди.

Она, уйингизда дудбурон созми,
Укаларим сизга мудом ҳамрозми,
Пайқамай ҳам қолдим ўтганин ёзнинг,
Ҳаёт ўғлингиздан ўзмокда энди.

Ненинг ҳадиғи бор сокин дамларда,
Қушлар нега қатор турар симларда,
Ватан деб қайғуриш мавсумларида
Улар қандай режа тузмокда энди?

Олам жавшан кияр тўқ кўнғир рангли,
Турналар бошлайди жадалу жангни,
Ана, кўшин ортган кемалар янглиғ
Кўк узра булутлар сузмокда энди.

Боғлар урён қолиб кезмокда энди...

* * *

Ҳаёт – дарс,
тутилган дафтар
бу – умр.

Шеър пайваст,
битилган дафтар
бу – умр.

Дарс тугаб,
кўнғироқ тили
узилгач,

басма-бас
титилган дафтар
бу – умр.

Ҳаёт – дарз...

Нечун айро тушай сендан, баҳорим?

Манзар АБДУЛХАЙР

Хаёлмиди кўрганим сени,
Гулбоғ узра гунафша гулим?
Гулафшонлар ичра бир сени
Алҳол топиб, ўртанди дилим.

Мана энди турибман жолам,
Ой нурида ёришди фалак.
Гулчамбарлар такиб, бир олам –
Гўзал хаёл – мисли камалак.

Ёт гўшалар ёт бир манзилда,
Термиламан, кўзимда оқшом.
Шунда сени кўмсаб, аламда –
Кўзларимга кўнар намозшом.

Гўё руҳсиз ҳайкаллар янглиғ
Тош бу кўнгил кутмас садоқат.
Муҳаббатдан топганим – оғрик,
Сабрларим – гуллаган тоқат.

Қизғин нафосатнинг изгин роҳи бу,
Масалдир атиргул нафис япроғи.
Кўнгил орзиктирар, ортадир орзу,
Майнинг саховатли майин адоғи.

Манзар АБДУЛХАЙР – филология фанлари номзоди. 1964 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) шарқшунослик факультетини битирган. Ижодкорнинг “Меник бир сўз”, “Соҳил оҳанглари”, “Мовий уфқ”, “Сўз руҳи”, “Навоий асарларида сўз ва иборалар” китоблари нашр этилган.

Тонг чоғи димоғинг китиклар оли,
Аччиқ ғамларингни эркалар шамол.
Шундайин латофат – моҳларнинг холи,
Машъум чоғларингда дилгирдай хаёл.

Бир туйғу уйғонар гўё дафъатан
Ботин асрорингни англагай мана.
Лахзалар эпкиндир лайлу нахордан,
Ишққа якинларга мавзундир яна.

Нечун айро тушай сендан, баҳорим,
Кўнгил ардоқлайсан ҳамиша, ҳамон?
Сахтлашар кўнгиллар, қачон борим,
Замиринг унутар қачонки, инсон?

Накадар шодумон, бу кадар гўзал,
Шодликка ҳамсоя, андуҳга доя.
Ойдин кечаларда ҳамроздир азал,
Кўнгил вафодорим, меҳрга роя.

* * *

Азал тун яралди гулафшон ожун,
Бу онни шарҳламоқ мушкулдир, оё.
Факат кўнгил учун, фақат ишқ учун,
Одамни лол этмок фусун-чун гўё.

Кўнгил ичра дурлар қоядай маржон,
Солланар ҳар ёнга кундузу тундай.
Уни англамоқлик мастликдир гўё
Муҳаббат жомидан сархуш Мажнундай.

Олам кўринадир нақшинкор нисбат,
Фаркламоқ рангларни накадар оғир.
Ғаройиб оламда ҳамрангдир мусбат,
Оғирдай киприкка кўнган ғуборлар.

* * *

Балки ўйлар ғамгин тухфакор,
Кўнгил ичра солар шодумон.
Бунда мени этарсан афгор,
Шунда қалбим топадир имон.
Эрта-кечдир ўйларим учар,
Қандай сокин шу мужиб гўша?
Тун аслига асирин кучар,
Андуҳимга сирдошин тўшаб.
Кўп куйинма ғуссаманд йиллар,
Кечагидан бу кунинг нақшин.

Ахир, лаҳза мангуга йўллар,
Пурғам диллар лаҳзада нақшин.
Тоза дилим — ғамгусор гулим,
Сен-да топдим ўзлигим аён.
Шундан қолган маҳзун дамларим,
Сенсизликдан кўнгил ҳунафшон.

* * *

Азим шаҳар измида тентиб,
Сўзларингни соғиндим она.
Билсанг, менга қатрондай кентиб —
Томчиларда калом нақшона.

Акс гўё меҳринг томчида,
Ҳар бир сўзинг шундайин маъво.
Менга ётдир, мавжудки бунда,
Номавжудлар дардимга даво.

Кафтдек рўйинг дунёларча бор,
Рўйи замин кўринар унда.
Жаҳон баъзан-баъзан менга тор,
Маҳзун онинг кенгдир кўнглимда.

Шундай эрур кунларим намнок,
Қошоналар юпатмас, наҳот?
Даричадан бокгил бир ғамнок,
Пайвастадир меҳр сари зот.

Рангинланар гўё бул шаҳар,
Лекин кўнгил топмас ҳаловат.
Истар маъни ҳар бир ҳамшаҳар,
Кенгликлардан меҳру шафоат.

* * *

Кеч тушарда шовиллар кўнгил,
Вобаст эрур дарё севинчи.
Ҳув, узлатда якка-ярим дил,
Бир сўзгина кўнгил овунчи.

Оҳ, дилгинам, безабонгинам,
Мурғакликдан ҳазиндир ёна.
Қани у сўз, қайларда гинам,
Надир дегил дарёдилгина?

Қатрон бўлди андухли дилим,
Кечаларни кезадир қойиб.
Яхшиямки, сен борсан дарём,
Йўқса, кўнгил бўлади ғойиб.

Икки энлик хатинг жонимга далда

Носиржон ЖЎРАЕВ

* * *

Ёмғир...
Гўзал гулдастадек шаҳарга
Майин-майин сув пуркайди булутлар.
Ёмғир...
Шунча муҳиммиди баҳорга,
Майса бўлиб гуркирайди умидлар?

Нақ дарвозам устунига суяниб
Хаётимни кузатади. Кейин: “Сен
Севги учун яралгансан!” дер ёниб,
Кўйлагини ёмғир ивитган апрель.

Рад этаман!
Рад этаман мен уни!
Ортимдаги кузга ўксиб қарайман.
Наҳот унутамаман азиз кайғуни,
Наҳот энди баҳор билан қарийман?

Бунча санъат!
Бунча санъат баҳорда!
Мен унга енгилдим, боғландим, севдим.
Ортга қаролмайман, ортда ҳар ҳолда
Кузлар бор, мен эса айтмасдан келдим.

Носиржон ЖЎРАЕВ – 1984 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университети журналистика факультетини тамомлаган. Унинг “Улғайиш қунлари”, “Муҳаббатдан сўнг...”, “Энг қудратли зарра” ва “Шарҳ” номли китоблари чоп этилган.

Қарор

Мен сенинг кўнглингда омонат икрор,
Гул баргига шудринг кўнган бир дамдек.
Ёки ғирт нотаниш шаҳарга илк бор
Хизмат сафарига борган одамдек.

Тушун, зерикканман мусофирликдан,
Ахир мен дайдию дарбадар кушмас.
Бир сенга боғлансам қалбан ва фикран,
Ўйлайманки, осмон узилиб тушмас.

* * *

Хазонрез кучоғида
ғамгин тортди япроқлар,
Япроқлар шивиридан
ажралиб чиқди охлар,
Новвотга дўнди сувлар,
асалга ботди боғлар,
Шу боғларни оралаб
бораётган ғусса – мен!

Хотиралар барг каби
учиб юрар шамолда,
Икки қалб икки ёқда
тирик тургани ҳолда,
Ҳамма нарса ҳаёлда,
ҳамма нарса ҳаёлда,
Шу кузда, шу окшомда
ёдингга ким тушса – мен.

Хатингдан сўнг

Чумоли ўрмалаб ўтган из каби
Майда имло билан ёзган хатингда:
Қалқиган кўзёшинг, титраган лабинг
Сездим, демак, ҳамон бари ёдингда.
Хотирам занглари тўкилди беҳос,
Бирдан эслагандек олис бир тушни.
Кафтларингдек оппоқ ва юмшоқ қоғоз
Шапалоқ сингари юзимга тушди.
Аччиқ қаҳвасиз ҳам, тамакисиз ҳам
Кўнглимга бедорлик кирди шу туни.
Шаҳарнинг аёвсиз шовқинин бир дам
Кесиб ўтганида хазон шитири.
Ва бирдан англадим. Қотибди дийдам,
Рухим шикаст ебди оғир йўлларда.
Ҳаётни уйғотган муқаддас куйдай
Икки энлик хатинг жонимга далда.

Бўлдию ақлимга зид юрдим илк бор
Бир жумлага жамлаб ҳамма оҳимни.
Энди юрагимда хотиржамлик бор
Энди сенга маълум: “Сени соғиндим!”

* * *

Дилноза КУБАЕВАга

Табиат зар парда осди сахнага,
Янги томошага берилди изн.
Ҳамманинг ўз роли – ўзи хоҳлаган,
Ҳаёт. Асар. Ижро. Драматизм.

Бу боғмас, дарахтмас, баргмас, гулмас бу,
Инсон руҳияти акс этган шакл.
Бу кузмас – Худойим танлаган мавзу,
Бу кузмас – Ўзига хос спектакль.

Биз – хазон, биз – шудринг, яъни, бир зарра
Буюк асар аро аҳамиятсиз.
Аммо биз – ботинда асралган наъра,
Кун келиб рўёбга чиқар ниятмиз.

Ҳозир шамолларда чирпирар япрок
Сингари ожизмиз, гўр ва бекарор.
Аммо биз – эртанги буюк калдирик,
Эртанги тарихда аввало биз бор.

Мен – коронғи залда йилт этган учкун,
Сен – сахна ортида уйғонган овоз.
Бу учкун оловга айланмас, тушун,
Ҳаётбахш нафасинг бўлмаса ҳамроз.

* * *

Мен бағоят санъаткор кузман,
Кўзбойлогич каби сеҳргар.
Қиёфамдан кўзингиз узманг,
Сиз ҳам сингиб кетинг сеҳрга.

Бор сиримни кўрсатмоқчиман,
Ҳар мавҳумга битта реал ҳол:
Оҳларимни музлатдим – туман,
Дайдиб юрган хазонлар – ҳаёл.

Ҳосиллари йиғиб олинган
Анов бўм-бўш далалар – манглай.
Бу ёмғирлар (овози тинган)
Кўксимдаги эски жаранглар.

Тўзгин, кўнғир, чигал сочларим –
Қировларда ивиган токзор.
Шароб хидин сезар ундан ким,
Кимдир бир бор силамоққа зор?

Мен бағоят санъаткор эдим,
Хўрсинигим – олов, кулгим – гул.
Аммо энди обдон хоридим,
Юзларимда сўнмоқда жим гул.

Жодуладим муҳаббат билан,
Лек такдирга бермадим фириб.
Ҳислар ўлди сўнг навбат билан,
Сиз умримга келганда кириб.

Сизни қачон ташлаб кетди завқ,
Шу кўксим, шу манглайни босиб?
Тирикчилик важдан, бефарк
Ишга-уйга қатнайсиз шошиб?

Сехр битди! Мўъжиза тамом!
Мен айландим оддий одамга.
Энди ўзим қараб кўрқаман
Кўзгудаги жўн қиёфамга.

Анатомия

Сочлар таралади ўнгга ё сўлга,
Қошнинг ҳар имоси – муҳим ишора.
Кўзлар ҳам интизор тикилар йўлга
Фармонга мувофиқ, фармон – пешона.

Кўзёш ва кулгунинг ўзи зўр афсун,
Басма-бас ўйнайди юзда – санъатда.
Лаблар ҳам (ў, лаблар катта бир мавзу!)
Юракни қолдирар мудом ҳайратда.

Дарвоқе, юрак бор – оддий мускулдан
Кўнгил деган сўзни ўстирган шудир.
Ҳаёт саҳнасида енгил-мушкул дам
Милён туйғуларнинг тебранишидир.

Шулар инсонликни фарқлаб беришди,
Акл дея мақом олди то мия.
Қолгани ҳар тирик жонга тегишли,
Қолгани – умумий анатомия.

ТАВҚИ ТАЪЗИР

Ҳикоя

Сайёра ЖАББОРЗОДА

Қишлоғимизнинг бор ерида катта-кичик гужум дарахтлари ўсиб ётади. Мактабга бораётиб, йўл бўйи, бу сершоҳ ва улкан дарахтларга отамнинг ҳам кулочи етмаса керак деб ўйлардим. Ўтсам ҳам, қайтсам ҳам дарахтлар билан саломлашиб, ўзимча сўзлашаман. Бир сафар одатдагидек, уларга кундалигимдаги “беш” баҳони айтиб мактанаётган эдим, бирдан янграган кулгидан чўчиб тушдим. Синфдошим Равшан мени кузатиб турган экан.

– Тентакларга ўхшаб дарахтлар билан сўзлашяпсанми?

– Ўзинг тентаксан! Билсанг, улар мени ҳар куни мактабдан қайтишимни кутиб туришади. Уларни бир кун кўрмасам соғиниб қоламан.

Ўшанда бешинчи синфда ўқирдик.

Мактабимизнинг орқа тарафидан катта арик оқиб ўтарди. Май ойининг охири, ўқишлар тугай деб қолган. Ҳаво исиб кетганидан ўғил болалар ўқитувчиларимиздан яширинча арикка сувга тушгани боришади. Бир сафар биз қиз болалар ҳам уларга қўшилиб, чўмилгани борадиган бўлдик. Болалар сув ичида яйраб сузишар, бир-бирлари билан ким ўзар ўйнашарди. Бир менгина сузишни билмаганим сабаб, бир четда уларга хавас билан тикиламан. Қизлар ҳарчанд ундасин, журъатим етмаганидан рози бўлолмадим. Ахийри улар “Қўрқок, кўрқок” дея бараварига бақира бошлашди. Уларнинг гапи алам қилиб, қўлларим билан юзимни бекитиб йиғлаб юбордим. Шунда ўша Равшан:

– Нега унга ёпишиб олдинглар, кўйинглар ўз ҳолига, – деди.

Биров бир нарса деса, албатта бир оғиз гап қўшмаса туролмайдиган Дурдона бошини сувдан чиқариб:

– Вой, қизлар, Наиманинг ҳимоячиси бор экан. Майли, куёвтуранинг гапини қабул қилдик, – деди киноя аралаш.

Гурра кулги кўтарилди. Синфдошларнинг масҳаралаб, қулишлари жон-жонимдан ўтиб кетган эканми, қандай ўзимда куч топдим, хайронман, кийим-пийимим билан ўзимни сувга отибман. Шу туришимча сув юзига бир қалқиб чиқдим-у, нимадир мени яна сув тагига тортиб кетди. Кўрқиб кетганимдан қўлларим ва оёқларимни пала-партиш шалоплатишдан тўхтатолмаيمان. Оғзимга сув тўлган, ёрдам беринглар деб сўрашга ҳолим йўқ.

Сайёра ЖАББОРЗОДА – 1972 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университетининг Олий адабиёт курсида таҳсил олган. “Қорачигим тубидаги нур”, “Бир ҳовуч нур” номли шеърый, “Гавҳарафшон” ҳикоялар тўплами чоп этилган. “Қисмат тоши” романи муаллифи.

Бир маҳал мен томонга қараб Равшаннинг жон-жаҳди билан сузиб келаётганига кўзим тушди. Яқин келиб, сочимдан шундай тортдики, оғриқдан кўзларим ачишиб кетди. Икковлашиб, талашиб-тортишиб сувдан бир амаллаб чикиб олдик. Сув ичида худ-бехуд ҳаракатлар қилаверганимданми кўзим юмилиб, ҳолсиз кум устига чўзилдим. Бироз тин олгандай бўлиб, кўзларимни очсам, тепамда у менга тикилганча турибди. Юрагим шувуллаб кетди...

Бу қандай ҳиссиёт эканлигини билмасдим, лекин шу пайтда у кўзимга дунёдаги энг азиз кишимдек туюлиб кетди.

– Хайрият-эй, ўлиб қолдингми, деб ўйлабман. Тур, ўқитувчимиз келаяпти. Биров хабар берган шекилли, – деди у ўғил болаларга хос буйруқ оҳангида.

Ўша куни бутун синф ўқитувчиларимиздан роса дакки эшитдик. Чўмилиш деган гапни қайта тилга олмайдиган бўлдик. Мен эса мактаб эшигидан кирдим дегунча, кўзларим билан Равшанни ахтарадиган, агар дарсга келмаса ўзимни қўярга жой тополмайдиган бўлиб қолдим.

2

Талашиб-тортишиб мактаб йиллари ҳам ўтиб кетди. Синфдошлар ҳар ким ҳар хил ўй, мақсад билан чор томонга тарқаб кетдик. Равшан ҳамма фанлардан “аъло”га ўқигани боис биринчилардан бўлиб университетга қабул қилинди. Мени ҳам “ўқишга топшир” деб, кўп ундади. Аммо отам розилик билдирмагани учун Равшанга бу йил ўқишга ҳужжат топширмоқчи эмасман деб қўяқолдим. Тўғриси айтишга эса, ғурур ўлғур йўл қўймади. Унинг олдида ўзимни гўё кўнглим тўқ, парвойим йўқдек қилиб кўрсатардим, у кетгач, юм-юм йиғлар эдим...

Орадан йил ўтиб, ахйир, онам билан икковлашиб отамни кўндирдик. Ўзим орзу қилган Тиббиёт институтида ўқий бошладим. Тошкентга уни деб келганимни билдиргим келмас, қиз бола ҳолимга сир бериш ўлимдан ҳам оғир туюларди. Маҳалладаги дугоналарим, синфдошлардан эшитишим бўйича у ўқиш пайтида кизлардан роса “коллекция” қилган эмиш. Гоҳ “бошимга урамани уни”, деб тураману, аммо яна балки бари “миш-миш”дир деган тасаллига куним қолиб, гумонларим худди куёш чикқандан кейин тарқаб кетган булутлардек, дил-уйим чароғонлашади.

Равшан ўқишлари орасида ҳам келиб мени кўриб, ҳол сўрашиб кетишни қанда қилмайди. Қалбимни минг хил ўй кемирса ҳам, унинг ҳол сўраб келишларидан юрагимнинг туб-тубида умид бўй бера бошлади. Шундай пайтларда ғаму, шодлигимни дарахт дўстларимга, гужумларга айтишга шошаман.

Бу орада дугоналаримнинг ҳам бирин-кетин совчиси чикиб, тўйлар қўпайиб қолди. Тўй бўладиган кунга барчамиз ўқиш, ишларимиздан руҳсат олиб, эртароқ келишга шошилардик. Ахир барча кадрдон синфдошлар йиғиладиган, тўйиб суҳбатлашадиган, рақсга тушадиган ширин дамларни ўтказиб юбориб бўладими. Бошқа кизларни билмадим-у, мен бундай файзли лаҳзаларни бой беришни истамас эдим. Ахир у ерда Равшан ҳам бўлади-да...

Айниқса, Хуршиданинг тўйи ҳаёлимдан кетмайди. Ўшанда кизлар Равшаннинг кўнглини билиш учун роса ҳаракат қилишди. Равшан эса нукул фалсафа сўқар, чиройли гаплар билан вазиятдан чиқишга уринарди. Синфимизга биз ўзинини битказаетганда келиб қўшилган, шўх, ҳар қандай даврага қўшилиб кетаверадиган Искандар киноя қилган бўлди:

– Мавлоно, қўйинг энди, кизларга раҳмингиз келсин. Бу бечоралар ҳам жилла курса бир кеча тинч ухлашсин. Юрагингизни банд этган гўзалнинг номини айтмасангиз ҳам, қай манзил, қай макон моҳи эканини илғатинг.

Равшан бироз сукут саклаб турди-да:

– Айтсам, сизларни хафа килиб қўяманми деб қўрқаман, – деди.

Унинг бу гапидан бир томони ажабланган бўлсам, бир томони, юрагим хапқира бошлади.

Бир маҳал унинг энг яқин ўртоғи Расул:

– Наимахон деб айтиб қўя қолинг, Мавлоно. Шундай кунда ҳам кизларни кийнайдими одам деган? – деса бўладими.

Расулнинг ҳазилга йўйиб, қулиб айтган бу гапини шундоғам мендан шубҳаланиб юрган синфдошлар чинга йўйиб, “Ана, ана айтмадикми” дея қарсак чалиб юборишди. Мен қулоқларимга ишонгим келарди-ю, аммо унинг ўзидан бу гапни, ҳеч бўлмаса, шунга ўхшаш шаъмани эшитмаганим учун дилим ғаш эди. Шундаям, кизлар, айникса, Равшаннинг олдида ўзимни ерга ургим келмай, шошиб гап қўшдим:

– Сизларнинг топиб олганларинг мен, – дедим ўзимни жаҳли чикканга солиб. – Ўшанда Равшан қайданам мени қутқариб қолган экан. Ичингда бошқа мардинг топилмаганидан кейин у бечораям нима қилсин. Энди шу қилган савоби учун сизлар унга умрининг охиригача тоvon тўлатмоқчисизлар?

Бу гапимдан кейин, музокара-ю, мунозарага яқун ясалди.

Шундан кейин неча бор Равшан билан кўришдик, мен зимдан унинг оғзини пойласам-да, у бу мавзуни бошқа давом эттирмади. Балки, айтишга хоҳиши бўлса ҳам, менинг ўшандаги гапим унинг иззат-нафисига теккандир. Тилим ҳам сайрамай ўлсин. У бечора энди айтаман деб турганида бу гапим билан: “Мени қутқарди деб, севмасам ҳам сенга турмушга чиқишим керакми” деган гап айтибман-ку. Уф-ф, бунчалар аҳмоқ бўлмасам. Ахир у Расулнинг лўқмасига ё “Йўқ”, ёки “Ҳа” демади-ку. Балки, қўнғлида бошқа киз бўлса, қўпчилик ичида буни ошқор этиб, мени изза қилгиси келмай, аяганидан жимгина, қулиб қўя қолишни афзал билгандир? Аммо, менинг исмим энг яқин дўстининг оғзидан чиқди-ку. Демак, улар ўзаро суҳбатлашганда Равшан унга дил ёрган. Бўлмаса, шунча одам гувоҳлигида Расул бу гапни айтишга журъат қилмаган бўлар эди.

4

Ўқишим тугагач, мен шаҳар тез тиббий ёрдам марказининг лаборатория бўлимида ишлай бошладим. Ишим унчалик кийин эмас. Таҳлил топширишга келган беморларга керакли кўрсатмаларни бажаришларида ёрдам бераман. Врачлар текширувдан ўтказган қон таҳлилларининг жавобларини бўлимма-бўлим даволовчи докторларга етказиб берилишини назорат қиламан.

Равшан эса ҳуқуқшунос бўлиб етишди. Шаҳримизнинг энг қўрқам, салобатли идораларидан бирида ишлай бошлади. Бир томони унинг келажаги порлоқ бўлиб бораётганидан қувонсам, иккинчи томондан ичимда нимадир тинчлик бермас эди. У “катта” одам бўлиб кетса, мендай оддий врачни назарига илмаса керак. Борган сари уларнинг оиласидагилар мени келин қилишига умидим етмай борарди. Унинг отаси ювош табиатли, зиёли одам бўлгани билан, онаси тез феъллик эканини эшитган эдим. Оилада онасининг гапи гап эмиш.

Ҳар сафар ичимда ана шу ўй бош кўтариши билан, тоvonимгача музлаб кетгандек, вужудимни қалтироқ ваҳимаси қопларди. “Қўрққанга қўша қўринади” деб қадимгилар билиб, топиб айтишган экан. Синфдошлар уни узоқ қариндошига уйлантиришармиш деган гап топиб келишди. Мен эса (гарчи ичимни ит тирнаб турган эса-да) қулиб қўя қолдим. Улар бундан ажабланишиб яна мени сўроққа тута бошлашди.

– Нима бало ишни пишитиб қўйганмисизлар, ё? Пинагингни бузмайсан. Авваллари у ҳақда бирор гап эшиттудай бўлсанг, айтган одамни туғилганига пушаймон килдирмагунча тинчимасдинг.

Мен яна кулиб туравердим. Улар буни ўзларича йўйишиб, ўз йўлларига кетишди. Қизлар билан гаплашганимга қанча бўлди, билмадим, Равшан мени йўқлаб келиб қолди. Одатдагидай уйимиз олдидаги катта тут тагидаги супада ўтириб мириқиб суҳбат курдик. Супа атрофига экилган сада райхонларнинг хиди атрофни тутган. Супа устида шохлари тарвақайлаган балх тут япроқлари шамолда солланиб, эркаланади. Оғаетган қуёш бизнинг суҳбатимиздан узоқлаша олмай асабийлашганидан, уфкни алвон рангга бўяйди.

Қизлар кўнгил бергани олдида ҳаяжондан ўзини йўқотиб, айтар сўзини ҳам унутиб қўярмиш деб эшитардим. Мен эса аксинча, уни кўрдим дегунча, жоним киради. Ўз-ўзимдан гапдон бўлиб қоламан. Қўпинча у тинглайди, мен гапираман. Қайси мавзуда бўлмасин, сўзимиз сўзимизга қовушаверади. У билан гаплашсам, худди юз йилги дардларимдан халос бўлгандай енгил сезаман ўзимни. Бутун ҳам шундай бўлди. Синфдошлар, ишхонадагилар ҳақида тўлиб-тошиб гапира бошладим. У одатдагидек, гапларимни маъқуллаб, ора-сира гапга қўшилиб ўтирди. Шу топда дунёга ўт тутатиш кетмайдими, у менинг ёнимда эканлигидан бахтиёр эдим.

– Наима, – деди у бир маҳал. (Исмимни айтиш оҳангига маст бўлиб, жонимни суғуриб олса ҳам рози бўлгудай ҳолга келаман. Назаримда унинг йигитларга хос салобатли сасидан қумрилар ҳам яна бир бор гапиришини интиқ кутиб, тин олиб турадигандек):

– Мени отамнинг қадрони, Юсуфбой аканинг қизига уйлантиришмоқчи. У қиз билан кичкиналигимизда, уйимизга келишганда бирга ўйнар эканмиз. Биздан тўрт ёш кичик...

Бошимга кимдир болға билан ургандай, гарангсиб, кўз олдим жимирлай бошлади. Нима деб жавоб қайтаришни билмай каловланиб қолдим.

– Ўтган ҳафта мени қиз кўрдига олиб бориб, уч-тўртта қизни кўрсатишди. Қизлар худди анави “Суюнчи” киносидагидек изинма-кетин кириб кела бошлашди. Қизик бўларкан-ей, биринчиси эшикни очиб, бизга кўзи тушиши билан анойи қилиб тилини чикарди-да, шартга эшикни ёпди...

Менинг хону монимга ўт туташди. Тилим қуриб, кулоқларим шангиллай бошлади.

– Иккинчиси чойнакни секин келтириб қўйиб, чиқиб кетди. Кейин учинчиси кирди. Ёшгина, оддий қишлоқ қизи. Яна бошига оддий докани рўмол қилиб ўраб олган. Боқишлари бирам уятчан. Мен ўшанисини танладим. Сен нима дейсан, Наима? Содда, ҳадеб ўзига оро беравермайдиган қизлар яхши қизлар бўлади деб ўзинг айтардинг-ку. У ҳам худди сенга ўхшаб, пардоз-андоз қилишни хуш кўрмайдиганга ўхшайди.

У гапиряпти-ю, мен худди ўлиб қолган одамдек эдим. Бутун аъзойи баданим мавжудми, мавжуд эмасми буни ҳатто сезмасдим ҳам. Туғилганимдан буён жисимда забон деган нарса бўлганими, йўқми буни ҳам идрок эта олмасдим. Агар бўлганида ҳам ҳозир унга кучим етмаслигини билиб турар эдим.

– Лекин ички туйғум билан сезяпман, у қизни танлаб адашмаяпман. Онам ҳам у яхши одамларнинг боласи, улардан ёмонлик чикмаган деяпти. Сен неча йиллик қадрдон дўстим, энг яқин синфдошимсан. Шу ёшимгача сен нима деган бўлсанг, доимо тўғри чиққан. Шунинг учун доим яхши-ёмон гапим бўлса, биринчи сенга айттим, сен билан маслаҳатлашимга келаверади. Сен ақлли, мулоҳазали қизсан.

Ўлганимнинг қунидан жилмайдим. Унинг ҳам чехраси ёришиб кетди. Шу пайт ичкаридан сингилм сас берди:

– Опа, ишхонангиздаги Санобар опа сизни телефонга қакираяпти.

Шу ерда суҳбатимиз бўлинди. Равшан кетишга чоғланди:

– Бўпти, мен ҳам борай. Сениям ишларингдан қўйдим. Яна гаплашамиз.

У кетди. Аммо бу сафар бир ўзи эмас, жону жаҳоним танимдан суғурилиб у билан бирга кетди. Уйга, телефон олдига базўр судралиб, менинг курук жасадим, лошим кирди...

5

Ўша куни уйга кириб, телефонга жавоб бердимми, йўқми, кейин нима қилдим, сира эслолмайман. Ўша кундан кейин на еб ичишимда, на яшашимда бир туйирлик ҳаловат қолмади. Бир гапириб, ўн куладиган киз, ёлғизнишин бўлиб қолган эдим. Ишга ҳам биров судрагандек, боришим кераклигидан, мажбурлигимдан бориб келаман. Ақл-хушим ўзимда эмаслигидан бир неча марта қон таҳлилларини алаштириб юбориб, бошлиғимиздан роса дакки эшитдим. Бори олам-у, одамзоддан қўнғлим совиди.

Мен учун дунё ҳам ёмғирига тўлган кунларда унинг тўйи хабари ҳам келиб етди. Бирдан бутун оламни қоронғилик босди...

Онам, отам ҳай-ҳайлашиб мени касалхонага келтиришибди. Ўзим ишлайдиган касалхонадагилар ҳам ҳайрон. Келиб бири олиб, бири қўйиб тасалли ахтаришади:

– Ўзи кейинги пайтда мазанг йўқлиги юриш-туришингдан маълум бўлиб юривди.

– Одам дегани бундоқ ўзига қараши керак. Майли, ҳали соғайиб, ҳеч нарса кўрагандек бўлиб кетасан. Фақат яхшилаб даволаниб чиқишинг керак.

– Ҳа, мана ўзимиз даволаймиз-да!

Атрофим тўла одам. Қўнғлимга муолажа тугул, қил сиғмайди-ю... Қанийди, ҳаммаёқ сув қуйгандек жимжит бўлиб қолса. Ёки батамом ухлатиб қўйишса яхши бўларди. Энди менинг касаллигимни ҳеч қандай дори-дармон билан даволаб бўлмаслигини қошки бировга тушунтириб бўлса...

Аввал сира эътибор қилмаган эканман. Шунчалар хунук кўринар эканки, бу касалхона дегани. Девордаги бўёқлардан тортиб, тоқчалардаги узун-қиска гуллар, оғир ва ҳар ғичирлаганида асабларингни таранглаштириб юборадиган қаравотлар... Шу ерда ётишга мажбур бўлган ўзимдан ҳам қўнғлим айнийди.

Ана шундай рангсиз ва маънисиз кунларнинг бирида касалхонага У кириб келди. Эгнидаги қора костюм-шим, оқ қўйлак ва алвон бўйинбоғ ўзига шундай ярашган. Кўз ўнгимда худди эртақлардаги шахзода турарди. Болалигимиздаёқ мени ўзига асир қилган ўша табассуми билан ҳол сўраб, қўлидаги гулдастани эътиборли иззат билан менга узатди.

Рухий оламимдаги рутубат хонани ҳам қоплаб олгандек, гўё нафас олишга изн бермас эди. Бир нафасда олам ёришиб, хонам ичи кенгайиб кетгандек бўлди.

– Бу нима ётиш? Ҳой киз, шундай кунда синфдошларга уни қил, бунини қил деб бош-қош бўлиб туриш ўрнига, бу ерга келиб, ўрнашиб ётиб олибсан? Қани тур, кетдик, тўйим сенсиз ўтишига йўл қўймайман.

– Нималар деяпсиз, уни зўрға эпаккага келтирганимизда обкетиб, яна касал қилиб олиб келмоқчимисиз?

Уни кўрган кўзларим, хонага у билан қўшилиб кириб олган, менинг соғайиб кетишим учун туну кун жон қойитаётган ҳамширалар Махфуза опа билан Нодирани кўрмай қолган экан. Нодира ҳамишаги одатига кўра қуюнчақлик қилди:

– Наима опамга ҳали қўп юриш мумкин эмас-у, сиз тўй дейсизми?! Тўйда қуни билан тик оёқда юриш осон эканми? Тўйингиз ўтгандан кейин борсалар ҳам дарвозангизни ёпиб қўймассиз?

– Ўх-хў, болалик пайтимиз сен менга “телохранител” эдинг. Бунча ҳимоячини қаердан топдинг? Ҳа, майли. Соғайганингдан кейин келинингни қўлидан қой

ичишга борарсан. Келинни олиб келишга кетаётувдик, сени кўрмасдан ўтиб кетолмадим. Соғайиб кет.

У кулиб гапирапти-ю, менинг ичимда бир нарсa “чирт” этиб узилиб кетгандек бўлди. Аммо тилимдан шу сўзлар учгани, узоқ-узоқлардан қулоғимга акс садо берди:
– Табриклайман Рав-ша-н! Бахтинг бутун бўлси-и-н!

6

Охирги марта юзма-юз туриб, унинг исмини тилга олганимга ҳам мана йигирма йиллар бўлибди. Бу давр ичида канча лойка, канча тиник сувлар оқиб ўтиб кетди.

Ўша воқеалардан кейин мен тупша-тузук юриб бораётиб ҳам бирдан хушдан кетиб қоладиган касалга йўлиқдим. Бу касаллигим тезлик билан аввал қариндошуруғлар, сўнгра қўни-қўшнилар ўртасида овоза бўлиб кетганимга, кейинги пайтда мени сўраб эшик тақиллатувчиларнинг ҳам оёғи узилди.

Равшан касалхонадан чиққанимдан кейин мени сўраб, уйимизга келди. Аммо мен онам ва синглимдан “Унинг олдида ҳеч кимни қўя олмаймиз” деган баҳонани айттирдим. У бошқа йўқламади.

Онда-сонда танишлардан унинг бир-бирдан ширин ўғил-қизларни дунёга келтириб, аёли билан бахтли яшаётганини эшитиб ҳам суюнардим, ҳам...

Мен боримни ишга бағишладим. Ишхонага ҳаммадан олдин бориб, ҳаммадан кейин қайтаман. Оз-оздан руҳиятимда кўтаринкилик уйғониб, оламни яна рангин бўёқларда кўра бошладим. Айни шу кунларда мени жамоамизнинг қўллови билан тахлиллар бўлимига бош врач қилиб тайинлашган.

Бугун уни кўрдим. Ҳа, кўрдим. Аммо ёлғиз эмас. Шу пайтгача бирор мартаям уни аёли билан бирга кўрмаган эдим. Вақт – табиб, дейишарди, бу гап ёлғон экан. Ёнидаги рафикасини кўриб ҳам юрагим потирлайверди. Ичимни хавасми ё ҳасадми, нимадир оғритиб тишлади. Аёл шунчалар мунис эдики, унинг тортинчок табассуми, нозиккина қадди, ҳатто бошидаги қаймоқ ранг рўмоли, эғнидаги тўкилиб турган ипак қўйлагигача ҳаёга, ибоба ғарқ бўлгандек эди. Беихтиёр икковига тикилганча қолдим.

Эр-хотин йўлак бўйлаб тахлил хоналарига кириб-чиқишар, негадир иккаласининг ҳам юзи маънос эди.

Лабимни оғритиб тишладиму, ортимга бурилиб кетдим.

Бир маҳал қабулхонадаги ҳамшира қиз мен ўтирадиган хона эшигини очиб:

– Наима Ҳамидовна, сизни сўраб келишди, – деди.

– Ассалому алайкум.

Остонада турган Равшанни кўриб, эсим оғаёзди. Ўтирган стулимдан базўр суғурилиб, уларнинг олдида пешвоз юрдим.

– Келинг, келинг, Равшан Нурбоевич, қандай шамоллар шарофати билан эслаб қолибсиз?

Қўлимни узатиб кўришмоқчи эдим.

– Э, раҳмат-е, расмийатчиликни қўйсангиз-а, – деб мени қучоқлаб, бағрига босса бўладими? Уялиб кетганимдан юзим, қулоқларимгача қизариб кетганимни сезиб турардим. Андиша устунлигидан, тезлик билан бағридан ўзимни бўшатишга интилган ҳаракатимни илганган синфдошим бошини сал эгиб чаккамдан ўпди.

– Каттақон бўлиб кетибсиз. Чин дилдан табриклайман. Ҳатто “сен” дейишга ҳам тортинди одам.

Мен қўлимни кўксимга тутганча, ердан кўзимни ололмас, не деб гапиришни билмай қаловланар эдим.

– Кўришинг, бу рафикам Азизахон. Азизахон ҳам сизни кўришга жуда кўпдан буён орзуманд эди.

Биз бир-биримиз билан қўл бериб кўришдик. Шу пайт юрагимда нимадир бош кўтаргандай бўлди.

Улар билан хонада ярим соатча суҳбат қилдик. Равшан рафикасини кейинги кунларда бироз ҳолсизланиб, мадори қочиб юрганини, таниш докторнинг маслаҳати билан умумий кўриқдан ўтказиш учун шифохонамизга олиб келганини, аммо шифокорлар таҳлил натижаларини ўрганиб, аёлида саратон касаллиги ривожланаётганини аниқлашганини гапириб берди.

– Таҳлил натижалари балки янглиш бўлиши мумкин. Сиз шу ерда эканлигингизни билиб, шу иш билан ўзингиз шуғуллансангиз деб илтимос қилгани кирган эдик.

Хотинининг ахволидан каттиқ қайғураётган синфдошимнинг ҳолатини англай туриб, (ё тавба!) негадир ичим ёнди. Равшан гапираяпти-ю, мен вужудимда чумоли юргандай безовталаняпман. Буни билдирмасликка ҳарчанд уринмайин, ўзимни ошкор қилиб қўйдим, шекилли, Равшан:

– Наимахон, сизни безовта қилиб қўйдигов, майли, энди биз борақолайлик. Юринг, Азизахон, – дея аёлига юзланди.

Улар олдинма-кетин ўрниларидан туришди.

Улар билан хайрлашар эканман, Равшаннинг илтимосини бажаришига икки-уч кун вақт кераклигини, бу вақт ичида таҳлил натижаларини яхшилаб ўрганиб чиқишим лозимлигини айтдим.

У ишхонамга келиб кетганидан кейин бундан йигирма йиллар илгариги кунлардагидек на уйқумда, на кундузимда ҳаловат қолди. Равшан менинг олдимга ўз дарди билан келиб, ўзи билмаган ҳолда менинг дардимни қовлаб кетган эди. Хаёл ва ботин ичра ғалаён қилишга чоғланган бир куч юрагим тубидаги ўксик армонни мавжлантиришга қасд қилгандек. Бу куч тўлкини ҳар сафар қирғоққа талпинганида унутилишга мажбур этилиб, ўша денгиз қирғокларига сочиб юборилган хистуйғуларимни денгиз ўртасига суриб келишга жадд этарди...

7

Ўшанда менинг бутунлай соғайиб кетишим учун ота-онам қўлларида келганини аяшмади. Докторларнинг тавсияси билан мени санаторийга жўнатишди. Атрофи қуюқ арчазорлар билан ўралган баланд тоғ тепасидаги баҳаво маскан озурда руҳиятимга ажиб сокинлик, осудалик олиб кирди. Айниқса, тоғнинг энг юқорисига олиб чиқадиган, тошлардан бежиримгина қилиб ишланган зиналар устида оҳиста одимлаб, юқорига кўтарилиш менга жуда ёқарди. Атроф тўла арча, заранг дарахтлари, тоққа чиқаверган сари учрайдиган ёввойи дўлана, тош зина ён-верида очилиб ётган гулхайрилар... Муолажа таъсирими ёки табиатдаги осудаликданми вужудим, руҳиятимда ажиб тетиклик уйғона бошлади. Энди бори борлик гўзаллашган, оламда борлигимни ҳис қила бошлаган эдим.

Уйга қайтиш муддатим яқинлашган кунлар синфдошим Расулни учратиб қолдим, ёнида хотини сўмрайиб турибди. Уни санаторийда кўрган куним “Хуршиданинг тўйидаги воқеа ҳақида сўрайман” деб, дилимга тугиб қўйган эдим. Лекин сўролмадим, журъатим етмади. Ҳол сўрашиб, йўлимга кетавердим.

Эртага “уйга кетаман” дейилган кун Расул мени йўқлаб, хонамга келди:

– Кетишингдан олдин бир тўйиб суҳбатлашай деб олдингга келавердим, ўртоқ. Хайрият, бугун хонангда экансан. Неча марта йўқлаб келсам, ҳали муолажага, ҳали тоққа чиққани кетган дейишди. Ҳовлидаям кўринмадинг?

– Сизларни безовта қилиб қўймай деб юрувдим.

– Аёлимдан хафа бўлма. Фарзандимиз бўлавермаганига сикиляпти, бечора. “Биламан, туғиб бермасам, бошқа аёл топиб оласиз”, деб ҳадиксирагани-ҳадиксираган. Аммо ўзи дили тоза аёл.

Узоқ сухбатлашдик. Бир пайт у мендан:

– Наима, хафа бўлмасанг, сендан бир нарса сўрамоқчиман. Туппа-тузук юрган одам, тўсатдан... Бунга сабаб... Равшан эмасми? – деб сўраб қолди.

Мен ундан саволнинг бу тарзда берилишини ҳеч кутмаган эканман. Шу сабаб, унинг саволига жавоб беришни ҳам, бермасликниям билмасдим.

– Кейинги пайтда соғлигинг ҳақидаги ҳар хил миш-мишлар юрганига... ташвишланиб қолдим. Шунчалик ўзингни олдириб қўйишингга бу ҳаёт, одамлар арзийди деб ўйлайсанми? Ўзингни қийнаб, ич-этингни еб битиришинг адолатдан эмас!

Кўзларимдан сизиб чиққан икки томчи марварид, деразадан тушиб турган офтоб нурида ялтираб, ерга думалади. Дарров қўлларим билан ёшимни артдим.

– Агар гапимга ҳўп десанг, ҳамма нарсани унутиб, ҳаётингга бошқача назар билан қара. Уни янгитдан бошла!

Мен энди ортик ўзимни тутиб туrolмай, юзимни қўлларим билан бекитиб, унсиз йиғлашга тушдим. У дераза олдига бориб бироз ташқарига қараганча жим турди. Сўнг шу қўйи деди:

– Гапларим сенга оғир ботишини биламан. Равшаннинг сенда кўнгли бор эди. Аммо...

Мен кулоқларимга ишонмай, кўзёшларимни ҳам гизламасдан унга тикилдим.

– Аммо, оиласидагилар бунга розилик билдиришмади чоғи.

– Ахир у менга умид бермаган, Расул!

– Беролмасди ҳам. Чунки, бир сафар саккизинчи мартга табрик ёзаётганида онаси кўриб қолиб, қўлидаги қоғозни совға-саломларга қўшиб, тандирга ташлаб ёкиб юборган экан.

– Қайси айбим учун?

– Ҳеч қанақа! Онасининг кўрс феъллилигини билмайсан-да. У гапини икки қилган одамни ёқтирмайди. Ўғлига ҳам “Биз кимни маъқул кўрсак, шунга уйлана-сан” деган гапида каттик турган. Нима қилишини билмай юрган Равшан бир куни бор гапни менга айтиб берди. Унга “Онанг, Наимани яхши қиз эканини билганидан кейин, ўзи розилик бериб юборганини билмай қолади. Сен онангга Наимани бир кўрсат” десам, “Йўқ, онам айтганидан қайтадиган аёл эмас. Агар ўз айтганимни қилиб уйланганимда ҳам, Наиманинг ҳаёти бир умр азобда ўтади. Унга озор етказишни истамайман”, дегандай гап қилди.

– Ҳозир-чи, ҳозир қийналмаяпманми?

– Шунинг учун айтаяпман, Наима. Ўзингни бундай абгор қилишга арзийдими у? Ўзингни қўлга олиб, ҳаётда сен ҳам ўз бахтинга эришишинг керак.

...Руҳан ўзим билан ўзим олишавериб, ҳолдан тойганим учунми, келишилган уч кун эмас, гўё орадан уч юз йил ўтиб кетгандек туюлди. Олдинги икки кун Равшан билан ўтган ширин хотираларни эслаган, ҳаёлан у кунларда яшаган бўлсам, кейинги кун Равшаннинг гўё, “Хотинимга ёрдам бер, илтимос” дея, илтижо илинжи билан боккан кўзлари таъкибида яшадим. Ўзимни атайин бирор иш билан чалғитмоқчи бўлардим-у, аммо яна кўз ўнгимда Равшаннинг илтижоли кўзлари намоён бўлаверарди. Бу кўзлар ҳаёл ва хотирот узра чизик тортиб, ботинимдаги аламли исён ҳам тенгма-тенг бош қўтара бошлади. Қанчалик чиранмай ўзимга ўзим бас кела олмасдим...

“Тавба, бунчалик хотинига қайғурмаса. Бир вақтлар менга қайғурганмиди? Хўш, дўст экан, ўз кўнглидагини айтаётган пайт, лоақал сенинг кўнглингда ким бор деб

сўраганмиди? Лекин аёли ҳақиқатда фариштали аёл экан. Қайғурса, жон куйдир-са арзийдиган. Мен-чи? Мен! Мен арзимасмидим? Яратганга ҳам хайрон қолади киши. Инсонни шундай чиройли қилиб яратади-ю, яна секингина унинг вужудига битта касалликни ҳам қўшиб жўнатади. Бу касалликка эса, уни яна Яратгanning олдида қайтариб олиб бориш вазифаси топширилган бўлади...”

Жисмимни рухан зўриқиш ва чарчаш камал этса-да, берилган уч кун ичида аёлнинг касаллигини аниқладим. Менинг таҳлилларим ҳам Азизани кўриқдан ўтказган врач қўйган ташҳисни тасдиқлади. Ҳозир Азидада саратоннинг яширин шакли кечмоқда. Олинган таҳлилларни ўта синчковлик билан текширмаган врач, бу касалликни аниқлай олмаслиги аён эди...

Илло, мени бир шайтоний куч бошқара бошладиким, энди мен истасам-да, аввалги Наима бўла олмас эдим!

8

Равшан болалигидан айтилган жойга, айтилган вақт-соатда, ҳатто бир дақиқага ҳам кечикмасдан етиб боришни одат қилган. Синфдошим бугун ҳам шифохонага, айтилган вақтда етиб келди.

– Ассалому алайкум Равшан Нурбоевич, яхши келдингизми?

– Ваалайкум ассалом Наимахон, раҳмат. Ўзингиз соғ-омонмисиз? Уйдагилар тинчми?

– Раҳмат. Сиз яхшимисиз, Азизахон?

Гарчи ботинан буни истамасам-да, зоҳиран шундай қилишга одамгарчилик ва-жидан мажбур эканлигимни англаб, ўзимдан-ўзим ижирғанардим. Уларни хонам томон бошлар эканман, яна ичимдаги ўша золим овоз мени қийнашда давом этар-ди: “Уйдагилар дедими? Бу билан қайси уйимдагиларни назарда тутди? Ёки шу пайтгача оилам йўқлигини писанда қилмоқчими? Ҳали оилаликман деярлими? Ёнидаги ҳурпайган товукни ҳали замон ажал ўз қомига тортай деб турибди-ю!”

Уларни иш хонамдаги стулларга таклиф этгач:

– Равшан Нурбоевич, Азизахон. Қадрдонларим, авваламбор менга билдирган ишончингиздан миннатдорман. Сўзимни бошида шуни айтиб ўтай, гап шу хонадан нарига чиқмайдиган бўлса, бир гап айтаман.

Уларнинг юз ифодаси ва Азизанинг “Йўғ-эй, ўлибмизми?” деб, кейинги сўзни эшитишга барча аёлларга хос тезоблик билан қизиқаётганидан розиликларини укиб, муддаога ўтдим:

– Мен Азизахоннинг таҳлил натижаларини яхшилаб ўргандим. Қайта ва қайта тек-шириб кўрдим. – Гап шу ерга етганида, атайин тин олиб, жим туришим керак эди. Бу шифохонага келганимга қўп йиллар бўлгани сабабидан, беморларнинг таҳлил нати-жасини эшитаётганда бутун вужуди қулоққа айланишини, врачлар оғирроқ касаллик белгиларини аниқлашганини айтишганда бу беморга қаттиқ таъсир қилишини, баъзи бир беморлар ҳатто, талвасага тушиб қолишганини кўравериш билан кетган эдим. Гоҳида ташҳисни аниқлаган врачга ишонмасдан лаборатория мудирига бошқатдан текширув ўтказишини талаб қиладиган беморлар ҳам чиқиб қолар, баъзида ташҳис хато қўйилган ҳоллар ҳам учраб турар эди. Ҳозир менинг олдимда худди шундай беморлар ўтиришганини қасбим тақозоси аниқлар эди. Улар врачнинг ташҳиси хато бўлишини, ҳарқалай, таҳлилларни текширувдан ўтказадиган улар таниган, яқиндан билган “Ўзининг одами”га илинж билан, “ҳеч қандай касаллик йўқ экан” деган сўзни эшитишни истаганликлари учун қилиб турган эдилар.

– Таҳлил натижаси саратон деган ташҳисни мутлақо рад этади, – дедим мени

тинглашга жон қулоғи билан илҳақ бўлиб ўтирганларга бирма-бир қараб, қатъий ишонч билан.

– Наима Ҳамидовна қандай... бу-уу, ахир врачлар?!

Оний лаҳзада “демак ёлғон айтишган” деган фикр миясида чакмоқ кескинлигида “ялт” этиши билан, кўп йиллик юрист, ноҳақликдан бўғилиб ўрнидан туриб кетаёзди.

– Ўзингизни босинг, Равшан Нурбоевич. Сўзимнинг бошида сизларни олдиндан огоҳлантирганим бежиз эмас эди. Гап шу хонадан чиқмаслигига сўз бергансиз!

Қатъий қилиб айтилган сўздан Равшан Нурбоевич бироз тинчлангандай бўлди. Боз устига Азизахон ҳам:

– Отаси, тинчланинг, қанд диабетингиз ошиб кетади. Мен шундайлигига ишонардим, – деди беғуборлик билан.

Азизанинг сўзидан кейин мен сўз “от”ини камчиладим:

– Сиз учрашган врач Дилдора Ботировна ҳақида жуда кўп шикоятлар тушиб туради. Мен бунини сизларни яқиндан таниганим ва узок йиллик кадрдон дўстлигимиз боисидан ошкор этайман. Ҳатто унинг келган беморларга бундан-да оғир ташхис қўйиб, руҳан қўрқитиб, алдаб пулларини олганлиги ҳақида шифохонамиз ходимлари ичида гап-сўзлар юради. Аммо одамларни ўзингиз биласиз, Равшан Нурбоевич. Ҳатто, ўзларининг ҳаётига бефарқ бўлган бу оломон, ўзгалар учун бирор ерга бориб кўрсатма беришни мутлақо исташмайди. Шунинг учун, Азизахон, мен касал эканман деб ўзингизни чўктириб қўйманг. Сиз умуман касал эмассиз. Бундан кейин ҳам Худо хоҳласа касал бўлмаслигингизга мен кафил.

Ўз ролимни қойилмақом бажарар эканман, сўзларимдан тоғдай тасалли олган Азизанинг кўзларида қувонч порлади. Юрист бўлишига қарамасдан ҳар қандай “топиб” айтилган сўз таъсирига тез тушиб қоладиган Равшан эса менинг, яъни “дўсти”нинг гапидан:

– Ана кўрдингизми, Азиза бийи, нима дегандим? – деб, азбаройи қувониб кетганидан врач олдида эканликлариниям унутиб, қўллари билан Азизанинг қўлларини кўш қўллаб сикди.

Бу ҳолатдан жону, жаҳонимга ўт туташиб кетаётган бўлса-да, кўнглимда ўзимнинг роль ўйнаётганимни тасалли қилиб, тишимни-тишимга босдим.

9

Болалигимизда бобо-бувиларимизнинг “Умр мисли оқар сувдай гап, кўзингни очиб-юмгунингча кетиш тадоригини кўриб тураверасан”, дейишларини кўп бора эшитганмиз. Бу гапларнинг маъзини тузук-қуруқ англамаган эканман. Ҳозир ёшим саксонда. Аммо менга вақт тўхтаб қолгандай, худди бир жойда депсиниб тургандай туюлаверади. Ёки у замонларда даҳр чархпалағи зувиллаб айланган-у, шу кунларда ҳолдан тойган одам ҳолига тушиб, имиллаяптимикиан? Ахир ота-онам вафот этиб кетишганига ҳам неча замонлар бўлди. Ундан кейин акаларим, янгаларим кетишди бу дайри фанодан. Аммо мен кетолмай юрибман...

Бир тарафи янгаларим кетгани дуруст бўлди, негаки ана ўшалар мени отам хонадонига сиғдиришмади. Топган баҳоналари “Болаларимиз улғайиб қолишди, уларни уйлаб-жойлашимиз керак. Сиз каттақон ишда ишлайсиз, ҳукумат сизни уйсиз қўйиб қўймайди” деб, мени алдаб-аврашди. Сикилаверганимдан озиб-тўзиб чўпдай бўлиб кетдим. Барибир жигар-жигар экан. Менга раҳми келган синглим Нилуфар гарчи, эри рўйхушлик бермаса-да, ўз уйига олиб кетди. Нилуфарнинг уч ўғли ва бир қизи бор. Ўғил болалар отасига тортган – баджаҳл, одам исини ёктиришмайди. Иккита ўғли уй олиб, алоҳида чиқиб кетган. Аммо ора-сирада келиб қолишса ҳам мени тинч қўйишмайди. Бирови:

– Хола, ишлаб юрган пайтингизда шу, ўзингизга битта “дом” олиб қўймаган экансиз-да. Бундай бокиманда бўлиб ўтирмасдингиз, – деса, иккинчиси:

– Хола, бизнинг маҳаллада Салим ота деган етмиш ёшларга чиққан бир бобой бор. А, энди сизларга ёшнинг нима аҳамияти бор? Барибир одамлар чол-кампир дейишади. Бола-чақаси ташлаб кетган эмиш. Аниқ эмас-у, ҳарқалай одамлар шундай дейди. Зато, уй-жойи бор! – деб, ҳиринг-ҳиринг қилишиб жигимга тегишгани-тегишган.

Аммо мен индамайман. Биладан, болалар барибир бироздан кейин уйларига қайтиб кетишади. Агар уларни бундай тантик гаплари учун жерқийдиган бўлсам, синглимнинг кўнгли оғрийди. Энди минг қилганда ҳам уларнинг лойини янгилаб бўлармиди?!

Синглим уларни жонидан ортиқ кўради. Қани унга болалари, неваря-чеваралари ҳар куни келишса. “Бой молини гадоёй қизганибди” деганларидай, бу менга ёкинқирамайди. Болаларнинг кий-чувида ховлида қиёмат кўпади. Улар кетгандан кейин ҳам анчагача ўзимга кела олмай юраман. Гоҳида эса дилим ўксийди. Нега энди ўшанда турмуш қилиб кетавермадим? Менга оғиз солганлар бор эди-ку?! Агар ўшанда барисига қўл силтаб эрга чиққанымда, бугун синглимнинг уйида сиғинди бўлиб ўтирмаган, ўзимдан йигирма-ўттиз ёш кичик болаларнинг даққисини кўтаришга мажбур бўлмас эдимми?

Биладан, улардан хафа бўлишим ўринли эмас. Энди тўримдан гўрим яқин бўлиб қолган одамман. Қолаверса, қилган гуноҳларим эвазига Оллоҳнинг жазосини олиб, кейин унинг даргоҳига боришим керак. Яратган олдига бундай юзим шувутлиги билан боришим у қилган гуноҳларим олдида урвоқчайм бўлмай қолар-ов. У ёқда... раҳматли Равшанжон билан Азизахоннинг кўзларига қандай қарайман? Балки шунинг учун Оллоҳ жонимни олишга шошилмаётгандир. Мана шундай ёлғиз тун-кечаларда ўзим билан ўзим гаплашишдан ўзга чорам бўлмаса на қилай?! Ичимни қуйдириб ётган дардимни бировга айтишга шу кунгача журъат топа билмадим. Энди аниқ биладан, бу “фасод”ни ўзим билан гўрга олиб кетишим аниқ...

10

Эр-хотинни шифохонада кўрганимдан кейин бошқа учратмадим. Таниш-билишлардан қанча сўраб-суриштирмайин ҳеч кимдан “Азизанинг аҳволи оғирлашди, энди умид йўқ экан” ёки “Равшаннинг аёли рак экан, касаллик уни еб битирибди. Афсус, билмай юраверишибди,” деган ўша ўзим интиклик ва кўрқув билан кутган хабар ҳадеганда қулоғимга чалинавермади. Аксинча, “Равшан аёлини олиб, хориждаги санаторийга дам олгани кетибди” ёки “Равшанни юкорирок лавозимга кўтаришибди. Ўзиям роса иктидорли, тушунган одам-да”, деган гапларни эшитардим, холос.

Орадан кўп йиллар ўтди. Синфдошлар сим қоқиб Азизахон оламдан ўтибди, дейишди. Мен ҳам улар билан қўшилиб таъзияга бордим. Таъзия билдиришга келган-кетганлар олдида бошида дўппи, эгнига чопон кийиб, бошини қуйи осилтириб турган Равшанни кўриб, ичим музлаб кетгандай бўлди. Тенгқурлари орасида улардан кўп ёш кўринадиган, ҳалиям ёшликдаги кўркини йўқотмаган синфдошим бир кунда қариб қолгандай эди.

Азизахоннинг маъракаларидан кейин Равшан ҳам тўшакка михланди. Бир гал синфдошлар “Бўл, хо, бўл” деб, уларникига мени ҳам олиб кетишди. Касал кўришга келган синфдошларни кўриб Равшан ўзида йўқ суюниб кетди. Айниқса, уларнинг орасида мени кўриб, бир қувончига минг қувонч қўшилганини унинг кўзларидан англадим.

Синфдошлар узок суҳбатлашиб ўтирдик. Болалик, ёшлик йилларини эслашдик. Менинг Равшанни деб қизлар билан жикиллашиб юрганларимни эслаб, роса мириқиб қулишдик. Вакт алламаҳал бўлиб, уй-уйига кетиш учун ўринларимиздан тураётганимизда Равшан:

– Сизларга мингдан-минг раҳмат. Дунё тургунча тургайсизлар. Сизлардек содик дўстларни менга ато этган Оллоҳдан беадад миннатдорман... – дея, яна нималарнидир демокка оғиз жуфтлаган эди, Расул:

– Тўхта, тўхта. Шу ерда тўхта. У ёкка кетиш учун биратўла розилигимизниям олиб колмоқчимисан. Йўқ, бу ҳисобга ўтмайди. Ҳали яна кўп келамиз, – деди.

– Эй, жўра, бердисини айтгунча уриб ўлдирадиган одатинг сира колмади. Тўғри айтасан. Ҳали неварачевараларимнинг тўйларида ўзларинг бош бўлиб турасизлар. Мен сизлардан бошқа нарсани илтимос қилмоқчи эдим. Наимахон шошилмасалар, уларга айтадиган бир-икки оғиз гапим бор. Агар йўқ демасалар. Кейин неварам машинасида элтиб қўярди.

Энди гапни Дурдона илиб кетди. Оғзидаги бор-йўғи икки дона тишига тилини босиб, висиллаганча:

– Ҳа, гап бу ёкда дегин. “Гап тагида нимкоса” қилмасдан, неварачевараларни деб ўтирмасдан, энди бошлашни ният қилаётганимиз, ўзимизнинг тўйимизга десанг-чи.

Ҳаммалари хоҳолаб кулишди. Ҳамма-ҳамма билан-у, Равшаннинг бу сўровидан ичимга бир қалтирок кирди. Равшан келганлар билан хайр-хўшлашгунча, хаёлнинг минг бир кўчасига кириб чиқдим. “Демак, билган. Ҳа, аниқлаган. Шунча пухталаган бўлсам ҳам, барибир юристлигига борибди-да”.

Ташвишга тушганимдан хаёлга берилиб кетган эканман, Равшаннинг:

– Наимахон, – деган сасидан чўчиб тушдим.

– Уэр, сизни безовта қилиб қўйган бўлсам. Раҳматли аёлимнинг кетар чоғидаги сўзлари бўйнимда қарз бўлиб қолмасин деб, сизни олиб қолишга мажбур бўлдим. Кейин, сиз билан энди бошқа кўришамизми, йўқми...

Мен Равшаннинг бу тахлит гапига жилла курса, “Йўғ-эй, ҳали жуда кўп яшайсиз” деб, тасалли сўз айтиш ўрнига, мум тишлагандек, жим эдим.

– Азизахон давосиз касалининг дастидан жуда кўп озор чекди. Аммо, сизнинг ўша пайтдаги гапингиздан ўзига жуда катта далда олган экан. Ўлими олдидан: “Отаси, Наимахон синфдошингизга менинг номимдан раҳмат айтиб қўйинг. У киши ҳақиқий шифокор экан. Касалимни била туриб, бизни тушқунликка тушиб қолмасин деб, “касал эмассиз” дея қатъий ишонтирди. Агар ўшанда ҳа, касал экансиз десалар, мен бундан йигирма-ўттиз йил олдин ўлиб кетган бўлар эдим. Оллоҳга беадад шукрлар бўлсинким, ўғил-қизларни уйлаб, неварачевара кўриш насибамда бор экан. Бу ҳам бўлса Наимахоннинг шарофатидан. Уларга миннатдорлигимни етказинг”, деди.

Унинг қўзларида ёш йилтиллаб, киприги намланди.

– Нафақат мактаб йилларимизда, балки бутун умр, менга қўшиб, аёлимга ҳам “телохранител” бўлган экансиз. Сизга минг раҳмат, Наимахон. Сиздай дўстим... – у бўёғига нима дейишни билмадим, ёки умуман бошқа сўз айтмоқчи эдим, англолмадим. Бироз тин олиб турди ва ердан бошини узиб, менга шундай тикилдики, яна бир дақиқа шу тахлит тикилиб турса, йиғлаб юборишим аниқ эди. Аммо Равшан томоғига бир нима тикилган одамдай, бирдан йўталиб қолди, бироз тин олгач, сўзини келган жойидан давом эттирди. – ...кадрдоним борлиги учун Яратганга умрим охиригача шукроналар айтиб яшайман.

Ичимда сўзлар бўрондек исён солар, аммо мен жим эдим. Орага тушган сукут ортида кимдир менга “Бўлди Наима, тур энди, уйингга кетадиган фурсат етди” дейётгандай эди.

– Сизга айтишим зарур бўлган гапим фақат шугина эмас. Азизахон мендан яна бир нарсани илтимос қилган эди. Неварам, ўғлим Рашидбекнинг ўғилчаси бу йил

етти ёшга тўлади. Азизахон ана шу неварамизни сизга ўғил қилиб беришимизни ўғлимдан ҳам келинимиздан илтимос қилиб, мендан васиятини адо этишимни ўтиниб сўраган.

У гапираяпти-ю, чамамда менинг кулоқларим чиппа битиб қолди. Сўзларини эшитмаганимдан, кўзларимни қатта-қатта очиб, оғзига тикиламан. Ниҳоят миям ва кулоқларим орасида худди тўлқин таркатаётгандай акс садо бераётган шанғиллаш тиниб, гаплари кулоғимга узук-юлук кира бошлади.

– Болалар “Ойи, хориждагидай янги удум ўрнатмоқчимисиз? Бизда бундай қилишмайди-ку” деб қанчалик қаршилик қилишмасин у айтганидан қолмай неварамизга Равшан деб исм берди. Азиза худди буни олдиндан билгандай, бизга билдирмасдан секин-секин тадорик кўрган экан, – синфдошгинамнинг сўниқ нигоҳи яна жонланиб, юзига табассум югурди. – Жуда одобли, зийрак бола бўлган. Яхшилаб ўйлаб, нима қарорга келсангиз бизга маълум қиларсиз. Аммо шу ерда, болаларимнинг олдида яшайсиз. Рашидбек бизга кўшни туради. Келинимиз ҳам яхши одамларнинг боласи. Азизахон, бу гапни болаларга билдирганида, сиз билан бирга яшаш фикри ўша келинимдан чиққан. У сизни уларнинг олдида кўчиб чиқилишини интиқ бўлиб кутаяпти.

Равшан гапириб туриб бироз тин олди. Мен эса, юрагимни нимадир босиб қолгандай изиллаб йиғлаб юбордим.

– Нима бўлди Наимахон? Дилингизни оғритиб қўйдимми?

Кулоғимга унинг хув мактаб вақтларидаги ўқтам овози келгандай бўлди.

– Агар гапим сизга маъқул келмаган бўлса...

Қани шу пайтда ер ёрилса-ю, шаппа мени ютиб юборса.

– Йўк, йўк. Асло ундай эмас, дедим уятдан нигоҳимни ердан узолмай. – Азизахоннинг бағрикенг аёллиги кўнглимни бўшатиб юборди. У кишини фақат бир мартагина кўрганман. Улар мени... шунчалик ўзларига яқин олади деб ким ўйлабди дейсиз. Аммо мен бундай илтифотга лойиқ эмасман. Гўринг нурга тўлгур Азизахондан бениҳоя миннатдорман. Энди мен борай, тузалиб кетинг.

Агар яна сўзимни давом эттирадиган бўлсам, улар олдидаги юзи шувутлигимдан синфдошим бохабар бўлиши тайин эди. Аста ўрнимдан туриб эшик томон юра бошладим. Шунда эшик очилиб, хонага бир йигит ва келинчақ “Ассалому алайкум,” деб кириб келишди. Келган йигит худди ёшликдаги Равшаннинг қуйиб қўйгандай ўзгинаси эди. Мен сўрашишга ҳам ботинмай йигитга тикилиб тураверибман.

– Наимахон, булар ҳозир мен сизга айтган ўғлим ва келиним. – Синфдошимнинг овози мени ўзимга келтирди, у болаларига юзланиб сўради: – Равшанбек қани?

Келини:

– Вой, дадажон, ҳозир шу ерда эди, – деб югуриб ташқарига чиқиб кетди.

Бироздан кейин ёкимтойгина болани етаклаб кирди. Унинг қулиб туришларидан бу синфдошимнинг ва гўринг нурга тўлгур Азизахоннинг невараси, жажжи Равшанбек эканини ботинан илғаб турардим.

11

Ўша кундан ҳеч қанча вақт ўтмай Равшан ҳам бу оламни тарк этиб кетди. Энди мен чиндан ёлғизланиб қолган эдим. Равшан билан фоний дунёдаги охириги учрашувимиздан сўнг тушимга тез-тез Азизахон кириб, чиқадиغان бўлди.

...Қачон қарама, қўлида бир бош чиллаки узум. “Опажон, узумдан тотининг, буни сизга деб атайлаб олиб чиққанман,” деяверади. Мен эса, мен бадбахтни кечиринг, сингил, деб йиғлаганим-йиғлаган. Тонгда ёстигим жикка ҳўл бўлиб уйғонаман.

Бу дунёга келган бор умид, истакли одам, кимнингдир корига ярасам, Оллох берган умрни яхшилик ила безасам дейди. Мен-чи, мен нима қилдим? Етиша олмаган севгим аламини бир беғунохдан олдим. Унинг вужудини касаллик бемалол емиришига имкон яратдим. Ҳалиям у бечоранинг бахтига Яратган ва яқинлари, фарзандлари бор экан. Шуларнинг яхши-ёмон кунларида бирга бўлиш илинжи билан яшаб, касални енгишга ўзида куч топа билган. Хаста вужудининг ташвиши етмагандай, менинг ҳолимдан ташвишланиб, бутун оилани етти ёт беғонага, яна душманига неварасини фарзандликка беришга қўндирибди. Нега мендайларни ер қўтариб турибди?!

Уч кун бўлди лоҳасман, вужудим қакшайди. Мазам қочган кундан бошлаб, тушимда Равшан ва Азизахон билан андармонман. Айниқса, Азизахон хафаланиб, “Нега неварамиз билан яшашдан бош тортдингиз? Улар иссиқ-совуғингиздан хабар олиб туришарди-ку?” деб, холи-жонимга қўймапти. “Сизга айтадиган гапим бор, оз қолди, тез орада учрашамиз” деганмишман.

Вужудим гоҳ исиб, гоҳ совиб кетгандай, кўзимни уйку элтаверади... Тушиммикан болалигимдан катта бўлган кадрдон уйим олдидаги ўша катта тут тагида, супа олдида турган эмишман. Супада эса бир кампир гарчи ёнида ҳеч ким бўлмаса-да, ўзича бир нималар деб гапириб ўтирарди...

Гира-шира тепамга синглимнинг келини келганини, устимга кўрпани тортганини кўрдим. Суягим қарсиллаб кетгандек, танамга оғрик югурди. Одам тушида оғрик сезганини эшитмаган эканман, ёки ўнгиммикан? Узоқдан келаётган кироатли сас вужудимга роҳат тарайди.

...Тавба, бир зумда кўзим олди равшанлашиб, супадаги кампирга йиттилаб қарадим. Астафируллоҳ! Худди ўзим-а! Шу пайт кампир менга еб қўйгудек тикилиб деди:

– Нимага хайрон бўласан? Сени соғиниб келдим. Тикилиб турмасдан келиб ёнимга ўтир.

Ўзим англамаган ҳолда унинг сўзларига бўйсуниб, супа четига омонат чўқдим.

– Ўрнашиброқ ўтирсанг-чи, ахир бу ер сенинг ҳам севимли жойинг эмасмиди?

У буни қардан биларкан, момонинг юзига саволомуз тикиламан.

– Ҳа! Сен севиб қолган ўша йигитни, мен бир умр унута олмадим. Уни юрагимдан чиқариб ташлай олмадим.

Унинг гапидан хафа бўлиш ўрнига “пик” этиб кулиб юбордим. Менинг қулганимни кўрган момо ҳам жилмайиб, сўзида давом этди. – Нега қуласан шайтон қиз? Бу бир шарти кетиб, парти қолган кампир бўлса, бунга бундай гапларни ким қўйибди деб ўйлаяпсан-а? Боя менга тикилганингда, мени ўзинг эканимни таниган эдинг, шундайми? Буни танамиздаги рух англатади. Фарқимиз шуки, сен навқирон, гўзал, аини муҳаббат ёшидаги Наимасан...

У бироз тин олиб, билинар-билимас “ух” тортди:

– Бу ерга уни соғиниб, ўтган ўша кунларни сўнгги бор эслагани келдим. Сен ишқиди ўт бўлиб ёнаётган, ҳар куни йўлига минг бор интиқ бўлиб қутадиған Равшаним билан ҳаёлан бир зумга бўлса-да, суҳбат қургани келдим.

– Нималар деяпсиз? – дедим ажабланиб. – Ахир сизнинг ёшингизда... муҳаббат ҳақида гапириш?..

– Бу сенинг айбинг. Ҳа-ха, сенинг айбинг! Менга бундай ёмон қарама. Сен уни шунчалик қаттиқ севган экансанки, хоҳласам-да, уни юрагимдан чиқариб ташлай олмадим.

Шу сўзни айтаётди момо аянчли овоз билан йиғлай бошлади.

Супа устидаги момо томонга сурилиб, унга тасалли бермокчи бўлдим. Аммо харчанд қўлларимни чўзмайин, қўлларим унга етай демасди...

– Эсингдами, бир кун Равшан бир ривоят айтиб берган эди, – давом этди кампир. – Эмишки, Яратган ер юзидаги бори жонзотни йиғиб, уларга қирқ ёшдан умр берган. Бироз вақт ўтиб, жами махлуқот яна Яратганнинг олдига жам бўлишибди. Кимдир раҳмат айтган, яна қайси бири норозилигини билдирибди. Шунда от: “Эй Яратган, менга қирқ йиллик умр кўплик қилар экан. Мен қариб қолдим, аммо шунга қарамай одамзод мени ишлатишдан тўхтамаяпти. Қуруқ устихоним билан мени унинг ишларига ярамайман. Берган ёшингнинг ярмини ол, ўтинаман”, – дебди. Шу пайт одам кўлини кўтариб, сўз сўрабди: “Эй, Оллоҳ шу отдан қирқадиган умрингни менга қўшиб берсанг, қирқ ёш менга қамлик қилади”. Оллоҳ рози бўлибди. Шу пайт ит ҳам тилга кирибди: “Менга ҳам қирқ ёш кўплик қилаяпти. Мендан ҳам ярмини ол”. Яна одам қўл кўтариб: “Итдан қирқадиган умрингнинг менга қўшиб беравер, қарамингни аяма, Парвардигор”, дебди. Оллоҳ бандасининг илтижосини қабул қилибди. Қирқ йил ўзига ато этилган умр, йигирма йили отдан, яна йигирма йили итдан олиб берилган экан. Демак, инсон олтмишгача ҳар қандай меҳнатдан қайтмайди. Саксонга чиққан одамдан ёш сўралса, аксарият, буни икки қирқ деб қўя қолади. Яъни, саксон – “Сак” (ит), “сон” (санок), ит саногиди умр кечиарар экан. Майли, буям бир ривоят, лекин саксонга кирган одамга сира ҳавас қилмаган бўлар эдим, – деган эди у... Оҳ, мен ҳозир Равшан айтган ўша ит сонидаман. Ҳеч кимга керагим йўқ. Ортимдан қоладиган изим ҳам йўқ. Фариштадай аёлинг эзгулик, олийҳимматлилик деб ўйлаган нарсаларингиз бу менинг сенга хиёнатим эди. Шундай қилсам, сен ундан тезроқ айрилиб, ёлғиз қолсан деб ўйлабман. Аммо Худо ҳам яхши бандаларини тириклигида мукофотлар экан. Азизахоннинг вужудидаги саратон эрта-индин вужуд эгасини еб тугатиши аён эди. Ўттиз йиллик умр эса, бу жаннатий аёл учун Оллоҳнинг илоҳий инъоми бўлса ажаб эмас. У дунёдаги жаннат, дўзах деган гаплар ростлигига тўғриси энди ишонгим келмайди. Чунки гуноҳли-ю, гуноҳсиз бандаси бу дунёда қилган амалларининг ажру савобига фақат шу дунёда жавоб бериб, кейин унинг ҳузурига борар экан. Равшаннинг гапида жон бор. Саксонга кирган одамга ҳавас қилиб бўлмайди...

Бир пайт қарасам, момо ўтирган жойида йўқ. Узоқдан қаттиқ шовкин эшитилди. Ўша томонга қараб чопдим. Йўл бўйида бир тўп одамлар йиғилган. Каттақон, ҳайбатли бульдозер кадрдон дарахтларимни қўпориб ташламоқда. Гужумлар хали қўпорилганига сония ўтмаган бўлса-да, аллақачон япроқлари тўкилиб, шохлари қуриб қолган. Ерда бирон илдизи ҳам қолмаган...

Кўзимни очсам, синглим ёнимда йиғлаб ўтирибди. Унга кўзимни тикканимни қўриб, ўрнидан қўзғалди, қаравот ёнига яқин қелиб, юзимга меҳр билан тикилди. Туғишганимни қўриб, хурсандлигимни билдириш учун, оғриниб бўлса-да, жилмайишга уриндим.

– Нилуфар, сизлардан минг бор розиман. Сизлар ҳам рози бўлинг!

Бирдан вужудим энглайиб, болу пардай юқорилаётганимни сездим. Бўйнимдаги тавки таъжирдан – жазо ҳалқасидан озод, ёруғлик таралиб турган томонга қараб учаяпман-у, қандайдир истак “тезроқ, тезроқ” дея мени олдинга кистайди. Бир маҳал, ёруғлиكنинг энг қуюқлашган жойида бир шарпа, қўл силкиб, имлаётганини илғадим. Яқин борсам, ўн етти-ўн саккиз ёшлардаги Равшан жилмайиб турибди...

Яхши ҳам сиз борсиз тилсиз дунёда

Дилобар ЖҰРАЕВА

Истиқлол

Сенинг нелигингни англагим келар,
Ўзимни билганда, ниҳол эдинг сен.
Кўзларимга қалккан севинч ёшидай
Мусаффо эдинг сен, зилол эдинг сен.

Омон-омонларга етиб саломат,
Момом кўзларига суртган буғдойсан.
Интизор кутдилар, келиб, ниҳоят,
Халқимнинг бошига кўнган хумойсан.

Айвонга ин курган кора қаламқош –
Қалдирғоч қаноти билан келдинг сен.
Кўп жонлар озорда бўлганда талош,
Гўрўғли Ғироти билан елдинг сен.

Ватаннинг кадрини билмаган нодон,
Нечун ўзга юртни хаёл қиласан?
Кўрай десанг, юртнинг бўй-бастин аён,
Токка чикиб қара, шунда биласан.

Мактама, хорижнинг дарё, қўлларин,
Америка, дема, жаннати диёр.
Тавоф кил, Каъбага элтар чўлларни,
Бундайин серхикмат тупрок қайда бор?

Дилобар ЖҰРАЕВА – 1987 йилда туғилган. Унинг “Иккинчи умр”, “Кўнгил одами” шеърый тўпламлари нашр этилган.

Ҳали юрт ниҳолдир, навқирон дарахт,
Илдизлари олис мозийга туташ.
Исириқлар бўлай, кўзлар тегмасин,
Ғанимлар, еримга қилманг ёвқараш.

Ватаним бағрида бир ғунча кулса,
Кўнглим боғи гулга тўлган бўлади...

Тун

Яланғоч тераклар тебраниб секин,
Оллохни шарафлар, қарсақлар чалиб.
Ялмоғиз булутлар ойни тунайди,
Қўриқчи юлдузлар ғафлатда қолиб.

Кечанинг нақадар оғир аҳволи –
Чорасиз осмонда унсиз йиғлайди.
Таралган бир сирли қўшиқ мисоли
Табиат ёмғирнинг куйин тинглайди.

ЁРУҒ ВА УМИДБАХШ БИТИКЛАР

Шеър нима учун ёзилади? Ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган тасвирлар яратиб, ўзгаларни хайрон қолдириш учунми? Ўзгалардан ўзгачароқ эканлигини ангилаш, кўрсатиш, ўзингга ва ўзгаларга исбот этиш учунми? Қулоғинг остидами, юрак ёҳуд шуурнинг аллакаеридами, оҳиста шивирлаб айтилгандек элас-элас эшитилаётган сўзларнинг ғайриихтиёрий йўсинда қоғозга тушишидан яраладими у? Ёҳуд тириклик ва тирикчиликнинг турфа тўфонларидан безган онингда, кимдир нимагадир меҳр қўйган каби, ҳуморингни босиш учун ёзасанми шеърни? Не бўлганда ҳам, ёзаётганда инон-ихтиёр ҳар доим ҳам калам сохибида бўлавермаслиги бор гап! Йўкса, шеър дегани, юрак отлиғ анчайин сирли маъвони бу қадар очик дарвозага айлантириб қўймаган бўлар эди. Андиша отлиғ девор ортида қолиб кетган минглаб юракларга кўз ташлаёлмай, улар билан суҳбат қураолмай, шу тарика ўз калбимизгада малҳамлар топа олмай, доғда қолаверар эдик. Ҳа, шеърга айланган сўз ўзингники бўлмай қолади. Шеърга айланган сўзнинг ўз Эгаси бор ва унинг бор инон-ихтиёри – Унинг қўлида. Шу боис, ўзинг қоғозга туширган сўзлардан мутаассир бўлиб, кўзингга ёш оласан, уларда қандайдир сир-синаот жойланганини ва бу ҳол сенинг ихтиёрингдан ташқарида содир бўлганини англаб, бутун вужудингни аллақандай ифтихор, аллақандай ҳадик камраб олади. Ифтихорнингда, ҳадикнингда боиси равшан: сен сўз тимсолида Ўзини кўрсатган улуғвор қудратни хис қилсан! Энди истасанг, уни илҳом деб ата, истасанг, илоҳий қудрат!

Бухоролик бир гуруҳ ёшларнинг эътиборингизга ҳавола этилаётган машқларини кўздан кечирганда, ана шулар кўнглимдан ўтди. Уларнинг аксариятини капалак қанотидаги битиклар янглиғ эҳтиёт бўлиб ўқиш жоиз. Чунки улар бағрида тирик нигоҳ, ёнаётган сатрлар, дард чекаётган мисралар, интилаётган умидлар, талпинаётган орзулар бор. Ва, энг муҳими, уларнинг энг дардлиси катида ҳам ёруғ умид мужассам.

Уларга ана шу сермашаққат ижод йўлида сабр-матонат, ёниқ тасаввур ва ёруғ туйғулар ҳамроҳ бўлсин!

Шодмон СУЛАЙМОН,

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси

Бухоро вилояти ҳудудий бўлини маси раҳбари

Рухим бу зулматга коришиб кетган,
Тонгларни кутишга сабрим етмайди.
Кўзимни уйку ҳам тамом тарк этган,
Ҳижрондек бу узун тунлар ўтмайди.

Яланғоч тераклар тебраниб секин,
Оллоҳни шарафлар, қарсақлар чалиб.
Ялмоғиз булутлар ойни тунайди,
Қўриқчи юлдузлар ғафлатда қолиб.

Ҳасан САЛОМОВ

* * *

Ёдингдами болалик чоғи,
Бекинмачок ўйнардик нукул?
Охири ким қолиб топилса,
Тутар эдик унга даста гул.

Мен деворга тескари қараб,
Ўттизгача санардим секин
Ва ичимда айтардим сенга,
Мен тополмас бир жойга бекин.

Бекинишни эплай олмасдинг
Ёки раҳминг келарди менга.
Қўрмаганга олардим сени,
Гул бермокни истардим сенга.

Бугун гўзал келинчак бўлиб,
Ўз ёрингга қиласан таъзим.
Сени ўзга уйга қузатган
Остонангга бор менинг арзим.

Қўлларингга қизил атиргул,
Қандай чидаб турайин бунга?
Бекинмачок қолиби эдим,
Нечун гулни тутасан унга?

Ҳасан САЛОМОВ – 1987 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетида таҳсил олган. Шеърлари республика ва вилоят нашрларида чоп этилган.

Нахот, бари башорат бўлса,
 Нахот, бари ширин хотира?
 Билганимда сенга бекин деб,
 Ичимда ҳам айтмасдим сира.

Бугун энди қайга бекинай,
 Қайга бормай, кўраман сени?
 Қўлларингда кизил атиргул,
 Кўрмаганга оласан мени...

* * *

Ижара уй, учинчи қават,
 Англолмайман рост нима, рўё?
 Шарақлаб ёпилар зил эшик,
 Ташкарида қолади дунё.

Кел, эшикни бошқа очмаймиз,
 Одамлар бор унинг ортида.
 Гийбатчилар нима деса, дер,
 Шайтон ўтган улар зотида.

Бизга яна нима керак, айт:
 Сен – малика, мен эса шохман?
 Ёмонларнинг суқли кўзидан
 Асрагувчи ёлғиз паноҳман.

Ижара уй, учинчи қават –
 Дунёнинг энг митти давлати.
 Таъмалардан озод ва эркин –
 Энг биринчи ишқ мамлакати.

Гўзал РЎЗИЕВА

* * *

Яхши ҳам йўллар жим,
 Гапирмас йўллар,
 Яхши ҳам тошларнинг тошлиги бор гап.
 Агар, тилга кирса баногоҳ улар
 Чакириб келарди сизни атайлаб.

Яхши ҳам осмоннинг осмонлиги ҳақ,
Йўкса, соғинчимни сизга айтарди.
Ёмғирга айланиб кўзёшларимдан
Кўксингизга тўкилиб қайтарди.

Яхши ҳам симларнинг тили йўқ хали,
Эшитади холос, сўзлаганимни.
Фақат у – телефон, билар тунлари
Гўшакка осилиб йиғлаганимни.

Яхши ҳам дарахтлар шовиллар фақат,
Қўркаман бир қуни қолсалар сўзлаб.
Исмингиз ўйилган сершоҳ пўстлоққа
Миллион марталаб босган эдим лаб.

Яхши ҳам сиз борсиз соқов дунёда,
Дилсўзон қушларнинг борлиги каби.
Гоҳ рўё, гоҳида жаннатий тухфа –
Оромбахш тушларнинг борлиги каби.

Яхши ҳам сиз борсиз тилсиз дунёда...

* * *

Боғ энтикар, жилмаяр майин,
Йўлларида ололмас кўзни.
Балки, у ҳам интиқ мендаин,
Балки, у ҳам соғинган кузни.

Йўлкалардан чопар хиёбон –
Кузжамолнинг телба ошиғи.
Эшитмайди нега одамлар,
Сукунатнинг маънос кўшигин?

Ўриндиққа жим чўқади куз,
Йиғиштирмас этакларини.
У – паришон шаҳризода киз
Айтар ҳаёт эртақларини.

Ошиқ шамол ингранар, йиғлар,
Кузни қучар хиёбон – ғолиб.
Куз – ҳаёлчан фаришта, ерга
Келган Тангри саломин олиб.

У – фаслмас.
Билмас одамлар.
У – сарсон рух, эзгин дардлари.
Кафтларида титрар ҳазонбарг –
Худойимнинг бизга хатлари...

Фарида ОЧИЛОВА

Тун

Бунчалар гўзалсан, сеҳргар
Тим қора кўзларинг зулукми?
Ҳисларим боғичин тутқазган
Дилгинам сен учун суюкми?

Қасдима юурсан пайт пойлаб,
Жонима киурсан товланиб.
Зулматинг қаърига ол бойлаб,
Яшайин меҳрингга боғланиб.

Лек, кўнглим боғлари афтода
Ишким бор ёлғизим яктода,
Узрим бор йилт этган хатода,
Дунёдан ўтарман доғланиб.

Ярим кўнглим

Бугун шаррос куйди ёмғир,
Чанг-ғуборни ювиб кетди.
Недан бунча ёнди бағир,
Хотиралар тўзиб кетди.

Атроф осудадир, факат
Юраккинамда ғалаён.
Нега соғинч билмас сарҳад,
Нега шафқат билмас хижрон?

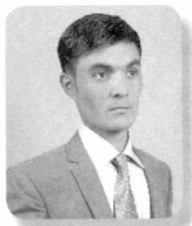
Бугун шаррос куйди ёмғир,
Бўш челақлар тўлиб кетди.
Ярим кўнглим менинг, охир,
Ярим бўлиб қолиб кетди.

Фарида ОЧИЛОВА – 1987 йилда тузилган. Ўзбекистон Миллий университети журналистика факультетидан ўқиган. Шеърлари республика ва вилоят матбуотида эълон қилинган.

Ёрилтош

Дарё бўлди дардларим,
Бағрингга ол, ёрилтош.
Хазон бўлди баргларим,
Кўксингга мен қўяй бош.

Тош деганим сен эмас,
Одамларнинг юраги.
Мени инсон тушунмас,
Сенсан менга керагим...

Хуршид НЕЪМАТ

Занжирбанд

Мангу яшар севинч ва қайғу,
Асралади дилда муҳаббат.
Ҳамон сен деб кўзда йўқ уйку,
Сен билмайсан ҳолимни, факат.

Узун тунлар ҳам бефайз кунлар,
Беҳудага сармаст бу хаёл.
Аллақачон занжирбанд диллар,
Менсизликка занжирбанд аёл.

Нотаниш

Сизни севдим, эсдан оздим ё
Сиз ҳам менга соғиняпман, денг.
Ўртамизда масофа гўё,
Еру осмон орасига тенг.

Излай десам, манзилингиз йўқ,
Бормок учун йўллар ноаник.
Аламлидир дилимдаги чўғ,
Исмингизни билмайман аник.

Хуришд НЕЪМАТ – 1986 йилда туғилган. Шеърлари вилоят ва туман матбуотида чоп этилган.

Йўлларимда учраган ҳар киз,
 Бири дўстим, бириси таниш.
 Бир умрга юрагимдасиз
 Танишимдан якин нотаниш.

Хазонлар

Хазонлар бағрига отилди хатим,
 Қай барглар остидан кидирай энди?
 Такрор хат ёзмокқа етмас журъатим,
 Эҳ, мен-ку, майлига, куз қандай кўнди?

Хазонлар нархига сотилди хатим,
 Сарғайган рангимга сарик куз шайдо.
 Мен уни севардим, шу – ҳақиқатим,
 Ўртамизда қайдан айрилиқ пайдо?

Хазонлар юзига ёпилди хатим,
 Гўё беркинишди дилнинг доғлари.
 Қадрим кимга керак, кимга кийматим,
 Дилнинг доғларидан вайрон боғларим?

Хазонлар ичидан топилди хатим...

**Ёшликсиз одам – баҳорсиз табиат,
 Қўёшсиз осмон, юлдузсиз кеча.**

Эркин ВОҲИДОВ

Абдурахим ЭРКАЕВ

“ҲАЙРАТ УЛ-АБРОР”ДА ЎЗЛИК МАСАЛАСИ

Алишер Навоийнинг “Ҳайрат ул-аброр” асарини ҳам жаҳон фалсафаси ва баъдий ижодий контекстида, хусусан Сукрот, Афлотун каби антик давр, Гегель, Шопенхауэр каби янги давр ва, табиийки, Шарқ адабиёти ва ислом фалсафаси билан боғлиқликда кўриш лозим. Албатта, бир мақола доирасида бу имконсиз. Шу сабабдан биз фақат умумий мулоҳазалар билан чекланамиз. “Хамса”нинг биринчи достони “Ҳайрат ул-аброр”нинг танланиши хусусида шуни айтиш лозимки, бу достон фалсафий-ирфоний мулоҳазалардан иборат, у яхлит сюжетга эга эмас. “Достоннинг “Аввалги муножоти”да шундай ғоя илгари сурилади: дастлаб Оллоҳдан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Оллоҳ ўзлигини англаш, ўз ҳусни жилваларини ва имкониятларини билиш учун оламни кўзгу сифатида яратди:

*Сен эдинг у бас, яна мавжуд йўқ.
Жилва қилиб ўзингга ўз ҳуснинг – ўқ...*

*Нозир ўзинг эрдинг у манзур ўзунг,
Ишиқингга ҳуш, ҳуснингга мағрур ўзунг...*

*Жилваи ҳуснингга чу йўқ эрди ҳад,
Кўзгу керак бўлди анга беадад...¹*

*Мунча гаройибки мисол айладинг,
Борчани миръоти жамол айладинг... (15)*

Олам, шундай қилиб, Унинг ҳусни жилвалари акс этган беадад кўзгудир. Ёки бошқача айтганда, унинг тажаллисидир. Лекин бу кўзгу одамсиз мукамал бўлмас эди, чунки табиатнинг бошқа мавжудотлари ноқис, уларда ё жон ва руҳ йўқ (жонсиз табиатда), ё ақл ва тафаккур (хайвонларда) йўқ. Улар ўзини ҳам, Яратувчисини ҳам англашга қодир эмас. Шу сабаб табиатни яратишдан мақсад инсон эди:

¹ Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. 6-жилд. Хамса. Ҳайрат ул-аброр. Фарҳод ва Ширин. Т -2011, 14-б. Кейинги ўринларда иқтибослар ушбу нашр бўйича берилиб, қавс ичида фақат китоб бети кўрсатилади.

Абдурахим ЭРКАЕВ – филология фанлари доктори, профессор. 1948 йилда тугилган. Самарқанд давлат университетини тамомлаган. “Маънавият – миллат нишони”, “Миллий ғоя ва маънавият”, “Тафаккур эркинлиги”, “Маънавият ва тараққиёт”, “Ўзбекистон йўли” каби монографиялар, кўплаб брошюра ва мақолалар муаллифи.

*Ганжинг аро нақд фаровон эди,
Лек боридин гараз инсон эди. (15)*

Демак, ўзликни англаш биринчи галда илохий эҳтиёждир. Оллох ўзининг хусини кўриш учун олами ва инсонни яратди. Инсоннинг ўзлигини англаш эҳтиёжи ҳам илохий иродага бориб тақалади. Чунки у ўзини англамас, Раббинини англай олмайди. Навоий оламдаги барча нарса – Яратувчининг тажаллиси, инъикоси, моддий ва маънавий борлик унинг мужассам ифодасидир, деган пантеистик ғояни тасдиқламоқда. Албатта, мазкур пантеистик ғоя дуалистик фалсафий йўналишда эмас, балки тасаввуфий вахдоният “назарияси” доирасида тасдиқланмоқда. Фақат инсонгина Парвардигор каломини, калом орқали баён этилган ҳақиқатни ва яширин сирларни, талабларни, кўрсатмаларни, хидоятни тушуна олади, унинг ўзини англайди. Чунки одам имонли бўлиш салоҳиятига эга.

*Турфа каломингга доғи комил ул,
Сирри ниҳонингга доғи ҳомил ул... (15)*

*Кимки жаҳон аҳлида инсон эрур,
Билки нишони анга имон эрур. (85)*

Яратувчи инсон кўнглини энг олий ганж – ақл ёрдамида ҳақиқатга интилиш, имон, кўнгил ва бошқа маънавий сифатлар билан беади. Кўнгил жисмда яширин. Кўнгил илмига одамлар ошно этилган, Зотига (Ҳаққа) олам қизиктирилган:

*Кўнглига қилдинг чу яқин ганжи қисм,
Жисмини ул ганжга қилдинг тилисм...*

*Илмига ҳар зотни хайл айладинг,
Зотига оламни туфайл айладинг. (15)*

Демак, эътикод, кўнгил, ақл ва илм ёрдамида Ҳакни таниш, оламни билиш инсон моҳиятини ташкил этувчи, ўзлигини англаувчи сифатлардан энг муҳимидир. Ҳакни таниш учун кўнгилни поклаш зарур, чунки у фақат пок кўнгилни маскан этиб, пок кўнгил соҳибининг ҳамдамига айланади. Навоий бу масалада ўзининг буюк салафлари, айниқса Жомий фикрларини ривожлантиради. Маълумки, “Ҳайрат ул-аброр” нафақат Низомийнинг “Махзанул-асрор”, Дехлавийнинг “Матлауланвор”ига, балки Жомийнинг “Тухфатул аҳрор” асарига ҳам жавоб тариқасида ёзилган. Муслиҳиддин Муҳиддинов буни ишонарли тарзда очиб берган². Муслиҳиддин Муҳиддинов ёзади: “Кўнгилни алоҳида масала сифатида олиб қараш Низомийдан бошланган. Амир Хусрав бунга аниқ сўфиёна тус бериб, сўфийнинг хилватдаги ҳолатларини тасвирлайди. Алишер Навоий эса кўнгилнинг моҳиятини тушунтириш ва унинг одамлар бўйлаб сайрига ва илохий кудратдан ҳайратланишига эътибор беради. Натижада кўнгил – рух, кўнгил – инсон тушунчалари учала улуғ шоирда ҳам ҳар хил усулда исботлаб берилган. Низомий, Амир Хусрав ва Навоий кўнгилни бош инсоний фазилат, илохий маънолар хазинаси деб ҳисоблайдилар”³.

Кимки Унинг ганжидан (кўнгилдан) юз ўгирса, инсонликдан ҳам маҳрум бўлади:

*Ё раб, ўшул ганжки маҳрам анга,
Кимса эмас тур, магар одам анга. (16)*

² Муслиҳиддин Муҳиддинов. Комил инсон – адабиёт идеали. Т.2005, 8-9 б.

³ Ўша асар, 63 б.

Навоийнинг Оллох ўз хуснини томоша қилиш учун оламни ва инсонни яратгани тўғрисидаги ғояси XIX асрда буюк олмон файласуфи Гегель томонидан ривожлантирилди. Балки у Навоийнинг асаридан хабардор бўлмагандир. Лекин унинг фалсафасининг ўзак фикри Навоий фикрларига ўхшаш: дастлаб Мутлак ғоя бор эди. У ўзлигини билиш учун ўзгача борликка – моддий Табиатга айланди. Табиат Мутлак ғоянинг инкори бўлди, чунки, у ғоядан фарқли равишда, моддий. Табиат ҳам Мутлак ғоянинг ҳаракатчанлиги ва ривожланиш хусусиятини қабул қилди. Табиат ривожланиши жараёнида ундан онгга, тафаккурга эга инсон ажралиб чиқди. Инсон инкорнинг (табиатнинг) инкоридир. Зеро, у моддий жисмдан ташқари руҳоний ва ақлий (ғоявий) моҳиятга эгадир. Инсонда Мутлак ғоя – тезис (бирламчи борлик, асос) ва табиат – антитезис (Мутлак ғоянинг ўзгача, моддий акси) бирлашди, синтезлашди. Натижада ўзаро карама-қаршиликлар бирлигини ташкил этувчи триада (учлик) ҳосил бўлди: тезис (Мутлак ғоя), антитезис (табиат) ва синтез (инсон). Инсон онги ҳали унча тараққий этмаган пайтидаёқ табиатдан устун турувчи руҳларни, маъбудларни, кейин ягона яратувчини – Худони, етукликка эришганда эса Мутлак ғояни (Гегель фалсафаси орқали) кашф этди. Шундай қилиб, Мутлак ғоя ўз-ўзини инсон ёрдамида англаб олди. Аён бўлмоқдаки, ҳақиқатан, Гегель моддий олам ва руҳ карама-қаршилигини пантеистик кўринишда муроасага келтирмоқда. Бунда у айнан Навоий фикридан мазмунан ва шаклан бироз ўзгартириб, ривожлантириб фойдаланмоқда.

Гегель диний мутафаккир эмас, дунёвий илм-фан вакилидир. Шу боис амалда у Худо тушунчаси ўрнига Мутлак ғоя, Мутлак руҳ тушунчаларини қўллаган. Бу билан у инсонни, назаримизда, Худога тенг ёки шерик қилиб қўйиш хатосидан ҳам қоча олган. Навоий комил мусулмон сифатида инсоннинг онги, тафаккури орқали Яратган ўзлигини англади, деган қатъий хулоса қилмайди. Бундай қатъий тасдиқ уни мушрикликка йўл қўйганликда айблашга асос бўлиши мумкин эди. Навоий Мансур Ҳаллож, Насимий, Сухравардий қисматларидан, албатта, хабардор бўлган. У “Мажолис ун-нафоис”да Ҳайдар Хоразмийни сўфиёна руҳдаги байти учун Ҳиротга чақиртириб, муллалар мушриклик айбини қўйишга ҳаракат қилганларини ҳам ёзиб қолдирган. Шу сабабдан, эҳтимол, Навоий инсоннинг фано орқали ўзлигидан кечиб Оллохни англаши тўғрисида фикрларни тасдиқлаш билан чекланади. Аммо инсон табиатнинг (олам-кўзгунинг) жавҳаридир. Бинобарин, ўз хусни жамолини кўриш учун Худо борлиқни “беадад кўзгу” этиб яратган экан, инсон ҳам айнан шу мақсадда яратилган ва Унга кўзгу бўлиб хизмат қилади.

Тасаввуф бўйича йирик мутахассис Нажмиддин Комилов таъкидлаганидек: “Тасаввуф аҳли орасида фалсафа ва ҳикмат таъсирида инсонни Илоҳ даражасига кўтариш, инсон билан Худони баравар қўйиш ҳоллари бўлган.”⁴ Лекин инсонни Илоҳ даражасига кўтармасдан, Илоҳ билан қўшилиб кетиши тўғрисидаги сўфиёна фикрни ҳам ўша замонларда ҳазм қилиш қийин эди. Рационал калом асосида тарбия топган шарият пешволари иррационал образли мажозни, метафорани, мистик диалектикани тушунишга ожиз эди. Шу сабабли Мансур Ҳаллож “Анал Ҳақ” дегани учун қатл этилди. Шарият ҳукми билан қатл этилган бошқа машхур сўфий шайхлар, суфий шоирлар тақдирини эслаш мумкин. Аммо инсонни Худо даражасига кўтарадиган айрим суфийлардан фарқли, Навоий нақшбандия тариқати вакили ўлароқ нафақат инсонни, ҳатто пайғамбарларни ҳам ҳеч бир даражада Оллох ёнига қўймайди. Айни пайтда унинг диалектик фикр юритишини ҳисобга олсак, у ўзлигидан кечиб, фанога етган инсон орқали Ҳақ ўзлигини англайди, ўз хусни жа-

⁴ Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. Т-2009, 87-б.

молини кўради, деган фикрни инкор этмаган десак, асоссиз бўлмайди. Буни “Лисон ут-тайр”да кушларнинг сафар охирида ўз сиймоларида Симург аксини кўра олгани ҳам тасдиқлайди. Яна “Ҳайрат ул-аброр”га қайтамиз. Инсон фикри беш моддий сезги аъзосидан юксалиб, фикран кўкка интилса, у ҳайратдан (Оллоҳни англашдан ҳосил бўлган ҳолатдан) ўзлигини ҳам англайди. Шунда :

*Шамъи бақо чун ёруғ айлаб кўзин
Англабон ул салтанат ичра ўзин...*

*Мулк ўзию тахт ўзию шоҳ ўзи,
Борча ўзи, борчадин огоҳ ўзи. (81)*

*Нафсга чун ориф ўлуб мў-бамў,
Фойиз ўлиб “Қад арафа раббаҳу”. (82)*

Инсон нафсини енгиб, баданидаги ҳар бир туккача хабардор бўлиб, тўлиқ нафси ва ҳирсини (ҳар бир мўйини) ўзига бўйсундирса, “ўзини билган, Раббини (Худони) ҳам билади”, деган ҳикматнинг фойдасини (фоизини) кўради⁵. Инсон деб аталишга имонли кишиларгина лойик. Имоннинг белгилари сабр, шукр ва ҳаёдир:

*Бас ани инсон атагил бериё,
Ким ишидур сабр ила шукру ҳаё...*

*Бас ани инсон демак ўлгай раво,
Ким иши имон билан топқай наво. (86)*

Биз бу тушунчалар мазмунини очиб ўтирмаймиз. Тасаввуфга бағишланган адабиётларда улар батафсил таҳлил қилинган. Фақат “наво” ҳақида фикр билдирамиз. Наво бу ерда марҳамат, неъмат, истиқбол деган мазмунда қўлланилмоқда. Имонсиз киши Худо марҳаматидан, истиқболдан жудо. Ҳақиқий киши имон билан наво топади. Бенаво деганда биз моддий ва маънавий қашшоқликни тушунамиз. Навоий имон талабларини шарҳлагач, соқийга шундай мурожаат этади:

*Соқий ўлибмен, майи имон кетур,
Жисмима имон майдан жон кетур.*

*Қўйма бу кун жомима даврон майи,
Жоним ол, оғзимга қўй имон майи. (94)*

Соқий мажозан йўл кўрсатувчи пиру муршидни, май эса парвардигорга нисбатан ишқни ифодалайди. Навоий талқинида имон шунчаки ислом талабларини билиш ва бажариш эмас, аввало сидқидилдан Ҳақни севиш, унинг ишқидан “маст” бўлиб, ўзини унутишдир. Бу сўфиёна талқиндир: *имон ишққа, ишқ имонга айланади*. Навоий бу асарида диалектикани – қарама-қаршиликларнинг ўзаро бир-бирига айланишини, бирлигини мистик шаклда ифодаламақда. *Ўзликни англаш учун ўзликдан воз кечиш лозим*. Ўзликдан воз кечиш эса Тангри ишқига ғарқ бўлиб, унга сингиб кетишдир. Имон нажот аҳлига (мусулмонларга) хос. Унга амал қилиш учун исломнинг беш шартини билиш ва бажариш керак. Лекин уларни бажаришда бирор таъма, фойда кўзланмаслиги, балки улар ниёз умидида (Ҳақ васлига муҳтожликдан, Ҳаққа ўзни бағишлаш, ишқ умидида) амалга оширилиши керак:

⁵ Қаранг: Алишер Навоий. ТАТ. 6-жилд. 745-б. (“Ҳайрат ул-аброр”нинг шарҳ ва изохлари).

*Фони ўлиб кимки ниёз айлади,
Тенгри ани қошифи роз айлади. (102)*

Ўзлигидан кечиб, Тангри марҳаматидан умид қилган, ўзини унга бағишлаган кишини, У ҳақиқатни (сирни) кашф этувчига айлантирди. Ишқсиз такводорларни Навоий “аҳли ноз”, “аҳли мол (аҳли бойлик)” деб атади. Ишқсиз такводорлар “неъмату ноз” (хайр-садақаси) билан топган марҳаматига нисбатан Яратган марҳаматини ниёз аҳли кўпроқ топади:

*Ул топиб ул неъматини нози била,
Онча топиб юз бу ниёзи била. (102)*

“Иброҳим Адҳамнинг Каъбага намоз билан борғони ва Робиа Адвияга Каъбанинг ниёз билан келгани” ҳақидаги мақолотида ниёзнинг мазмуни ва хосияти янада чуқурроқ очиб берилади. Унда қуйидаги воқеа тилга олинган: Иброҳим Адҳам тожухтадан воз кечиб, ўн тўрт йил чўли биёбонда тоат-ибодат билан шугулланди. Ниҳоят, у ҳажни ихтиёр этиб, Маккага борса, Каъба йўқ. У “бу недир, ё Иллоҳ?” деб фиғон чекди. Шунда овоз эшитилди, Каъба “шавку муҳаббат юкидин” қадди букилган ожизани (Робиани) зиёрат қилгани кетди. Маккага етиб келган Робиадан Иброҳим сўради: “Нега “Мен чекибон ранжу санга бўлди ганж”. Робиа унга жавоб берди:

*Бўлди ишинг арзи намоз айламак,
Шева манга арзи ниёз айламак.*

*Сенга самар берди намозу риё,
Бизга бу бар берди ниёзу фано. (103)*

Ўзлигидан тўла кечмаган инсоннинг ибодатини Робиа тили билан Навоий “намозу риё”, деб баҳоламоқда. Тасаввуфда Иброҳим Адҳам бутун давлатидан, шохлик мартабасидан кечиб, ҳудожўйликни, дарвишликни танлаган киши сифатида жуда улуғланади, ибрат қилиб кўрсатилади. У тасаввуф тимсолларидан биридир. Робиа эса ўзини тўла Оллоҳ ишқига бағишлаган, ҳар қандай таъмадан – жаннат умидидан ҳам, дўзахга тушиш кўркувидан ҳам холи, фақат Оллоҳни севгани учунгина унга сиғинадиган инсон образи сифатида у ҳам тасаввуфнинг тимсолларидан бирига айланган. Навоий тасаввуфнинг асл мақсадини ёркинроқ ифодалаш мақсадида Иброҳим Адҳам ва Робиа образларидан фойдаланиб, ишқнинг такводан устунлигини кўрсатиш учун поэтик муболага ишлатган.

Навоий тарғиб этган ғояларини, панду насихатлари, тавсияларини биринчи галда ўз қалбидан, ақлу шууридан ўтказди. Гўзал хитоб-образлар орқали бунини ифодалайди:

*Боқма, Навоий, яна ноз аҳлига,
Арзи ниёз айла ниёз аҳлига.*

*Соқий, олиб кел қадаҳу қилма ноз,
Кўрки, не муштоқдир аҳли ниёз. (103)*

Достоннинг бешинчи мақолотида инсоннинг ўз инсоний вазифасини, бурчини, ўз кадр-кимматини англаши учун зарур бўлган фазилатлар – қарам, олижаноблик, саховат ҳақида сўз юритилади. Лекин ҳар қандай саховат, қарамнинг чегараси бор. Ортиқча саховат исрофга тенг. Муҳтож кишиларга эмас, номуҳтож кишиларга кўрсатиладиган саховат бахиллик кабидир. Чунки унинг замирида манманлик,

шухратпарастлик, кибр-хаво бор. Мазкур мақолотда Ҳотами Той хикояти келтирилади. Ҳотамдан ўзинг каби саховатли кишини учратдингми деб сўралганда, у бир ўтинчини эслайди: Ҳотам оммавий зиёфат беради. Зиёфат охирлаб қолганда, чўлга тоза ҳавога чиқади ва янток йиғиб зўрға судралиб, ҳар икки-уч кадамда тўхтаб, нафасини ростлаб келаётган чолга кўзи тушади. Ундан нега Ҳотам зиёфатига бормаганини сўраганда, шундай жавоб беради:

*Сен доғи чеккил бу тикан меҳнатин,
Тотмағил Ҳотами Той миннатин.*

*Бир дирам олмоқ чекибон дастранж,
Яхшироқ андинки биров берса ганж. (133)*

“Мендин анинг ҳиммати афзун эди,” – хулоса қилади Ҳотами Той. Ўз кадр-кимматини англаган киши бировнинг миннатини тортмаслиги, ўз меҳнати ҳисобига ҳалол лукма топиб кун кечириши лозим. Навоий ўзликни англашнинг муҳим шартларидан бири саховат қаторида меҳнатсеварлик эканини таъкидламоқда.

Инсон равнақининг омиллари ичида илм, жумладан илми адаб бор. Илм ва адаб коидаларини эгаллаш инсоннинг турли салбий феъл-аъмоллардан, нафс ва хирс куткусидан, кибру ҳаводан сақланишига, катта-кичик ўртасида ҳурмат-иззат топишига, ота-она ва қариндош-уруғлар, жамият билан манфаатларини, эҳтиёжларини мувозанатга келтириб уйғун, ҳамжихат яшашига имкон беради. Ҳаттоки овчилик таълимига ўргатилган итнинг оғзида келтирган ови ҳалол ҳисобланади:

*Итга таалумда чу бўлди камол,
Сайд анинг оғзидин ўлди ҳалол. (138)*

Қаноат, вафо, дўстлик, ишқ инсонни мақсадига етиштирувчи фазилатлардир. Уларнинг мазмун-моҳиятини очиб бериш орқали “Ҳайрат ул-аброр” ўқувчига ўз инсоний моҳиятини, инсоний муносабатлар маънисини теранроқ англашда ёрдам беради. Айниқса ишқ тўғрисида поэтик мушоҳадалар таъсирчанлиги ва теранлиги билан ажралиб туради:

*Қайси кўнгилники, макон этти ишқ
Ўтдин ани лаълга қон этти ишқ.*

*Бўлмаса ишқ, икки жаҳон бўлмасун,
Икки жаҳон демаки, эсон бўлмасун. (166)*

Ишқ кўнгилни бойитади, инсонни ўзлигидан кечириб ундаги ўткинчи, номаънавий жиҳатларни, дунёвий ғараз ва ришталарни қуйдиради. Ошиқ қайси тарафга кўз солса, ёри, дўсти жамолини кўрсатади (ёр, дўст – Оллоҳнинг мажозий образи). Ҳаққа содиқлик, барча иноятлар, Ҳақ васлига восил бўлиш ишқдан келади:

*Ўзлугидин ишқ ани пок этиб,
Балки фано ўтига хошоқ этиб... (168)*

*Балки бўлиб ўзлиги ҳам бартараф,
Кўзки солиб, ёр кўриб ҳар тараф.*

*Ким бу сифат ишқда мағлуб эрур,
Ҳарнеки андин келур, ул ҳўб эрур. (169)*

Навой илми гумрохликдан сакловчи, шараф гавхарининг кони, фойда ва нажот воситаси дея кадрлайди. Илми кишининг бойлиги доимо ўзи билан, илм-сиз киши йикқан бойлиги, у султон бўлса ҳам, кўп ҳолларда, бошига нафақат иш тушганда, ҳатто ҳаммомга кирганда, четда қолади. Султонликдан ҳеч қандай фойда йўқ. Ҳаммомда инсон табиати қандай бўлса, шундайлигича намоён бўлади, қусурларини яшира олмайди. (Мантикий савол туғилади: ҳаммомда қусурларини яшира олмаган киши нариги дунё сўроқ-жавобида яшира оладими?). Имом Фахр Розий Хоразмшоҳга айтганидек:

*Йўқ санга султонлик ила суд кўп,
Лек манга илм ила беҳбуд кўп. (194)*

Навой қаламга олган ниёзмандлик, ишк, меҳнатсеварлик, саховат, қарам, олижаноблик, қаноат, дўстлик, вафо, адл, илм, меҳру мурувват, кечиримлилиқ – барчаси қомилликка элтувчи фазилатлардир. Зеро, фақат қомил ва қомилликка интилувчи одамгина ўзлигини англайди. Киши инсон этиб яратилганига шукр қилиб, ўз нафини (манфаатини) халқ нафи билан қўша олаганина, худбинлик қилмаса, сахий бўлса, мақсадига етишади, рўшнолик кўради:

*Ушбу бийик мартаба қадрини бил,
Бўйла улуг манзала шукрини қил.*

*Шукрки недир? Нафъ фузун айламак,
Базл камандини узун айламак. (209)*

Агар амалий жиҳатдан бировга ёрдам беролмасанг, яхши сўз билан қўллаб-қувватла:

*Ганж бериб бўлмас экин тутса кўз,
Улча қилур вақтида бир яхши сўз...*

Зеро:

*Маъдани инсон суҳари сўз дурур,
Гулишани одам самари сўз дурур. (209)*

Одамларнинг ғам-ташвишига шерик, хурсандчилигидан севиниш, жамоа билан бирга бўлиш кишини ҳақиқий одам этиб вояга етказди ва қомил бўлиш имконини беради:

*Одами эрсанг, демагил одами,
Оники йўқ халқ ғамидин ғами. (210)*

Одам кечиримли бўлиши лозим. Афв инсонни ўзлигини тамомила ўзгартиришга, уни ёмон йўлдан қайтариб, яхши йўлга солишга қодир. Ушбу ғояни Навой ҳазрати Айюб ва ўғри ҳикоятда баён этади. Айюб уйига лаҳм қазиб қирган ва ўғирлаган моллари тугуни билан лаҳмга сиймай қолган ўғрига эшигини очиб, “чиқиб кетавер”, дейди. Хиёлатдан ўғри жонига ўт кирдию бутун ўзлигини қуйдириб, ботинини ёритиб, уни янги кишига айлантирди:

*Ўзлики чун қуйди нечунким ҳасе,
Топти ул ўт бирла ёруғлик басе.*

*Қомил анга берди чу бу парварши,
Айлади бир афв билан мунча ши. (214)*

Фалак одамга фириб ва ранж беради. Ундан эҳтиёт бўлиш лозим. Ҳеч кимга чархи дун вафо қилмайди. Қанча юксак мартаба, давлат, бойлик, обрў-эътибор бермасин, оқибатда йўқликка мубтало этади. Навоий инсоният тарихида энг буюк ҳисобланган қатор тарихий ва афсонавий шахсларнинг номларини эслаб, улар қани, дея сўрайди. Шу бонс:

*Давлату иқболи била бўлма шод,
Меҳрига ҳам айламагил эътимод...
Сени ул этгунча забун, сен бурун
Айла, ани фақр ила хору забун. (221)*

Мол-дунё тўплаган бўлсанг, уни сочиб юбор. Етти иклим мамлакатларини олган Искандар ҳам тобутдан чиқарилган очиқ қўлини кўрсатиб, бошқаларга ибрат сабогини бериб, бу дунёдан кетди:

*То кишиким қилса назар ул сори,
Ибрат билан боққай ўшул қўл сори...
Кимки жаҳон мулки ҳавасдур анга,
Ушбу илик тажриба басдур анга. (223)*

Фонийлик ҳаёт шодликларидан тўла воз кечиш эмас, балки уларга берилиб кетмаслик, ўз моҳиятини унутмасликдир. Инсон бўлиб дунёга келибсан, ҳар бир нафасингга шукр қил, шодликда яша. Бир нафас қайғу-ғамдан озод бўлиб, ёру дўстлар билан шоду хуррамлик қил, икки ҳаёт ўткинчи, оқибати паришонлик эканини эсдан чиқарма:

*Жонни бу жамъият ила шод қил,
Сўнгги паришонлигининг ёд қил. (263)*

Аммо бу дунёнинг, шоду хуррамликнинг ўткинчилиги сени ғамга солмасин. Бу дунё “ғам егали арзимас”:

*Чунки жаҳон боғи вафосиз дурур,
Умр гули анда бақосиз дурур. (257)*

Оллоҳ сенга берган барча неъматлар бир тараф бўлса, берилган ақл бир тарафдир. Ақл ато этилгани туфайли сен “борча жаҳондин” шарафлироксан. Ақл ўзликни ва Ҳақни, унинг сирларини англашнинг воситаси ва асосидир. Имон ва илм таърифидан бошланган одамнинг улуғлиги ақл таърифида давом этади.

*Бу бари инъому ато бир тараф,
Жавҳари ақл ўлди яно бир тараф...
Борча жаҳондин қилиб ашраф сени,
Айлади розига мушарраф сени. (261)*

Таъкидлаш жоизки, “Ҳайрат ул-аброр”да Навоий накшбандия тариқатининг тамойилларини дoston матнига моҳирона сингдириб юборган. Дostonнинг Хуросон баёнига бағишланган ўн тўққизинчи мақолоти “сафар дар ватан” тамойилининг ифодасидир. Дostonда накшбандия тамойилларининг қандай акс этгани – алоҳида мавзу. Шу сабабдан улар ҳақда сўз юритмадик.

Навоий “Ҳайрат ул-аброр”нинг охириги бобларини ишк, Ҳақни доимо ёдда тутиш, Бадиуззамонга бағишланган йигирманчи мақолотни адолат, меҳрибонлик, таваккул ва афв ҳақидаги мулоҳазалар билан якунлайди. Булар инсондаги Худога

маъкул хислатлардирки, унинг марҳаматига, нажотга етказди, ҳалокатдан ҳалос этади. Бинобарин, Оллоҳнинг васлига восил бўлиш учун йўл очади.

*Кўргач ани ҳокими бедодгар,
Кўнглига ул шиқ ўти қилди асар.
Маҳлакидин они ҳалос айлади,
Ёр ҳорими аро хос айлади. (267)*

Бадиузмамонга насиҳатларида унга ўз раъйингга, хоҳиш-истагингга кўр-кўрона ишонма, масалалар ечимини “эл раъйдан иста”, машварат қилгин дея уқтиради:

*Гарчи таваккулсиз эрур азм суст,
Машварасиз қилма таваккул дуруст. (287)*

Инсонга ато этилган давлат ва истеъдоддан халқ манфаати йўлида тўғри фойдаланишни Навоий уларни берган Зот олдидаги бурч деб ҳисоблайди. Ўзининг бу бурчига содиқ умр кечирганини таъкидлайди:

*Менда бу мобайн эрур зорлиқ,
Халқ жсафосига гирифторлиқ... (294)*

*Шеърки ҳам тушти менинг шонима,
Ул ўту бу таъдурур жшонима. (297)*

Шундай қилиб, Навоий ўзликни англашни уч йўналишда таҳлил қилади. Биринчиси – оламдаги ўз ўрнини, ўз насл-насабини – ягона ақлли мавжудотлигини билиш, Оллоҳ уни нега яратганини, унга қандай бурч, вазифа юклаганини англаш. Иккинчиси – ўз ҳаётини имон-этикод, одоб-ахлоқ, адолат, меҳр-окибат, садоқат ва дўстлик талаблари асосида қуриш, ҳалол меҳнат эвазига, эл ва дўст-биродарлар билан машварат қилиб, келишиб, жамият билан уйғунликда шукрона умр кечириш. Учинчиси – бу дунёи фонийда ҳирсга, нафсга берилмаслик, бойликка ружу қўймаслик, келажакни, Ҳақни, унинг олдидаги ўз бурчини унутмаслик, содиқлик. Навоийнинг бу фикрлари биз учун замонлар оша буюк кадрият бўлиб келди ва шундай бўлиб қолаверади.

**Балиқ сувсиз, шоир халқсиз
яшай олмайди.**

Ҳамид ОЛИМЖОН

ЎЗБЕК АЁЛИГА ҚАСИДА

Адҳамбек АЛИМБЕКОВ

Жаҳон адабиёти тарихидан яхши маълумки, муайян бир халқ адабиётида мавжуд жанр бошқа халқ адабиётида бўлмаслиги, аммо маълум вақтдан сўнг бу адабиётда ҳам ўша жанрнинг яхши намуналари яратилиши мумкин. Шу нуқтаи назардан шеърӣ роман ўзбек адабиётида кечроқ пайдо бўлди деган қарашлар бор. Аммо, бу фикрга танкидий ёндашиш керак. Мумтоз адабиётимиздаги йирик шеърӣ асарлар, ҳазрат Алишер Навоийнинг “Ҳамса”сидаги дostonларни бемалол шеърӣ роман дейиш мумкин. Ўзбек адабиётида шеърӣ роман жанри шаклланишига европалик адабиётшунослар назаридан қарасак, мумтоз адабиётимиз ютуқларини тўлақонли хис қилмагандек бўламиз. Шунинг учун Шарқ адабиётида, хусусан, ўзбек адабиётида шеърӣ роман тарихи чуқур илдизларга эга дея оламиз.

Ўтган асрда яратилган Мирмуҳсиннинг “Зиёд ва Адиба”, Муҳаммад Алининг “Бокий дунё”, Ҳусниддин Шариповнинг “Бир савол” каби шеърӣ романлари XX аср ўзбек адабиётидаги бу соҳада ёзилган муваффақиятли асарлардан бўлди. Шеърӣ романнинг бадий юки ҳам жанр мақомига мос бўлиши керак. Шу боис шеърӣ роман ёзишга ҳар қандай шоир ҳам журъат қилавермайди. Кейинги йилларда ўзбек адабиётида шеърӣ роман яратишга эҳтиёж кучайдими, ё ҳаёт тақозосими бирин кетин шеърӣ романлар дунёга келди. Тўлан Низомнинг “Пўлат белбоғ”, Ашурали Боймуроднинг “Онагинам” шеърӣ романлари шулар жумласидандир.

Шеърлари, дostonлари билан китобхонларга яхши таниш Ашурали Боймуроднинг “Онагинам” (Ашурали Боймурод. Онагинам. Тошкент. “Мумтоз сўз”. 2016) номли шеърӣ романи шоир ижодида янгилик, олға силжиш бўлибди. Мукаддима ва хотимадан ташқари беш фаслдан иборат асарда, шоир бевосита гувоҳи бўлган ҳаётӣ воқеаларни шеърӣ йўл билан, куюк бадий бўёқларда чизади. Шеърӣ романнинг бош қаҳрамони она. Шўролар тузумининг азобларини тортган ўзбек аёли. Адабиётимизда аёлларга бағишланган асарлар кўп, бироқ Ашурали шеърӣ романидаги каби собиқ шўролар даврида оғир меҳнатдан эзилган, оиласи, фарзандлари бахти учун ўз фароғатидан воз кечган аёл образи яратилган асарлар кам. Бу асар меҳнатдан бошқасини билмаган, оила, бола-чака учун қуймаланган аёл тақдири ҳақида. Шеърӣ романда ўтган асрнинг

Адҳамбек АЛИМБЕКОВ – филология фанлари номзоди. 1954 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. Унинг “Юлдузнинг беш қирраси”, “Латиф шеърӣят” монографиялари, “Турк адабиёти хрестоматияси”, “Турк адабиёти тарихи” (XIII-XVIII асрлар) ўқув қўлланмалари, “Ишқ асири бўлган экон” рисоласи нашр этилган.

50-60-йиллари юртимиздаги қишлоқ ҳаёти яхши кўрсатилган. Етти ойлик ҳомиласи билан қанор-қанор пахта терган, эрта тонгдан қаро кечгача тинмаган ўзбек аёлининг қисмати таъсирли тасвирланган. Улбувишнинг фарзанд кўрганидан умрининг охиригача бўлган ҳаёти, ўша йиллар ўзбек аёлининг қисмати тарзида кўрсатилади. Далада иш, уйда иш, қайнонанинг пичинги, ишдан қора мойга ботиб келаётган эрнинг дағдағаси. Шунда ҳам умр йўлдошига тик қарамайдиган ўзбек аёли:

*Тик боқолмас эрига асло,
Аёл ишга иўнғиб кетади,
Ишлар ётар қалашиб, аммо
Барчасига фурсат етади.
Ишга элтар юрган йўлакча,
Енғиб ўтар, йўқдир нолиши,
Ўз уйига меҳри бўлакча,
Оёғида йиртиқ калиши.
Ҳаёт шундай ўтарди такрор,
Чарчаиш нима билмасди зинҳор.
Қуёш тинар у тиним билмас,
Дунё қулар, у эса қулмас.*

Ё фалак, дейсан, бир аёлга шунча жабрми?.. Аммо аёлини уйига, фарзандларига бўлган меҳр суяб туради, унга ададсиз қувват беради. “Алпомишдай мард бўл, танти, ўз элининг жигарбанди бўл”, – дея тарбия бераётган болаларининг келажаги яхши кунларга умидлантиради, унга маънавий қувват беради. Шоир: “Оқизарди кўздан ёшни ҳам, топар эди зўр бардошни ҳам”, – дея ўзбек аёлига берган таърифиди қанчалар ҳақ. Узун кун меҳнат қилган она кечалари боласига эртақ айтишга-да куч топади, ўзидан тўкиб табиат гўзаллигига ошно қилади, бола кўнглига эзгулик уруғини сочади:

*Ана қара, ой ила қуёш
Юлдузларнинг ота-онаси,
Ором билмас, беадад бардош,
Осмон унинг яшаи хонаси.*

Қуёшу ойнинг бетиним ҳаракати она тилидан берилиши, оналарнинг ҳамиша тиним билмаслиги, умуман, осмон жисмларини оилага киёслаш – янги ташбех. Асарда китобхонни ўзига тортиб кетади бадий тасвирлар бот-бот учрайди, бу шеъринг романининг бадийлигини, ўқишли бўлишини таъминлаган омиллардан-дир. Ипак куртининг пилла ўраш жараёни тасвири қуйидагича:

*Тут барғида унинг ҳаёти,
Яшамокқа озиқ сўрайди,
Учолмайди, йўқдир қаноти,
Ўз умрини оққа ўрайди.
Шивирлайди яшиллик кечиб,
Қойил қолдим жонзот кучига –
Ўз-ўзига оқ кафан бичиб
Кириб олар унинг ичига.*

Бу мисралар мазмунан асарнинг бош ғоясидан узоқроқ бўлса-да, жараёнини кўрсатиш, асарни тиниқ тасвирлар билан бойитишга хизмат қилган. Аини пайтда шоирнинг тасвир маҳоратидан ҳам далолат беради. Яна бир табиат тасвирига эътибор беринг:

*Қуёш ерга мунчоқ тақади –
Жон бағишлаб ҳар бир новдага.*

Ёки:

*Қиздиради қуёш мисли чўғ,
Нур элтади туфроқ ичига.*

Асарнинг бадийлигини бўрттирадиган воситалардан бири – янги ташбехлар топишга интилиш шоирнинг изланишларидан далолат. Юқоридаги мисралар бунинг ёрқин мисоли.

Шеърӣй романда кўпгина образлардаги ўзига хослик бўртиб туради. Кишлоқ виждони – Анор момо. Ёшлигида бева қолиб, икки ўғилни вояга етказган, улар урушга кетиб ҳалок бўлган, бошидан не-не кўргиликларни ўтказган момо образи.

*Ноҳақликдан безиб яшади,
Ёлгонларни эзиб яшади.*

Асарда кичик деталларда образларнинг ёрқин киррасини очишга бўлган интилиш кучли. Ўзбек миллатига хос бўлган кадриятлар ҳам ўз ўрнида тасвирланган. Ака-укалар ўртасидаги муносабатлар, бурни кўтарилиб, хаволаниб қолганларни катталарнинг “осмондамас, ерда юр” деб қойиши, қариндош-уруғлар ўртасидаги меҳр-окибат, кексаларга ҳурмат, тўй, йилбоши, хашар маросимлари кўриб турганингиздек кўз олдингизда гавдаланади. Аммо катта тўй қиламан деб, тўйдан сўнгги қарз тўлаш азоблари ҳам штрихларда чизилган. Момоларнинг айтимларидан чиройли мисоллар келтирилган. Оқил момо айтимлари: “Мен қиламан ишлаб тўккизни”. Муаллиф маталдан ўринли фойдаланган ва чиройли маъно чиқарган.

Оқил момо, Анор момо каби халқ фикрини ташувчи момолар асар самимиятини оширган. Шунингдек шеърӣй романда Шоди тажаниб каби раислар образи ҳукуматнинг қули, ҳар бир ишга ўз қаричи билан ёндашадиган, тўғри сўзни айтганларга “Ҳукуматга қарши қилма жанг” деб сиёсат қиладиган тўмтоқ тўралар типиди кўрсатилган.

Асарда буви тилидан уруш йиллари фронторти қийинчиликлари шунингдек, бугефос қасофати ҳақида маълумотлар ҳам ҳаётӣй воқеалар орқали берилган.

Ашурали Боймурод шеърӣй романида устоз шоирларнинг шеърларидан эпиграф олиши асарнинг таъсирчанлигини оширган. Асарнинг бошидан охиригача ушлаб турадиган ўзига хос оҳанг, ритм бор. Бу оҳанг асосида “Жаннат оналар оёғи остидадир!” деган ҳикматнинг мағзи ётади.

Шеърӣй романда она образи бир йўналиш бўлса, бола – Асилжон образи иккинчи йўналишдир. Шоирнинг тақдир йўли Асилжон образида бадий кимматини топган. Асилжоннинг она ўғитларидан келиб чиқиб англаб етган ҳақиқати “одам бўлиш қийин” лигидир.

Шоир вазиятдан келиб чиқиб она тилидан, гоҳида бола Асилбек тилидан ҳаёт ҳақидаги ўй-мушоҳадаларини баён этади. Бу эса асарнинг фалсафӣй юқини оширган, ранг-барангликни кучайтирган:

*Дунё асли бозорга ўхшар,
Кимнинг моли ўтар ё ўтмас,
Чув тушганча кимлардир қақшар,
Кимларгадир олғирлик чўтмас.*

Ёки:

*Хамма нарса ўзгарар экан,
Лек, ўзгармас она сиймоси,
Уй-жойини Ватаним деган,
Болалари – унинг дунёси.*

Она шароит канчалар оғирлигига қарамай, боласи Асилжонни маърифатли бўлишга ундайди. Рўзгор оғир, ёнимда туриб ишла, пул топ, демайди. Бу онанинг – ўзбек аёлининг маънавий дунёсини кўрсатувчи ҳолатдир.

Лирик қаҳрамон Асилжон ҳам онасининг вақтида оғирини енгил қилолмаганидан, болалик қилиб кўнглини ололмаганидан афсус қилади:

*Қўлларидан олиб кетмонни,
Кўрпачага ўтқазолмадим,
Ўғил бўлиб байрам қўнлари
Бир донга гул тутқазолмадим.*

Мана шундай ички бир изтироб билан айтилган сатрлар асар самимиятини оширган.

Асар тилининг ширадорлиги, ўқилиши равлонлигини алоҳида таъкидлаш керак. Қофиялар тўқ: зардўз – наврўз, банд – аржуманд каби. Асарнинг бошидан охиригача бир хил ритм сақланган. Шева сўзлардан фойдаланилгани, маҳаллий колоритни таъминлаган. Ўрмак, кели, келисоп каби сўзлар унутилиб кетаётган иш анжомларини эсга солади.

“Ашурали Боймурод Мустакил Ўзбекистонни мушфик, меҳрибон она тимсолида талқин қилади. Фикран ўтмишга, шўро даври воқелигига мурожаат қилади. Аёллар кечмишидан лавҳалар яратишга интилади. Ўзбек аёлининг кечаги кечмиши билан бугунги ҳаёт саҳифаларини қиёсан жонлаштиришга жазм этади”, – дейди профессор Нўъмонжон Раҳимжонов “Онагинам” шеърини романига ёзган сўзбошисида.

Айни пайтда айтиш жоизки, шеърини романда даврнинг ижтимоий фожиаларини янада теранроқ очиб бериш имкони бор эди. Шоир бир оила аёли тимсолида давр фожиасини кўрсатгани яхши, лекин ёш болаларни пахтага жалб қилишнинг салбий оқибатлари, қишлоқда ўқитиш ишларининг ўлда-жўлда бўлганлиги борасидаги аччиқ ҳақиқатлар очиб берилса, асар ютарди.

Асардаги кичик-кичик боблар мукаддмаси мазмунига мос ҳикматли фикрлар билан бошлангани яхши. Яъни “Тақдирига битган тарҳини, ҳар инсонга чўнг сабр керак”, “Ўз жойида азиздир одам, кадрлидир уяси қушга” сингари.

Тўртинчи фаслдаги воқеалар тасвирини асарнинг кулминацион нуқтаси дейиш мумкин. Шўро тузумининг ҳўрликларига чидолмаган аёлларнинг ўзига ўт қўйганлиги ўта таъсирли берилади:

*Яшолмади тугунни ечиб,
Пайдо бўлди сўнгра мудҳиш ҳол,
Бугун қирқта жонидан кечиб,
Ўт қўйганди ўзига аёл...*

Шўро даври қабохатларини шоир шундай ифодалайди:

*Тогни бузар шўро наъраси,
Йириклашган замон яраси.
Мақтовини ошириб яшар,
Ёмонлигин яшириб яшар.*

Болаларда сариқ касаллигининг кўпайиши, чаккатомар уйларда яшаш, умуман, рўзгордаги кам-кўстини тўлдиролмаган, хўрликка чидолмаган аёл ўзига ўт кўяди. Хар нарсага чидамли бўлган ўзбек аёлининг ўзига ўзи ўт кўйиши, унинг ўша тузумга бўлган исёни эди. Лирик қаҳрамоннинг онаси ҳам нокулай турмуш шароитидан касалликка чалинади ва вафот этади. Касал онанинг хасталигига қарамай болаларини тақдирини ўйлаши, ўлим олдида ҳам “тузалиб кетаман” дея атрофидагиларни руҳлантириши жуда таъсирли берилган. Шоир она қалбининг энг нозик жиҳатларини – фарзандга бўлган меҳри, унинг келажаги учун хар нега тайёрлиги, фарзанд камолини кўриш бахти каби туйғуларни тўлиқиб тасвирлайди. Ўпка сили касалидан ўлим тўшагида ётган онанинг “Ўзингни ўйла” деган синглисига мурожаат қилган ҳолати:

*Асилжоннинг ўқишлари зўр,
Кўнглим тўқдир болажонимдан,
Унга битта келин излаб қўр, –
Деб сўрайди холажонимдан.*

Онаси вафот этгандан сўнг лирик қаҳрамон ҳолати юракларга етар даражада тасвирланади:

*Бутун атроф бўлган зим-зиё,
Ҳовлимизга бир нур етишмас,
Чуқиб қолган ой-қуёш гўё,
Ўз бурчини адо этишмас...*

Асардан чиқадиған ҳулосалардан бири, тирикликда бир-бирининг кадрига етиш, ота-онани рози қилиш фарзанднинг биринчи бурчи эканлигини қайта-қайта таъкидлашдир.

Шеърый романда мустақилликнинг шарофати билан оналар ва болаларга муносабат ўзгаргани мадҳ этилиб, мана шу инсон кадри ошган ҳурлик замонни эъозлаш, “Онагинам! Етмоғим керак дориломон кунлар кадрига” дея хар биримизга уктириб, “Юрагимдан узиб бир кулча, Ватан деган сўзни ёзаман”, – дея нидо қилади.

Муаллиф ўзи таъкидлагандек, асарда ўз онаси мисолида ўша давр ўзбек аёлларининг тимсолини яратишга интилган ва бунинг уддасидан чиққан. Шеърый роман китобхонга, айниқса, ёшларимизга эстетик завқ бериши баробарида, собиқ шўролар давридаги фожиаларни яққол кўрсатиб бера олгани билан ҳам аҳамиятлидир.

Озод МЎЪМИН ХЎЖА

ИККИ ХИКОЯ

БЎЛДИ, БЎЛДИ, БЎЛДИ!

Бизнинг яшаб турган дунё жуда антика, лекин содда. Чунки у сувга асосланган. Сувнинг формуласини биласиз – H_2O . Икки водород ва бир кислород молекулалари бирлашмаси. Оламда ҳеч бир жонзот йўкки, сувсиз ҳаёт кечира олсин. Бу кимёвий модда танамизнинг тўксон фоизини ташкил қилади. Айрим биологик турларда сал бошқачарок бўлиши мумкин. Майли, сув ҳақида бошқа гапирмайман, унинг оламшумул аҳамиятини чанқаб, сув тополмаган одамлар ҳам, хайвонлар ҳам, ўсимликлар ҳам жуда яхши биладилар...

Дарвоқе, инсон вужуди овқатсиз қирк кун яшай олса, сувсиз уч кунга ҳам бормай ўз фаолиятини тўхтатади, яъни... ўзингиз биласиз.

Замонамизнинг бир йигити – уни шартли равишда Маъмур деб атайлик – бир куни кечки пайт ўз хизматидан уйига қайтди. Қараса, уйда сув йўк. Бутун маҳаллада сув йўк.

“Бу қандай бедодлик! – ўйлади у. – Эртадан кечгача тиним билмай ишлайсан. Ниҳоят, уйингга келиб, ювиниб, бироз ҳордик чиқарай десанг, сув йўк! Қани сув? Нега сувчилар ўз ишларига масъулиятсиз қарашади? Бунинг учун кимга шикоят қилиш керак? Кимга сим қоқиш лозим?”

Шу дамда, икки боласини боғчадан олиб, етаклаб хотини кириб келди.

– Ие, нега сув йўк? Болаларимни қандай ювинтираман? Қандай овқат пишираман? – норозилик билдирди у ҳам. – Дадаси, тегишли идорага қўнғироқ қилинг-чи, қачон сув келаркин?

Маъмур турган жойида қўл телефони орқали дарҳол сим қоқишга тушди. Ва расмий идоралардан куруккина ахборот олди: “Трассадаги катта сув кузури ишдан чиққан, у таъмирланмоқда. Лекин, бутун сабр қилишингизга тўғри келади. Катта авария рўй берган. Эртага сув беришга ҳаракат қиламиз”.

Хотини унга бигиздек сўзларини сукди.

– Сиз эрсиз! Оила таъминоти сизнинг бўйнингизда! Мен ҳеч нарсани билмайман ва тушунмайман. Менга сув топиб берасиз, тамом-вассалом!

– Нима, мен сенга ўн беш минутда қудук қазиб берайми? – жаҳли чиқди унинг. – Бу ахир, қўпга келган тўй. Бутун маҳаллада сув йўк!

Озод МЎЪМИН ХЎЖА – физика-математика фанлари номзоди. 1952 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) физика факультетини тамомлаган. “Хиёбондаги уч учрашув”, “Мен – робот”, ““Ойжамол” чойхонаси”, “Ҳазрат Саид Амир кулол”, “Хўжа Муҳаммад Паррон” каби китоблари чоп этилган.

– Рўзгор килиш, уйни керакли нарсаларга тўлдириш – сизнинг вазифангиз. Менинг вазирам – болаларга қараш, кир ювиш ва овқат килиш. Олма пиш – оғзимга туш, деб ўтираверманг. Истасангиз, қўшни маҳалладан, хоҳласангиз мини маркетдан сув келтиринг! Бу – сизнинг муаммонгиз!

Хотини шундай деб, болаларини ичкарига етаклади.

Маъмур турган жойида бошини қашиди. Ишдаги турли ташвишлардан сўнг, энди дам оламан деб ният қилганди. Ҳеч тинчлик йўғ-а! Қарга борса экан: қўшни маҳалладаги танишлариникига челақ кўтариб борсинми ё дўконга чиқиб палон пулга палон литр ичимлик суви сотиб олсинми?.. Айтгандай, бир қудук қазириб қўйса бўларкан ҳовлисига. Насос қўйиб, керак бўлганда тортиб олаверарди.

Оҳорли кийимларини одми либосларга алмаштириш учун, у ҳам ётоқхонага йўналди. Онгида турли хаёллар ғужғон ўйнар экан, мўлжални нотўғри олди шекли, остонадаги зинапоёга оёқ қўяр-қўймас сирғаниб кетиб йиқилди. Боши бетон ерга қаттиқ урилди ва ҳушидан кетди.

Ҳушдан кетиш ҳаммада ҳар хил. Бу дақиқаларда кимдир умуман йўқликка шўнғийди. Кейин ҳеч нарсани эслолмайди. Бошқа биров қандайдир номаълум жойларда кимлар биландир суҳбатлашиб юради. Айримлар эса, ўзлари гапирадилар-у, кейин нималарни сўзлаганларини эслай олмайдилар. Атрофдагилар сен ундай дединг, бундай дединг, десалар, таажжубланидилар. Маъмурда бундай ҳолатларнинг ҳеч бири бўлмади. У, аниқ-таниқ, бир мавжудотга рўпара бўлди-қолди.

Шундай дақиқаларда ҳовлисида пайдо бўлиб қолган Мавжудот унинг юзларига шапатилаб, ҳушига келтирди ва қўл чўзиб ўрнидан турғазди. Бу ғалати жонзот ўзбек тилида гаплаша олар экан.

– Қаттиқ йиқилмадингизми, Маъмурбек? Пешонангиз ғурра бўлибди-ку!

– Йўқ, раҳмат... – зўрға жавоб қилди уй эгаси ва ҳайратланиб сўради. – Кечирасиз, сиз кимсиз?

– Мен – Мавжудотман! – жавоб қилди у. – Исмин шунақа, мени шундай атанг. Уйингизга сўроксиз кирганим учун узр сўрайман. Шу атрофда учиб юргандим, йиқилганингизни кўрдим. Ёнингизда ҳеч ким йўқ, шунинг учун ёрдамга шошилдим.

Маъмур унга тикилди. Шакли шамойили одамга ўхшаш. Икки қўлли, икки оёқли, боши одамникидай, оғиз-бурни, кулоқ-кўзлари жойида, фақат ранг-рўйи ва териси сал яшилсимонрок. Уни кўрган кимса ерлик одам демайди. Ҳақиқатдан ҳам Мавжудот.

– Исминни қаердан биласиз? – сўради у.

– Мен ахир, инсон эмасман. Менинг имкониятларим бошқачарок. Мен онгингизга бир зумда кира оламан ва у ердан исталган бор маълумотни топа оламан.

“Ишкилиб, хотиним у билан суҳбатлашмасин-да!”, – ўйлади Маъмур ва яна сўради. – Яна қандай имкониятларингиз бор?

– Ҳайронман, нима дейишга. Жуда кўп ишлар қўлимдан келади. Фақат кимгадир ёмонлик килиш бўлмаса бўлди. Мана, ҳозир, рози бўлсангиз, пешонангиздаги ғуррани йўқотаман. Майлими?

Маъмур дарҳол пешонасини ушлади. Ҳақиқатдан, кафти иссиқкина дўнгалақчани хис қилди. Бу конталашган ғурра неча кунда кетар экан? Қани, бир синаб қўрай-чи...

– Майли, – деди у ва пешонасини Мавжудотга тутди.

Мавжудот ўнг қўлининг кафтига пуфлади ва уни охиста Маъмурнинг пешонасига қўйди. Ўн сонияча вақт ўтгач, қўлини олди.

– Қани, пешонангизни бир силаб кўринг-чи! – деди у.

Йигит бу гал ғуррани хис қилмади.

– Қойил! – деди у. – Сиз жуда зўр мавжудот экансиз. Фантастик асарларда ўқиганман, сиздек кимсалар ҳақида. Қайси сайёрадан келгансиз. Нега яширинча, ҳеч кимга кўринмай юрибсиз? Олимлар қакка қараяптилар?

- Мен ўзга сайёралик эмасман, ерликман! – хитоб қилди Мавжудот.
- Алдаманг! Ерлик бўлганингизда, бу ҳақда ҳамма билган бўларди!
- Биз алдашни билмаймиз. Чунки шундай яратилганмиз. Инсон кўзига кўринмаймиз, боиси – танамиз сизларникидек эмас.
- Мана, менга кўриняпсиз-ку! Ҳатто, гаплашяпсиз.
- Сиз қаттиқ йиқилдингиз, миянгизга оғир зарба тушди, вужудингизда ўзгаришлар юзга келди, натижада мени кўра олдингиз, гаплашяпсиз. Бир-икки соатдан сўнг, миянгиз маромига келади ва яна эски ҳолатга қайтасиз.
- Вой! – деди Маъмур. – Эски ҳолатга қайтишни истамайман! Айтинг-чи, ҳозир хотиним ҳовлига чиқса, иккимизни кўрадимиз?
- Йўк! Фақат, эрим нега бўшлиқ билан гаплашяпти, деб хайрон бўлади ва “Тез ёрдам” машинасини чақиради.
- “Ҳартугул, хотиним бу мавжудот билан суҳбатлаша олмас экан. Акс ҳолда, алдашни билмайдиган бу Мавжудот бошимга не балоларни соларди”, – фикр юритди Маъмур. Ва сўради.
- Сиз учиб юргандим, дедингизми?
- Ҳа, биз учамиз ҳам, юрамиз ҳам. Қанотларимиз яширинган.
- Зўр-ку жуда! Сизлар қандай яшайсизлар? Нима овқатлар ейсизлар?
- Биз овқат емаймиз.
- Унда қаердан қувват оласизлар?
- Коинот нурларидан. Биз кузатувчилармиз. Ишимиз сизларни кузатиш ва ёрдам бериш.
- Мен ёрдам сўрасам, йўк демайсизми?
- Асло!
- Сиз ўн беш дақиқада ҳовлимда қудук казиб бера оласизми?
- Бир оғиз сўзингиз! Нимага... ҳа, айтгандай, қатта кўчада қувур ёрилибди, маҳаллангизда сув йўғ-а!
- Тўппа-тўғри! Сув йўқлигига келинингиз бошимда ёнғоқ қақاپти!
- Қани, қайси жойда қудук бўлишини истайсиз?
- Маъмур ҳовли четини кўрсатди.
- Мана, шу ерда.
- Кўзингизни юмиб туринг! – буйруқ берди Мавжудот. – Тескари қараб турсангиз, яна яхши.
- Марҳамат!
- Маъмур уй томон ўгирилди. Ишқилиб, қудук биттунча хотини чиқиб қолмасинда. Дарҳол айюҳаннос солиб, тўполон кўтаради.
- Хавотир олманг! – деди Мавжудот орқадан туриб. – Келин чикмайди. Улар учун вақт тўхтаб қолган.
- Ие! – икки ҳолатдан таажубга тушди Маъмур. Биринчиси, унинг фикрларини Мавжудот ўқётганидан ва иккинчиси, вақтни тўхтатиш мумкинлигидан. У оҳиста сўради.
- Вақтни тўхтатиш ҳам мумкинми?
- Ҳа, мумкин. Фақат одамлар буни билмайдилар ва ўз вақтларини беҳуда ишларга соғура берадилар. Қандайдир аҳмокона телесериаллар кўришади, бефойда суҳбатларга, ғийбатларга соатлаб умрларини кеткизишади. Лекин, инсонда вақтни чўза олиш имкони бор.
- Ростданми? Қандай қилиб?
- Бу жуда оддий. Инсон ҳар қандай ишларини режа орқали, ўйлаб олиб борса, унинг вақти шундай чўзиладики, ўзи ҳам билмай қолади... Ана, бўлди. Қудук тай-ёр! Ўгирилаверинг!
- Маъмур ўгирилди ва кўзларига ишонмади. Замонавий қудук. Насослари, ичак-

лари ва жўмраклари жой-жойида. Бадавлат ўртоғининг тоғдаги дала ҳовлисига чиққанда кўрганди. Тугмани босасан – жўмракдан шариллаб тиник сув тушаверади.

– Қабул қилинг! – деди Мавжудот. – Тугмаларини босиб кўринг, сув тушмаса мен кафил!

Маъмур кудук қурилмасини ишлатиб кўриб, унинг жуда яхшилигига амин бўлди. Мавжудотга юзланди.

– Эвазига сизга нима берай? Бизнинг сўмлар сизларда ишлатилмайдими?

– Йўқ, шахсан менга ҳеч қандай пул керак эмас. Ёрдамим холисанилло. Фақат, менинг ҳам бир илтимосим бор.

– Айтинг, қўлимдан келса, жоним билан бажараман.

– Мен билан гаплашганингизни ҳеч кимга билдирманг!

– Албатта, аммо бу қудуқни ким қазиб, мосламаларини ким ўрнатиб берди, деб сўрасалар, нима дейман?

– Бундан хавотир олманг. Барча таниш-билишларингиз-у хотинингиз ҳам бу қудук гўё илгаридан бордек қабул қилишади. Ҳозир, келин чиқади-да: “Дадаси, водопроводда сув йўқ экан, қудукдан сув олиб беринг”, дейди. Тушундингизми?

– Ҳа!

– Унда менинг яна бир илтимосим бор, бажарасизми? – сўради Мавжудот.

– Албатта! – деди Маъмур. – Қўлимдан келадими?

– Келганда қандок!

– Унда айтинг!

– Иккинчи илтимосим шуки, сиз бундан сўнг ҳеч қачон хотинингизга хиёнат қилманг!

Маъмур ўйга толди. Нима жавоб қилсин? Хўп деса, кўнгли бўш – ўзини тутиши кийин. Йўқ деса, тайёр қудук совға қилди. Хижолатчилик!..

– Сиз иккиланманг! – сўз қотди Мавжудот. – Йўқ десангиз, йўқ! Мен ҳеч нарса демай, қайрилиб кетавераман. Қудуқни бузмайман, қолаверади. Фақат...

– Нима фақат?

– Бир ҳафта ўтмай хотинингиз билиб қолади. Уйингиз бузилади.

– Мен хотинимни яхши кўраман! Фарзандларим кўзларимнинг оку қораси!

– У ҳолда, илтимосимни бажаринг!

– Майли, бажараман...

– Жуда соз! Ақлли инсон экансиз. Учинчи илтимосим ҳам бор. Бажара оласизми?

– Қўлимдан келармикан?

– Келганда қандок!

– Унда, айтинг.

– Тез-тез спиртли ичимликлар истеъмол қилар экансиз. Соғлигингиз ҳақида қайғурмас экансиз...

– Ў-ў, бу кийин масала! – деди Маъмур. – Жони-дилим пиво ва ароқ. Буларсиз яшашим кийин-ов!

– Майли, нима ҳам дердим. Сиз озод ва эркин одамсиз. Лекин, айтиб кўяй, икки ойдан сўнг сизни юрак хуружи тутати. Инфаркт касалига мубтало бўласиз. Кейин, ўзингизни ниҳоятда асраб-авайлаб яшашингизга тўғри келади. Шундан сўнг, наинки пиво ва вино, ароқ ҳақида гапирмасак ҳам бўлади, ўзингиз яхши кўрадиган норин, қовурма, сихли қабоблар, думбали паловни ҳам ея олмайсиз.

Маъмур чуқур ҳўрсинди.

– Майли, тагин ўлиб-нетиб қолмай...

Мавжудот унга синчковлик билан тикилди. Йигит ўнғайсизланди.

– Яна бир илтимосим бор, – деди Мавжудот. – Қабул қиласизми?

– Балки, етар! Битта сувли қудуққа учта илтимосингизни бажаришга ваъда қилдим. – жавоб берди Маъмур.

– Хўп, бу илтимосимни қайтариб олдим. Аммо, айтмаган илтимосимнинг бажармаслигинингизнинг ҳам оқибати яхши бўлмайди.

– Қанақа у? – кизикди Маъмур.

– Ҳозирги пайтда ҳар бир сигарета кутисига “Чекиш – ўлимга олиб боради” деган ёзув бор.

– Кучли ҳумор тутса, нима қиламан? Бошимни бетон деворга ураманми?

– Ҳа, шунда сизнинг мянғизга зарба тушади, пешонангизга гурра чиқади ва дарҳол мен ёнингизда пайдо бўламан. Ғуррангизни текислаб қўяман! – жилмайди Мавжудот. – Бошқа илтимосларингиз бўлса, уларни бажо келтираман!.. Бу гапларим ҳазил! Лекин, жиддий айтсам, никотин бора-бора сизнинг бор қувватингизни пасайтириб қўяди. Ҳатто рафиқангизга ҳам ёкмай коласиз.

– Қанча-қанча одамлар қирқ-эллик йиллик кашанда. Ҳеч ким нолимаяпти-ку!

– Улар сиздек ҳаётни севувчи эмаслар. Улар тутун қайтарсалар бўлди. Шунинг ўзи уларга яшаш мазмуни. Сиз бошқачасиз-ку!

– Чидай олармиканман?

– Нега энди чидамас экансиз? Мана, мен калбингизни кўриб турибман. Иродангиз мустаҳкам! Ярим йилда умуман сигарета нималигини эсингиздан чиқарасиз. Кейин, чеккан пайтларингизни эслаб, ўз устингиздан қулиб юрасиз.

– Ҳа, тўғри айтасиз. Ҳаракат қиламан.

– Яшанг! У ҳолда, менда яна бир илтимос бор. Айтайми?

Маъмурнинг кўзлари қисилди. Юзига кон югурди. Муштлари тугилди.

– Бўлди, бўлди, бўлди! – деярли кичкирди у. – Қаёқдана, сув қувири тешилибди! Қаёқдана, қудуқни орзу қилибман! Қаёқдана сиз менга ёрдамга келдингиз. Мендан яна нималарни талаб қилмоқчисиз?

– Нега кичқирасиз? Нега норози бўласиз? Нега хавотир оласиз? Бу охириги илтимосим сиздан ҳеч қандай уриниш талаб қилмайди. Мен сизнинг ишларингизга ёрдам бериб турсам майлими, демокчи эдим. Чунки, кўраяпман – ишхонангизда турли муаммолар бор. Уларни ҳал қилиш мен учун осон. Сизга мушқул. Барча илтимосларимга розилик билдирганингиз учун, хурсанд бўлиб, сизга ўз ёрдамларимни қабул қилишингизни сўрамоқчи эдим...

Бу мулоқот Маъмурнинг охириги илтимоси ҳам қабул қилиши билан тугади. Мавжудот кетди. Ва шу заҳотиёқ, хотини ховлига чиқди.

– Дадаси, водопроводда сув йўқ экан, қудуқдан сув олиб беринг, – деди у хотиржам.

Ана шунақа. Сув етишмовчилиги, унинг йўқлиги гоҳо-гоҳо айрим кишиларнинг эс-ҳушини жойига келтириб, турмушга жиддийроқ қарашга ўргатади. Асосий маъно – сувга асосланган, бошқа тақорланмайдиган содда, оддий ва антика ҳаётимизнинг кадрига етишда, ўзимизнинг тағимизга ўзимиз сув қўймаслигимиздир.

ЮРАК-БАҒРИ БУТУН...

Бу дунёда бормикан-а
юрак-бағри бутуни?

Ўзбек халқ қўшиғи.

Тинмай шиддатли ёмғир ёғарди. Шамол ўз кучини намоёни қилиб, ёмғир томчиларини юзимга, эғнимга уриб, ҳамма ёғимни шалаббо этарди. Совуқ баданимга ўтиб, теримни жунжиктирарди. Аммо мен бунга тисанд қилмай олға қадам ташлайверардим. Манзилга етиб олсам бўлди – мени иссиқ уй, чой ва хотиржамлик қутмоқда. Энг асосийси, у ерда юрагимга, унинг яраларига маҳкам бўла оладиган инсон бор. У – менинг бахтим! У менинг парчаланган юрак-бағримни бутун қилган ва яна бутун қилади.

Бу сайёра менга ёкмади. Бу ерда қандайдир бир нохушлик содир бўладигандек туюларди.

Қаёқдан ҳам рози бўлдим бу коинот сафарига. Ўзи, бу ерга оёғим тортмагани. Лекин бир дунё пул топасан, у қолган умрингга бемалол етади, ишламасдан ялло қилиб юрасан, деб менинг бошимни айлантиришди. Ҳақиқатан ҳам, атрофимда бир мартагина номаълум сайёрани тадқиқ этишда қатнашиб, эсон-омон уйига қайтиб келаётган ва мўмайгина пул ишлаб олаётган кимсалар бор эди. Баъзан уларга ҳавасим ҳам, ҳасадим ҳам келарди. Қанийди, мени ҳам шундай ишларга чакиришса, деб орзу қилиб юардим. Яхши ният – ярим мол ёки фикрлар моддийлашади, деганларидек, орзумдаги таклифни олгандим. Ва иккиланиб, иккиланиб сафарга чиққандим.

Мен ўсимликлардан фармацевтикада фойдаланиш бўйича ёш мутахассислардан эдим. Хизмат сафарим ҳам шу йўналишда бўлди.

Инсон учун янги, ўрганилмаган бу сайёрада нафас олиш учун яроқли ҳаво бор экан. Онгли жонзотлари йўқ бу заминнинг наботот дунёси, табиийки, менга ҳам, шерикларимга ҳам номаълум эди. Қайси дарахт, қайси ўсимлик беэиён, қайсиларидан хавф кутиш мумкин, ҳеч ким билмасди.

Эшитгандимки, ўтган йили номаълум сайёрада юрган бир наботот тадқиқотчисини дарахтдек келадиган бир ўсимлик новдалари ва барглари билан бағрига тортибди. Унинг чангалидан бечора ботаникни бир соат уриниб ҳам қутқара олишмабди. У ўзига яқинлашган ҳар бир кимсани ушлаб олишга уринаверар экан. Охири икки тадқиқотчи лазер нурли автомат-милтикни олиб, ботаникка тегиб кетмаслиги учун эҳтиёткорлик билан унинг поясини кесиб ташлашга муваффақ бўлишибди. Заминидан ажралган тажовузкор ўсимлик шу ҳолатда ҳам чангалини бўшатмас эмиш. Лекин, бошқаларни ушлаб олиш хусусияти йўқолибди. Шунинг учун унга қўрмай яқинлашиб, ҳар бир тажовузкор новдани кесиб-кесиб, бечорани озодликка чиқаришибди...

Шеригим Махсум Назар билан иккимиз лазер тўппонча ва ўтқир чуст пичоғидан ташқари, узун махсус таёқ билан қуролланиб олгандик. Бирор ғалати ўсимлик кўрсак, унга аввал таёқни яқинлаштирардик, ўсимлик ҳеч қандай жавоб бермаса, унинг олди-га чўчимай бориб, барглари, шохлари ёки илдизидан намуна олардик. Уларни тадқиқ қилиб, фармацевтикада ишлатса бўладими-йўқми, деб ҳулоса ёзардик.

Ягона мақсадимиз – Ер юзида янги пайдо бўлган мудҳиш касалликка, “Умуртқа поғонасининг бўшашиши” вирусига дори топиш эди. Вирус шуниси билан хавфли эдики, уни юктирган одам ўз гавдаларини кўтара олмай қолар, умуртқаси қайрилиб, синиб кетарди, бундай касалликка учраган одам, одатда, тирик қолмасди. Бу офат Африканинг чорак аҳолисини нариги дунёга жўнатган, энди Америка китъаси, Европа ва Осиёга таҳдид солаётган эди.

Бирлашган Давлатлар Иттифоқининг “Умумжаҳон фармацевтика қўмитаси” бу касалликка даво топган кишини ёки гуруҳни Нобель мукофотиға тавсия қилишга ваъда берганди. Бутун дунё олимлари жон-жаҳдлари билан айтилган вирусни йўқ қила оладиган дори топишга уринишар, лекин ҳамон натижа йўқ эди.

Коинот тадқиқоти соҳасида етакчи ўринларда бораётган ўзбек олимлари эса дорини фақат ўзга сайёрадан излаш керак, деган ҳулосага келишган, мен ушбу мақсадда уюштирилган учинчи экспедиция аъзосига айлангандим.

Сайёра юзасига қадам қўйишдан олдин фазовий кема бошлиғи тадқиқотчиларни икки кишилиқ гуруҳларга бўлиб чиқди. Барча ўзига ажратилган майдонда фаолият юритиши лозим эди.

Навбатдаги ўсимликдан намуна олганимиздан сўнг, Махсум Назар менга сўз қотди:
– Комил Пўлат, бугунга етар энди. Ўн беш хил намуна бир кечада тадқиқ қилишга етади.

– Майли, – дедим мен. – Факат, хўв анави, кўзимга балодек кўринаётган одам бўйидан ҳам баланд ўсимликдан намуна олайлик.

– Нега у сенга балодек туюляпти? – сўради у.

– Инсонда қандайдир бир яширин сезги хисси бор. Керак пайтда у юзага чиқади! – донолик қилдим мен. – Уни, барибир, бугун бўлмаса эртага текширишимиз керак-ку. Кел, шу ёкимсиз ишни бугун бажариб, эртага енгил бўлиб юрайлик!

– Бўпти! – деди у. – Сендаги хавотирлик менга ҳам юкди. Эҳтиёт бўлиб яқинлашамиз.

Кутганимдек, бу ўсимлик антика қиррали экан. У таёғимизни ўз новдаларидаги тиконли учлар билан ушлаб олишга ҳаракат қилди. Махсум Назар уни базўр тортиб олди. Сўнг менга саволомуз бокди.

– Фалокатдан нари бўлиш учун поясини қирқамиз! – хитоб қилдим мен.

– Қандай қилиб яқинлашасан унга? Ахир қучоқлаб олса, қангалидан қутилиб бўбсан!

– Лазер тўппонча бизга нима учун берилган?

– Йиртқич ҳайвонлар учраб қолса, уларни ўлдириш учун-да!

– Йиртқич ўсимлик учраб қолса-чи? – сўрадим мен.

Лазер тўппончамни чиқариб ўсимликнинг поясини мўлжалга олдим ва тепкини босдим. Ўсимлик заминдан айрилиб, ёнига ағдарилди.

– Ана бўлди, у ўлди! – ҳайқирди Махсум Назар, тезгина у томон юра бошлади.

– Тўхта! – қичқирдим мен. – Унинг ўлган-ўлмаганлигини текшириш керак олдин!

Аммо у бу пайтда ўсимликнинг ёнига келиб бўлганди. Қулаган йиртқич ўсимлик ўз бағрига яқинлашаётган одамга новдаларини узатиб, уни маҳкам ушлаб олди ва улардаги нишларини танасига тикиб, шеригимнинг конини сўра бошлади. Махсум Назар қаттиқ ингради.

– Комил Пўлат!.. Ёрдам бер...

Мен нима қилиш кераклигини билмасдим. Қандай тадбир қўллаш лозим? Яқинлашсам, ўзим ҳам асирга ва мажбурий донорга айланаман. Пайсаласам, Махсум Назар ўлиб қолиши мумкин. Шеригимни қандай қутқарай?!

Мен биринчи навбатда, рациямни чиқариб, кема бошлиғига хабар бердим. Ёрдам ва маслахат сўрадим. У бирон жўяли фикр билдирмади ва тезда икки қутқарувчини юборишини маълум қилди.

Хўш, улар қачон келади? Махсум Назар қонсизланиб, бу дунёни тарк этганда-ми? Бунга ким айбдор бўлади? Хулосаларда, эҳтиётсизлик туфайли ҳалок бўлди, оиласига палон миқдорда ёрдам пули тўлансин, деб ёзилса-да, менинг виждоним онгимни дўппослайверади.

“Ётиб қолгунча, отиб қол”, деган доно халқимиз.

Онгим яшин тезлигида ишлай бошлади. Менда ҳозир учта қурол бор: лазер тўппонча, чувт пичоғи ва узун махсус таёк. Пичоқ – бу шароитда кераксиз матоҳ. Шунинг учун, узун махсус калтакни ва лазер тўппончани ишлатиш зарур.

Мен ағанаган ўсимликка беҳавотир масофада яқинлашдим. Махсус таёғимни унинг новдаларига теккиздим. Улар дарҳол чимралдилар ва таёғим исканжага тушди. Энди биргина йўл – лазер тўппончани ишлатиш қолганди. Қуролимни чиқардим-да, таёғимни қамаган новдаларни аниқ мўлжалга олиб отдим. Новдалар чирт узилди.

“Яхши”, фикр қилдим мен ва таёғимни тортиб олдим. Энди шеригимни қамаган новдаларни мўлжалга олишим керак.

– Махсум Назар! Қимирламай тур! Нур сенга тегиб кетмасин! – оғохлантирдим мен.

У шундоқ ҳам бемажол эди, ҳатто сўзлай олмади. Мен Махсум Назарни қамаган энг йўғон новданинг асосини мўлжалга олдим-да, тепкини босдим. Новда чўрт узилди. Тўрт бақувват новда узилгандан сўнг, Махсум Назарга сал жон кириб, қимирлай бошлади.

– Қимирлама! – қичқирдим унга.

– Бошқа отма! Мени ўлдириб қўясан! – базўр сўз қотди у.

– Қимирламасанг, ўлмайсан. Балки, қутуласан! – дедим мен.

– Йўқ, йўқ! Отма... – ингради у.

Унга сўз тушунтириб бўлмасди. Яна икки новдани узсам, уни йирткич ўсимлик чангалидан кутқариш осон кечарди. У эса...

– Сўтак! Жим бўл! – жаҳлим чиқиб, қаттиқ кичкирдим мен. – Бунча калтафаҳмсан!

Нихоят, у кимирашни бас қилди. Фурсатдан фойдаланиб, навбатдаги икки новдани уздим. Шундан кейин Махсум Назар қўлларини ишлатиб, камарида осилиб турган чуст пичоғини кинидан сугурди-да, бошқа майда шохчаларни кесиб ташлади. Оёқларини бўшатгач, менга вазоҳат билан ўшқирди:

– Аблах экансан! Сал қолса мени отиб ташлардинг-а! Сенга нима ёмонлик қилгандим?!

Қонхўр новдалар бечоранинг қўл-оёғини деярли фалажлантириб қўйганди, лекин, ажабки, тил-жағи яхши ишларди! Менга яна алламбалолар деди. Унинг аъзойи бадани кўкариб кетганини, терисининг очик жойларида ўсимлик нишларининг излари, уларда қотаётган қон томчилари яққол кўриниб турганини кўриб, шеригимга ачиндим. “Яна уч дақиқа кечиксам, қон йўқотиб, аниқ ҳалок бўларкан”, ўйладим мен ва дарҳол мўъжаз дори-дармон қутимни очиб, унинг уст кийимини ечдим, жароҳатларига йод суртиб, боғлаб қўйдим. У эса тинмай нолир, ота-боболаримнинг гўрига ғишт каларди.

Мен нима ғамдаман-у, у қандай кайғуда! Ажаб... Лекин, ундан хафа бўлмадим, чунки у хозиргина бир ўлимдан қолган, эс-хуши жойида эмасди. Бир-икки соатда тинчланиб, айтган гапларига афсус қилса керак.

Ярим соатларда икки кутқарувчи етиб келди. Улар Махсум Назарни дарҳол сайёраюрар машиналарига ўтказиб, кемага олиб кетишди.

Мен, ниҳоят, тажовузкорлигини йўқотган ўсимлик поясидан, новдаларидан ва баргларидан намуналар олдим, ўзини суратга туширдим. Сўнг, бир дўнгалакка ўтириб тин ола бошладим. Ўз ишимдан хурсанд эдим. Шеригимни фалокатдан кутқардим.

Экстремал ҳолларда ҳаяжонланиш ва тез ҳаракат қилиш инсоннинг анча кучини олади. Шунинг учун, асабларимни жойига туширгачгина, оҳиста кема томон йўлга тушдим.

Кемада мени “Хизмат вазифаси пайтида кўрсатган топқирлиги ва шеригини нақд ўлимдан қутқариб қолганлиги учун ташаккурнома” эмас, аксинча қутилмаган тухматона саволлар кутиб турган экан.

Фазовий кема бошлиғи мени ўз хизмат бўлмасига таклиф қилди. Кириб кўрсатилган курсига ўтирганимдан сўнг юзимга нафрат ифодаланган нигоҳини қаратди.

– Хўш, Комил Пўлат, менга рўйирост айтинг-чи, сиз нега, билатуриб, шеригингизни йирткич ўсимлик бағрига итариб юбордингиз?!

Ҳайратдан тилим калимага келмай қолди. Лом-мим деёлмадим.

– Нега индамайсиз? – яна сўради кема бошлиғи.

Амаллаб икки ибора айта олдим.

– Хизматга тухматми?

– Ҳали биз тухматчи ҳам бўлиб қолдикми? Махсум Назарни сўтак, калтафаҳм деб сўкканингиз ҳам ёлғонми?

– Буниси рост. Йирткич ўсимлик новдаларини лазер нурида кесмокчи бўлган пайтимда тек турмади, шунда кескинрок гапиришимга тўғри келди.

– Қутқариш баҳонасида уни ўлдирмокчи бўлганингизни ҳам инкор этасизми?

– Бу ҳам ғирт тухмат!

– Махсум Назар сизнинг хатти-ҳаракатларингиздан шикоят қилиб, расмий арзнома берди. Мен уни кўриб чиқдим. Сиз арзномада баён этилган айбларни инкор қилмасиз. Асл воқеа қандай бўлганлигини тиклаш менинг вазифамга қирмайди. Уни фақат Махсум Тафтиш қўмитасигина аниқлашга ҳақли. Қўмита эса Ерда. Шунинг учун, қайтганимизга қадар мен сизни ҳар қандай вазифадан озод қиламан. Шу пайтдан бошлаб кемани тарк этишга ҳақингиз йўқ. Ўз бўлмангиздан фақат менинг рухсатим билангина чиқа оласиз. Тушунарлими?

– Махсум Назарнинг аҳволи қанақа? У кўп қон йўқотганди.

– Унга плазма қуйишди. Анча ўзига келди. Ҳозир тинчлантирувчи дори ичиб, ухлайпти.

– Биз иккимиз ўн бешта ўсимликдан намуна олгандик. Кейин, ўзим охириги ўша конхўр ўсимликдан ҳам намуна олдим. Уларни тадқиқ қилишимга рухсат берасизми?

Кема бошлиғи бошини қашлади. Менга тикилиб туриб, жавоб берди.

– Йўқ, Комил Пўлат. Намуналарни бошқа тадқиқотчиларга беринг. Улар текширишади. Сиз эса ўз бўлмангизда ҳеч қайска чикмай ўтиринг. Боринг, суҳбатимиз тугади.

Икки ҳафта ўтгач, фазовий кемамиз “Зарафшон” космопортига қўнди. Мени Махсус Тафтиш қўмитаси аъзолари кутиб туришган экан, дарҳол машинага солиб, идораларига олиб кетишди.

Афсуски, менинг Махсум Назарнинг айбномасига қарши ишлата оладиган далилим йўқ эди. Аксига олиб, сафарларимда ҳаммаша ёниқ турадиган диктофоним ҳам ўша кунни ёнимда йўқ, чунки ишдан чиққан эди. Бошиданок менга ола қараган тафтишчи йигит сўзларимга ишонмади. Қолаверса, у Қўмита раисининг севибли шогирди экан, менинг шикоятларимни эшитадиган одам бўлмади. Қўмита мени тўлиқ айбдор деб ҳулоса чиқарди. Натижада, мен бир умрга коинот билан боғлиқ ишлардан четлатилдим. Иш ҳакимни ҳам беришмади.

Ҳаётда одамларга яхшилик қилишнинг оқибати, ўз вазифасига сидқидилдан ёндашишнинг жавоби бундай бўлишини асло кутмагандим. Устозларим, доимо яхшиликка яхшилик қайтади, деб ўқитишганди. Афсус...

Қутилмаганда, ўша йиртқич ва конхўр ўсимликдан ажратиб олинган модда “Умуртқа поғонасининг бўшашиши” касаллигига даво бўлиб чиқди. Жаҳон аҳли енгил тин олди. Биз тадқиқ қилган сайёрага “Нажоткор” деган ном берилди. Нобель мукофоти эса, тантанали маросимда, ўша, мен нақд ўлимдан кутқариб қолган Махсум Назарга топширилди. Унинг номи ва суратлари дунё матбуотини тўлдириб юборди. У ёвус шеригининг яширин ва манфур ниятларини енгиб ўтиб, оламшумул қахрамонлик қилиб, йиртқич ўсимлик бағридан усталик билан, ҳуст пичоғини ишла-тиб, қутулиб кетганини хикоя қилавериш чарчамасди. Натижада, бутун дунёда ҳуст пичоғига талаб ортгандан ортди. Водийлик пичоқчилар роса пул ишлаб олишди.

Оптик толали тармоқ орқали Стокгольмдан трансляция қилинган маросимни томоша қилатуриб, беихтиёр: “Мукофот аслида меники эди”, – деган ўй келди ҳаёлимга. Лекин шу ондаёқ тилимни тишладим. Чунки ғишт қолипдан қўчган, даъво қилиб, барака топмасдим. Бу иш аксинча, ўзимга янада катта зарар келтирарди.

Ўзимга бошқа иш топдим. Идорамда ажиб ишчанлик муҳити ҳукм сураб, ҳамкасбларим қатори ишга шошиб борар, берилиб ишлардим. Лекин... лекин юрак-бағрим бутун эмасди. Бўхтон олдидаги ожизлигим қалбимни ўқтин-ўқтин тирнаб турарди.

Аммо, борлик мени овутишни истадим, қалбимга бошқача ўт ташлади. Бу ўт аста-секин алангага айланди. Мен севиб қолгандим. У – бутун коинотдаги ягона нафис, солиҳа, гўзал киз эди. Энди мен қандайдир пасткаш, аблаҳ ва ношукр кимсаларни ўйламай қўйдим. Қўз олдимда факат у турарди. Ухласам, тушимга кирарди, уйғонсам, сўзлари қулоғим остида жаранглай берарди, тасаввуримдан унинг жамоли кетмасди. Факат шу ажиб ҳилқат билан мулоқот қилишни истадим. Қунда-қунора рўй берадиган учрашувларимиз менга кам эди. Шунинг учун ундан менга турмушга чиқишини сўрадим. Нафис, солиҳа ва гўзал киз рози бўлди.

Борлик менга Нобель мукофоти ўрнига, ундан минг марта юксакроқ мукофотни берди. Энди менинг юрак-бағрим бутун эди. Қўнглим қайтадан яна нурга, орзу-умидларга тўлди. Янги-янги режаларни туза бошладим.

Инсон ҳаёти ҳеч қачон текис, равон кечмайди. Ушбу постулатга мувофиқ, тўсатдан мени Махсус Тафтиш қўмитасига чақириб қолишди. Айтилган кунда ва соатда кечикмай боришим шарт эмиш.

Ҳаёлимга нималар келмади. У ярамас тафтишчилар мендан яна нималарни иста-шайапти? Эндигина тинч ва бахтли ҳаёт кечиришни бошлагандим-а!

Кўрсатилган вақтда, Кўмита биносига кираверишда мени кутиб олган хос ходим тўғри раис хонасига бошлаб кирди.

Раис мени жилмайиб қарши олди. Атрофига муовинлари-ю бўлим бошлиқларини ҳам йиғиб олган экан. Мени важоҳат билан сўроқ қилган, тухматлар ёғдирган, мени айбдор деб хулоса чиқарган тафтишчи йигит ҳам шу ерда турарди.

Раис томоқ кирди-да, тик турган ҳолда менга юзланиб гап бошлади.

– Хўрматли Комил Пўлат! Мен Махсус Тафтиш кўмитаси номидан ишимизда рўй берган хатолик учун узор сўрайман! Қахрамонлиқни Махсум Назар эмас, сиз қилган экансиз. Биз унинг ёлгон айбларга тўла аризасига ногўғри муносабатда бўлган эканмиз. Узримизни қабул қилинг.

Мен ханг-манг бўлиб қолдим. Аввал тухматдан тилим лол бўлиб қолган бўлса, бу гал ҳақиқат юзага чиққанидан эсанкираб қолдим.

– Қандай аниқлай олдингиз? – дея олдим холос.

Раис атрофдаги лаганбардорларига бир-бир қараб олди-да, жавоб берди.

– Маълумки, суриштирув чоғида, сиз иш пайтида ёқилган ҳолатда туриши лозим бўлган диктофонингизни бузилиб қолган деб бизга топширмаган экансиз. Тафтишчимиз ҳам ўз навбатида бундай диктофонни Махсум Назардан сўрамаган. Бу хатоимизни ишларимизни назорат қилиб турадиган юқори идора кўрсатиб берди. Дарҳол ўша диктофонни топдирдик. Унда барча ҳақиқат ёзилган экан. Тафтишчимизга ушбу камчилиги учун хайфсан эълон қилдик. Бор гап шу!

Мен индамадим. Нима ҳам дердим. Менинг ҳаётимни ларзага келтириб, ағдартўнтар қилган, бутун жаҳонга мени қора қилиб кўрсатган тафтишчи бор-йўғи хайфсан олибди! Ва у яна ўз “иш”ларини бажараверади.

Раис сўзларини давом этдирди.

– Сизга, коинотда ғоятда мушкул вазифаларни бажарганингиз, жонбозлик кўрсатганингиз учун коинот сафари олдидан ваъда қилинган ҳақ тўлиқ берилади. Бундан ташқари, Нобель мукофоти кўмитасига махсус хат жўнатдик. Улар Махсум Назарга берилган мукофотни бекор қилишади ва уни тез орада сизга топширишади. Табриклаймиз!

Мен яна индамадим. “Ўз мукофотимни олиб бўлганман”, ўйладим мен.

– Эртага сиз мамлакат марказий телевидениесида интервью беришингиз керак. У бутун дунёга трансляция қилинади. Тайёр тулинг! – деди яна раис ва атрофдагиларга юзланди. – Комил Пўлатни бир олқишлаб кўяйлик!

Хонада гулдурос қарсақлар янгради. Қаердандир пайдо бўлган котиба аёл кўлимга чиройли гулдаста тутқазди.

– Энди менга рухсатми? – сўрадим мен.

– Ҳа! Эртага албатта шу ердаги гапларни жаҳон аҳлига баён қиласиз деган умид-дамиз! Чунки, бизнинг кўмита ўз вазифасини сидқидилдан, ҳалол бажармоқда.

Раис хос ходимга буюрди.

– Қахрамонимизни кузатиб қўйинг!

Ташқарига чиққач, хос ходимга: “Ўзим якка-ёлғиз кетмокчиман”, дедим. Сўнг гулдастани четда турган ахлат қутисига ташладим-да, ҳаво бузилганига қарамай, уйимга пиёда йўл олдим. Раиснинг ахбороти негадир мени қувонтирмади. Аксинча, юрак-бағримни қайта парчалади.

* * *

Тинмай шиддатли ёмғир ёғарди. Шамол ўз кучини намоёни қилиб, томчиларни юзимга, эғнимга уриб, ҳамма ёғимни шалаббо қиларди. Изғирин жузғижиктирарди. Аммо мен бунга тисанд қилмай олға қадам ташлардим. Мен билардим, ҳозир бундай сайр руҳиятим учун зарур. Манзилга етиб олсам бўлди – мени иссиқ уй, чой ва хотиржамлик кутмоқда. Энг асосийси, у ерда юрагимга, унинг яраларига малҳам бўла оладиган инсон бор. У – менинг бахтим! У менинг парчаланган юрак-бағримни бутун қилган ва яна бутун қилади.

**Мухаммадали
АБДУҚУНДУЗОВ**

ЎША БОБУРМЕН МЕН

*Менинг болалик йилларим Фаргона водийсининг
Яйпан, Нурсуқ, Қудаш, Бувайда, Толлиқ, Олқор,
Юлғунзор, Оққўргон деган қишлоқларида ўтган.*

Абдулла Қаххор. “Ўтмишдан эртақлар”дан

Яйпаннынг осуда тонги. Осудаликни хўрозларнинг тонг отаётганидан дарак берувчи кичкириклари бузади, холос. Ой-куни яқинлашиб қолган Бувинисо туни билан мижжа кокмади. Биринчи фарзандини вақти-соати етмасдан йўқотгани учун Оллохга “Бунисини ўз паноҳингда асра, эсон-омон дунёга келсин”, дея туни билан ёлвориб чиқди. Оғироеклигига қарамай ҳаммадан барвақт туриб ҳовлига чиқди. Нима қилганда ҳам катта келин-да, ҳомиладорлигини баҳона қилиб ётаверишни ўзига эп кўрмайди. Қайнота-қайнонанинг хурматини қозониш керак. Ахир Яйпанда қайнотаси Аҳмадалибойни ҳамма хурмат қилади. Аҳмадалибой Яйпандаги чорраҳа бурчагида жойлашган энг катта чойхонани бошқаради. У яқин оғайниси Мамасолининг онадан етим қолган қизи Бувинисони ўзининг катта фарзанди Абдуқундузга тўю томоша қилиб олиб берди. Мана икки йилдирки, Аҳмадалибой набира қутмоқда. Ана шуларни хаёлидан бирма-бир ўтказган Бувинисонинг юраги орзикиб кетди. Буни сезган гўдак ҳам жажжи оёқчалари билан онасининг қорнига секингина тепиб қўйди. Бувинисо кўйлагининг устидан қорнини силаб, гўдакни тинчлантиргандек бўлди. Чорбоғ томонга ўтиб оғилга кирди. Димоғига гўнг хиди урилди. Кўнгли айниб ўқчида. Сигир ва қўйларга ем-хашак ташлади. Ҳовлини супуриб сув сепди. Ўчоққа ўт қалаб қумғонда чой қайнатишга тутинди. Уйдан қайнонаси Тожиҳон ая чикиб келди.

– Бувинисо, чойингиз қайнадими?

– Ҳозир, буви, қайнаб қолади, дастурхон тайёр, ўтираверинг, қайнаши билан дамлайман.

Сўрида ўтирган Тожиҳон ая келинининг хатти-ҳаракатларига разм соларкан, уни анчагина оғир ҳаракат қилаётганини сезди. “Ҳали кўзи ёришига вақт бор эди, шекилли ёки мен ҳисобдан янглишдиммикан?”, деб хаёлдан ўтказди.

Мухаммадали АБДУҚУНДУЗОВ – Ўзбекистон халқ артисти, Халқаро Бобур мукофоти совриндори. 1952 йилда туғилган. Ўзбек театри ва киносидо қўлаб тарихий сиймолар ва замонамиз қаҳрамонлари образларини яратган. “Бобур”, “Кеча ва кундуз”, “Лайли ва Мажнун”, “Увайсий” видеофильмларидаги етакчи роллари билан элга танилган.

Бувинисо қайнонаси билан бир пиёла чой ичди-да, кетмонни олиб одатдагидек далага отланаётган ҳам эдики, қайнонаси уни йўлдан қайтарди.

– Келин, юришингизга караганда ой-қунингиз жуда яқинга ўхшайди, бугун далага бормай қўя қолинг. Нимагадир кўнглим ғаш. Сиз уйга кириб бироз дам олинг. Мен дарров битта хўрозни сўйдириб ис чиқариб юбораман, – деди.

Қайнонасининг гапига эътироз билдирмай Бувинисо дарҳол уйга кириб ўринга чўзилди.

Аксига олиб турмуш ўртоғи Абдуқундуз икки-уч кундан буён чойхонада дадаси билан тунаб қолаётган эди. Бирор соатлардан сўнг Бувинисони тўлғоқ тутта бошлади. Унинг жон ҳолатда чинкирганини эшитган қайнонаси югургилаб олдига келди.

– Ҳа, ҳа, болам, тинчликми, нима бўлди?

– Буви, бувижон, – дея олди Бувинисо мажолсиз.

– Вой ўлмасам, кўзингиз ёрийди, шекилли. Мен ҳозир Чеклик энани чакириб келаман, – деганича қайнонаси тезда чикиб кетди.

Хонадоннинг рўпарасидаги кичкинагина кулбада Чеклик эна истикомат қиларди. Энанинг ўтмиши ҳақида ҳеч ким ҳеч нарса билмас, у қачонлардир Яйпанга келиб шу ерда яшайдиган жияниникида маълум вақт яшаб турган. Кейинчалик эса жияни ҳовлининг бир бурчагидан унга кичкина кулба солиб берган эди. Ўша-ўша эна шу ерда яшаб қолган. Яйпанликлар унинг исмини ҳам билмасдилар. Эна “Чек” деган кишлоқдан келиб қолгани учун ҳамма уни Чеклик эна деб аташарди. Эна ён қўшниларга, маҳаллага, атрофидагиларга кинна солар, ой куни яқинлашган аёлларга тўлғоқ пайтида доялик қиларди.

Хуллас, Чеклик эна уйга кириб келганида, Бувинисо қоп-қора терга ботиб ётарди. Чеклик доя Бувинисога далда бера бошлади. Тожихон ая бўлса, эшик олдида чўкка тушганича келинининг эсон-омон кутулиб олишини Худодан ёлвориб сўраб дуо ўқий бошлади.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, қақалоқнинг ингаси янгради. Тожихон ая остонада туриб “Оллоҳга шукр” дея ўғил-қизлигига қизикди. Доянинг “Ўғил, Тожихон, ўғил, кўчқордай ўғил” деган сўзларини эшитиб, хурсандлигидан “Уст-бош сарпо мендан” деганича ҳарсиллаб қўшниси Бўривой соқовникига кирди. Бўривой Аҳмадалибой билан девор-дармиён қўшни эди. Аслида унинг Аҳмадалибойга қариндошлик жойи йўқ. Аммо у ўзини бу хонадонга яқин тутишининг ўзига яраша сабаблари бор эди. Уруш пайтлари озик-овқат танқислиги боис одамлар қанд лавлагини гоҳ қайнатиб, гоҳ ўтда пишириб, гоҳида хомлигича еб кун кўришарди. Шундай қийинчилик пайтда ҳам Аҳмадалибойнинг хонадонидан нон сира аримаган. Фақат урушдан олдин нон тандирда ёпилган бўлса, энди уруш пайтида қўшнилар гап қилмасликлари учун нон ўчоқда ёпиладиган бўлган эди. Қунларнинг бирида қанд лавлаги еявериб ҳолдан тойган Бўривойнинг онаси Аҳмадалибойдан бир қоп ун сўрайди. Бунинг учун эса кенг ҳовлисининг ярмини беришга тайёр эди. Онахонга раҳми келган

Инсон тақдири ҳамиша жамият билан боғлиқликда кечади. Аммо инсон тақдирида унинг келажагига оид мўъжизавий ишоралар бўладики, ҳайратга тушмай илож йўқ. Айнан шу ишоралар инсонни атрофидагилардан ажралиб турувчи ўзга бир доирага олиб чиқадики, натижада шу одамнинг зиммасига алоҳида, жамият ривожига учун зарур бўлган вазифалар юкланади.

Ўзбекистон халқ артисти Мухаммадали Абдуқундузовнинг “Ўша Бобурмен мен” номи хотира китобидан олинган мазкур эссени ўқиганда кўнгилдан беихтиёр шундай ўйлар кечади.

Китоб яқин кунлар ичида ўқувчилар қўлига етиб боради.

Ахмадалибой унга бир коп ун беради-ю, ваъда килинган ховлининг ярмини хатлаб олишга шошилмайди. Уруш тутагач, онахон сўзидан тонади. Аммо орадан кўп ўтмай Ахмадалибойга онанинг яна иши тушади. Унинг ёлғиз ўғли ўғрилиқда айбланиб, жазога тортилади. Ох-фиғон, кўзёш билан чиккан онага Ахмадалибой яна ёрдам кўлини чўзади. Бўривой соқовлиги боис суд жараёнида унинг тилини тушунадиган тилмоч керак эди. Ахмадалибой Кўқондан тилмоч олиб келиб, имкони борича унга ёрдам беришини сўради. Суд куни ҳам етиб келди. Тилмоч имо-ишоралар билан Бўривойнинг фикрларини тушунтириб, унинг окланиши учун курашди. Охир-окибат Бўривой окланади. Тилмочни чойхонага чакириб дастурхон ёзилади ва девзира гуручдан ош дамланади. Ҳамма хурсанд, ширакайф бўлиб ўтиришганда чойхона рўпарасига велосипед ортилган юк машинаси келиб тўхтади. Тилмоч Ахмадалибойдан хизмат хаки учун битта велосипед олиб беришини сўрайди. Машинадан битта велосипед сотиб олиниб тилмочга совға қилинади. Шу воқеалар сабаб Бўривой ўзини Ахмадалибойнинг олдида донм қарздордай ҳис қилар ва бу хонадонга нафи тегишини жуда-жуда истарди. Хуллас, Тожиҳон ая Бўривойга имо-ишора билан Абдуқундуз ўғилли бўлганини, бу қувончли хабарни тезлик билан Ахмадалибойга, Абдуқундузга етказишини сўрайди. Бўривой тўппа-тўғри чойхонага чопади ва чойхонада хомуш ўтирган Абдуқундузга ўғилли бўлганини айтади. Шодлиги ичига сиғмаган Абдуқундуз унга бир сиким қоғоз, танга аралаш суюнчи беради ва дадасининг олдига чопади. Чойхона тўридаги хонада риштонлик меҳмонлар билан чой ичиб ўтирган Ахмадалибой ўғлининг авзойини кўриб хавотирланиб сўрайди:

– Нима гап, тинчликми, Абдуқундуз?

– Дада, набира кутлуг бўлсин, ўғил набира!

– Ростданми, эх Худога шукр, эсон-омон кутулиб олибди. Ўзингга ўғил муборак бўлсин. Илоҳим умри билан берган бўлсин, – дея ўғлини бағрига босди Ахмадалибой. – Ҳа, айтганча, қасоблардан бирортасини уйга жўнат, оғилдаги қора қўчқорни сўйсин. Меҳмонхонага жой солинсин. Ҳабибуллога айт, дарров бозордан мева-чева, канд-курс олиб уйга борсин. Ўринбой ака дарров ошни ҳаракатини қилсин. Ҳали замон улфатлар “набира муборак” деб келиб қолишади. Тўнғич набира-я, ўғил! Ҳа, Абдуқундуз, набирамнинг исмини аллақачон топиб қўйганман. Худойим тушимда аён қилган эди. Набирамнинг исми Муҳаммадали бўлади, Муҳаммадали! Муҳаммадали Абдуқундуз ўғли!

Бу кун 1952 йилнинг 14 июль куни эди. Айтишларига қараганда, улфатчилик байрами, меҳмоннавозликлар чиллам чиққунга қадар давом этган экан.

ҚИШЛОҒИМ ҲАҚИДА СЌЗ

Энди ижозатингиз билан киндик қоним тўкилган Яйпан қишлоғи ҳақида икки оғиз сўз юритсам, Яйпан ўзига хос тарихга эга. Яйпан, Нурсуҳ каби қишлоқларимиз буюк саркарда, шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур қадами теккан сарҳадлардир. Бу ҳақда Бобур Мирзонинг “Бобурнома” асарида шундай сатрлар бор: “...Андижонга уйрушмак ҳаёли билан кўмак тилай, Тошкандга хон қошига бордим. Шоҳ бегимни ва уруғ-қайини ҳам етти-саккиз йил бор эди, кўрмайдур эдим, бу баҳона била аларнинг ҳам кўрулди. Неча кундан сўнг... етти-саккиз юзча черик била кўмак тайин қилдилар. Бу кўмакни олиб келиб, Хўжандта таваққуф қилмай, ўта чиқиб, илғаб, Қонибодомни сўл қўлда қўюб келиб, кеча била шоту қўюб Насуҳ (ҳозирда Нурсуҳ – нашр.) кўрғониниким, Хўжандтин ўн йиғоч (70 км – нашр.) йўлдир, Қонибодомдин уч йиғоч (12 км – нашр.), ўғурлаб олдук.

Қовун тишиги эди. Насуҳда бир навъ қовун бўлурким “Осмоил шайхий” дерлар,

териси сариқ, кемухтлук, осуда қовун бўлур, тухуми алмача, гўшти тўрт илик, ажаб лазиз қовундир. Онча қовун ул навоҳида бўлмас”.

“Бобурнома”, Тошкент, 2002. Б.53.

Машҳур хамюртимиз Муҳаммад Аминхўжа ўғли Муқимий ўзининг “Саёхатнома” асарида Яйпанга шундай таъриф беради:

*Яйпан агарчи, хушхаво,
Одамлари енгиламо,
Бир-бирлари-да доимо
Бўлар-бўлмасга жанг экан.
Яйпан каби толзор кам,
Йўқ соясида зарра ғам,
Зебо санам, қоши қалам,
(Жонон)лари бисёр экан.*

Балки Мавлоно Муқимий бир жанжални устидан чиқиб қолгану шу сатрларни битган бўлса ажаб эмас. Яйпанликлар бағрикенг, меҳмондўст, одамохун ва меҳнаткаш инсонлар, мен бунга қайилман.

Энди Яйпаннинг географик жойлашувига келсак.

Яйпан ғарби-жанубий томондан оқиб келган Сўх дарёсининг қадимий қорашағал оқизиклари ва жануби-шарқий тарафдан Помир тоғининг Шўрсув адирликларининг кизилшағал оқизиклари тақасимон шаклда тўхтаган, қадимий Сариқёзи кўрғонининг қуйи қисмидаги ясси манзилда жойлашган бўлиб, асосан, чорвадорлар, овчилар ва кейинчалик хунармандлар, савдогарлар қўними билан шаклланган.

Тарихий манбалар туман ва унинг маркази Яйпан Хитой, Ҳиндистондан келувчи қарвон йўлида жойлашгани боис, ўша даврларда ҳам гуллаб-яшнаган жой бўлганидан шохидлик беради.

“Яйпан” сўзининг келиб чиқиши, туб маъноси тўғрисида турлича фикрлар мавжуд. Баъзилар эски замонда камон отиш мусобақасида шу манзилдан борган камонбозларни ўқи панд берган, яъни “ёй панд берди” деган маънони билдиради деса, бошқалар “ёй” турк тилида “ёйилган”, “панд” эса хинд тилида “сув” маъносида бўлиб, “ёйилган сув” маъносини билдиради дейдилар. Яна баъзилар Яйпаннинг жанубида уч қақирим олислиқда ёйсимон ҳолатда жойлашган Шўрсув тақир адирлиги “камон” деб олинди, унинг ўртасидан ўтган Исфара-Лакон Шўрсув сойи камон ўқи “пон” сифатида кўрилиб, уни камон ипига ўрнашган жойини Яйпан деб таърифлашади.

Тарих фанлари доктори, профессор, хитойшунос олим (Абдулахад) Аҳад Хўжаев яйпанликлар хунлар ҳукмдори сулоласига тегишли қабила авлодларидан бўлиб, туркий тилда сўзлашганлигини билдирган.

Тумандошимиз атоқли ёзувчи Худойберди Тўхтабоев “Яйпан” сўзи турк-мўғул сўзидан олинган, ясси, текис ер, текислик маъносида, деб айтадилар.

1953 йилда академик Ғафур Ғуллом таҳририда чоп этилган “Ўзбек классик адабиёти учун қисқача лўғат”ида ҳам “Яйпан” сўзи маъноси “ёйик, япалок, ясси, текис ер” деб тарифланган. Демак, “Яйпан” сўзи буюк аллома Аҳмад Яссавий туғилган жой – Ясси билан бир хил маънони англатар экан.

1790 йилда Қўқон хони Норбўтабий топшириғига кўра, Яйпанда минорали масжид ва мадраса барпо этилиб, мулла Султон Аълам, сўнгра мулла Эшмат халфа қишлоқнинг қайта қурилиши, ободончилик ишларига бош-қош бўлишган. Эски Яйпан маҳаллаларида қурилган масжидлар ҳозиргача мавжуд. Яйпан атрофида

Сарикқўрғон, Хўжаписта бува, Мўйи Муборак, Сартепа, Сарикёзи, Окёзи ва Қораёзи бува каби ўнлаб тарихий қадамжолар бор, Жонобод, Тағоб, Нуҳ қабиласига оид қабрлар эрамиздан аввалги ва эрамиз бошларига мансублиги аниқланган.

Яйпаннинг жанубида жойлашган Шўрсув тоғликларидаги ерости қазилма бойликлари Бобур давридан маълум. Узоқ йиллар бу ердан олтингургурт, нефть олинган бўлса, ҳозирда катта миқдорда оҳак, алебастр хомашёлари қазиб олинмокда. Бу замин цемент, охра, кўмир ва бошқа захираларга ҳам бой.

1910 йилда Яйпанда биринчи саноат корхонаси – пахта тозалаш заводи қуриб ишга туширилди.

Миллий озодлик ҳаракати йиллари ҳозирги Ўзбекистон тумани ҳудуди қаттиқ жанглар маркази бўлган. Босқинчиларнинг қўли баланд келган пайтда юртимиз ватанпарварлари Қатрон тоғларидан бошлана топишган ва шайланиб яна хужумга ўтишган.

Миллий озодлик ҳаракатининг йигитлари Қўқон, Бешарик, Бувайда, Данғара, Учқўприк ва водийнинг турли жойларидан бўлгани каби Яйпандан ҳам кўпчиликни ташкил этган, шунинг учун бу ҳудудда кўп шиддатли жанглар бўлган.

Миллий озодлик ҳаракатларининг яйпанлик сардорлари Жўра понсод, Кичик Ислоҳ, Пўлат Охунд, Худоёрхон, Худойкини понсод, Шермат понсод, Эргаш понсод, Қўчқор понсод, Ҳамзахон Махсумлар ўз йигитлари билан кизилларга қарши аёвсиз кураш олиб борганлар. Аммо кучлар тенг бўлмаган...

Миллий озодлик ҳаракатининг йўлбошчилари душман қўлига тушгандан кейин ҳам ўлимни мағрурлик билан қарши олганлар, охиригача таслим бўлмаганлар.

Фарғона вилоятининг ўша пайтда маркази бўлиб турган биргина Қўқон шаҳрининг ўзидаёқ 1923–1924 йиллар мобайнида юзлаб қўрбошиларнинг судлари бўлиб ўтди. Ислоҳ Полвоннинг суд жараёни, айниқса, кўпчиликнинг эсида қолган. Очик суд мажлиси дастлаб Амир Умархон жомесида бошланган. Халқ ниҳоятда кўпайиб кетгач, мажлисни Чорсу майдонида кўчиришга мажбур бўладилар. Суд раиси расмийчилик юзасидан Ислоҳ Полвон ва унинг қўрбошиларига окловчи тайинлаганда қўрбоши қарши чиқади:

– Менинг Оллоҳ олдида ҳам, эл-юртим олдида ҳам юзим ёруғ. Менга окловчининг кераги йўқ! – дея хитоб этади. Суд ҳукмини эса ўта вазминлик билан қабул қилади. Маҳкумнинг қонуний ҳуқуқи бўлган охириги сўзни берганларида, сўзини сўзлаб бўлгач:

– Мендан розимисизлар? – дея халққа мурожаат қилади.

Халқ жавоб беришга улгурмасдан кўкда момақалдирок гумбурлайди.

– Ана, Оллоҳ таоло мендан розилигини билдирди, сизлар ҳам рози бўлинглар!

Бу ерда ҳозир бўлган халқ ҳам қўрқувни писанд қилмай:

– Розимиз, розимиз, сиз ҳам биздан рози бўлинг! – деб ҳайқирадилар¹.

Ана шундай мард инсонларни берган юрт бу. 1975 йили Яйпан қишлоғига шаҳар мақоми берилди. Яйпандан юртимиз шухратини етти иқлимга таркатган олимлар, ёзувчилар, шоиру санъаткорлар, бастакорлар ва спортчилар етишиб чиқдилар, бу билан ҳақли равишда фахрланамиз.

БУВИМНИНГ ҲИКОЯСИ

Эсимни таниганимдан кейин бувимга ҳар хил саволлар беравериб кўп безор қилардим, у киши кайфиятлари яхши бўлган пайтларда менинг гўдаклигим, атак-чечак қилиб юрган пайтларим ҳақида гапириб берарди. Мен уйда туғилганлигим боис, вазним қанчалигини бувим ҳам айтиб беролмаган. Аммо чеклик

¹ Салимжон Ҳамрокуловнинг “Яйпан: Кеча ва бугун” китобидан фойдаланилди.

дояни “Кўчкордай ўғил” деган фикрларига суянадиган бўлсам, вазним 3,5-4 килограммдан кам бўлмаган бўлса ажаб эмас. Мендан олдин туғилган опам бевақт нобуд бўлганлиги сабабли мени гўдаклик вақтимдан жуда асраб-авайлашган. Мени кўчага олиб чиқиш ёки бувим билан бирор жойга меҳмонга ённки маъракаларга боришим учун опоғдадам – Аҳмадалибойдан рухсат олинар экан. Бу масалага бошқа ҳеч ким аралаша олмаган, дерди бувим. Бир гал нозик бир жойга меҳмонга бориш лозим бўлган пайтда аксига олиб, опоғдадам Исфарада экан. Ундан рухсат сўрашининг, меҳмонга бормасликнинг ҳам иложи йўқ. Шунда бутун масъулиятни энам (Яйпанда онани – буви, бувини – эна деб аташади) ўз бўйнига олиб бувимга мени олиб кетиш учун ижозат беради. Ўшанда чамаси бир ёшлардан ошган пайтим экан. Қайтиб келганимиздан кейин иссиғим чиқиб қайт қила бошлабман. Ҳаммамиз кўрқиб кетдик, деганди бувим, чунки рухсатсиз кетганмиз, тезда дўхтирларни чақирдик. Улар болани иссиқда кўп олиб юргансиз, ўзингиз ҳам ёқмайдиган нарса егансиз, бу кўкрак сутига таъсир қилган, деб муолажалар қилишди, икки кун деганда аранг ўзингга келгансан. Опоғдаданг икки кун уйдан чиқмай, сенинг соғайишининг кутиб ўтирган. Опоғдаданг сени кўзиккан, деб бизни роса қойиган. “Дада, бормасам хафа бўлишади деб ўйладик, – десам, опоғдоданг, – э, хафа бўлиш тугул дунёнинг нариги томонига ўтиб кетмайдими. Шуларни деб Худодан сўраб олган набирамдан айрилишимга сал қолди, – деб энамизни қаттиқ уришган экан. Бечора энам опоғдадамнинг олдиларида қай аҳволга тушган экан-а?!”

Хуллас, шу воқеадан кейин мени одамлар орасига олиб боришни қатъий равишда тақиқлаб қўйганликларини бувим мийиғида қулиб, айтиб берарди. Сен икки ёшга яқинлашганингда дадангни армияга оладиган бўлишди, – деб ҳикоясини давом эттирарди бувим. Опоғдаданг дадангга чакирув қозони келганида туман военкомни (ҳарбий комиссари) билан гаплашиб олиб қоларди. Чунки опоғдаданг тумандаги ҳамма қатталар билан яхши муносабатда бўлган, улар ҳам опоғдадангни Аҳмадали ака деб ҳурмат қилишарди. Ўша охириги чакирувда ҳам дадангни қолдиришни қилишиб қўйган экан. Аммо армияга чакирилувчиларнинг ҳаммасини сафга тизиб: “Баъзи сабабларга кўра қуйидаги чакирилувчилар кейинги сафарга қолдирилади”, деб рўйхатни ўқишганда ўша рўйхатда дадангнинг ҳам фамилияси бўлган. Шунда бир сурбет: “Ҳар сафар бойларнинг ўғли қолдираверилар экан-да”, деб лукма ташлаган. Шунда вилоятдан келган вакил гап ким ҳақида кетаётганини военкомдан сўраган, военком бўлса, гап Аҳмедов Абдуқундуз ҳақида кетаётганини айтган. Вакил русчалаб “Нечего оставлять, отправляй!” деб буйруқ берган. Одатда армияга кетаётганлар бир қопчага нон, туршак, майиз каби егуликлар солиб, ўзлари билан олиб кетишган. Ҳар эҳтимолга қарши иссиқ кийим ҳам олиб кетишарди. Даданг эса: “Военкоматдан қайтиб келаман”, деб ўзи билан ҳеч нарса олмаган. Шу аҳволда уларни усти очик машинага солиб, тўппа-тўғри Қўқонга олиб бориб, хизмат жойига жўнатиб юборишган. Биз ҳеч қайсимиз даданг билан хайрлаша олмай қолганмиз. Военкомга учрашиб, опоғдаданг: “Бу қанақаси, командир” деса, у елка қисиб, “Это военная тайна” деб жавоб қайтарган. “Э, военная тайна бўлмай ўлсин”, деб тўнғиллаб уйга кириб келган. Дадангдан биринчи хат келганида уйимизда байрам бўлиб кетганди, ўшанда почтаълонга беш сўм суюнчи берганимизда, у ўйинга тушиб кетган эди. Хуллас, хатдан билдикки, даданг дунёнинг бир чеккасига кетиб қолибди. Хизмат жойлари Сибирда экан, Коми Республикасида, Комининг ҳам одам боролмайдиган ўрмонлари ичида қатта қамокхона бор экан, улар ўша ердаги маҳбусларни кўриклашаркан. Мақтуб ҳам бир ой деганда аранг уйимизга етиб келарди. Дадангнинг хизматлари ҳам осон ўтмаган. Бир хатида жуда хунук воқеа юз

берганини ёзган. Ўша хунук воқеа дам олиш куни уларнинг қисми ҳаммомга кирган куни рўй берган экан. Махбуслар уларнинг ҳаммомда эканлигидан фойдаланиб, аскарларни қуролсизлантирган. Қамокхонани эгаллаб, уларни ҳаммомга қамаган, яхшиямки, зиён етказишмаган. Улар қисмдаги барча қуролларни олиб ўрмонга тарқалиб кетишган. Қўриқчилар ҳаммомдан бир амаллаб чиқишгач, қўшни қисмга хабар беришган. Шунда марказдан ёрдамчилар келиб, ўрмонга қочган махбусларнинг ярмини қамокхонага қайтаришган, кўплари ўрмонда адашиб ҳалок бўлган, ҳамма аскарлар армияда уч йил хизмат қилишган бўлса, даданг 3 йилу 7 ой деганда аранг уйга кириб келган. Сен гўдак бўлганинг учун дадангни танимадинг. Менга яқинлашди дегунча бакириб йигини бошлардинг. Москвадан келтирилган ширинликлар, ўйинчоқлар боис уч кундан сўнг сен даданг билан апоқ-чапоқ бўлиб кетдинг. Даданг қайтиб келгач, опоғдаданг ўзининг кичик ўғли Каримжон билан бирга суннат тўйингизни ўтказишга тайёргарликни бошлаб юборди. Тўйларинг нақ уч кечаю уч кундуз бўлгани ҳамон эсимда. Ўшанда тандир қурилиб, ўттиз қоп ундан нон ёпилди, бутун маҳаллага олти марта ош, икки марта шўрва тарқатилди. Меҳмонларнинг ҳам кети узилмади. Қўшнилари уйда меҳмонлар учун дастурхонлар тузаб қўйилган эди. Меҳмонлар уч кун давомида опоғдадангга тўёна қилиб олтмиш олтита қўй олиб келдилар. Шулардан атиги саккизтаси қарз, эллик саккизтаси эса бизники бўлди. Чунки опоғдаданг ўз пайтида шунча қўйни бошқаларнинг тўйига тўёна қилиб олиб борган. Эсингда бўлса, сизлар тўй кунлари қаердандир етти-саккизта эшак топиб олиб, уззукун эшак миниб кийимларингни лойга белаб келар эдинглар, биз Карим аканг билан сенинг кийимларингни алмаштириб чарчаган эдик.

Одатда болалар суннат қилингандан кейин меҳмонлар улар йиғламасин деб, пул тарқатишади. Пулларингни солишинг учун мен сенга чиройли халтача-ҳамён тикиб берган эдим. Суннат қилинган кунларинг Каримжондан қўра сенга қўпроқ пул тушди. Аммо эрталаб қарасам, Каримжоннинг ҳамёни лик тўла, сеники эса яримлаб қолибди. Билсам, Каримжон сенга пулингни санаб бераман дебди, сен бўлсанг халтачани унинг қўлига тутказибсан. У сендан бир ёш катта бўлгани учун қўзингни шамғалат қилиб, пулингнинг ярмини ўз ҳамёнига уриб қолган экан. Хуллас, иккала ҳамёндаги пулларни йиғиб, икковингизга бир хил велосипед олиб берилган, ўшанда икковларингнинг қувончинг ичларингга сиғмаганди. Мана шунақа гаплар, болажоним, сен опоғдадангни жуда яхши кўрардинг, ҳар куни улар билан ётаман, деб хархаша қилардинг. Баъзан дадангнинг жажли чиқиб, сени даст кўтариб ўрнингга ётқизиб қўярди. Сен йиғлаб-йиғлаб ухлаб қолардинг.

БОЛАЛИК ХОТИРАЛАРИМ

Опоғдаданинг уйи катта эди. Кўча эшикдан кирганингизда ўнг томонда меҳмонхона бор, чап томонида эса икки қаватли бино бўлиб, биринчи қавати молхона вазифасини ўтар, иккинчи қавати эса ҳар хил майда-чуйда нарсаларга тўла эди. Меҳмонхонадан сўнг ичкари ҳовли бошланарди, айнан мана шу ерда хотин-халажлар турли юмушлар билан банд бўлишарди. Ичкари ҳовлининг ўнг томонида кичик хона бўларди. Хонада ўчоқ бўлиб, унинг икки томонида тоқча бўларди, тоқчаларга худди гишт терилгандек тезаклар тахлаб қўйиларди. Қиш кунлари айнан шу хонада сандал ўрнатилад, ҳаммамиз шу хонага йиғилар эдик. Ўчоқдаги қора қозонда шўрва қайнар, тутаб ёнаётган тезакнинг тутуни мўридан тепага ўрларди, ярми эса хонани тўлдирарди. Оёғимизни сандалга тикиб ўтирганча тутундан кўзларимиз ёшланиб, шўрва пишишини кутардик. Ниҳоят, ҳамма тўплангач, ёш

болаларнинг оёғи сандалга сиғмай ҳам қоларди, чунки ҳамма жойни катталар эгаллашарди-да. Карим акам иккаламиз, “бизга шўрванинг суви керак эмас, гўшти билан картошкасидан беринг”, деб бувимга хархаша киламиз. Бувим эса, “гўштини кечкурун ош билан ейсизлар, ҳозир шўрванинг суви, сабзи ва шолғомидан сузиб бераман”, дерди хотиржамгина. Иккаламиз истамайгина бурнимизни торта-торта шолғом ейишга тушардик. Кичик хонанинг ёнида дахлизи билан яна бир уй бор эди. Айвонда катта сўри бўларди. Сўрининг рўпарасида ўчоқ бўлиб, бу ўчоқда ёзда овқат тайёрланар, чой қайнатиларди. Ўчоқ билан боғлиқ бир кизик воқеани сўзласам. Бир куни опоғдадамнинг меҳмони ташқари ҳовлидаги меҳмонхонага жойлашди. Меҳмон учун девзира гуручдан ош тайёрланадиган бўлди. Ёзги ўчоқда ошнинг зирвағи билқиллаб қайнаб турибди. Энам ва бувим сўрида гаплашиб гуруч тозалашмоқда. Карим акам менга: “Кел, ошнинг зирвағига майда-майда тошлар ташлаб кўямиз, тоза томоша бўлади. Мана бу тошлар сенга, уни қозонга ташлайсан, мен эса уларни алаҳситиб тураман”, – деди. Карим акам ҳар галгидек қалтис вазифани менга юклади. Энам билан бувим алаҳсиб турганидан фойдаланиб, мен секингина қозонга яқинлашиб ёнғоқдай-ёнғоқдай йигирмага яқин тошни зирвак устига ташладим. Бувим зирвакка гуручни солиб ошни дамледи, биз интизорлик билан ош сузилишини кута бошладик. Ниҳоят, бувим лаганни кўтариб қозонга яқинлашди. Энам қапгир билан қозон оғзидаги тоғорачани олиб ўчоқнинг ёнига қўйди. Қапгир билан ошнинг тагини ағдараман деганида, тошларнинг шакир-шукур овози эшитилди. Шу пайт энам:

– Вой ўлай, Бувинисо ошнинг ичи тўла тош-ку, ошга тош қаердан тушди? – деди. Бувим бўлса:

– Буви, тош қаердан тушади, Каримжон билан Мамадали ташлаган бўлса керак, – дея жавоб қайтарди.

Энам:

– Нимага дарров Каримжон дейсиз Бувинисо, балки Мамадали ташлагандир, бир нарса бўлса дарров Карим айбдор! Худойим-ей, қариганда кўрган шу боламни тинч қўймадинглар! – деди хафа бўлгандай.

– Нимага унақа дейсиз буви, менга икковиям баравар, – деди бувим.

Сўнг энам гапни қиска қилиб:

– Бўпти, бўпти, ошни тоғорачага солиб, тошларни териб оламиз. Бўлақолинг тезроқ, бўлмаса дадангиз теримизга сомон тикади-я, – деди.

Биз эса бу антика томошани кузатиб, ерга юмалаганча мириқиб кулардик.

Энди ҳовли ҳақидаги ҳикояни сўзлашда давом этаман. Айвонга ёпишган кичкина омборхона бор. Омборда иккита катта хум турар эди. Сабзи, пиёз, ёғ, гуручлар мана шу ерда сақланар, чойхона учун ишлатиладиган чойлар ҳам омбордан жой олганди. Омборнинг ёнида менга ёкадиган бир хонали уй бўлиб, опоғдадам уни “амакимнинг уйи” дерди. Уй эски услубдаги нақшлар, кошинлар билан безатилган бўлиб, унинг ичида ҳам ўчоқ бор эди. Кеч кузги умргузаронлик шу хонада бўларди. Кузак пайтлари қоп-қоп кўсақлар шу хонада чувиларди, мен кўсақ чувишни яхши кўрардим. Чунки энам ёки бувим бу пайтда албатта эртақ айтиб берарди, эртақ эшитиб, кўсақ чувишга нима етсин?! Бу хонага ёпишган яна бир айвон бор эди, ёзда шу айвонда осмондаги ой ва юлдузларга қараб хаёл суриб ётишни яхши кўрардим. Айвоннинг ёнида бир тандир бўларди. Мен яхши кўрган нонлар, жиззали патирлар, ковоқ сомсалар айнан шу тандирда ёпилар эди. Тандирнинг ёнида бостирма (тўрт томони ёғоч билан кўтарилиб усти хашак билан ёпилган айвон) жойлашган бўлиб, унда ёз пайтида мол, қўйлар сақланарди. Ҳовлининг ўртасида эса қудук бор эди, мен

ана шу кудукдан узокрокда юришга ҳаракат қилардим, чунки мени доим кудукка ташлаб юбораман деб қўрқитишарди. Қудук ўз навбатида музлаткич вазифасини ҳам бажарарди. Унга ипга боғланган гўштлирни осиб қўйишарди, бодринларни кудукнинг сувига ташлаб қўйишар, керагини пақир билан тортиб олишарди. Бир гал қўшнимиз Бўривойнинг кудуғига синглим Маҳбуба тушиб кетганди, уни кудукдан Бўривой амаки шоти ёрдамида чиқариб олган эди. Ҳовлимизнинг орқа томонида катта чорбоғ (экин экиладиган жой) бор. Чорбоғда ишқом бўлиб, унда хусайни, қора узумлар товланиб пишиб ётарди, куздан то киш киргунга қадар нонуштамиз нон ва узумдан иборат бўларди. Қишда-баҳорда туршак, жийда ва майиз ейиларди. Чорбоғнинг орқасида эса катта боғ бўларди. Боғда олча, олхўри, беҳи, шафтоли ва анорлар ўсарди. Дарахтлари йўқ очик жойда ҳар йили дехқончилик қилинар, маккажўхори, жўхори ва беда экиларди. Бир йили томорқага қовун экилди. Қовун полизнинг бурчагида шийпон бор эди. Пишиқчилик пайтида амаким, Қарим акам ва мен шийпонда ётардик, катталар бирпасда ухлаб қолишарди. Мен қўрққанимдан ухлай олмадим, худди қоронғилик қаъридан баҳайбат махлуқ чиқиб келаётгандай туюлаверар, аксига олиб, шу пайтда пишган қовун қарс этиб ёриларди, менинг ўтакам эса ундан баттар ёриларди. Қўрққанимдан катталарнинг пинжиги янада суқилиб кириб кетардим. Эрталаб туриб жўякнинг ўртасидаги ариқчаларга қарасам, банжида бўлган қовунлар бандидан узилиб ариқчанинг ичига думалаб тушган бўларди. Сўйсанг, пичок солишинг билан қарс этади, тонгда катта полизда муздай қовунни иссиқ нон билан ейишдан маза нарса бўлмаса керак. Оқ шафтолиларнинг пишганлари тағига тўкиларди, бу шафтолиларни есанг мазаси оғзингда қолади, шираси тилини ёради. Нарироқда қуёш нури тушиб, товланиб ёрилган анорлар “мана мен пишдим, мени татиб кўр, Мухаммадали, маза қиласан”, деб чорлаётгандай шамолда тебранарди. Анорнинг тағига ётиб олиб, бандидан ҳам узмай доналарини териб оғизга солиб ётишдан маза нарса борми? Ҳуллас, пишиқчилик даври энг яхши пайтлардан бири эди десам муболаға бўлмас.

Чойхоначининг оиласида бутун оила аъзолари, катталардан тортиб кичикларгача чойхона учун хизмат қилади – бу қонун. Аста-секин болалик даврим тугаб, мени ҳам ишларга жалб эта бошлашди. Олти ёшларимда опоғдадам бозорнинг рўпарасидаги катта чойхонанинг эгаси эди. Чойхона катта ёпиқ зал ва ташқарига қўйилган сўрилардан, ариқ устига жойлаштирилган супалардан иборат эди. Бу чойхонамизда 800-1000 та чойнак бўлиб, оддий қунлари 200-300 чойнак ишласа, яқшанба қунлари 800-900 тага етарди.

Яқшанба қунлари сўриларда жой қолмаса, чойхўрлар толларнинг тағига ўтириб кийикни дастурхон қилиб ёзиб, чой ичиб кетаверишар эди. Чойни ичиб бўлгач, чойнақлар ўша ерда қолиб кетар ва уларни пайдарпай олиб келиб чойхоначига бериб туриш учун 5-7 ёшли болалар керак эди. Шундай қилиб, мен беш ёшимдан, Қарим акам олти ёшидан чойхонада чойнак ташишдан иш бошладик. Бу болалар учун енгил иш деб бўлмасди. Чунки яқшанба қуни эрталаб роппа-роса соат 6 да чойхонада бўлиш керак. Шу бўйича соат 15 ларгача чойхонада одам гавжум бўларди. Қўлимиз қўлимизга тегмай, чойнак ташиймиз, чой дамлаётган дадам эса, “чойнак, чойнак олиб келинлар, тез-тез кимирланлар”, деб доим бир гапни қайтарарди, соат 12 ларда ҳар биримизга навбатма-навбат чой ичиб олишга рухсат бериларди. Чой ичиш учун 15-20 дақиқа, 20 тийин пул беришарди, 10 тийинга нон оласан, 10 тийинга холва, чой текин.

Дадам менга чой ичиш учун кўпроқ пул берса керак, деб ўйлардим. Ҳамма қатори менинг жажжи қўлларимга 20 тийин тутқазарди-да, “Сенга 15 дақиқа вақт, тез чой ичиб ол, сендан кейин Қарим акам, Иброҳим ҳам чой ичиб олиши керак”, дерди.

Мен хўрсиниб бурнимни тортиб, чой ичгани равона бўлардим. Соат учлардан кейин чойхонада одам сийраклаша бошлар ва биз аста-секин кўрпаларни, шолчаларни йиғиштириб тахлардик, ортикча чойнаклар ювилиб сандиқларга солинади. Бу чойхонадаги яна бир воқеа буюк алломаларнинг чойхона деворларига осилган портретлари билан боғлиқ. Чойхона деворларида Алишер Навоий, Бегуний, Ибн Сино, Фуркат, Муқимийларнинг расмлари осиб қўйилган бўларди. Шуларнинг ичида менга энг ёқадигани Бобурнинг портрети эди.

Сабаби, Бобур Мирзони­нг ким­мат­ба­ҳо мўй­на­ли ли­бо­си, бо­ши­да­ги чи­ро­й­ли сал­ла, ук­пар, жи­ғал­ри­ни­нг ҳам­ма­си ки­ши диқ­қа­ти­ни ў­зи­га тор­тар­ди.

Чойнак кўтариб ў ёкка ўтсам ҳам, бу ёкка ўтсам ҳам расмга қараб анграйиб ўтардим. Бундан дадамнинг жаҳли чикиб: “Муҳаммадали, тез-тез кимирла, намунча шу суратга анграясан, иш тутасин, кечкурун шу расмнинг тагига жой солиб бераман, эрталабгача термилиб ётаверасан”, – дерди. Ким билсин, ўшанда орадан 32 йил ўтиб, шу инсоннинг сиймосини яратиш менинг зиммамга тушишини хис этганмикинман. Балки ўшанда Парвардигор, “Бандам, яхшилаб қара, суратдаги зот менинг назарим тушган инсон Бобур Мирзодир, вақти келиб унга иккинчи умр бахш этиш вазифасини сенинг зиммангга юклаб, пешонангга ёзганман”, дегандир?! Орадан йиллар ўтиб, шу улуғ сиймонинг қиёфасини гавдалантириш ғойибдан келган бир кучнинг мадади ва қўллаб-қувватлаши билан насиб этганини ўйласам, юкоридаги воқеалар ҳаёлимдан ўтади. Буларнинг ҳаммаси ҳали олдинда. Мен 6 ёшли бола кунларимни бир маромда яшаб ўтказаётган дамлар эди. Якшанба оғир кун бўлгани учун уни унча ёқтирмасдим, аммо шанба кунини яхши кўрардим, сабаби, шанба кунни ҳовлимиз ташқарисидаги меҳмонхонага турли жойлардан опоғдадамнинг меҳмонлари келарди. Меҳмонлар кечки овқатни еб бўлгач суҳбатлашиб ўтирганларида одатдагидай опоғдадам мени чакирарди. Сўнгра меҳмонларга таништириб: “Қани Муҳаммадали, меҳмонларга бирор нарса кўрсатасанми?” дерди. Мен “хўп бўлади” дердимۇ дўппимни ечиб бошимни кўрпачага қўйиб, икки оёғимни кўтариб деворга теккизардим. Қарсақлар янграр ва дўппим қўлдан-қўлга ўтиб унинг ичи пулларга тўлиб кетар, йиғилган “гонорар”ни олиб шу заҳоти хонани тарк этардим. Ташқарида эса мени Карим акам кутиб турар ва биргаликда пулларни “қисм” қилиб, уни сарф қилиш режасини тузардик. Музқаймоқ ейиш, кинога бориш, ўйинчоқлар сотиб олиш ва ширинликлар олиб ейиш режамиз асосини ташкил қиларди. Бир йилдан сўнг биз учун кадрдон бўлган чойхона бузиладиган бўлди, биз бозорнинг кираверишида қад кўтарган икки қаватли чойхонани олдик. Чойхона биринчи қаватда жойлашган эди, ташқарисида айвонлар бор, орқа томонда ошхона ва пиширилган овқатларни тановул қиладиган иккита мўъжаз хона бор эди. Иккинчи қават эса меҳмонхона эди. Туман маркази учун албатта чойхонанинг ўзи меҳмонхона вазифасини ҳам бажарар эди, аммо баъзи-баъзида Тошкентдан келадиган юкори мартабали меҳмонлар учун қаравотлар қўйилган меҳмонхона ҳам зарур эди. Чойхонада оддий меҳмонларни биз қабул қилардик. Одатда меҳмонлар шанба кунни кўп бўларди. Тожикистоннинг Воруҳидан нок, олма сотгани тожиқлар келишар ва юқларини бозорнинг пештахталарига жойлаб бўлиб, чойхонага келиб чой нон, қанд-курс билан қорин тўйғизишар ва соат 11-12 ларда уларнинг ҳар бирига биттадан кўрпача, биттадан болиш бериб, кўрсатилган хизмат учун ҳар биридан 50 тийиндан ҳақ олардик. Карим акам билан уни дадамга топшириб, чойхона ёнидаги хонага ётгани жўнардик. Аммо дадам пинакка кетиши билан бозорга йўл олардик. Пештахталарда турган қутиларни очиб олма, ноклардан олиб майкамиз ичига солардик ва яна хужрага келиб,

эрталабгача нок, олма еб чикардик. Эртасига тожиклардан “кутиларни кимдир очибди, меникидан олма, меникидан нок олибди” деган гап-сўзларини эшитсак ҳам, ўзимизни эшитмаганга олардик. Яна “Қаранг, амаки, кандай ноинсоф одамлар бор-а, Худодан кўркмаслигини қаранг, ахир, нариги дунёда ҳамма нарсанинг савол-жавоби бор-ку?” – дердим. Шунда олма сотувчилар ҳам “Шуни айтгин, жиян!” деб қўйишарди. Биз ўша вақтда олма ўғирлаш гуноҳ эканини тушуниб етмагандик.

Янги чойхонага ўтганимизда мен етти ёшга тўлдим. Мактабга бориш пайти келди. Одатда бизнинг маҳалламиз борадиган 1-сонли ўрта мактабнинг учта биноси бор эди. Энг катта асосий бинода юкори синф ўқувчилари ўқирди. Ундан кичикроқ бинода ўрта синфлар, ундан-да кичикроғида эса бошланғич синф ўқувчилари таҳсил олишар эди. Мактаб бир қаватли, поллари эски, қора парталар қўйилган синфлардан иборат эди. Шундай қилиб, 1959 йилнинг 1 сентябрида қўлимизда банди қоғозга ўралган, сал-пал сўлинкираган атиргулни кўтариб мактаб ховлисида саф тортдик, тантанали линейкадан сўнг барчамизни синфларга таклиф этишди. Ўзига ярашган кийимлар кийган, бошига чиройли рўмол ўраган ўқитувчимиз ҳаммани ўз жойига ўтказди.

– Менинг исмим Раънохон, фамилиям Халилова. Мен сизларни ўқитувчиларингиз бўламан. Мухаммадали, сен Аҳмадалибойнинг набиралари бўласанми? Жуда соз. Менинг дадам билан бобонг дўст, қадрдонлар. Хўш, Мухаммадали, сен ҳам бобонгга ўхшаб машхур чойхоначи бўласанми? – деб сўрадилар.

Мен қошларимни чимириб норози аҳволда ўқитувчимга тикилдим.

– Мен катта одам бўламан, – дедим дадиллик билан.

– Яхши, лекин чойхоначилик ҳам ёмон касб эмас, – деди ўқитувчим.

– Мен барибир катта одам бўламан, – дедим қатъий оҳангда.

Ўқитувчимиз билан биринчи мулоқотимиз шу тарика тугади. Мактаб менга жуда ёқди, кунт билан билим олишга киришдим. Раъно опа билан яқин дўст бўлиб олдим, мен чанкоклик билан ўқитувчимизнинг топшириқларини, уй-вазифаларини аъло даражада бажаришга ҳаракат қилардим. Синфдошларим Абдумалик, Муқимжон, Ҳайитали (Оллоҳ раҳматига олсин), Иброҳим, Мухторжон, Абдубанно, Нисориддин, Азизахон, Салимахон, Жамилахон, Холисхон, Сорахон, Қамбаржон, Рафикжон, Мўминахон, Сотволди, Мухторали, Баҳодир, Шухрат, Одилжон, Анваржон, Ҳошимжон, Абдусаттор, Мавлонжон, Мухаммадамин, Ботиржонлар ҳар доим ёдимда, эслайман, қўмсайман. Яйпанга борганда улар билан кўришамиз, мактаб давримизни, устозларни эслаймиз. Бу учрашувлар ҳар биримизга олам-олам қувонч бахш этади. Бежиз айтишмаган:

*Жаҳоннинг шодлиги йиғилса бутун,
Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун.*

Мактабдан тўғри чойхонага келар, чой ичиб бўлиб, у ердаги юмушларни бажаришга киришардим. Чойхонадаги ишларни бажариб бўлгач, дарс қилишга тутинардим. Бу орада синглим Махбубахон туғилди. Вакт топиб унга ҳам қараш вазифаси менга юклатилди. Маҳалламизга илк бор артезиан суви келди, бу сувнинг келиши ҳам маҳаллада катта байрамга айланиб кетди. Маҳалланинг олти жойига ўрнатилган артезиан қудуғининг олди эртаю кеч бола-чақага, хотин-халажга тўла бўларди. Биринчи синфни мақтов ёрлиғи билан муваффақиятли тугатдим. Бу орада кичик амакимиз Самин ака уйланадиган бўлди. Бизнинг оиламизни опоғдаамга қарашли хонадонимиз рўпарасидаги ховлига кўчиришди. Бу ховлида грек миллатига мансуб Николай деган одам оиласи билан яшарди. Унинг Маруся исмли рафикаси, Митя, Лена ва Марика деган фарзандлари бор эди. Николай ака ўта

меҳнаткаш, одамоҳун эди. Биз болалар билан ҳам катта одамлардай гаплашарди. Опоғдадам билан гаплашганда соф ўзбек тилида гапиришини кўриб одамнинг ҳаваси келарди, айниқса, Фарғона шеваларини кўшиб гапиришлари одамга завқ бағишларди. Николай ака эрталаб велосипедини миниб Яйпан атрофидаги Окмачит, Каримдевона, Нурсух, Шўркишлоқ каби кишлоқларни кезиб кимнинг нимаси таъмирталаб бўлса тузатар, пичоқ, болталарни чархлар, хуллас, нима хизмат бўлса бажариб, ким қанча хизмат ҳақи берса олар, баъзан пул ўрнига қовунми, тарвуз, узум ёки шафтоли кўтариб Яйпанга қайтиб келарди. Уларнинг оиласи жуда инок, тотув яшарди. Европача яшашларига жуда ҳавасим келарди. Оиланинг кичиги Марика билан қалин дўст эдим. Мариканинг тилларанг сочлари, юнонларга хос қўм-қўк кўзлари жуда чиройли эди. Биз Николай ака яшайдиган уйнинг олдида жойлашган даҳлизи бор уйга жойлашганимиздан сўнг, мен Марика билан кўп кўришадиган бўлиб қолдим. Шунда баъзан бувим: “Ҳой бола, намуноча ўша сарик сочи олдида ўралашмасанг, нима бало, меҳриғеёси бор эканми? Саминжон амакингга ўхшаб иш кўрсатиб юрмагин яна!” – деб жавраб қоларди.

Бувимнинг Саминжон амаким ҳақидаги гапларининг ўз тарихи бор. Яйпанда грек миллатига мансуб кишилар жуда кўпчиликини ташкил этарди. Иккинчи жаҳон урушидан кейин уларни сургун қилиб юборишган экан. Табиатан жуда киришимли бўлган бу халқ яйпанликлар билан бу ерда тез тил топишиб апоқ-чапоқ бўлиб кетишганди. Ҳатто, яйпанликлар билан аския пайровларида бўш келмаганликларини кўп бора гувоҳи бўлганман. Хуллас, ўша ижарага берилган хонадонга қўшни бўлиб тушган бир уй бор эди. Бу уй Яйпандаги ягона саноат корхонаси – пахта тозалаш заводида тегишли бўлиб, бу уйда олтита оила истикомат қиларди. Ҳар бир оила даҳлиз ва ичкари хонага эга эди. Бу уйда яшайдиган Кира опа эсимда қолган. Бувимнинг дадалари Кира опанинг озодалигига қойил қолар ва опоғдадамга:

– Ўртоқ, Кира ҳовлидаги ерниям ювади-я, жуда озода-да, қурмағур, – деганини эслаб, бир кун шундай ховлини кузатмоқчи бўлдим. Очик ҳовли ўртасида ариқ бор эди. Арикнинг нариги чеккасига ўтириб олиб Кира опанинг эрталабки машғулотини кузата бошладим. Ҳақиқатан ҳам, унинг хонаси олдидаги бир парча ер худди асфальт ётқизилгандай ялтираб турарди. Мана Кира опа пакир ва супурги кўтариб хонадан чиқди, аввал ерга пакирдан шакароб қилиб сув сеңди. Кейин уни супурги билан супуриб, сўнг латта билан ерни артиб чиқди. Мана шуни Каттам, яъни бувимнинг дадаси Кира ерни ювади деб атаган. Бу уйда Карамали ака деган турк эр-хотин ҳам яшар эди. Иккаларининг бўйлари ҳам кичкина, жуда хушмуомала одамлар эди. Биз Карамали аканикига писта сотиб олиш учун кирадик. Яйпанда пистани зўр қовурадиган шулар эди. Уйларида доим хушбўй хид анкиб турар, топ-тоза, ҳамма нарса тартибли. Хонаси келганда айтиш керакки, Яйпанда газ сув ва вафлини зўр тайёрлайдиган цехлар бор эди. Улар тайёрлайдиган газ сув ва вафлининг таъми ҳали-ҳануз оғзимда қолган, десам муболаға бўлмайди. Мактабимизда грек миллатига мансуб қоровул бўларди. У дандон қанд тайёрлар, унинг бир донаси 5 тийин турарди, мазаси жуда ширин бўлгани учун танаффус бўлди дегунча биз қоровулхонага чопардик. Греклар ва руслар борлиги учун Яйпаннинг марказий паркида ракс майдони бор эди. У ерда ҳар кун мусика чалинар, 17-20 ёшли киз-йигитлар икки томонда қатор бўлиб ўтиришар, мусика бошланиши билан бир-бирларини раксга таклиф этишарди. У ерга 30 тийин тўлаб кириш мумкин эди. Биз ёш болалар панжара орасидан раксга тушаётганларни томоша қилардик, баъзида уларни масҳара қилиб қочиб қолардик. Хуллас, дадамнинг кичик укаси Саминжон амаким (Оллоҳ раҳмат қилсин) ракс майдонига бориб турарди, айнан шу ерда

Венера деган грек кизи билан танишиб, учрашиб юришарди. Кунларнинг бирида икки ёш тил бириктириб, Яйпандан қочиб кетишади. Уйимизда тўполон бошланиб, опоғдадамнинг фиғони фалакка чиқади. “Бу қанакаси, кимсан Аҳмадалибойнинг ўғли грек кизи билан қочиб кетса-я! Ким деган одам бўлдим, бизни шарманда қилди, ок қиламан, кўк қиламан, бундай ўғлим йўк”, – дея хуноб бўлади.

Бизнинг хонадондан тинчлик йўқолди, энам йиғлаган, дадам ўйчан, бувим жим, лом-мим демай юради. Охири опоғдадам дадамга қарата: “Укангни излаб топ”, дейди. Қочоклар Фарғона шаҳрида эмиш, деган миш-мишлар тарқалгани боис дадам Фарғонага жўнаб кетди. Орадан уч кун ўтгач, қочок ўғил Саминжон амаким билан кириб келади. Опоғдадам бир ҳафтагача Саминжон акам билан гаплашмади. Саккизинчи куни нонушта пайти бир оғиз сўз билан қойиди.

– Бетамиз, мен сендан буни кутмаган эдим! Хотинсираб қолган бўлсанг, айт, уйлантириб қўяман! Гап тамом-вассалом!!

Ўн кун деганда пастки кўрик қишлоқдан ҳосилотнинг кизи Эргашой опа қарнай-сурнайлару, тўю-томошалар билан хонадонимизга келин бўлиб тушди. Оилада навбатдаги фарзанд уйланадиган бўлса акаси албатта уйдан чиқиб кетиши одат тусига кирганди. Чунки келин бўлиб тушаётган қиз қайнонаси Тожихон аядан ҳаёт дарсини олиши лозим эди, бу анъанани ҳеч ким буза олмасди.

Аммо биз Николай акага қўшни бўлиб узоқ турмадик. Бизга атаб чорбоғнинг пастки қисмига уй солина бошланди. Уйнинг пойдевори қурилаётган пайтда қизиқ воқеа юз берди. Ўша пайтлари цемент энди пайдо бўлган, айрим одамларгина цементдан пойдевор қилишарди. Шу боис цемент билан ишлашни ҳали кўпчилик билмасди.

Хуллас, уйимизнинг пойдеворини қуйишга тайёргарлик кўриб турилганда иттифоко кўчадан кабобпаз Тошмат тоға ўтиб қолади, унинг ўғли Қаххоржон билан биз тенгқур эдик. Ўтган-кетганларнинг усталарга маслаҳат бериши яйпанликларга теккан касаллик. Кум билан цементни аралаштираётган усталарни кўриб Тошмат тоға:

– Эй, нима қияпсизлар, ҳеч замонда кум билан цемент аралаштириладими, афандилар? – дейдилар.

– Ҳа, амаки, цементга кум қўшилмай нима қўшилади? – деб сўрайди усталар.

– Тупрок, тупрок қўшилади!

Усталар ҳам ўзимиздан шекилли, балки амаки ҳақдир деб, қолганига тупрок қўшишади. Шунда опоғдадам ҳам:

– Э, бормисан, Тошмат, тупрок дехкончилик бўлса, бу уста зангарлар мени ҳаражатга тушириб ётибди, мошин-мошин кум олиб беринг, дейишади.

Хуллас, цементга тупрок қўшилгани бир неча йил ўтиб ўз натижасини берди, бу хатони тўғрилаш ундан-да қимматга тушди. Аммо бу кейинги воқеа. Жадаллик билан уй қўтарилди. Уй ёнида узун айвони билан учта хона қурилди. Бир куни кечки пайт Карим акам билан қурилишни томоша қилгани бордик. Усталар кетган. Лебёдкада томга тупрок чиқарилаётган экан. Карим акам менга:

– Кел, аввал сен мени пақирга ўтқазиб тепага чиқариб туширасан, кейин мен сени, хуллас, “катайса” қиламиз, – деди.

Мен рози бўлдим. Аввал Карим акам пақирнинг ичига иккала оёғини тикиб ўтирди. Қўли билан эса арқонни ушлаб олган. Мен аста-секин арқонни торта бошладим. Оғирлигига қарамай, бир амаллаб бурнимни тортиб-тортиб уни том баробар қўтардим, кейин аста пастга туширдим. Карим акам инқиллаб пақирдан тушди. Кейин унинг ўрнига мен жойлашдим. Карим акам аста-секин арқонни тортиб пақирни қўтара бошлади. Уни том баробар қўтарди.

– Мазами? – деди у.

– Маза! – дедим.

– Ҳозир ундан ҳам маза бўлади, – деди.

Шу аснода Карим акам арконни кўйиб юборса бўладими? Пакир билан ўкдай учиб келиб ерга урилдим. Урилиш зарбидан пакирдан чиқиб икки метр нарига учиб тушдим. Карим акам кўриб кетиб югуриб олдимга келди-да:

– Тирикмисан? – деди ранги оқариб.

– Тирикман. Аммо оёғим оғрияпти, юролмасам керак, – дедим.

Дарҳақиқат, оёғимни ерга босдим оғрикдан кўзимдан ўт чиқиб кетай деди, додлаб юбордим. Карим акам бир амаллаб опичлаб олиб келиб айвондаги сўрига ётқизди-да, ўзи қочиб кетди. Кечқурун оёғим чикқанлиги маълум бўлди. Мени табибга олиб боришди. Табиб гаплашиб ўтириб оёғимни силаб турди-да, бир ҳаракат билан жойига солди. Мен яна додлаб юбордим.

– Бўлди, бўлди полвон, энди тойчоқдай сакраб юраверасан, – деди табиб.

Тойчоқдай югуриш ҳам бир ҳафтага чўзилди. Карим акам роса таъзирини еди. Эшитмаган гапи қолмади. Энам бир йиғлаб ҳам олди.

– Кексайганда кўрган Каримжоним доим гап эшитгани-эшитган. Бувинисо, сизни болангиз ҳам анойилардан эмас, писмик, шунинг учун доим Карим айбдор.

Бувим бечора индамай кўя қоларди. Қайнонага нима ҳам дея оларди. Мен сўрида уззукун ётаман. Карим акам узокдан муштини кўрсатади. Маъноси тушунарли: “Тузалиб чиккин, кунингни кўрсатаман”, демокчи.

Туманимизда зиёратгоҳ жойлар кўп эди. Одатда болаларни ёшлигидан бошларида кокил ўстиришар, кейинчалик шунга аталган мазорда, яъни зиёратгоҳда кўй сўйилиб, кокил олиб ташланарди. Карим акамда ҳам кокил бор эди. Кунлардан бир куни кокилни кесиш учун бутун қариндош-уруғлар жам бўлиб, кокил аталган Хўжа Пистабобо зиёратгоҳига бордик. Катталар кўйни сўйиб таом тайёрлашга киришиб кетишди. Биз болалар эса шу ерда ҳам ўзимизга машғулот, ўйин топишга киришдик. Зиёратгоҳнинг чеккароғида қатор тепаликлар бўлиб, улардан бирига ковоғарилар ин кўйган экан. Қамбар акам, Акбар акам, Карим акам менинг кўлимга узун таёк бериб ковоғариларнинг инини тўзитасан, дейишди. Ўзлари эса тепаликларнинг рўпарасига тўнкариб кўйилган эшак араваларнинг орқасида яшириниб туришди. Мен чамаси уч-тўрт марта ковоғариларни инини тўзитиб, эсон-омон араванинг ортига бекинишга улгурдим. Катталар мени елкамга қокиб: “Яша, баракалла, зўр экансан-ку!” деб туришибди. Мактовдан руҳланиб ковоғари инига бешинчи марта хужум қилдим ва урра деб орқага қочдим, йўл ярмида тошга қокилиб йиқилдим, орқамдан қувиб келаётган элликка яқин ковоғари мени чақа бошлади. Додлайман, додлайман қани катталардан бирортаси ёрдамга келса.

Кейинчалик менга бўлиб ўтган воқеани гапириб беришди. Хуллас, шовкинга катталар югуриб келишган, мени бир амаллаб арилардан қутқариб олишган. Аммо арилар мени яхшигина чакишга улгурган эди. Ўша ердагиларнинг маслаҳати билан мени зиёратгоҳдаги ҳовузга солиб, аркон билан боғлаб кўйишган. Кечга томон уйга олиб келишган. Уч кечаю уч кундуз кўзим очилмасдан ётганман. Тўртинчи кун кўзимни ғира-шира очганимда тепамда йиғлаб ўтирган бувимни кўрдим. Очиғи, дорулбакога рихлат этишимга бир баҳя қолган эди ўшанда.

Энамиз Тожихон ая асли Окмачит қишлоғидан эди, қишлоқ Яйпандан 3-4 километр узокликда бўлиб, баъзи қунари ўйнаб келамиз деб Карим акам билан Окмачитга жўнаб қолардик. У ердаги қариндошларни жуда яхши кўрардим. Улар ҳам бизни очик юз билан қутиб олишар, мева-чевага роса тўярдик. Узум, шафтоли, анжирлар роса кўп бўларди, меъёрини билмай баъзан бўкиб ҳам қолардик. Энамнинг бир жиянининг

уйида ғоз, ўрдаклар бўларди. Уларни ариқда ғағалатиб қувардик. Уларнинг олдимизга тушиб қочиши бизга завқ берарди. Энамнинг жиянининг айтишича, биз кетгандан кейин уч-тўрт кун ғозу ўрдаклар ўзига келолмай юрар, ҳатто тухум ҳам қилмай кўяркан.

Яйпандан тўрт-беш чакирим нарида Туёул кишлоғи бор. У ерда опоғдадамнинг опалари истикомат қиларди. У кишининг кизлари Каромат опанинг Исмоил деган ўғли биз билан тенгмўйса эди. Опалари эски кулбада яшарди, унинг шифтига беҳи, анорлар осилган бўларди. Биз шу кулбада ётиб, шифтга термилиб сап-сарик беҳи, анорларни томоша қилиб ётардик. Мўъжазгина ўчоқда олов ёниб турар, кумфонда биқир-биқир қилиб сув қайнардик. Эрталаб сандал атрофига жам бўлиб нонушта қилардик, ўчоқда иситилган нон, туршак, майиз, ёнғоқ билан маза қилиб олма чой ичардик. Ташқарида эса паға-паға қор ёғарди.

Баҳорда кулбадан ёзги далаҳовлига кўчиларди. Далаҳовли катта ёнғоқ, ўрик дарахтлари ва катта майдонни эгаллаган узумзордан иборат эди. Ўрикнинг тагида лойдан супа қурилган бўлиб, бизга ўша ерга қатор қилиб жой солиб беришарди. Эрталаб шундоқ супани ёнида оқаётган ариқдаги сувнинг шилдирашидан уйғониб кетардик. Туриб икки томони ялпиз билан қопланган ариқдаги сувда юзимизни юйиб, узумзорга чопардик. Узумлар паст қилиб кўтарилгани учун бўйимиз етарди, хусайни узумдан узиб олиб келиб ариқдаги сувда юйиб ейишга тутинардик. Ҳозир телевизорда баъзан “Қишлоқда яшаш маза!” деган ижтимоий рекламани кўрсам, болаликдаги қишлоқда ўтган хотираларим кўз ўнгимда яна қайтадан жонланади.

Қишлоғимизда мен яхши кўрадиган яна бир хонадон Шафтоли энамнинг хонадонлари эди. Улар эски шохбекат ёнидаги мўъжаз ховлида истикомат қилишарди. Энамни Арзинисо исмли кизлари ва Одилжон исмли набиралари бор эди. Уларга “Шафтоли эна” деган исми мен қўйган эканман. Энамиз жуда меҳрибон, меҳмондўст эдилар. Бутун Яйпанга донғи кетган чевар бўлиб чопон тикиш билан шуғулланар эди.

Июнь ойида уйимиз битди. Тўғрироғи, бир уй, бир дахлизи битди. Яшаса бўлади, қолганини секин битириб оласизлар дейишди. Шу пайтгача дадам чойхонада ишларди. Топган-тутганларини хар куни кечкурун опоғдадамга топширарди. Чунки хонадоннинг рўзғори опоғдадам томонидан бутланади. Дадам пайти келиб катта ўғил сифатида рўзгорини бошқа қилиб қўйишларини биларди. Баъзилар эса дадамга: “Уйингизни бўлак қилганларида дадангиз, мол-хол, қўй, товук дегандай, ун, гуруч, ёғ ҳуллас, рўзгорингизни бутлаб берадилар”, дегани учун дадам чойхонанинг бор пулини опоғдадамга бериб, қолганига бемалол улфатчилик қилиб юраверган. Ҳуллас, Николай билан қўшничилигимиз тугаб, уйга кўчадиган қунимиз етиб келди. Опоғдадам, Сотиболди амаким ва имом келиб тайёрланган паловни тановул қилишди. Сўнгра Қуръон тиловат қилиниб дуога қўл очилди. Шу бўйича дадам, бувим, мен ва Маҳбуба синглим янги уйда қолдик. Бизга ажратилган нарсалар бир коп ун, ўн килограмм девзира гуруч, ўн литр ёғ ҳамда сабзи, пиёз, тўрт кило гўшт эди. Мол, қўй, товуклардан эса асар ҳам йўқ. Дадамнинг чўнтагидаги 50 сўм пул бир ҳафтада тугади. Гап шундаки, чойхонада дадамни ўрнига энди Саминжон акам ишлай бошлаган, дадам энди ўзига бошқа иш топиши керак эди. Ўрта мактабни битириб, институтга кираман деганида, опоғдадам: “Институтда нима бор, чумакни бура, ана ҳамма домлалар чойхонага чиқиб ош қилишади, ҳисоб-китобга келганда доим жанжал, сени еганинг олдинда, емаганинг кетинда бўлса, яна нима керак”, деган экан. Энди эса дадам бир ҳафта нима қилишини билмай юрди. Охири бувимнинг кистови билан завод директорининг қабулига борди. Директор қўқонлик Мингбоев деган баланд бўйли, чиройли одам эди. Директор дадамни оддий ишчи қилиб олишга рози бўлибди. Дадам хурсанд бўлиб келди. Яхши хабар учун ош дамланди. Эрталаб дадам ишга

чикиб кетди. Биз ҳам энди нимадир қилишимиз керак эди. Дадам бир ойда оладиган 70 сўм пул нимага ҳам етарди. Бувим менга: “Нон қиламиз, сен сотасан”, деди. Аввалига нонлар жуда беўхшов чикиб бозорда сотилиши кийин бўлди. Ундан кейин бозорнинг ўзига яраша луччаклари бор эди. Улар унча-мунча одамага нон сотишга йўл бермасди. Ҳозир буни қисқа қилиб “мафия” дейишади. Тоживой бақироқ деган амаки бўларди. Саватда нонни олиб келиб устини очиб ташларди-да, “Келинглار, сутга эмас, қаймоққа қорилган, эрталаб хамирга сув қуяман деб, бир пақир сутни қуйиб юборибди хотиним, олиб қолинг!” – деб бақираверарди. Хуллас, нон сотишнинг ҳам ўзига яраша кийинчилиги борлигига қарамай, тезда унинг хавосини олдим. Қиш кун и эрталаб соат беш, бошимда сават, саватда саксонга нон. Ҳаммаёқ қалин қор, уйдан юз метрча узоклашиб, заводнинг чойхонаси рўпарасида Тойир аканинг уйи олдида сават қийшайиб бошимдан тушиб кетиб нонлар сочилиб кетди. Сочилган нонларни териб саватга солдим, дастурхон билан ўрадим. Кўтараман десам кучим етмайди, кўчадан бирортаси ўтиб қолармикан десам, аксига олиб ҳеч ким йўқ, уч-тўрт уриндим эпюлмадим, хўрлигим қилиб, ўтириб роса йиғладим. Ўрнимдан яна туриб, саватнинг бир томонини деворга тираб, бир амаллаб бошимга қўйиб олдим. Табиийки, уйга одатдагидан кечроқ қайтдим, бувим яна уч тандир нонни ёпиб қўйиб, хавотир бўлиб мени кутиб ўтирган экан.

– Намунча кечикдинг болам, мана уч тандир нон, совиб қолаёзди, – деди бувим.

– Нима қилай, сават бошимдан тушиб кетди, кўтаришга кучим етмади, ёш бўлсам, намунча эзаверасизлар мени, бошқаларга ўхшаб тўйиб ухлай олмасам, соат тўртда турғазасиз, нон сотиб бўлгандан кейин чойхона, кейин укаларингга қара, нимага келганман ўзи бу ёруғ дунёга?! – дедим-да, хўнграб йиғлаб юбордим. Менга қўшилиб бувим ҳам йиғлади.

– Нима қилайлик, болам, дадангнинг топган ойлиги бизга нима бўлади? Еб ётганга тоғ ҳам чидамайди, дейишади. Қимирламасак оч қоламиз болам, бир товукка ҳам дон, ҳам сув деганларидек, устимизга қийим, уйга у бу нарса олиш керак.

Хуллас, бувим мени юпатиб яна бошимга саксонга нонни қўйиб, бозорга жўнатди.

Тез орада оҳимиз Худога етдими, дадамни Кўконга қисқа курсларга ўқишга жўнатишди. Бир ой ўқиб товаршунос бўлди, яъни пахта тозалаш заводида пахта қабул қилади. Биз эса куз ойлари мактаб ёпилиб пахта теримига чиқамиз, ноябрь ойида далада пахта қолмайди ҳисоб, баъзан заводнинг девори пастлигидан фойдаланиб, ошиб тушиб, пахта пунктдан пахта ўғирлаймиз. Кечалари йўлга чикиб пахта олиб келаётган прицепларга тирмашиб чиқамиз-да, пахтани қопга тикиб пастга иргитамиз, уни пастдаги ўртоғимиз олиб йўл четига қочади. Хуллас, нима қилиб бўлса ҳам, пахта масаласини ҳал қилишга интиламиз. Баъзан дадам кечки пайт уйга келиб овқатланиб ўтирганида гапдан гап чикиб, гапириб қолади.

– Бугун болалар яна заводга кириб пахтадан ўғирлашибди, охирида ишқилиб камомад чикмаса гўргайди, – дер эди.

Мен мик этмай ўтираверардим. Чунки у пахта дадамга тегишли эканини билмасдим.

Бу орада кўпайишдик, яна бир синглим Маъмурахон туғилди. Дадам ишляпти, биз баҳоли қудрат бувим билан ёрдам беряпмиз. Маҳбубахон ҳам менга нон сотишга аста-секин ёрдамчи бўлиб қолди. Маъмура қатта бўляпти. Ана шундай бахтиёр оилани кўз олдингизга келтиринг.

1965 йилда қутилимаганда оиламизда бахтсизлик рўй берди. Мен олтинчи синф ўқувчиси эдим. Октябрь ойининг бошлари эди. Ўрта синф ўқувчилари таҳсил оладиган чорраханинг нариги томонидаги бинода ўқиймиз. Катта танаффусда чорраханинг бу томонида жойлашган машиналар турар жойи ёнидаги чойхонага чой ичгани чиқдик.

У пайтларда мактабда ошхона у ёқда турсин, хатто буфет ҳам йўқ эди. Чойни ичиб бўлиб мактабга чопиб кетаётганимда Абдували деган танишимиз тўхтатиб:

– Мухаммадали, дадангни мазаси қочдими? – деб сўради.

– Йўқ. Эрталаб мендан олдин ишга кетдилар.

– Шунақа дегин, ха майли, бор, дарсингга кечикма.

Мен ҳеч нарсани ўйламай дарсга чопдим. Мактабдан чиқиб ҳар галгидай тўғри уйга жўнадим. Ҳаммаёқ очик, бувим йўқ, сингилларим ҳам кўринмайди. Чой қўйдим, кайнагунча китоб варақлаб ўтирдим. Шу пайт ҳовликиб тўғридаги кўшнимиз Исроил тоға кириб келди:

– Ҳой бола, нима қилиб ўтирибсан?

– Нима қилишим керак?

– Касалхонага чоп, дадангни ўша ёкка олиб кетишибди. Ишхонада мазаси қочиб қолибди.

Оёғимни қўлимга олиб касалхонага чопиб кетдим. Опоғдадам, энам, хуллас, ҳамма ўша ерда экан. Опоғдадамнинг хурматларини қилиб, бош шифокор Жалолиддин Насриддинов алоҳида хона ажратиб берибди. Хонага кирсам, дадам кўзлари юмук, каравотда ётибди. Ҳамманинг кўзида ёш, секин опоғдадамнинг пинжигга тикилдим. Опоғдадам мени кучоклаб олди. Кўзимдан тиркираб ёш чиқиб кетди.

– Бўлди, бўлди, болам, ўзингни бос, йиғлама, ҳаммаси яхши, Худойим меҳрибон, дадангни қайтариб берди, ма, мана бу рўмол билан кўзёшларингни арт, болам.

Ўпкам тўлиб ҳеч ўзимни тўхтата олмасдим. Ёнимга бувим келиб қўлимдан ушлаб ташқарига олиб чиқди. Тераклар тағидаги ёғоч ўриндикқа ўтирдик, бувим бўлган воқеани гапириб берди.

Одатда куз завод товароведлари учун энг оғир давр ҳисобланади. Пахта заводига тўрт томондан пахта юкланган тележка тиркалган тракторлар турнакатор бўлиб келади, баъзан уларнинг узунлиги 4-5 километрни ташкил этади. Товароведлар туну кун тинмай пахта қабул қилишади. Уларнинг хонасида райком вакили ҳам ўтиради. Тележкадаги пахтанинг ҳўл ва қуруқлиги текширилгач, пахта ё қабул қилинади ёки йўқ. Лекин кеч кузда аксарият ҳолларда тележкадаги пахтанинг қуруқлиги талабга жавоб бермайди, райком вакили товароведга қабул қиласан, деб туриб олади. Ўша машғум кун дадам бир тележкани қайтармоқчи бўлади, пахта ҳўл экан.

– Нега қайтаряпсиз, Абдуқўндўз? – сўради вакил.

– Қуруқлиги нормада эмас, қабул қилолмайман.

– Сиз Ўзбекистон райони фуқаросимисиз?

– Ҳа, шу район фуқаросиман.

– Унда районни эрта-индин режани бажаришига қаршимисиз?

– Йўқ, район режани бажарсин деб йигирма тўрт соатлаб ишлаяпмиз.

– Унда қайтарманг, қабул қилинг!

– Йўқ, жуда ҳўл пахта экан, кейинчалик кизиб ёниб кетади, 50-60 тонна пахта нобуд бўлади. Мен жавобгар бўлиб қоламан.

– Аввал ёнсин, жавобгар бўлинг, кейин кўрамиз.

– Унда кеч бўлади.

– Нима, сен партиянинг сиёсатига қаршимисан?!

– Йўқ, қаршимасман, аммо партия “Товаровед ҳўл пахтани қабул қилсин” демаган!

– Тилинг бурро-ку, бу қилмишинг учун бюрода жавоб берасан, – дея вакил телефонга ёпишади.

Қаттиқ асабийлашиш натижасида дадамнинг қон босими кўтарилиб, ўтирган жойидан полга йиқилади. Унинг ҳамкасбларидан бири вакилнинг қўлидан телефонни қилиб олиб,

“Единг-ку одами” дея “Тез ёрдамга” кўнғирок қилади. “Тез ёрдам” етиб келиб, дадамни олиб кетади. Бирпасда опоғдадам, бувим, энамга хабар етади. Бор гап шу.

Эртасига “Абдуқундуз оламдан ўтибди”, деган гап тарқалди. Қишлоқлардан қариндошлар чопон ва дўппи кийиб, хонадонимизга кела бошладилар. Кейин кечирим сўраб, шоша-пиша таъзия кийимларини ечишади. Дадам қирқ кун деганда, кўзини очди. Опоғдадам, энам ва бувим қирқ кун давомида дадамнинг ёнида бўлди. Уй ўзимга қолиб кетди. У пайтнинг одамлари ҳам бошқа, меҳр-оқибат ҳам бошқача эди... Каталакдай ховлига 15-20 та одам сиғиб кетаверарди. Дарҳақиқат, кўнгил кенг бўлиши керак экан. Энг ёмони – дадамнинг чап томони фалаж бўлиб қолган эди. Оёқ кимир этмасди. Жалолиддин аканинг айтишича, миядаги қон томири ёрилиб бир томчи қон мияга томган, агар уш томчи бўлса фожиа юз бериши мумкин экан, Худойимнинг меҳрибонлигини қаранг:

Абдувахоб деган қариндошимизнинг қайнотаси Степан деган машҳур невропатолог экан, Степан ўз вақтида Сталинга қараган шифокорлардан бўлиб, унинг вафотидан сўнг барча шифокорлар турли ҳудудларга сургун қилинган экан, бизнинг бахтимизга унинг чеки Фарғонага тушади. Хуллас, Абдувахоб ака Степанни икки марта кичик самолётда Яйпанга олиб келди. У бир келганда дадамнинг қўли ишлаб кетишига ёрдам берди. Иккинчи келганда эса кичкина олтин болғачаси билан оёқларини юргизиб юборди. Ниҳоят, олтмиш кун деганда дадамга жавоб беришди. Ҳамма хурсанд, хонадонда тўй. Аммо бир ҳафта ўтмай, дадам сариқ касал бўлиб, яна касалхонага тушди. Яна бир ой даволаниб, уйга қайтди. Айни навқирон даврида дадам бечора биринчи гуруҳ ногирони бўлиб қолди. Аммо Яратгандан уни бизга қайтариб бергани учун минг бора миннатдор эдик. Бувим мени олдиға ўтказиб шундай насиҳат қилди:

– Болам, ишонганим энди сенсан. Даданг ногирон бўлиб қолди, Худога шукрки, у тирик. Аммо энди ишламайди. Ногиронлиги учун 65 сўм пул берилар экан. Оиламиз ҳам беш киши. Энди кўпроқ нон ёпишимиз керак. Сен мени тирговчимсан, жон болам, сингилларинг ёш, оғирликка тайёр бўлиб тур, болам.

– Хўп бўлади бувижон, нима десангиз шуни қиламан, дадажоним омон қолдилар-ку, шунисига шукр, – дедим йиғлаб.

Бувим мени бағрига босиб йиғлади. Бизни кўриб Махбуба ва Маъмура ҳам йиғлай бошлашди. Бувим дарров ҳаммамизни тинчлантирди:

– Жим бўлинглар, дадангиз эшитиб қолади.

Ҳаммамиз жим бўлди. Шу қундан бошлаб, турмуш тарзимиз тамоман ўзгарди. Уйдаги барча эркак бажариши лозим бўлган ишлар менинг, 13 яшар боланинг елкасига тушди. Айниқса, 20-30 қоп ун олиб келиб, хонадонга олиб кириб жойлаштираётган пайтда қийналардим. Уни Абдулҳафиз ака машинадан елкамга юклаб берар, мен уни новвойхонага олиб бориб туширар эдим. Етмиш килолик қопни елкамга қўйганда назаримда белим майишиб кетгандай туюлар, аммо орият қучли, чидардим. Дадам ҳам аста-секин енгилроқ ишларга қараша бошлади. Кейинчалик тандирга ўт қўйиб, уни оқартириш бутунлай дадамнинг зиммасига тушди. Туманда катта тadbир режалаштирилган эди. Бир куни мактабимизга бир киши келди, айтишларича, райком комсомолдан экан, фамилияси Зумратов. Хуллас, у тadbирга театрлашган томоша тайёрлашини айтди. Томошанинг ўзаги “Абдулла Набиев” пьесасидан лавҳа бўлиши керак экан. Абдулла Набиев ролига танлов эълон қилинди. Бу тadbирда, назаримда, 50-60 одам қатнашди. Қутилмаганда ролга мен тасдиқландим. Менимча, бунга бир сабаб бор эди. Кичик амаким Йигитали ака 1966 йили Яйпандаги ягона китоб магазинига мудир қилиб тайинланди. Бизнинг оилада ўқиган одам шу амаким эди. Мактабни битиргач, опоғдадамдан зўрға рухсат олиб Фарғона савдо техникумига кириб ўқиган. Табиийки, мени ўз-ўзидан китоб дўконига тортиб кетаверарди. Чунки китобни жон-

дилимдан яхши кўрардим, эртақлар, афсоналар, саёҳат, қарокчилар ҳақидаги китоблар жону дилим эди. Энг севган китобим Даниэль Дефонинг “Робинзон Крузо” асари эди, уни деярли ёддан билардим. Ҳатто унга тақлид қилиб киш пайтлари саёҳатга ҳам чиққанман. Кичкина халтачага нон, майиз, ёнғок ва шишада сув олиб Яйпандан икки-уч километр узоклашиб кетардим. Киш пайти туман, туман ичида шудгорлаб қўйилган далалар ва тут дарахтининг танаси қандайдир сирли, кўркинчли бўлиб туюларди. Мен қулайроқ жойга ўтириб нафас ростлардим, кейин тушлик қилиб бугунча этади, эртага саёҳатни шу ердан давом эттирамиз, балки Жумавойни ҳам топармиз, деб орқага қайтардим. Хуллас, китоб “жинниси” эдим. Бундан Йигитали амаким усталик билан фойдаланиб, менга топшириқ берарди. Мана бу ерда ўн минг дона дафтар бор, шуларни омборхонага тахлайсан, кейин китоб бераман, ўкиб бўлиб эртага олиб келасан, дер эди. Ҳаммасига рози бўлардим. Адабиётдаги янгиликлардан жуда яхши хабардор эдим. Айнан мени танлаб олганларининг сабаби ҳам шудир, эҳтимол.

Репетициялар бошланди. Абдулла Набиевнинг сўрок сахнаси эди, уни отиб ўлдиришгач, сахна қоронғиликка чўмарди-да, сахнада яна Набиев пайдо бўларди, у елкасига тўн ташлаб, шоир Эркин Воҳидов қаламига мансуб монологни ижро этарди. Ҳозирги кунда профессионал актёр нуктаи назаридан қараганда ҳам, ўша композиция анча бақувват бўлган экан. Тадбир куни ҳаммаси яхши ўтди. Олқишлар, табриклар, гуллар. Ўшанда юрагимда илк бор актёрликка ҳавас уйғонди. Кайфиятим чоғ, уйга қайтдим. Уйга киришим билан бувим:

– Дадангнинг оқ қўйлагини кўрмадингми? – дея сўроққа тутди.

– Мен олувдим, лекин энди уни кийиб бўлмайди, – дедим мен.

– Нега?

– Мен спектакль учун уни йиртиб, кизил бўёққа бўядим, – дедим.

– Бир оғиз сўрасанг бўлмайдами, энди дадангдан балога қоламиз, – деди бувим.

Дадам гапимизни эшитиб турган экан.

– Қўлингдан иш келиб қачон ойлик оласан-у, менга битта қўйлақ олиб бероладиган бўласан, – деди.

Мен индамадим, лекин ичимда биринчи маошимдан дадамга албатта, ўнта қўйлақ олиб бераман, деб аҳд қилдим.

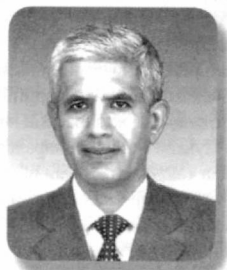
Мактаб охирлаб қолди. “Ким бўлсам экан?” деган савол кўндаланг бўлди, уйдагиларнинг фикри бўйича мен албатта, ўқитувчи бўлишим керак, бундан яхши касб йўқ. Хуллас, Тошкентга бориб Хайри холаминикида яшаб, ўқитувчиликка хужжат топширадиган бўлдим.

Муродингни ҳаётинг ичра ахтар.

Анбар ОТИН

МИТТИ ДОСТОНЛАР ДАВРИМИ?

Абдулла УЛИТОВ

Достон узок замонлар Шарқда ҳам, Ғарбда ҳам адабиётнинг гултожи, адабий жанрларнинг сарвари бўлиб келган. Унинг сўз санъатидаги бу мавқеи ҳозиргача сўнмаган. “Илиада” ва “Одиссея”, “Рамаяна” ва “Маҳобҳорат”, “Алпомиш” ва “Манас” ҳамда “Хамса”ларнинг довуғи ХХI асрда ҳам бир баҳя пасаймагани, аксинча улар эндиликда кино, театр, опера, балет сингари замонавий санъат турлари учун асосий манба бўлиб келаётгани шундан далолат беради.

“Достон” деганда, одатда, яхлит воқеабанд сюжетга асосланган йирик ҳажмли эпик асар назарда тугилади. Сюжет эса бир-бирига алоқадор воқеалар тизимидир. Халқ достонларида ҳам, “Хамса”ларда ҳам худди шу хусусият яққол кўринади. Ҳамид Олимжон, Ойбек, Ғафур Ғулом, Максуд Шайхзода, Усмон Носир, Миртемир, Зулфия, Аскад Мухтор, Хусниддин Шарипов, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Муҳаммад Али каби замонавий адабиёт намояндalари достонлари заминида ҳам ҳаёт воқелигига асосланган сюжет туради. Лекин кейинги пайтда достон, қисса, роман дея тақдим этилаётган адабий битикларнинг ҳам, спектакль, фильм, ҳайкал, тасвирий санъат асарларининг ҳам шакли, ҳажми, кўриниши беҳад майдалашиб кетяпти. Санокли саҳифадан иборат мини роман, санокли сўз, санокли сатрдан ташкил топган митти достонлар мазкур жанрлар тўғрисидаги аввалги тасаввурларни барбод қилмоқда. Кейинги беш-ўн йил ичида босилиб чиққан янги достонларнинг шакл-шамойили келгусида уларнинг ҳажми қандай бўлишидан дарак бериб, ўқувчини ташвишлантиради. Чунки ҳар ким ёзганини “роман”, “достон” деб даъво қилса, мавжуд адабий анъана, метёрлар унутилса, адабиётнинг аҳволи нима кечади?

Чексиз коинот ҳам, Ер сайёрасидаги ҳаёт ҳам муайян тартиб-қоидага асосланади. Адабий жанрларнинг белгиланган қолип, андозалари ҳам сўз санъати “сахна”сида тартиб, мувозанат бўлишини таъминлайди. Аммо кейинги йилларда “адабий анъана”, “адабий қолип”, “адабий андоза” атамаларига салбий маънони билдирадиган, нохуш ҳодисани англатадиган тушунчалар сифатида қараш кенг ёйилди. Бунга давр шиддат билан ўзгариб, унда ҳамма нарсa тез янгиланиб бораётгани асос қилиб кўрсатилмоқда. Албатта, жанр тўғрисида қабул қилинган мезон, талаблар баробарида, у хусусда ҳар бир ижодкорнинг ўз

Абдулла УЛИТОВ – филология фанлари номзоди. 1960 йилда туғилган. Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ) ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. “Қиссачилигимиз қирралари”, “Инсон ибратга интилади”, “Асл асарлар сеҳри”, “Қалб қандили” каби китоблари, “Адабиётшуносликка кириш”, “Туркий халқлар адабиёти” сингари ўқув қўлланмалари нашр этилган.

тасаввур, тушунчаси мавжуд. Буни ҳеч ким инкор қилмайди. Шундай бўлса-да, жанрлар, хусусан, роман ва дostonнинг борган сари майдалашиб, кичрайиб бораётгани, нари борса, қирк сатрлик шеърнинг “дoston”, санокли саҳифали битикнинг “роман” деб тақдим этилиши жанр мезонларини менсимасликдан далолат беради. Жанрнинг ҳажм, шакл билан боғлиқ тартиб-қоидаларини эътиборга олмаслик эса унинг салмоғи, камровини торайтиради. Бу ҳолат табиийки, баъдий сўзнинг шуқухини сўндиради. Жанр эса азалдан сўзнинг шуқухи, салмоғи, жозибасини намоён этадиган ўзига хос майдон бўлиб келади.

Шу нуктаи назардан қаралса, 2016 йил дostonлари турли фикр уйғотади. “Дoston” сифатида тақдим қилинган айни асарлар аввало ҳажмининг миқтилиги билан диққатни жалб этади. Улар Ойбек, Ҳамид Олимжон, Максуд Шайхзоданинг машҳур дostonларига қиёслаганда яққол билинади. Айни асарлар мавзусига кўра икки турга: тарихий ва замонавий мавзудаги дostonларга бўлинади. Шарифа Салимованинг “Тўмарис”и (“Шарк юлдузи” журнали, 2016 йил, 8-сон) номланишидан ҳам тарихий мавзуда экани аён бўлса, Маҳмуд Тоирнинг “Армон туни” (“Шарк юлдузи” журнали, 2016 йил, 5-сон), Турсун Алининг “Юраётган йўллар” (“Шарк юлдузи” журнали, 2016 йил, 10-сон), Жамолiddин Муслимининг “Ташриф”, “Халқ отаси”, (“Турон замин зиё” нашриёти, 2016), Зухра Бегимнинг “Мангу руҳлар суҳбати” (“Шарк юлдузи” журнали, 2016 йил, 6-сон), Ашурали Боймуроднинг “Онагинам” (“Мумтоз сўз” нашриёти, 2016) дostonлари замонавий мавзудаги асарлар сирасига қиради. Ўтган йилда ўндан ортиқ дoston босилиб чиққани, аввалги йилларда ҳам уларнинг сони шундан асло кам бўлмагани ўзбек адабиётида бу жанр алоҳида ўрин тутиши, унда ижодий балоғатга етган шоир кўп экани, дoston мўл-қўллиги туфайли адабий жараён ўзани доимо тўлиб оқишидан далолат беради. Икром Отамуроднинг “Жадвал” (“Шарк юлдузи” журнали, 2016 йил, 7-сон) ҳамда “Балки” (“Ер юзи” журнали, 2016 йил, 3-сон) дostonлари эса “тарихий мавзу”, “замонавий мавзу” хусусидаги мавжуд мезонларга сиғмайди. Уларни бу жиҳатдан ўлчашга анъанавий қоидалар торлиқ қилади. “Жадвал” ва “Балки” ҳажмининг мўъжазлиги, мисраларининг таркиби, тузилиши жиҳатидан ҳам аввалги дostonларга муғлақ ўхшамайди. Шоирнинг бу иккала асарида дostonга хос сюжет ҳам кўринмайди. Муаллиф уларда ўзининг замон ва замин ҳақидаги, одам ва олам тўғрисидаги маҳзун кечинмаларини изҳор қилади. “Жадвал”, “Балки”нинг мўъжазгина матнидаги аксарият мисралар биргина сўздан таркиб топади ва унда лирик қаҳрамоннинг изтироби силкиб туради. Оғрикдан азобланаётган бемордай сўлгин бу сўз кўнгилга сизиб кириб, кишини ўйга толдиради. Сатр сифатида тақдим қилинган айни сўз ҳаёлда ғира-шира, мавҳум манзараларни ҳосил қилади. Бу манзара сюрреалист расомларнинг асарларидаги тасвирга ўхшаб кетади. Томошабин бу йўналишдаги тасвирий санъат асарларини бир қарапда тушунолмайди ва бундан бироз ғашланади. Лекин улардан узоклашиб ҳам кетолмайди. У асарга яқиндан, узокдан, ён томондан туриб қарай бошлайди ва унда ҳаёлига келмаган, бир-бирига ўхшамаган нарсаларни кўради. Шунда бу асар жўн нарса эмаслиги, унинг маъноси анъанавий асарлардан кўра кенгрок, қўламтирок эканини аниқлайди. “Жадвал”, “Балки”даги бир сўздан иборат мисралар бир неча маънони ифодалаб, жуда кўп ҳодисаларга ишора қилади. Бу дostonларда битта сўзнинг олдидан ва ортидан кўп нукта қўйилиб, бир мисра сифатида тақдим қилинади. Шоир шу тарзда сўзнинг маъно камрови бениҳоя кенглиги, чунки у ибтидоси ва интиҳоси йўқ илоҳиёт билан боғлиқлиги, шу боис сўз инсон руҳини чексиз қоинот билан туташтириб туриши, сўзга эътиборсизлик илоҳиётни менсимаслик эканини уқтиради.

“Армон туни”, “Тўмарис”, “Ўзбек иши”, “Юраётган йўллар”, “Онагинам”, “Мангу руҳлар суҳбати”, “Ташриф”, “Халқ отаси”да эса муайян воқеалар баён қилинади. Икром Отамуроднинг “Жадвал”, “Балки”сида шу хусусият сезилмайди. Уларда воқеалар эмас, шоирнинг одам жумбоқ мавжудот экани, унинг ҳаёти ҳамма замонда мураккаб кечиши тўғрисидаги маҳзун кечинмалари ифода этилади.

Махмуд Тоирнинг “Армон туни”, Турсун Алининг “Юраётган йўллар”, Ашурали Боймуроднинг “Онагинам”и кейинги пайтда шеъриятимизда ижодкорларнинг ўз кечмишига назар ташлаб, кўриб-кечирганлари хақидаги ўй-мушоҳадаларини изҳор этишга интилиши кучайиб бораётганидан далолат беради. Уларда анъанавий дostonларга хос айрим хусусиятлар кўзга аниқ ташланади. Шакли, мисраларининг қурилиши модернча “Жадвал” ва “Балки”да эса ҳозирги тезкор дунёда ўзини йўқолиб бораётган қўланкадай ҳис этиб, нима қилишини билмасдан гангиб қолган замондошимизнинг тушуниксиз ҳолати ифодаланади. У менинг изтиробим, ғам-ғуссаларим оғир юк бўлиб атрофимдаги одамларни эзиб қўймаётими, деб ташвиш чекаётгандай кўринади. “Жадвал” ва “Балки”да лирик қаҳрамон, яъни шоир маънавий баландликка чиқиб, ҳаётга, замоннинг ўзгаришларига назар ташлайди. Унинг кўзига одамлар бири-биридан бегоналашиб бораётгандай, нафс уларни борган сари ўз гирдобига тортиб кетаётгандай кўринади ва бундан изтиробга тушади. Шоир атрофида кечаётган салбий ҳодисаларни кўриб туриб, кўрмасликка олаётган, “уларнинг менга дахли йўқ”, деб худбинона ақида билан яшаётган замондошларига қарата: “Бир зумга бўлса-да, хақиқатнинг кўзига тик қараганимизда, кундалик турмуш тарзимизни эгаллаб олган нафс қўланкаси ва хом ҳаёлларни онгимиздан ҳайдаб чиқарганимизда биз ружу қўйган пул-бойлик, мансаб-амал кўзимизга қандай кўринади?” деб савол бермоқчи бўлади. Мазкур мўъжаз “митти дoston”ларнинг лирик қаҳрамони замонимизда кечаётган ҳодисаларни узоқ вақт кузатиб, ҳозирги ҳаётнинг маъносини тушунолмай, инсониятнинг эртанги кунини тасаввур қилолмай, азобланаётган одамга ўхшайди.

Турсун Алининг “Юраётган йўллар” дostonи ҳам ҳажмига кўра худди “Балки” ва “Жадвал” сингари “митти дoston”. Унда ўтган кунларини эслаб, ўтмишидан ўқсиниб, бугунги кундан, эришган муваффақиятларидан мамнун муаллиф қараб туради. Шоир оилавий аҳволи, бошидан кечирганларини шикаста овозда баён этар экан, ҳар қанча оғир, машаққатли бўлмасин, ҳаётни кўзёшига ғарк қилгандан кўра, унга умид, ишонч билан қараб, табассум билан яшаган яхшироқ. Чунки нафрат, жаҳл, ғазаб, исён билан бу дунёда ҳеч нарсага эришиб бўлмайди, деган фикрни илгари суради. Шоир таржимаи ҳолининг бадий баёни “Юраётган йўллар”да ана шу гоё аниқ ва очик айтилади. “Жадвал”, “Балки”нинг лирик қаҳрамони ёзгиришлари эса кўпчилик учун мавҳум, тушунарсиз бўлиб қолади. Муайян сюжетга солинган воқеалар баёнини “дoston” деб биладиганлар Икром Отамуроднинг ушбу асарларини “ҳазм” қилолмайди. Чунки уларда кимлардир ўртасидаги муносабатлар, қачонлардир бўлиб ўтган воқеалар баён қилинмайди.

Шарифа Салимованинг “Тўмарис” дostonида сўз тарихга ҳам жон киритиши, у олис ўтмишни, қайсидир замонда, олис маконда кечган воқеаларни ҳам жозибали кўрсатиши намоён бўлади. Ҳажмининг салмоғи, мақсад ва гоёнинг аниқ, тушунарли ифодаланиши, мисра қурилиши, қофияланиш тарзи анъанавий дostonларга монанд ушбу асарида муаллиф қадимги афсонага шоирона либос кийдиради. “Дoston” жанри тўғрисидаги мавжуд назарий-эстетик мезонларга ҳар жиҳатдан мос “Тўмарис”: “Поёнсиз саҳролар гулга чулғанди, / Майсалар ҳаллослаб қирларга чопди” деган жўшқин, жарангдор сатрлар билан бошланади ва ана шу кўтаринки оҳанг воқеалар ривожига мос тарзда давом этади. Ушбу дostonнинг бошқа ўринларида ҳам ажойиб ташбеҳлар, қутилмаган сифатлашлар туфайли сўз асл асарлардаги сингари қалб ҳодисасига айланади. Ҳажман салмоқдор бу асарда оҳангнинг авж пардада сақланиши, матнда бошдан-охир тўқ қофияларнинг жаранглаб туриши шоиранинг ижодий улғайганидан далолат беради. “Тўмарис”нинг композицияси дoston жанрининг анъанавий андозаси мустаҳкам асосга эга экани, узоқ замонлардан бери сайқалланиб келаётган айни шакл замонвий адабиётга ҳам кўрк, жозоба бағишлашига аниқ исбот бўла олади. Дostonда икки типдаги қаҳрамонлар тимсоли

чизилиб, уларнинг жонли, ҳаётий қиёфаси гавдалантирилади. Эрон шоҳи Кир ҳам, массагетлар маликаси Тўмарис ҳам ҳукмдор. Тўмарисни оналик ҳисси қанча қийнамасин, у эл-юрт манфаатини шахсий истакларидан устун қўя олади. У худди шу фазилати боис асрлар оша ватанпарварлик, халқпарварлик тимсоли бўлиб келади. Шарифа Салимова дostonда афсонавий маликанинг ана шу фидойилигига диққатни жалб этади ва эл-юрт манфаатини ўз манфаатидан устун қўйган фидойиларгина ҳақиқий инсон, чинакам қахрамон сифатида ардоқланишга, эҳтирому эъзозга муносиблигини таъкидлайди.

Асарда Кир ҳам ўзини ҳақли санаши, боскинчилик урушларида эришган муваффақиятлари, чексиз ҳокимияти уни такаббур қилиб қўйганига эътибор қаратилади. Эрон ҳукмдори: “Мен – Кирман, дунёни даҳшатга солиб, / Ўлмас шоҳ бу, дея қолди-раман из” деб керилади. “Мени ўлмас подшоҳ дейди бу дунё/ Менга йўлолмайди, ҳаттоки ажал” деб мактанади. Элчиси эса унга: “Массагетлар тоғдек ғурурли экан./ Улар нигоҳида бир сирни кўрдим, / Кўзларида чайқалиб ётибди Ватан!” дейди. Талаби Тўмарис томонидан рад этилган такаббур Кирнинг шундан кейинги асабий ҳолати: “Шоҳ уч кун кўзин юммади./ Юлдузларни бир-бир санаб чиқди у./ Энг қабиҳ, энг маккор хийла ипларин/ Ҳасад тороғи-ла тараб чиқди” деб тавсифланади. Достоннинг: “Бир чеккада турар навкирон йигит./ Ойга термулганча маъюс ва қарахт./ Балло-қазо қабиелади қўшин./ Аракс тўлғониб, азобда оқар” қаби ўринларида Ҳерадот ёзиб қолдирган фожией воқеликнинг кескин драматизми халқ қахрамонлик дostonлари, қадим жангномаларнинг жўшқин оҳангига ифода этилади. “Тўмарис”да мисралар денгизнинг сокин тўлқинларидек бир меъёрга мавжланиб, кофиялар тоза чинни идишни чертганда жаранглагандек тиниқ, ёқимли оҳанг таратиб, кўнглида ажиб садо беради.

Дунёнинг “биринчи тарихчиси” деб улуғланидиган Ҳерадот ёзиб қолдирган Тўмарис афсонаси неча замонлардан бери санъатнинг турли соҳалари учун кизикарли объект бўлиб келади. Тўмарис образи тасвирий санъатда, гобелен, ҳайкалтарошлиқда муттасил тасвирланиб келаётгани, массагетлар маликаси жасорати опера-балет, фильм сифатида сахна гавдалантирилаётганини кўпчилик билади. Аламзада аёл душманидан аёвсиз ўч олиши, бу бобда у эркакларни ҳам лол қолдириши, боскинчилик, бошқаларга зулм ўтказишнинг оқибати, албатта, аянчли экани тасвирланган ҳикоя, қиссалар ҳам анча. Шарифа Салимова азалдан аёл шижоатининг рамзи бўлиб келаётган Тўмарис образини жўшқин мисраларда мадҳ этиб, ёвқур боболаримиз, шижоатли момоларимизга ҳурмат, эҳтиромини изҳор этади. Унинг эҳтирос билан битилган бу дostonи юртдошларимиз, ёшларимиз қалбида ватанпарварлик ҳиссини кучайтиради. “Тўмарис” худди мана жиҳатига кўра ҳам “йилининг энг яхши дostonи” дейишга арзийди.

Энаҳон Сиддиқованинг “Ўзбек иши” дostonида унинг юртимизга фарзандлик муҳаббати ва меҳнаткаш халқимизнинг бунёдкорлигидан фахрланиш туйғуси барқ уриб туради. Жўшқин публицистик руҳда битилган мазкур дostonда шу пайтгача салбий маънода қўлланиб келинган “Ўзбек иши” деган иборанинг ижобий сифати очиб берилади. Мустабид тухмагчилар ўзбек халқини бадном этиш мақсадида ўйлаб топган ибора мазкур дostonда тамоман бўлакча маънода жаранглайди. Дostonда шўро даврида юртимизда содир бўлган мудҳиш ҳодисалар билан мустақиллик йилларида халқимиз эришган оламшумул муваффақиятлар қиёсланади ва мустақлака замонидаги қўшиб ёзиш, порахўрлик сингари нохуш ҳодисалар ўзбек халқининг иши эмас, балки мустамлакачиларнинг захматкаш халқимизга қилган тухмати экани айтилади. Шўро салтанатидаги иктисодий таназзулга меҳнаткаш одамлар эмас, балки шўро тузумининг қалтабин раҳнамолари, уларнинг малайлари айбдор экани таъкидланади. Улар аюҳаннос солганидек, ўзбек халқи боқиманда эмас, балки бунёдкор халқ экани, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда амалга оширилган оламшумул ўзгаришлар буни яққол кўрсатиб тургани, эндиликда “Ўзбек модели”ни бутун дунё эътироф этаётгани кўтаринки оҳангларида ифода этилади. Ҳар бирида алоҳида воқеа

баён этилган, бир неча фаслдан иборат ушбу достон аввало ўзининг номланиши билан эътиборни тортади. Достонни ўқиб чиққач, ҳар қандай сўз, ибора ўзида бир неча хил маънони мужассам этиши, у ҳодисага қандай мақсад, ният билан қаралиши, масалага қайси жиҳатдан ёндашилишига боғлиқ экани аён бўлади. “Ўзбек иши” достонининг аҳамияти мустамлака ва мустақиллик даври ҳодисаларини таққослаш ва шу асосда хунук атамага айланган иборага ижобий сифат берилгани билан белгиланади. Асарнинг муқаддимасида шўро замонининг алдовлари халқни аянчли аҳволга солгани: “Юрагидан ўтказди / бехисоб изтироблар, / Буюк ёлғонлар захри, / тешди қобирғасини” деб ифодаланади. Достоннинг “Кузги далалар”, “Мўсин бригадир”, “Санобар”, “Рўзи муаллим”, “Орзигул”, “Бригадир” фаслларида “Ўзбек халқининг ифтихори” деб келинган пахтани етиштириш кишиларни беҳад қийнаб, уларни қасалманд, майиб-мажруҳ қилиб қўйгани: “Пайкал самолётлар / сепганда захри қотил, / Тағдида юрагини / оқ байроқ қилиб тиккан. / Бу мушфик отам эди, / мунглиг онам эди, / Жигарлари сарғайиб, / жону жигари оккан” дея эхтирос билан баён қилинади. Қишлоқ хонадонларининг ғарибона манзараси: “Пастаккина пахсали / кулбанинг мўрисидан / Димокларни ёради / оқ ёғнинг аччиқ дуди. / Йилларнинг шамолида / қолгани каби шиприлган / Эҳ, Мўсин бригадирнинг / топгани – бору буди! / Бир этак болаларнинг / қўз тиккани шу сигир, / Ўзининг ўтоғидан / томга босилган хашак. / Каттамни уйлайман, деб, / ризку рўзидан қисиб, / пўсти арчилиб, / четга тахлаб қўйилган терак” деб қизиб берилади. Мўсин бригадир, Санобар, Рўзи муаллим, Орзигул тимсолида шўро салтанати раҳнамолари ўзбек халқи бошига солган зулм нақл этилади. Достоннинг “Ўзбек модели”, “Асрларга тагиғулик мўъжиза”, “Ўзбек иши деган мана бундоқ бўлибди” фаслларида мамлакатимизда истиқлол йилларида эришилган муваффақиятлар тавсифланиб, юртимиз жаннаткентга айланаётгани мадҳ этилади. Лекин достонда эхтиросга берилиш оқибатида мисралар вази ўзгариб, оҳанг бузилиши ҳолатлари, газетабоп гаплар қўпайиб кетади. Масалан, достоннинг бир фасли “Тандан жон кетса ҳам кетмайди эрқлар” тарзида номланади. “Озодлик”, “хурлик”, “истиклол”, “дўстлик”, “ҳамқорлик” сингари ижтимоий-сиёсий маъно ифодаловчи сўзлар сирасига қирадиган “эрқ” сўзига -лар қўшимчасини қўшиб эса ғалати эшитилади. Тўғрироғи, бу ўзини ҳеч оқламайди. Чунки ушбу тушунчалар айни қўшимчасиз ҳам қўпликни билдиради.

Кейинги пайтда ақсарият асарларда муайян ғоя, мазмун мавжуду, лекин уларда бадий сўзга хос нафосат унча сезилмайди. Бадий асарда эса сўз маълум воқеалардан хабардор қилиш доирасида қолмасдан, кишиларнинг ҳис-туйғуларига таъсир кўрсатиши, уларни ҳаяжонлантириши, мушоҳадага ундаши, бир сўз билан айтганда, у қалб ҳодисасига айланиши керак... “Армон туни” достони Махмуд Тоирнинг қалб тугғени ифодаси экани билиниб туради. Мазкур асар она тўғрисида бўлиб, шоир ўзининг таржимаи ҳоли мисолида бу улуғ зот ҳаётнинг устунни экани, ҳар бир одам бу мухтарама аёл олдида ҳамиша қарздор бўлиб қолиши ҳақида сўз юритади. “Армон туни” композицион қурилиши, кофияланиш тарзи, матнда шеърӣй ва насрий нутқнинг кетма-кет қилиниши, воқеликка эхтирос билан муносабат билдирилиши жиҳатидан халқ достонларини эслатади. Достонда муаллиф бошидан кечирган айрим воқеаларни нақл қилиш орқали ижтимоий даврнинг муайян манзарасини қизиб беради. “Армон туни”нинг асосий қаҳрамони – шоирнинг ўзи. У ҳаётидаги онаси билан бевосита боғлиқ баъзи воқеаларни эслаб, изтиробга тушади. Муаллиф ўтган кунларини таҳлил қилиб, қўп нарсаларнинг қадрини ўз пайтида пайкамаганидан ўқинади. Онаси фарзандлари саломатлиги, ўғил-қизларининг бахти, оиласининг ободлиги учун фидо бўлиб яшаганини нақл қилиш орқали оналарнинг дуоси, илтижоси оламни асраб келаётгани, юртимиздаги тинчлик, осойишталик, фаровонлик уларнинг эзгу тилаги барокатидан эканлигини таъкидлайди. “Армон туни”да: “Дунёнинг барча оналари каби онанинг Яратгандан бирдан-бир тилаги – тинчлик, хотиржамлик эди. Уруш йилларида фронт орти азобини

бошидан ўтказгани, яқинларидан айрилгани боис эл-юрт тинчлигини энг улугъ неъмат, деб биларди” дейилади. Афғон уруши фожиялари мисолида урушлар, қонли можаролардан ҳаммадан кўра кўпроқ оналар азият чекиши эслатилади. Одамлар камтарлик, камсуқумлик, хокисорлик, фидойилик каби эзгу фазилатларни онасидан ўрганиши хусусида сўз юритилиб: “Мен онамдан кенг феълликни, / Дарёликни ўрганганман. / Ок кўнгиллик, хушдилликни, / Фидоликни ўрганганман... / Мен онамдан осмон эмас, / Ер бўлишни ўрганганман” деб қайд қилинади.

2016 йил дostonчилиги она тўғрисида бир нечта асар босилиб чиққани билан ҳам ажралиб туради. Маҳмуд Тоирнинг “Армон туни”, Ашурали Боймуроднинг “Онагинам”ида бошдан-охир она ҳақида сўз юритилади. Шарифа Салимованинг “Тўмарис”ини ҳам, маълум маънода, она ҳақидаги асарлар сирасига киритса бўлади. Энахон Сиддиқованинг “Ўзбек иши”, Турсун Алининг “Юраётган йўллар”ида ҳам она образи муайян ўрин эгаллайди. “Онагинам” васфия ва фахрия характерида бўлиб, унда Ашурали Боймурод ўзининг ҳаётини баён этиш орқали ўтган аср иккинчи ярмидаги қишлоқ турмушини акс эттиради. “Армон туни”да ҳам, “Онагинам”да ҳам жамиятдаги ижтимоий адолатсизликлардан ҳаммадан кўра она кўпроқ азият чекиши таъкидланади. Маҳмуд Тоирнинг ҳам, Ашурали Боймуроднинг ҳам асарида она оиласи ва жамиятдаги барча иллатларни табиий ҳолат сифатида қабул қилиши, бошқаларни ҳам сабр-бардошли бўлишга ундаши, эри ҳам, қайнонаси ҳам ҳаётдаги аламини шу муштипар аёлдан олиши, унга дилидаги барча заҳар-заққумларни сочишига диққат қаратилади. Албатта, она ҳам адолатсизликдан азобланади, ноҳақлик юз берганида қаттиқ оғринади. “Армон туни” ҳамда “Онагинам”да онанинг инсон сифатидаги бу хусусияти ҳам эътибордан четда қолмайди. Бу икки асарда, ҳар қанча оғир бўлмасин, ўзбек онаси фарзандини ҳеч кимга қарши қўймаслиги, аксинча, ўғил-қизларини одобли, ақлли, босик, вазмин, одамларга меҳрибон бўлишга, кўпроқ ўқиб ўрганишга ундашига алоҳида урғу берилади.

Ҳар бир асарнинг манзараси, таъсирчанлик даражаси аввало унинг тил хусусиятларида, шеър ва дostonлардаги мисралар мустаҳкамлигида намоён бўлади. Жамолиддин Муслим “Ташриф” асарини “маърифий публицистик дoston” дея тақдим қилган. Бу митти дoston мамлакатимиз Биринчи Президенти Ислам Каримовнинг Наманганга ташрифи хусусида бўлиб, унда: “Гул диёрим бўлдинг навкирон/ Хўрлик сари йўлларинг равон./ Орзу рўёб ушалди армон./ Нон маконим – Наманган./ Шон маконим – Наманган./ Ташриф муборак!” дейилган. Мазкур митти дostonда “Орзу рўёб ушалди армон”, “Нур бахш этган сеҳринг тантана”, “Ишонч билан келажак бунёд”, “Чехраси ҳам кетади чорлаб”, “Азиз ғазнаи Намангандур”, “Поезд келар хўр чоғлар ошиб”, “Эзгу юмуш, шахд боғланар” каби жўн сағрлар анчагина. Муаллифнинг “Халқ отаси”, “Остона қаҳри” асарларида ҳам айни хилдаги қусурлар аниқ кўзга ташланади. Албатта, босилиб чиқаётган асарларда муаллифлар ўз юртига жон-дили билан пайванд бўлиб кетган, Ўзбекистоннинг тараққиёти йўлида жонбозлик қилган улугъ раҳнамога меҳрини изҳор этмоқчи бўлишади. Уларнинг сўзларида халқимизнинг улугъ Юртбошимизга юксак эҳтироми ўз аксини топади. Шундай экан, халқимизнинг қалбидаги юксак миннатдорлик ҳиссини жўн, чучмал тарзда эмас, балки юксак бадий сағрларда ифодалаш керак. Ижтимоий-сиёсий аҳамиятта молик бундай мавзуда жўн, енгил-елпи асар битиш муаллифга ҳеч қачон обрў келтирмайди. Бадий асарда, у хоҳ дoston, хоҳ шеър бўлсин, ҳар бир сўзини ўз ўрнида қўллаш, сўзга ҳамиша масъулият билан ёндашиш керак.

Чунки шоир, адибнинг бадий маҳорати унинг сўзга муносабатида, фикрини муайян мезонга асосланган шаклда ифодалашда намоён бўлади. Санъатнинг бошқа турларида бўлгани каби адабиётда ҳам шакл, ҳажм жўн нарсаси эмас. Шакл ва ҳажм бадий асар мазмунини акс эттирувчи, ундаги ғояни ёритувчи ўзига хос кўзгудир. Бу кўзгу қанча катта бўлса, унда манзара шунча ёркин, кенг ва тиник кўринади.

САМИМИЯТ – НОЁБ ФАЗИЛАТ

Узоқ ЖҶРАҚУЛОВ

Одатда манба кўлами катта тадқиқотлар муайян илмий таснифга қурилади. Лирик асарлар тадқиқида эса илмий тасниф асосини жанр хилма-хиллиги, поэтик услуб янгиланишлари, метафорик талкин принциплари ташкил этади. Аммо бугунги маърузада айни таснифларнинг бирортасига асосланиш имкони йўқ. Бунинг сабаби иккита. Биринчидан, материал ниҳоятда кўп, иккинчидан, маъруза жанри нисбатан инфор­мацион характерда бўлиши лозим. Шунинг учун маърузада нисбатан содда ва умумий таснифланган тўрт йўналиш асосида фикр юритишга уринамиз.

Эркаklar шеър­ияти. 2016 йилда жами ўттиз шоиримизнинг китоби чоп этилган. Бу жумлага 1960-1980 йиллар авлоди шоирларидан тортиб, 1990-йиллар, ҳатто жорий асрда шеър ёза бошлаган ҳаваскор шоирлар асарлари ҳам киради. 2016 йилда Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Ориповнинг иккита китоби нашрдан чиқди. Буларнинг бири Абдулла Орипов танланган асарларининг саккизинчи жилди, иккинчиси лирик шеърларидан тузилган “Биринчи муҳаббатим” тўпламидир. Ҳар икки китобни ҳам адабиётимиз фидойиларидан Дониёр Бегимқулов нашрга тайёрлаб, сўнгсўз ёзган. Саккизинчи жилднинг миллий шеър­иятимиз тарихидаги аҳамияти чексиз. Буни ҳатто таъкидлашга зарурат йўқ. Фақат бу ўринда саккизинчи жилдга хос бир жиҳатга – китобнинг композицион тузилишига эътиборларингизни қаратмоқчиман. Гап шундаки, саккизинчи жилдда шоирнинг 2013 йил 11 августдан 2016 йил 8 май­ига қадар ёзган шеърлари изчил хронологик тартибда жойлаштирилган. Бундай структурал тизимнинг шоир шахсияти, ижод лабораториясини тадқиқ этишда ўзига хос илмий-назарий, ижтимоий-биографик аҳамияти бор. Зотан, ўзбек адабиётшунослиги Абдулла Орипов поэтикасига доир мукам­мал тадқиқотга кўпдан зарурат сезса-да, ҳали-ҳамон бундай салмоқли муаммо муносиб тадқиқотчисини топгани йўқ. Бундай тизимли изчил нашрлар эса асл тадқиқотчи, чин олим учун олтиндан қимматлироқдир.

Шоир Йўлдош Эшбекнинг кўп йиллардан буён китоби нашр этилмаган эди. Шунинг учун “Қизғалдоқлар очилди” тўпламига кирган шеърларнинг хронологик тартиби бизга қоронғи. “Мангу масофа”, “Сувайдо”, “Дарё мавжи”, “Ортда қолган излар” номли тўрт фаслдан иборат бу тўпламда шарқона маърифат, миллатнинг эпик

Узоқ ЖҶРАҚУЛОВ – филология фанлари номзоди. 1967 йилда туғилган. Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. “Фитратнинг тадқиқотчилик маҳорати”, “Ҳудудсиз жилва” ва “Назарий поэтика масалалари” номли илмий китоблари ҳамда кўплаб мақолалари чоп этилган.

тарихи, саҳро оҳанглари, XX аср одамининг кўнгил ритми, табиат ва инсон туйғулари метафораси уйғунлашиб кетган. Ушбу китобнинг ички композицияси анча ғаройиб. Бош сарлавҳага чиқарилган тўрт бўлим гўё борликдаги тўрт асос-унсургга ёки инсон деб ном олмиш олами кабирнинг тўрт ажралмас бўлагига менгзайди. Ҳар бир бўлим, уларнинг ичида сарлавҳа билан ажратилган ҳар бир шеър фақат юзаки қарагандагина мустақил асар бўлиб кўринади. Теравроқ назар солинса, барча бўлимлар ва шеърлар аро кўринмас боғланиш, изчиллик, уйғунлик бор. Китобдаги бир шеърни чиқариб ташласангиз, мана шу ички қонуният, табиий бутунликка путур етади. *ТОҒМАН* деб кеккайиб, бунча шишасан/ Бағринг ҳам тошдандир, улкан қушчасан/ Пойингдан бир харсанг олинса агар/ Ҳеч турар жойинг йўқ, қулаб тушасан!.. Бу шеър “Қизғалдоқлар очилди” деб номланган улкан палаттонинг бир бўлаги, холос. Айни пайтда, шу мўъжаз қисм укан гармонияга далолат қилади. *ДУНЁ* бу хуморни ёзгунча ўтар/ Бир этни илгакка осгунча ўтар/ Қозон қайнагунча, меҳмон келгунча/ Болангни бағрингга босгунча ўтар... дейди шоир китобининг яна бир мустақил парчасида. Бизнингча, “Қизғалдоқлар очилди” китоби худди шу нуқтаи назардан махсус ўрганилиши лозим.

Абдуҷаҳид Азимнинг “Ошиқ дилим” ва “Умид беланчаги” номли икки шеър тўплами ҳам Ватан, миллат туйғулари, Сурхоннинг жозиб оҳанглари, болалик соғинчи, аجدодлар шеърятни, ҳусусан, ҳазрат Навоийга холис муҳаббатнинг лирик изхори ўлароқ ўзига хослик касб этади. ...Сурхон қирғоғида боғлиқ бир кема/ Сурхон бўйларида мен севган сулуғ/ Менга у ҳақида ҳеч нарса дема/ Абадий боқира қолсин бу туйғу, деб ёзади шоир илк муҳаббати ҳақида.

Сирожидин Саййиднинг “Ҳамса” хайратлари” китоби Алишер Навоийнинг “Хайрат ул-аброр” достонининг самимий бир шарҳи ўлароқ туғилган. Шоир ўз хайратларини насрга сифдирилмасдан, назм тилига ўгирган. Муболағасиз айтиш мумкинки, китобчадаги барча сатрлар кўнгил хайратидан туғилган. Китоб Яратганга “Ҳамд” билан бошланиб, “Экин ва ҳосил”, яъни дунё ва охират ҳақидаги маърифий хулоса билан яқунланади. *Умр — одамзоднинг қишми қоридир/ Дунё — охириятнинг экинзоридир*, деган сатрларни ўқиймиз “Хайрат”нинг хулоса шеърида.

Шоир Аҳтамқули шеър муҳибларига ўзининг она Ватан, миллат ҳақидаги шеърлари билан анча машҳур. Бу йилги китобини ҳам у “Қароғимда гуллайди Ватан” деб номлаган. Энг муҳими, Аҳтамқулининг ватансевар дунёсида ҳеч қандай таъма, илинж каби нохуш туйғуларга ўрин йўқ. У аруз ва бармоқда ёзилган шеър тўрларида Ватан сўзини доимо бош ҳарфларда ёзади. Зотан, Ватан деган улуг сўз шоир қалбига ҳам бош ҳарфлар билан ёзилганига ишонамиз.

Шунингдек, республикамиздаги турли нашриётларда Туроб Ниёз, Бобонор Нортोजиев, Хумор Жаъфар, Исроил Норбеков, Хайрулло Зокир, Олимжон Ўсаров, Тугалбой Музаффаров, Бекбаўли Бектурсинов, Аъзамжон Омонов, Бобоканд Мирзо, Бахтиёр Турсунов, Иброҳим Қўлмуродов, Дилшод Ботир, Равшан Мурод, Баҳодир Исо, Сиддик Мўмин, Санақул Эргашев, Қодир Султонов, Шаҳриёр Тилавов, Отабек Юсуф, Эркин Туроб каби шоирларнинг дунё, умр фасллари, она, Ватан, мустақиллик, қишлоқ ҳаёти, муҳаббат, кўнгил, ижод ва илҳом каби мавзулардаги китоблари нашр этилган. Ушбу шоирлар орасида Туроб Ниёзнинг содда дидактикага йўғрилган тўртликлари, Бобонор Нортोजиевнинг маиший лирикага оид битиклари, Хумор Жаъфарнинг турмуш фалсафаси акс этган самимий шеърлари ўқувчини бефарқ қолдирмайди. Педагог-шоир Исроил Нурбеков ёшларда Ватан туйғусини тарбиялашни бош мақсад деб билади. *Шаҳарлар тахтида — арқда Самарқанд* сатрларини чинакам ғурур билан ёзади. Ҳамидулла Зокир ўзининг сарбастда ёзилган шеърларида ижод фалсафасидан баҳс очади. *Ўлик китобларни кўрдим. Сўзлар ўлиб ётар; тирилтиришнинг имкони бўлмас* деб ёзади у бир шеърида. Шоир Олимжон Ўсаровнинг “Ўқинч” шеърида асл фарзанднинг ота олдидаги қарздорлик ҳисси фожиявий оҳангларида акс эттирилган.

Тугалбой Музаффаровнинг “Умрим манзиллари” китобидан ҳаётий кузатувларидан келиб чиққан катралари ва “Аждодлар” достони жой олган. Достон миллий кадриятларнинг содда, халқона, ҳаққоний талкинига қурилган десак, янглишмаймиз. Бекбаўлы Бектурсыновнинг “Qaraqalpaqstan” наشريётида чоп этилган “Илҳам периси” шеърый тўпламида қорақалпоқ халқига хос тетик руҳият, донишмандлик, юмор ва қочиримлар лирик йўсинда тақдим этилган. Шоир Мирзо Бобоканд шеърларида эса *Мен ғуноҳкор этдим ғуноҳларимни./ Етти ўлчаб бир кесинг мени./ Ғамни ғамга айладим кўз-кўз...* сингари яхши топилмаларга дуч келамиз. Сиддиқ Мўминнинг “Хуррият солномаси” тўплами 1996 дан 2016 гача ном берилган барча йилларга самимий бағишловлардан ташкил топган. Китобнинг 2010 йил “Барқамол авлод йили”га бағишланган бўлими “Сўз зикрида”, “Устозлар зикрида”, “Оталар зикрида”, “Оналар зикрида”... сингари қатор кичик бобчалардан иборат. Айниқса, “Сингиллар зикрида” деб номланган боби ўзининг миллий руҳияти, самимий ва содда оҳанги билан ўқувчи қалбини ром этади. *Сингил “оға” демайди/ Жиян “тоға” демайди/ Кўксим тоғ-а демайди/ Синглиси йўқ акалар...* деган сатрлар асл эрлар кўнглига титроқ солади.

Тўғри, биз мухтасар сўз юритган ва баъзи сўз юритмаган шеър тўпламларининг ҳаммаси ҳам ижоднинг энг инжики, эрка тури лирика талабларига тугал жавоб бермайди. Аксар шоирларимиз бир сатрни нишонга ургунга қадар юзлаб хато, ғализ сатрларни ёзиб, марҳум шоиримиз Эркин Воҳидов айтмоқчи “қанча қоғозларнинг бошига етган”лар. Лириканинг асоси бўлган туйғу самимияти кўпда ноёб. Баъзи ҳаваскор шоирларнинг жўнгина қофиядош сўзлардан иборат тўпламлари таниқли шоирларнинг “оқ йўл”лари билан босилганки, буларга батафсил тўхталиш учун алоҳида тадқиқот ёзиш керак.

Аёллар шеърляти. Ҳозирги ўзбек лирикасининг битта мустаҳкам қаноти батаҳқиқ аёллар шеърлятидир. Бу қанотнинг мустаҳкам таянчларидан бири эса, шубҳасиз, Ҳалима Худойбердиева ҳисобланади. 2016 йилда шоиранинг “Йиллар нафаси” номи хароратли бир тўплами нашрдан чиқди. Кўпдан бери эшитилмай қолган бу инжа овоз ҳақиқий шеър муҳлисларини асл бадият оламига қайтарди, 1970-1980 йиллар аёллар шеърляти руҳини қайта уйғотди десак, рост бўлади. “Янги шеърлар” рукнида чоп этилган бу китобдаги *Алпомишдан туг олмаган эркакамс./ Улугбекдай битта ўғлон туголмаган аёлмас./ Бу дунёнинг бори йўлдор./ Дард яширар жойим – менинг шу қўзим./ Кузнинг ёноқлари намли туюлар./ Ишқ деганнинг кўприклари қил...* сингари топилма сатрлар шоиранинг бундан ўттиз-қирқ йил аввалги шижоати, назокати, аёлига хос инжа садоқатини қайта намоён этади. Ушбу тўртликда эса шоиранинг улуғвор туйғуларга тўйинган миллий фалсафаси акс этган: *Навоий – нон. Тўсма. Унга борар йўлдан қоч/ ғашлик қилма, тўрт ённи ҳам ёритаркан тоғс/ Навоийга ўзин урса, урма қоғирни/ ахир нонга мусулмону қоғир бирдай оч...*

Энахон Сиддиқованинг мустақиллигимизнинг 25 йиллигига бағишланган “Ўзбек иши” достони миллиятимиз яқин ўтмишидаги тарихий фожиалар, уларнинг сабаблари, тафсилотлари ҳақида.

2016 йил аёллар шеърляти дейилганда, уч шоира номини алоҳида таъкидлаш жоиз. Булар: Ойдиннисо, Гулноз Мўминова, Гулбахор Саид Ғани. Шу уч шоира ижоди наинки 2016 йил, бутунги аёллар шеърляти ранги ва йўналишини акс эттира олади десак, хато бўлмайди. Юқорида Йўлдош Эшбек муносабати билан лирик туйғуларнинг яхлит полотноси ҳақида гапирдик. Худди шу ҳолатни Ойдиннисо ва Гулбахор Саид Ғани китобида ҳам учратамизки, бу ҳозирги шеърлятимизда ўзига хос поэтик тизимлашув жараёни бошланганидан мужда беради. Фақат ушбу шоиралар ижодидаги тизимлашув ўз шакл-мазмунига кўра Йўлдош Эшбекникидан фарқ қилади. Агар Йўлдош Эшбекда бундай тизимлилиқни поэтик мантик, коинотга хос улкан бир маърифий тартиб белгиласа, ушбу шоиралар китобидаги бутунлик ва из-

чиликни аёлга хос хислар ноизчиллиги, туйғулар хаоси белгилаган. Ҳар иккала ҳолат кейинги йиллар шеъриятимиз учун ноёб, макталадиган ва махсус ўрганишга лойиқ мавзу. Ойдиннисонинг 101 та шеърӣ қисмдан ташкил топган “Хиргойи” туркуми, Гулбаҳор Саид Ғанининг 10 фаслдан иборат “Ой йўли” номли лирик полотноси мана шу жиҳатдан эътиборга сазовор. Гулноз Мўминованинг “Чиғанок” номли тўплами эса олий туйғуларнинг сараланган парчаларига ўхшайди. Унинг “Эгилмаган бош”, “Кўшиқ”, “Туғдона”, “Қор гуллари” каби шеърлари мана шундай ноёб туйғулар ҳақида. Зухра Бегимнинг “Юрагимга айланар Ватан”, Ҳалима Авазмуҳаммаднинг икки тилда нашр этилган “Муҳаббат ороли” (“Остров любви”) тўпламлари ҳам Ватан, муҳаббат, садоқат, поклик ҳақидаги шеърлари билан эътиборга лойиқ.

Болалар шеърляти. Гуландом Тоғаеванинг “Мен излаган кема”, Набижон Қодиловнинг “Энг яхши совға” ва “Дўппи кийган болалар” шеър китоблари, Турғунбой Султоновнинг “Нодон қўзичоқ” масаллар тўплами бугунги ўзбек болалар шеърлятида ҳам муайян силжишлар рўй бераётганини кўрсатади. “Нодон қўзичоқ” китобидан ўрин олган “Бургут билан синчалақ”, “Ҳасадгўй эшак”, “Чивин табиб”, “Қалхат”, “Бадмаст кучук” каби масалларда фақат болалар дидактикасига хос ўғитбозлик, “қиссадан ҳисса” тамойили эмас, миллий, ижтимоий, маънавий муаммоларга ҳам ўрин берилган. Гуландом Тоғаева тўпламида эса *Бобомларга дер менинг/ Ширин тил укам Билол/ – Қўлогим оғир дейсиз/ Бобо, у неча кило?..* сингари бола мантикига хос ғаройиб сатрларни ўқиймиз. Буларнинг ҳаммаси яхши. Аммо, бизнингча, бугунги болалар шеърлятининг жўн насихатгўйлик сарҳадларини тарқ этиб, ислом шаркига хос олий дидактикани ХХI асрнинг шиддатли ритми билан уйғунлаштирадиган пайт келди.

Ёшлар шеърляти. Маърузанинг тўртинчи бўлимини бу тарзда таснифлаш, албатта, нисбий. Чунки қўлимдаги китобчалар муаллифларини фақат 1995-2001 йиллар орасида туғилган ёшлар ташкил этади. Қолбуки, ёшлар шеърляти истилоҳи ўттиз бешдан қўйишдаги, истеъдодли, тан олинган шоирлар асарларига нисбатан ишлагилиши лозим. Нодира Арабжон кизининг “Кўнгил дафтарида”, Соҳибжамол Каттаеванинг “Жаннатмакон”, Ҳавасхоним Юнуснинг “Субҳидамда очилган чечак”, Гулҳаё Қўшоқованинг “Ватаним остонаси”, Гулҳаё Исмоилованинг “Ватан яралади онадан бошлаб”, Махлиё Мусулмонованинг “Соғинч”, Лолаҳон Шокиржон кизининг “Шукрона”, Гўзалхон Ҳожиёеванинг “Жаҳон ичра жаҳоним”, Динора Эркинованинг “Сержило олам” ва Хурсандбек Каримов, Ҳилола Файзуллаева, Аббос Раҳимлар шеърларидан ташкил топган “Уч қалб чечаклари” тўпламлари 2016 йили республика ҳамда вилоятларда фаолият кўрсатаётган турли нашриётлар томонидан чоп этилган. Китобларнинг аксариятига таникли олимлар, шоирлар сўзбоши ёзишган. Китоблар дизайни, муаллифларнинг суратлари ҳам рисоладагидек. Аммо, афсус билан айтаманки, саналган китобларнинг бирортасидан шеърга арзигулик образ нари турсин, мантикли бир сатр топа олмадим. Шунинг учун уларни алоҳида олиб, мисоллар билан танқид қилиш ортиқча, деб ҳисоблайман. Шу муносабат билан барча ижодкорлар, олимлар, адабиёт ўқитувчилари, ношир ва муҳаррирлари инсоф ва ҳушёрликка чақиришни истардим. Нима бўлганда ҳам баъдий савияси йўқ, ҳароратсиз сўзлар уюмидан иборат бундай китоблар чоп этилмаслиги лозим. Ило, орадан йиллар ўтиб, бугунги локалдилимизнинг масъуляти ҳаммамизни тутиши мумкин.

Хулоса:

а) 2016 йил шеърлятимизда маҳаллий диалектлар ва поэтик ритм уйғунлигида янгиланган хос лирик оҳанглар кузатилади; б) мумтоз поэтика анъаналарининг замонавий, оригиналлаштирилган шакллари кўзга ташланади; в) шеър тўпламлари структурасида тизимлилик, изчилликда одам ва оламро гармониянинг акс этганини кўраимиз; г) Ватан, миллат туйғуси, аёл қалбининг нозик товланишларига гувоҳ бўламизки, буларнинг ҳаммаси ўзбек шеърляти 2016 йилда ҳам салмоқли ютуқларга эришганини кўрсатади.

МАҲОРАТ МАВЗУ ТАНЛАМАЙДИ

Мухайё ЙЎЛДОШЕВА

Шеърятни таҳлилга тортиш бироз мураккаб, аини пайтда завқли жараён. Аммо уни бир йил миқёсида, бунинг устига “Шарқ юлдузи”, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ва “Ёшлик” каби салмоқли нашрлар кўламида умумлаштириб, фикр билдириш масъулиятли вазифа. Дастлаб, ўрганилган шеърларнинг тематик таҳлилини амалга ошириш энг тўғри ва осон йўлдаи туюлди. Аммо бадий маҳорат мавзу танламайди, чин ижодкор битта мавзу доирасида қолиб кетмайди. Чин шеърят эса юксалгани сари мавзуга бўй бермай боради.

Шу боис туйғунинг, ҳаёлотнинг парвози акс этиши кучайган замонавий шеърятимизнинг бир йиллик бўлагини образлар ва ташбеҳлар тизими, олами шу ташбеҳлар воқеасида кўраётгани, одамнинг қудрати, имкониятидан ташқари бўлган ҳолатларнинг руҳиятга қай тарзда кўчгани нуқтаи назаридан текширишга қарор қилдик.

“Туңлар ўйнар пардани, Юлдузлар чикар издан. Ойнинг кетмаган ҳали Она сути оғзидан” (Ҳосият Рустамова, ЎЗАС, 2016 йил, 1 январь). Туңги шамолда парданинг силкиниши ижодкор назарида шунчаки табиат ҳодисаси эмас, балки қалбида бўлаётган ғалаён, мувозанатдан чиққан кўнгли туфайли юз бермоқда. “Нима бўлган экан?” деган саволга яна ижодкорнинг ўзи жавоб беради: *“Ҳоли нима кечар менсиз уйимнинг, Китоблар... сураатлар... жигарранг дафтар. Мени тополмасдан тенгиб, қуюниб, Ортимдан кўчага чиқади гаплар”*.

Ўзбек аёлининг уйни ташлаб кетиши одатдан ташқари ҳолат, муҳим сабабсиз, иложсиз қолган вазиятдагина юз беради. Аёлнинг уйда эмаслиги дарҳол билинади, ҳар ким сабабини даражасидан келиб чиқиб тахмин қилади, тўқиб-бичади. Буни шоира “ҳоли нима кечар менсиз уйимнинг” ва *“Мени тополмасдан тенгиб, қуюниб, Ортимдан кўчага чиқади гаплар”* тарзида чиройли кўрсатиб беради. Табиат ҳодисалари ёрдамида руҳий манзараларни чизишда давом этиб: *“Менсиз ҳушдан кетар дарахту борлиқ, Шамол кимнинг тутиб ўйнар сочидан. Мен кетсам, тун ўлиб қолади аниқ, Мен кетсам, ой ўлиб қолар очидан”* дейди. Даъвонинг қатталигини қаранг, бундай қатта даъво ортида қатта қалбли, бошқаларга ўхшамайдиган одам туради.

Жуманазар Юсуповда (ЎЗАС, 15 январь) ҳам ташқаридаги ҳолатни руҳиятга кўчирган сатрлар мавжуд: *“Дийдам қотиб кетган тош бўлиб”, “Ўзманг,*

Мухайё ЙЎЛДОШЕВА – филология фанлари номзоди. 1978 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. “Қийиксўқмоқдаги йўловчи”, “Бадий асар таҳлилининг айрим масалалари”, “Янгиланишлар мангулиги”, “Ўзбек педагогик атамалар дугати”, “Бадий таҳлил асослари” каби китоблари чоп этилган.

қадамлардан садага кетай, Мени ташлаб кетманг, ўткинчим” (Йўл монологи). Ҳамида Мамадалиеванинг шу сонда чиққан “Гулдаста”, “Қалдирғоч” шеърларидаги масрурлик, самимият ўқувчига дархол юқади, хушқайфият бахш этади. “Тонг тахтига ўтирди қуёш, Янги куним кийди тожсини, Битта ширин табассум билан, Тўлаб қўйдим умр божсини” каби дадил топилмалари билан эътиборни тортади.

Шодмонкул Саломнинг (Ёшлик, 6-сон) “Жон борича қўқарар яшил” ёки “Елкан-гизга қўнмоқлик учун Томмай турар кўндан томчилар” тарзидаги тасвирида ҳам фаслларнинг табиий алмашинуви кизнинг эътиборини тортиш учун юз бергандай ифода-ланган. Зотан, шоирнинг энг кучли истаги шу бағритош кизнинг кўнглига йўл топиш. Куртакларнинг бодраб чиқишини, жон олиб, жон беришга, булутларнинг қуюклашиб, аммо хали ёға олмай туришини эса кизнинг уйдан чиқишини кутаётганга йўяди.

Умуман, ҳозирги шеърятимизда гўзал топилмалар, чинакам истеъдодлар жуда кўп. Ҳозир оламини ташбехнинг кўзи билан кўриш даври бошланди. Жумладан, Ҳалима Аҳмаднинг (Шарқ юлдузи, 2-сон) “Борлиқ кўнглин топтаётган тун”, “Музлаб қолган ой сояси синиб тушади. Аммо енгилсам Ҳалималигим қайда қолди”, “Бу дунёни бўягайман ишқ деган рангга”, “Қайғузода тун”, “Қуйган умид ҳиди уфурди бирдан Кўнглининг қаҳратон деган фаслидан. Бир либос тикаман кўнглимга бу кеч Умид нафасидан, гул нафасидан”, Эшқобил Валининг (Ёшлик, 4-сон) “Кўз қисади бокира ҳилол. Лабин бўяр қирмизи гилос. Соч ўради ҳазин маж-нунтол”, “Қумушланар жийда танаси Оқ чойшабга бурканар ўрик”, “Самонинг идраган қўйлаги ямоқ”, Ирода Умарованинг (Ёшлик, 8-сон) “Япроқлар ёмғирнинг рўмолчалари”, “Сатрлар оралаб оқади кўзим”, “Лабимда юзларин иситгандир у” каби сатрларида шундай бадий мантик ва тартиб борки, бу шеърхон тасаввурига чексиз эрк бериш билан бирга сергаклантиради ҳам. Албатта, келтирилган мисоллар бир-бирига ёвуқдай, объектлари бир хилдай кўриниши мумкин. Аммо улардаги образлар тизими (япроқ, ёмғир, ҳилол, жийда, гилос) ҳам, ҳолат (борлиқ кўнглин топтаётган тун, лабимда юзларин иситган, лабларини бўяган гилос, қумушланган жийда, идраган либос ва ҳоказо.) ҳам бири иккинчисини тақрорламайди.

Ташки омил ва таъсирларнинг ижодкор асарларида қанчалар ва қайси кирралари билан бўй кўрсатиши унинг шахсига боғлиқ. Шоир давр пайдо қилган туйғуларни умуминсоний фалсафий қарашлар билан уйғун ҳолда асарга кўчира олса, унинг ижоди даврлар оша яшайверади. Бундай асарлар сирасига Муҳаммад Алининг “Шарқ юлдузи” журналининг 1-сонида чоп этилган “Соҳибкирон” китобидан олинган шеърлари киради. Дастлаб ижодкор ўз бурчи ҳақида гапиради: “Шоир қаламин тутса Кўзи нурларга тўлғай. Уйғоқларни уйғотмоқ – Умрбод бурчи бўлғай”. Сўнг шонли ўтмишимиз сураига бирма-бир чизги тортаверади: “Исмим Темурбекдир. Турон ўғлимен”. Шоир ўтмишни чуқур билгани учун илдизи, кимлардан экани билан фахрланади: “Доно табиатда ажиб ҳикмат бор: Ҳеч қачон Ғарбдан тонг отмайди, асло! Шарқни ҳуб сийладинг, эй, парвардигор, Унга йўл бошлашни айладинг ато! Ўйласанг, ёл ёнар жаҳоний шавқдан, Ёруғлик Шарқдандир, ёруғлик Шарқдан!” (ЎЗАС, 1 июль).

Муҳаммад Алини безовта қилиш билан бирга кўнглини фахрга тўлдирган туйғулар илдизи ўзгача идрок, рост кечинмадан озикланади. Шоир кўрганани эмас, туйганини ёзади. Зотан, инсон учун кечинмалар муҳимроқ. Уларни туғдирган сабаблар ҳам, натижа ҳам тез ёддан чиқади, умуман олганда уларнинг муҳим-номуҳимлигини ҳам улар пайдо қилган кечинмаларнинг кучли ё кучсиз, самимий ё ёлғон экани белгилайди. Шу боис “Кўз кўради туйғуларнинг қатида” дейди шоир. Яна атрофга кўринганинг билан аслинг орасида ҳамиша катта фарқ мавжуд бўлаверади, одамлар сени ўзларидан, вазиятдан ва ўша вазиятга муносабатидан келиб қабул қилишади деган ҳузунли фалсафий умумлашмани “Япроқдан шак

чиқар, Чечакдан чиқади бол, Демак, у япроқ эмас, Чечак эмас эҳтимол. Уругда яшар ўрмон, Ҳавас ҳам эмас ҳавас, Ой ҳам оймас, кун ҳам кун, Сен билган мен, мен эмас” тарзидаги ширали шеърга айлантиради.

Давр пайдо қилган туйғуларнинг умуминсоний фалсафий қарашлар билан уйғунлашуви яна Абдулла Шер, Ойдин Ҳожиева, Усмон Азим, Махмуд Тоир, Иқбол Мирзо ва бошқалар ижодида кўзга ташланади.

Эркин Самандарнинг “Шарқ юлдузи” журнали 7-сонида “Чин аҳд бўлур унинг туғи” умумий сарлавҳаси остида чоп этилган асарлари, айниқса, “Рух рамзияти” шеъри жуда майин, тотли: *“Рақс этадир япроқлари, Анвойидир яноқлари, Маним дилим куй чаладир, Улги олиб соз ториннан. ...Ўнгимда тутда рух кўрдим Учиб келмиш гулзориннан”*. “Рух рамзияти” яхлит вужуд сифатида шоирнинг она тупроғи, Ватанига бағишланган. Аммо ундаги баҳорий таъм ўқирмани завқлантириб юборади.

“Бир силтаниб ердан узилди учоқ. Бир силтаниб недир узилди дилдан” сатрлари билан рўйхатни Иқбол Мирзо давом эттиради. Бир силтаниб недир узилди дилдан, яъни самолётнинг ердан узилиб, ҳавога кўтарилиши шоирни она тупроқдан, ватандан айириб қўйгани чиройли кўрсатилган. *“Жонсарак қарайман булутлар аро, Юрагим терлайдир, увишар бадан. Дўстим, кўзингни оч, заминга қара, Фақат Ватан бордир, чексиз бир Ватан”* (ЎЗАС, 21 октябрь). Оёқ остида мустаҳкам замини бўлмаган одам туядиган таҳлика, ишончсизлик, омонатлик ҳисси иллюминатордан кўринаётган кадрдон манзаралар туфайли дарҳол ўтиб кетди, ортимда бутун бошли Ватан кўксини тоғдек кериб турибди, нимадан хавотир олиш мумкин, деган кўнгли тўқлик келди. Ватани бор одамнинг қорни эмас, кўнгли тўқ бўлиши гўзал ифодаланган. Шоир шеърларини ўқиркансиз, ўзбекюрт, юрактоғ деган сўз бирикмалар кашфига дуч келасиз, матнга маҳорат билан ўрнида жойлагани учун ҳамиша шуларни қўллаб юргандай, шеърни равон ўқиб кетаверасиз. Иқбол Мирзо одамга хос табиий ҳолатни ўқирмани нотабиий вазиятга тушириб олиб тасвирлайди. “Дев” номли шеърида каттик кўркувдан одамнинг қорачиклари *“қалқонга айланиб қолади”*, *“Ўзини зарралаб йигади”*. Мукамал тасвир – чиндан одам кўркаётганда асли кўринади, майдаланиб, пастлашиб кетади. Ва шеър якунида одам томонидан ўлдирилган дев *“Мен сени одам деб ўйлаб меҳмон қилмоқчи эдим”* дейди. Сўз ўйини ҳам бор бу ерда: одамгарчилик ўзагида “одам” ётади. Бундай сўз ўйини “Хайр” шеърида ҳам давом этган – бир қарашда видолашув, айрилиқ бордек, аммо хайр сўзининг хайрли маъноси ёдга тушиб, кўнгилда умид уйғонади: *“Ранги ўчди атиргулларнинг Хайр... Чаманимдан нозбўйлар кетди. Хайр...”* (Ёшлик, 8-сон).

Юкоридаги тамойилга *“Мен осмонни ичимга ютдим Кўёш кезар томирларимда”* (ЎЗАС, 2 декабрь), *“Тупроғим – мени чорлар толу терагим, Исмиим тўлиб анҳорлар оқар”*. Одам тупроқдан бино бўлган, уни қайтариш, шуни унутмаслик инсонийликнинг бош белгиси. *“Балки шундай кўкка учсам ҳам Қанот ясаб кўёш нуридан, Гўлдек ўсар қўлимда қалам, Тафтлар олиб тупроқ кўридан”* (Ёшлик, 9-сон) каби сатрлари билан Абдулла Шер ҳам дахлдордир. Шоир бағридаги ловуллаётган тафт ўқирманга гўзал, ҳароратли шеърлар тақдим этиш билан бирга ижодқорни ҳаловатидан айирган истеъжод, бадий сўз айтиш эҳтиёжидир. Айтмоқчи бўлганларининг балки ҳали ярмини ҳам айта олмаётганлиги ҳақдаги ҳадик шоир томирларида қон ўрнига югуриб юрган кўёш нурлари билан бирга оқади. Инсониятга фойдаси тегиши мумкин бўлган ёниқ сўзларнинг ҳали ҳаммаси ҳам қаламга олингани йўқ. Аммо улар, албатта, айтилади, ёниқ шеърга дўнади. Шу боис анҳорлар “Абдулла” дея айкириб оқади. Бутун олам шоир учун яратиш манбаи, туганмас илҳом булоғи. *“Тоглар менинг ёшлик чоғларим, Тоққа чиқиб ёшликка кетдим”* дейди ижодқор. Ёшликнинг кўзи катта, кучи кўп, ҳавоси баланд бўлади, кўлидан келмайдиган иш йўқдек тую-

лади, шоир шунга ишора қилмоқда. Абдулла Шер топиб айтиланган ташбехлари, қутилмаган образлари билан шеърхонни энтиктириб бораверади: “Булут сояларидан ўтлар қуёшини қидиради”, “Маҳқум ариқлар ҳазон берган тусда оқади”, “Майда жаҳон унинг остонасига михланган” (ЎЗАС, 13 май), “Тонгда кетсин фиғоним, Йўқолсин қоп-қора ғам. Оққа буркансин жоним, Оқаргандек бу олам!” (ЎЗАС, 19 февраль).

Усмон Азим (ЎЗАС, 28 октябрь) “Ҳар йили гуллайди дарахт, Ҳар йил мева тугади. Ҳар йил ҳазон бўлар. Ҳар лаҳзам гуллаш, Ҳар лаҳзам ҳазонлиг. Неча лаҳзадаман, Лаҳзам нечада? Қанчалар юксалдим? Қанчалар кирдим ерга?” тарзидаги инсониятни пайдо бўлганидан буён қийнаб келаётган фалсафий саволлар билан рўйхатни давом эттиради. Оддий ўсимлик бўлган дарахт йилда гуллаб, кўзни қувнатади, мевасини улашади, меваю гуллари бўлмаса, барглари билан ҳавони тозалайди. Ҳар йили ҳазон бўлиши, барглари тўкилиб, қор остида дилдираб қолишини билгани ҳолда баданида бор шира, қувватни гуллашу мева тугишга сарфлайди. Шу дарахтчалик ҳам ҳимматим йўқми, ҳаётим қандай ўтди, мендан кимлар рози, мен кимдан розиман, бирор эзгулик қила олдими, тарзидаги аёвсиз саволларни беради. Усмон Азимнинг ўзгариб, товланиб, товланиб турувчи юраги уни бир лаҳзада гуллатиши, яна бир сониядаёқ ҳазонга айлантириши шоир томонидан маҳорат билан ифодаланган: “Ҳар лаҳзам гуллаш. Ҳар лаҳзам ҳазонлиг”. Ундан кейинги “Неча лаҳзадаман, Лаҳзам нечада?” тарзидаги сўз ўйинига қурилган сўрови ўқирмани завқлантириш, ўзбек сўзининг серқирра таъмини тоғтириш билан ҳушёр тортилади. Дарҳақиқат, ким бўлиб келгандим, нима билан кетяпман, нималарни олдиму эвазига нима бера олдим, бердимми ўзи, тарзидаги қалбни покловчи сўроқлар гирдобиди қолдиради.

Ойдин Ҳожиёва “Шарқ юлдузи” журналининг 11-сониди шундай битади:

Шағирлайди ҳаёт бетиним.
Барқут ғилам тўшар даштарларга.
Шамол шўҳ боладай аргимчоқ учар
Наъматакнинг яшил ўрамларида.
Мен – сенингман. Зулматга отма.
Мен – сенингман. Узлатга отма.
Сотма мени ишқ бозорида
Сендан ўзга йўқ харидорим –
Зар қадрини заргар билади.

Ташбехлари билан ўқирмани жунбишга келтира оладиган ижодкорлар сирасига Турсун АЛИ (Ёшлик, 6-сон) “Кўзларимда уйғоқ ҳарсанлар Рухим ичра дилрабо қўшиқ, Олис қишлоқ. Ариқ бўйидан Топиб олғум Кўзлари ғамгин болалигимни. Ёмғирзор. Ўзимни йўқотиб қаршингда Ўзим-ла яшайман эл бўлиб. Ҳайқириб қираман тушига билмай”; Замира РЎЗИЕВА (ЎЗАС, 13 май) “Кўзимга гоҳ қувонч, гоҳ дард тўлди. Райҳон йўлак бўлди юрган изларим. Шеър билан ёритдим тушқун йўллари. Қучоқлаб қуч топдим келганида ғам Севгимдан яралган атиргуллари. Ортга кўз ташласам хижолатим йўқ Изимда райҳонзор йўлакларим бор”. “Кўзимни яйратар уфқнинг ранги. Тушқун лаҳзаларнинг бошин ёраман Мен буюк муҳаббат томон бораман”; (ЎЗАС, 25 ноябрь) “Ёдим меҳробиди яшаган дийдор”; ҲУМОЮН (Шарқ юлдузи, 4-сон) “Деразамнинг очиб қўяман аста, Ҳамдард топган каби тезлашар ёмғир. Сўзлар гулханида юраклар ёниб” ёки “Лойиқ сўз топмасак изҳорга албат, Қатига қистириб қўяр эдик гул. Ҳушбўй таратарди очилганда хат, Билсам, мактуб эмас битганмиз кўнғил, Кўнғил очиларди мактуб очганда”;

Жумагул СУВОНОВА (Шарк юлдузи, 5-сон) “Яшайман бироқ ҳаёт Ёнаётган да-
рахт билан тенг”, духобагулар, “Сал-пал элиб отаётган тонг Бош қўяди ёстиққа
бир зум. Узоқ юриб, толиқиб келиб, Осилади бўйнига уйқу. Эшитилар ташиқаридан
сас, Шиппагини судраб ўтар тун, Суҳбатига нуқта қўёлмас Шаҳардаги чироқлар
бугун. Уйдан чиқар о-о-о, қандай тоза! У қуёшининг қўлидан тўтар. Юрагимни қоқ
икки бўлиб Вужудимда ўрмонлар ўсди”; Ойгул СУЮНДИҚОВА (ЎЗАС, 17 июнь)
Ҳаволи, қуёшли соф туйғу. Кипригимга сабалар атай қўниб ўтади. Қуёш ботганда
ловуллайти ранглар. Ой нурида очилган мактуб; Зебо МИРЗО (ЎЗАС, 21 октябрь)
Сен – осмон илмини битгувчи китоб, Сенда гиёҳларнинг рангин тушлари. Сенда
очилади ахир бобма-боб Миллиард юлдузларнинг нуртовушлари... Сен – майсалар
тили, булбул кўзеши. ...Ҳар лаҳза қонимда қиличдек ўсдинг; Зикрилла НЕЪМАТ
(ЎЗАС, 29 апрель) Хотира оддий, ҳаяжонсиз айтиб бўладиган сўз эмас. Хотира
бахт. Хотира бор экан, тирикдир одам, Ё яхши, ё ёмон сайланажакмиз (Хотира).
Шафтолининг шохлари мева тугиб эгилгай, Юрагимнинг оҳлари кўзеши бўлиб
тўкилгай (Шафтолининг гуллари); Икром ОТАМУРОД (Ёшлик, 4-сон) Қутиш –
Мажнунни Лайлига ошиштириб, интизорликка ундаган қутиш. Қул – гуриллаб, гу-
риллаб ёниб Мискингина сўнган Фарёд; Анвар ОБИДЖОН (ЎЗАС, 22 январь)
Бўйдоқча туюги чиройли Қорда нафис излар ербиринг (Қорга нафис излар
нақшланган) Оппоқ-оппоқ ҳислар ербиринг (Илк тўйгулар ширин, нафис бўлади,
шундай тўйгулар кимнидир эгалаб олди). Ўн биринчи қаватдан боқсанг, Пастда
дўмбоқ қизлар ербиринг (Буни икки хил маънода талқин қилиш мумкин: тепадан
қизлар ер билан биттадай кўринади ёки ердаги қор уюмлари дўмбоққина бўлиб
турибди); Фарида АФРЎЗ (ЎЗАС, 4 март) “таажжуб қутар”, “Офтоб сочин таши-
лайди ёйиб, Қирққоқилин майдалаб ўринг”: завққа, қутиш ҳаяжонига, сурурга, энти-
кишга тўла шеър, фарзанд “туғаб битмас сўз”, “Ёқасини йиртмасдан дунё
Тўзмасидан умидинг – тўнинг. Либос кийдир юпун фикрингга – Нимадир қил, яйра-
син кўнглинг! Ўлмай десанг, ўлмасдан аввал – Нимадир қил, яйрасин кўнглинг! Пар-
возларим сарбаланд, Ерлик ғамлар, хайр, хўш!”; Ибодат РАЖАБОВА (ЎЗАС,
18 ноябрь) “Лабиҳовуз, жуда яхши, образлари, ташибеҳлари бетакрор. Варахша-
нинг кипригида гул, Ҳавзи бодом тўрт томони зар. Азгунқалъа бешиқларидан Фа-
риштани уйғотди ахтар. ...О, ҳамманинг ўғил тўйига Чопон тикиб келар
Ғиждувон”. Ўқтам САДИН (ЎЗАС, 18 ноябрь) “Шабнамларга юз ювдим. Тонг
тутқазди сочигин. Қуёшнинг қўлин тутиб Иликқина сўрашдим”; Шукур ҚУРБОН
(ЎЗАС, 25 март) “Муҳташам қошона экан бу имон”, “Ғапирсанг, тоғларга ғапир”;
Мирпўлат МИРЗО (Шарк юлдузи, 12-сон) “Ой нурларин сўриб энтиқар чилла. Аёз
қизнинг уйига кира олмаганидан ноилоҳе деразасига нақш чизиб кетади. Ой
чўмилар қор тўзонида. Кўҳликлигинга фақат атиргул таассуб қила олади. Мезон
тонгларида баҳор шафағи”; Зулфия МЎМИНОВА (ЎЗАС, 15 апрель) “Менинг не
ишим бор беҳабар билан, оловда ёнмасман, сувда чўкмасман. Оламнинг гуллари
қалбимга кўчмиш. (Ишиқ йўли). Борлиқ яшилланиб, ҳароратга келибдир. Бу Лайли-
нинг кўзешин ичиб кийикчалар (Сиз), Мен – нима, дарёда оқаётган гул, Армоннинг
белида кетган қийигим, Юракни япроқдек еган кийигим”. (Согинганда), Гулноз
МЎМИНОВА (Ёшлик, 10-сон) “Умрим учиб бораётган тош. Кун денгизи шу тоб
осмони мовий Соҳиллари сокин, тинган қушлари Ундан гуллар мисол сирли самовий
Япроқлар сузмокда қузнинг тушлари. Рухни чулбаб олган лоқайдлик надир Бу қолип
ичида юрган мен эмас. Сурур оқар кўчада бир зум Югурганда жасажжи оёқлар”;
ДАВРОН РАЖАБ (ЎЗАС, 1 апрель) “Баҳорнинг биринчи кунда, Бир кунда қоникдим
сеҳримдан. Шу лаҳза англадим севгини, Шу лаҳза яралдим севгимдан. Оқиш-пушти
тусда баргларим, Сирларимни омон асрайман. Нима бўпти, шундай толейим: Мен

бир кунмас бир кун гуллайман”; Жуманазар ЮСУПОВ (ЎЗАС, 15 январь) “Юрак ёнар ўз оташида, Бир дард бўлиб улғаяр севги, Умр икки ўт орасида, У ер эди, осмонни севди. На бир илинж, на бир умид бор, Армон ёмон қаддини эгди. Киш уқтирар, шивирлар баҳор: У ер эди, осмонни севди”; ОЙДИННИСО (Ёшлик, 3-сон) “Кўзларимни юммайман дунё Кўзларимда фасллар базми Тўртта эмас қирқ фасл пайдо Етти эмас, Етмиш минг рангли. Очiq кўзим орқали бирпас Ҳаво алмашидилар қанча-қанчаси. Кўзим юмсам қандай яшайсан Қарогимга айланган дунё”; Усмон ҚЎЧҚОР (Шарқ юлдузи, 6-сон) “Сен турган қирғоқда ўйнар қулунлар Сен турган қирғоқда ёйилди баҳор. Сен турган қирғоқнинг осмони тиниқ, Қушлари озод ва бахтиёр учар. Менинг қушларимнинг ранг-рўйи синиқ, Мен турган қирғоқнинг иқлими ўжар”; Нодир ЖОНУЗОҚ (Шарқ юлдузи, 8-сон) “Бизни дилбандидай суяра айрилиқ. Кўз очсам қарогимдан Нигоҳинг кетмас. Кипригимга илашган Ёшимдан аксинг кетмас”; Беҳзод ФАЗЛИДДИН (Шарқ юлдузи, 10-сон) “Қуртаклар кўзида умид яширин. Мен ахир бошиқа бир дунёнинг хасми”; (ЎЗАС, 13 май) “Шу кеча эртагин тугатмаса қор. Ҳар босган изимиз билдур хотира (Бедор бодомлар). Индай йигирлар кунлар – синашта, Бир боқсам, осмондан кенга ўхшайман, Индамай, бўзлаида, сўзсиз куйлаида Ўхшасам, Ёмғиржон, сенга ўхшайман” (Ёмғир); Сирожиддин РАУФ (ЎЗАС, 8 апрель) “Қоқиғул баргидай тўзгимас давлат, Метин қоя каби ростлагайдир қад, Асли, илму урфон бирла маърифат Бўлса тамал тоши, Соҳибқироним!” (“Буюклик”); Ахтамкул КАРИМ (ЎЗАС, 8 апрель) “Тылаб юрт тинчлигин ҳар он”; Шодмонкул САЛОМ (Ёшлик, 6-сон) “Зулфингизни ҳаёлдай эшар Мартининг кўксин тўлдирган ҳаво. Кўнгил, кўнгил, жимгина кўнгил”; Абдулхай НОСИР (Шарқ юлдузи, 11-сон) “Томирларим най бўлиб саҳар Субҳи тонгни уйғотмоқ бўлди. Қумри қушлар топдию хабар Уфқларни қўзғатмоқ бўлди”; Шодмон СУЛАЙМОН (Шарқ юлдузи, 5-сон) “Шаббоданинг болалари ифҳ. Асли сен туфайли гул очар кўклам Сен боис нур сочар фируза осмон”; Раззоқ АБДУРАШИД (Шарқ юлдузи, 6-сон) “Борлиқ яна зеболашди Ажаб қара бойнагидан Унга қараб завқланаман муҳаббат кўзойнагидан” нозик ишора бор ёшининг ўтганига ва яхшироқ кўришга, “Кўнглинг бўлса ҳавасли жўшиқ, Қўринаркан рангин дунёлар. Шундан, балки, ҳар кун кўшиқ Қуйлаб ўтса керак дарёлар. Ёз кечаси бир тиниқ, ёз кечаси бир ёруғ”; Шукуржон ЖАББОРОВА (Шарқ юлдузи, 6-сон) “Юрагим рангин тўкаман Камалак ҳам ундан тугилар. Қуёшгул мўлтирар саҳарда. Ҳаёлимни ёмғирга бердим Томчилардай тўйиб йиғладим”; Элбек ЭРКИН, (Шарқ юлдузи, №7) “Замин яшил қўйлак танлаган Кун йўлига чиқай деб пешвоз”; Жўрабек ЖАҲОН (Шарқ юлдузи, №7) “Туннинг эжони чиқмоқда секин Тоғ ортида титраб турар тонг. Бунча қаттиқ кучасиз, дўст. Багрингизда миллионлаб ханжар”; Отабек ИСМОИЛОВ (ЎЗАС, 1 январь) “Тун кўрпасин устига ёпиб, Мадрасалар кўраёттир туш. Тош кўчалар ухлар донг қотиб, Эшитилмас “тиқ” этган товуш. Балки шундан қуёш ҳам ҳар тонг, Илк бўсани ундан олади”; Маъмур ҚАҲҲОР (Шарқ юлдузи, 9-сон) “Тонг отмоқда, оппоқ тонг. Майса шудринга қонди, кўзларини ишқалаб ана қуёш уйғонди. Майин жилмайганича кўкка томон йўл олди, уфқда-чи қип-қизил фақат тўшаги қолди”; Ориф ТЎХТАШ (Ёшлик, 7-сон), “Кипригинг қитиқлар тўйгулар тонги, Шафақдаги шеър ҳам сенга аталган”; Бобур ЭЛМУРОДОВ (Ёшлик, 7-сон) “Уйқуда эдимми, Қимирлабди ер. Бир чизикни кўрдим шифтда ажиндай, Онам таскин бериб Куюнмагин, дер. Дунёнинг ишлари ҳамини шундай, Ногоҳ минг чизикни бир жойда кўрдим. Ажиндай дарз кетди, Ичимда сўзлар. Худодан яшириб нима ҳам қилдим, Онам пешонаси эди у, дўстлар”; Хумоюн ҚУВОНДИҚОВ. (Ёшлик, 7-сон) “Шошмагил ўйноқи шаббода, Ойдинда бирга сайр этамиз. Ям-яшил бедазор оралаб, Иккимиз пиёда кетамиз. Мойи қочган тиликдай Юрагим

қалтирайди”; Наргиза ОДИНАЕВА (Ёшлик, 8-сон) “Шу дарахтлар тафтинг олади, Юраги бор ҳар тўрт томоннинг. Гар қоқилсанг суяб қолади, Елкалари зангор осмоннинг. Қўлогига исмингни айтмай, Кунларингни қўйиб юборма ёки Чигиртка кечанинг чақалоқлари”; Мохинур ҚОДИРОВА (Ёшлик, 9-сон) “Кўзимда тескари айланар дунё”.

“Шарқ юлдузи”, “ЎзАС” ҳамда “Ёшлик” нашрларининг умидли ёшлари куйидагилардир: Бахтинисо МАХМУДОВА (Шарқ юлдузи, 11-сон) “Қалбимда ўстирдим дарахтларни, Шамол бўсасида ёнди киприклар. Ҳисларини тўкди мажнунтол”; “Уфқларга багрин тутди ой, Юлдузларла ботди тўшига Қушлар эҳҳе, қўнди беармон Япроқларнинг дилбар тушига”; Муҳиддин АБДУСАМАД (Шарқ юлдузи, 12-сон) “Сенга кетсам Сенга етсам Ўздан кечиб, ўздан кечиб. Нурни эмсам Нурга энсам Кўздан кечиб, кўздан кечиб”; “Ўзингни ўзимда кўрганим учун ўзимни кўпроқ севаман”; Одина МАМАСИДДИҚОВА (Шарқ юлдузи, 9-сон) “Тупроқ сийнасига силар оёғим. Мен тупроқдан яралганман Юрагимдир шу тупроқ Кўнглимнинг кўчасида Тупроқнинг ранги кўпроқ”; Сухроб ЗИЁ (Шарқ юлдузи, 4-сон) “Ерга майса кийдицар ҳарир бўлмайдику тонгни қўриқлаб. Кўзларимни қора ёпинчиқ Қоплагандек атроф зим-зиё”; Болтабой БЕКМАТОВ (Шарқ юлдузи, 4-сон) “Қандай яхши Орзуйинг чиройли бўлса, Ундан-да Гўзалроқ қўринса олам. Қандай пайдо бўлди бу гул уруғи? Менинг юрагимда нега унди у?”; Элёр МУРОД (Шарқ юлдузи, 1-сон) “Қор эдим кўклардан отилган Урилдим юзингга беҳосдан. Мен ўша сочингга осилган Музлаган нафасман... нафасман”; Хуршид АБДУРАШИД (ЎзАС, 7 октябрь) “Оқшом яна қўшин ташлади. Сوغинч мени қўршади тагин. Китобидан узиб олибман, Ҳаётимнинг битта варагин”.

Шеър ёзишнинг ҳеч бир қоидаси бўлмайди, аксинча, битикларида ўз шеърый қоидаларни яратган одамга шоир дейилади. Биз шоирлар яратган бадий қоидаларга даҳл қилмасдан тушунишга, имкон доирасида моҳиятига етишга уриндик. Бунинг натижаси кўнглимизни тўлдирди, ўзбек миллий шеърятининг келажаги ўтмиши ва бутуни каби, балки улардан ҳам рангларга бойроқ бўлишига ишонч уйғотди.

**Эшитгим мен қанча ақди расоган.
Дейди, инсон холи эмас хатоган.**

ЧУСТИЙ

Асад АСИЛ

СИДҚИЙ ХОНДАЙЛИҚИЙ ЭМАС, ХАНДАҚЛИҚИЙ

Сирожиддин Махдум Мирзохид ўгли Сидқий Хандақлиқий ва унинг яқинлари азоб-укубатли ҳаёт кечирдилар, аммо асло тушкунликка тушмадилар. Аввало мустаҳкам сабр-бардош, қолаверса, ҳеч чорасиз дамларда ҳам мардонавор олға юриш, керак бўлса, катъият билан курашиш бу кишиларга мудом ҳамроҳ эди. Таъмагирлик, шахсиятпарастлик, риёкорлик каби иллатлардан холи бўлган Сидқий сингари инсонлар бир-бирларига суяниб олға интилганлар, мардонавор яшаганлар ва баракали ижод қилганлар. Улар Ватанга том маънода суянганлар, олис кетсалар соғиниб яшаганлар, ушбу таянч ҳақида ёниб-ёниб куйлаганлар...

Сидқий Хандақлиқийнинг ҳаёти ва ижоди хусусида ижодкорлар, олимлар – қалам аҳллари кўп ва ҳў ёзганлар. Бу ҳақда гап кетар экан, аввало забардаст адабиёмиз Ойбекнинг Сирожиддин – Сидқий ҳақидаги софдил эътирофи ёдимизга тушди: “Юзлари бурушиқ, хушфёъл, хушмуомала, фазлу камоли улуг шоир эди”. Шунингдек, Муҳсин Зокиров, Маҳмуд Ҳасаний, Абдулхамид Жалолов, Наим Қаримов, Бегали Қосимов, Рамида Жавҳарова каби адабиётшунос олимлар Сидқий ҳаёти ва ижодини ҳар томонлама тадқиқ айлаб, матбуотда кўплаб чиқишлар қилганлар, китоблар яратганлар.

Ўтган аср олтинчи йилларининг иккинчи ярмидан бошлаб биз ҳам Сирожиддин – Сидқий Хандақлиқий изидан юриб, ҳар томонлама изланишлар олиб борганмиз. Авваламбор, Сидқий билан бир даврда туғилиб ўсган, тоғу тошларда бирга ўйнаб-йираб юрган ака-укалари, дўсту ёронлари, шоир кейинги ўн беш йил давомида умр кечирган Парғиз кўрғони кексалари билан кўп мартаба суҳбатлар курганмиз. Бу улуг зот шарофати туфайли “Хандайлик Чимкентдаги архивларни ҳам обдан ўрганганмиз. Шоиримиз “овоқ турма”дан кочиб, Фарғона водийсида юрганда бу томонларга ҳам катнаганмиз. Энг муҳими, серкирра ижодкорнинг сеvimли шогирди Абдулла ота Носиров билан топишиб олган эдик. Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида 40 йилдан зиёд қўлғезмалар бўлимига мудирлик қилган савоббардор отахон то вафотига қадар Сидқий ижоди ва фаолиятини юзага чиқариш мақсадида менга беминнат ёрдамлашиб турган. Гап шундаки, Сирожиддин – Сидқий энг мураккаб араб имлосида

Асад АСИЛ – 1941 йилда тугилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти (ҳозирги ТДПУ), Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. Унинг “Лочин”, “Тоғлиқлар”, “Алқор, нега кўзинг тўла ёш?”, “Чирогим, мен Сидқийман – Хандақлиқийман” каби китоблари чоп этилган.

ижод қилган эди. Бундай қўлэмаларни ҳамма ҳам ўқий олмасди. Абдулла ота учун бу мушкулотни ҳал этишнинг ҳеч қийин жойи йўқ, у устозининг қўлэмаларини шариллатиб ўқир, мен кирил имлосида кўчириб борардим. Отахоннинг ҳурмат-эътибори ғоят баландлиги, касбдошларининг тўла ишончини қозонгани туфайли керакли қўлэмаларни бемалол уйига олиб кетар, иккаламиз ярим тун, баъзан тонгга қадар Сидкий ижодини юзага чиқариш устида меҳнат қилардик. Шу зайдда биз ўн йиллар чамаси Сидкий ҳаёти ва ижоди билан бетиним шуғулланганмиз. Савобли бу ишга Абдулҳамид Жалолов, Бегали Қосимов ҳам қўшилдилар, чунки Сидкий Хандакликий таваллудининг юз йиллиги – 1984 йил яқинлашиб келарди.

Нихоят, ҳамма топган-тутганларимизни тартибга солиб, китоб тайёрлаш учун Бегали Қосимовга топширдик. Ғафур Ғулом номидаги нашриётга ҳам рўйхатга ёзилиб қўйган эдик. Шу даврда мен “Шарқ юлдузи” журналида ишлардим. Кўп ўтмай Бегали Қосимов қўлэмани менга қайтариб берди. “Китоб чиқмайдиган бўлди”, деди у хомушланиб. “Ахир, нашриёт рўйхатига киритган эдик-ку!” “Қўлэмани кечикиб топширибмиз”. Сидкий Хандакликийнинг “Навбаҳор” деб номланган қўлэмасини қўлтиклаб, Ғафур Ғулом нашриёти жойлашган бинонинг тўртинчи қаватига чикиб бордим. Нашриёт директори Жуманиёз Жабборов ва бош муҳаррир Муҳаммад Али мени илиқ кутиб олишди. Воқеани нашриёт раҳбарларига астойдил тушунтирдим. “Ёрдам бериш керак”, деди Жуманиёз ака. “Албатта, – қўллади бош муҳаррир. – Бу иш билан мен ўзим шуғулланаман”.

Шундай қилиб, зулматда қолиб кетаёзган серкирра адиб Сирожиiddин – Сидкий Хандакликий ва унинг даврдошлари учун яхшилар шарофати туфайли нурли йўл очилган эди...

Воқеани майдалаб тушунтиришимдан мақсад – ўткинчи бу оламда фақат ўзимиз учун эмас, Ватанимиз, миллатимиз раънақи учун бутун умри ва ижодини сарфлаган Сирожиiddин – Сидкий Хандакликий ва унинг сафдошлари номини юзага чиқариш, авлодларимизга таништириш учун бундан кейин ҳам бор имкониятларни ишга солимоғимиз лозим. Ўта оғир бир замонда ҳеч нарсадан тап тортмай, Ватан озодлиги ва халқимиз фаровонлиги учун мардонавор курашган, ёрқин келажак йўлида азиз жонларини ҳам тикиб юборган улуг аждодларимиз ҳақида тўла-тўқис маълумотларга эга бўлиш жуда муҳим. Токи озодлик, мустақиллик каби буюк неъматларга осонликча эришиб бўлмаслигини фарзандларимиз яхшилаб англаб олсинлар ва ватандошларимизга муносиб ворислар бўлиш учун астойдил курашсинлар. Ҳозирги давр барчамиздан айнан шуни талаб этмоқда.

Сирожиiddиннинг нафақат кишлоқдаги, балки Шарқ депараларида кўпчиликка маълум ва машҳур бўлмиш падари бузруквори Мирзохид Охунд домла айрим олимларимиз айтганидек, “бечораҳол” эмас, ўзига тўқ, барчага меҳр-муруватли, бағрикенг инсон бўлган. Ғоят билимдон бу инсон Бухородаги Мир Араб мадрасасини битириб келгач, хонадонидида мактабдорлик билан шуғулланган. Ҳазрат домла унвонига сазовор бўлган саховатли Мирзохид отанинг доврўғи олис-олисларга таралиб, Чимкент ва Сайрам томонлардан, ҳатто Фарғона водийсидан талабалар келиб, хужраларда яшаб таълим олганлар. Кичкина Сирожиiddин эса улар билан мудом бирга, изланишдан, ўқишдан бош кўтармас эди. Билмаган, тушунмаганларини отасидан сўрашдан чарчамасди.

Мирзохид ота оиласида тўрт ўғил ва бир қиз вояга етган. Исроил, Исмоил маҳсумлар ва ёлғиз қизи Сомабиби аввалги аёлидан, Сирожиiddин ва Асомиддин кейинги хотинининг фарзандлари эди. Аммо тўғри тарбия топганлари туфайли орада заррача айирмачилик сезилмас, ҳаммалари бир-бирларига жуда меҳрибон, ғамхўр бўлиб ўсганлар. Машойихлар айтганидек, Худон таоло Ўзига меҳр-мухаббатини си-

наш мақсадида сеvimли бандаларига айрилиқ аламини юбориб турар экан. Ҳазрат домла ҳам шундай кўргиликни бошидан кечирди. Тўнғич фарзанди Исроил махсум билим олиш илжинида Тошкентга бориб, оғир дардга чалинди ва ўнглана олмай вафот этди. Сойимабиби ҳам бир қизлик бўлгач, тўсатдан бу олам билан видолашди. Мирзохид домла ичидан зил кетиб борарди. Шу туфайли ўғлонлари сафидаги энг зукко, араб, форс тиллари ва ёзувларини яхшигина ўзлаштириб олган Сирожиддин Тошкент сари ўқишга отланганида отаси унга аввал рўйхушлиқ бермади. Жисмию қадди-баста нозиккина, аммо ўзи шўх-олов, ғоят хушёр, зукко, тиксўз, ўта адолат-парвар бу боласини ота жондан азиз кўрар, айниқса, илми дин борасидаги ўткир қобилиятига қойил қолиб, келгусида ўз ўрнини эгаллашини жуда-жуда истарди. Бундай серкирраликлар бир тараф бўлса, бу олам жамолига нозиктаб бокиши, шоирона рух ўспириннинг бутун жисму жонини камраб борарди...

Тошкент сафари туфайли ота-бола орасида ўнғайсизлик пайдо бўла бошлаганини кўрган зукко Имомали ҳеч иккиланмай орага кирди. Ҳазрат домла ўзи ўқитиб тарбиялаган ғоят хушёр, билимдон, ҳозиржавоб, бор вужуди билан ҳурматини жойига қўядиган бу шогирдини ўзига жуда яқин тутар, ёлғизгина кизини ҳам Имомалига раво кўрган эди.

Мирзохид домла Мир Араб мадрасасида бирга таълим олган кадрдон дўсти, Тошкентдаги Мадрасаи Раҳматуллохнинг мударриси Шох Мухйиддин Охунд домла ихтиёрига йўллаган биринчи шогирди ҳам Имомали эди. Бу йигит энг илғор талаба сифатида ушбу даргоҳни битиргач, устоз ўз ўрнига ҳам Имомалини лозим кўрган эди. Шундай қилиб, мударрис домлаликни ўринлатиб адо этаётган ёш устоз Ҳазрат домла розилиги билан Сирожиддинни Тошкентга ўқишга олиб кетди ва умр бўйи қайнисининг бошида парвона бўлди...

Қолган воқеа ва ҳодисаларни мухтарам ўқувчимиз “Шарқ” НМАК 2008 йилда босиб чиқарган “Чирғим, мен Сидқийман – Хандақлиқийман” китобидан ўқиб олади, деб умид қиламан.

Бу лавҳаларни одамларнинг энг олий фазилати – ҳақиқий ва самимий меҳроқибатни далиллаш учун келтирдик, ҳолос. Аслида бошқа бир гапни айтиш мақсадида қўлга қалам олганмиз. “Навбаҳор” китоби чоп этилиб, қўлма-қўл бўлиб кетгач, Сирожиддин – Сидқий ҳаёти ва ижодига кизикиш йўлида талабгорлар кўпайиб қолди. Бу жуда қувончли ҳол эди, чунки Сидқий Хандақлиқий баҳонасида шу оғир даврда яшаган ва ижод қилган қатор жабрдийдалар оламига ҳам назар ташлана бошлади. Шундайлардан бири ёш олима Рамида Жавҳарова эди. Изланувчан бу аёл Бегали Қосимов раҳбарлигида Сидқий ижоди ва ҳаёти ҳусусида номзодлик диссертациясини ёклади. Шоир таваллудининг 110 йиллиги йиғинида иштирок этган Рамида мендаги бор маълумотларни ҳам олиб, илмий ишида фойдаланган эди. Ниҳоят, Бегали Қосимов ва Рамида Жавҳарова ҳамкорлигида 1998 йилда “Маънавият” нашриётида Сидқий Хандақлиқийнинг “Танланган асарлар”и 5000 нусхада чоп этилди. Бу ниҳоятда қувончли ҳол, қатта ва оғир меҳнат меvasи эди. Шоирнинг биринчи тўплами “Навбаҳор” асосида ҳар томонлама тўлдирилган ва бойитилган бу китобни дарҳол синчиклаб ўқиб чиқдим. Ўқиб чиқдим, кўп ўринларда дилим ғаш бўлди. Неча йиллар давомида яхшигина ўрганилган шоир ҳаёти ва ижоди ҳусусида “Дин ва дунёни ушлаган шоир” деб номланган каттагина ҳажмдаги сўзбошида анча жиддий ҳатоликларга йўл қўйилган эди.

Авалло Сидқий Хондайлиқий деган ном жуда ўринсиз, чунки шоир дастлаб Шеван, Шавкат таҳаллусларида ижод қилган бўлса-да, кейинчалик туғилиб ўсган она қишлоғига садоқати юзасидан Сидқий Хандақлиқий номини танлаган. Кейинчалик аввалги кўп асарлари номини ҳам шундай ўзгартирган. Сабаби “Хондайлик” сўзида

хеч қандай маъно йўқ, “Хандақлик” эса “хандақ” сўзидан олинган бўлиб, кишлок тарихини аниқ ифодаб туради. Буни Сидкий тарафидан ёзиб қолдирилган ва Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар бўлимида сақланаётган “Хандақлик тарихи” қўлёзмаси ҳам батамом исботлайди.

Энди яна бир катта хато – Сирожиддин – Сидкий Искандар кўрғонида туғилган, дейилганидир. Сидкийнинг Фарғона водийсига сафар қилгани ва бошқа ўринларда ҳам кўп чалкашликлар, ғализликлар мавжуд. Сидкий Хандақликий асарларида ўзбилармонлик билан ўзгартирилган сўзлар ўқувчининг ғашига тегади. Масалан, “Ватан” шеърисидаги: “От-эшақда ўрдан-қирдан бугдой ташиб; иссиқ кунда ўнғайсизлик кўрғон ерим” байтида “ўнғайсизлик” сўзи “ўнғай созлик” деб “тузатилган”. Шоир не-не азоблар тортганини айтиптию биз уни роҳатланди деб ўтирсак!..

Хуллас, китобнинг қайта кўриб чиқиладиган ва ўрни-ўрнига қўйиладиган жойлари анчагина. Китобни ўқиётган ихлосмандлар: “Сидкий қанақасига Искандарда туғилган эмиш?” каби саволлар беришдан чарчамаяптилар. Шу туфайли масалага ойдинлик киритмоқдамиз. Қолаверса, Ватанимизда бу соҳада кўплаб олимлар етишиб чикмоқда. Аждодларимиз, айниқса, Сирожиддин Сидкий Хандақликий давридаги жафокаш ижодкор ватандошларимиз ҳаётлари ва ижодий фаолиятларини ўрганиб юзага чиқаришда ёш олимларимиз изланишлардан толмасликлари лозим.

Аслида ҳам жадидлар номини олган ватандошларимиз яшаган давр ҳар томонлама чуқур ўрганишга ва ўзининг муносиб баҳосини олишга ҳақли. Шу йўналишдаги хайрли ишни бошлаган Рамида Жавҳарова Сидкий Хандақликий ва унинг сафдошлари соҳасида докторлик ҳимоясини яқунласа, йўл қўйилган айрим хатолар ҳам йўл-йўлакай тузатиб кетиларди, деб ўйлаймиз.

Қайд этиш керакки, 2008 йилда “Шарқ” НМАҚда нашрдан чиккан Сидкий Хандақликий ҳаёти ва ижодига бағишланган китобнинг кўпгина ўринлари бойитилди, янги маълумотлар қўшилди. Изланишлар ҳали яна давом этади.

Ватанимиз адабиётида ҳар бир ижодкорнинг ўз муносиб ўрни бор. Сидкий Хандақликий ҳам миллий адабиётимизда муносиб ўрин эгаллаган шоир, ўз халқининг фидойи фарзанди эди. Биз – авлодларнинг шоир ижодини ҳар томонлама ўрганишимиз ва уни муносиб тарзда эъзозлашимиз, аждодларимиз меросига бўлган ҳурматимизнинг бир кўринишидир.

**Бирон сатри ошиқлар дафтарига
тушмаган шоирни шоир демайман.**

Саид АҲМАД

Тилак ЖҰРА

Дарёлардай мавжланиб кечади умрим

Чайкалиб ётибди нурли бир чаман –
Ой билан офтобнинг буюк ватани.
Тонг каби жилмайиб бахти очилган,
Майсага кўмилиб нурли бадани.

Осмон посбонидир бунда бургутлар,
Чумчук чуғуридан тешилади том.
Бу ўлка кўксида ёнар булутлар,
Чинор шохларига кўнганида шом.

Не-не дарёлар бор, югуриб-елиб,
Уммонда қоларлар бир умр яхлаб.
Бу чаман бағрига дарёлар келиб
Заминга сингарлар, ниҳолдай шохлаб.

Кўзёшдек тиникдир бу элда осмон
Шафтоли шохлари қайрилган онда.
Накш олма юзига югурганда кон
Офтоб ҳам осилиб, толар армонда.

Бу элнинг қадимий ҳар қўшиғида
Бежиз олтин дея аталмас тупрок.
Симёғочга кўнган куш тумшугида
Тилладай нурланиб турибди бошок.

Чайкалиб ётибди нурли бир чаман,
Юлдуздай сочилиб оламга шони.
Фидойи ўғилман, ёниб ўпаман
Олам остонаси – Ўзбекистонни.

Тилак ЖҰРА – филология фанлари номзоди. 1947 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини битирган. Ижодкорнинг “Райҳон”, “Олам остонаси”, “Юлдузлар табассуми”, “Чорраҳадаги уй”, “Сандувоч”, “Рухият” сингари шеърӣй тўпламлари наир этилган. Шоир 1994 йилда вафот этган.

Наво

Сой бўйида ўлтирар йигит,
Нигоҳини тортар окин сув.
Тўлқинларда ўйнайди умид,
Хаёлининг уфқида сулув.

Туйғуларда кувнаб оқади,
Шайдо бўлиб ёр жилвасига.
У калбини сувга оқади,
Илинсин деб ёр кўзасига.

* * *

Хилватгина салкин хиёбон,
Намчилгина туманли кеча.
Сурма рангли, бўялган осмон
Кўзларимга чўкмоқда аста.

Танхогина танҳомни излаб,
Ўйларимдай сўнгсиз кезаман.
Ёмғир каби ғамгин шивирлаб,
Туманлардай сарсон сузаман.

Кўзларимга кўринмайди ҳеч
Тушда кўрган баҳорим менинг.
Ухлатмасдан қитиклаб ҳар кеч,
Имлаб қочган ашъорим менинг.

Алдасам-да, дўстларим, шундай,
Туманларга бўлмасман тутқун.
Куёш билан кезар юрагим,
Куёш олиб қайтарман бир кун.

Гўзаллик

I

Ранг излайди титраб камалак
Чарақлаган майсалар ичра.
Ирмоқчалар кийиб кўк кўйлак,
Пешонаси тўлқиндан ғурра.

Астагина эгилар шохча,
Йигит калбин кучар ҳаяжон.
Қирсиллатиб чайнар довучча
Юзларига доғ тушган жувон.

II

Боғлар бағри ёниб чорлайди,
Йўллларингга ипак сочилар.
Намхуш замин рангин порлайди,
Дунёнинг хўп ранги очилар.

Кизча кулиб очади кафтин,
Қандай майин ёғади ёмғир.
Буриштириб кунгайга афтин,
Дарчасини ёпади кампир.

* * *

Кел, эй кўнгил шаробдай куйил,
Қақраб қолган қақроқ лабимга.
Маст бўлайин, майлига, буткул,
Малҳам бўлсанг соғинч дардимга.

Туйғулардан кўзим камашиб,
Узоқ йиллар куйладим ойни.
Илон каби ул ҳам чирмашиб,
Туйғулардай аврайди мени.

Ой ҳам бугун бегона менга,
Бегонадир осмон ҳам, ахир.
Умидимдай суяндим тонгга,
Бу тонгларки, йилт этган шамшир.

Маст айларди шудгорнинг хиди,
Замин бугун димикиб ётар.
Чигирткалар саси ҳам тинди,
Сукут юрагимга наштадай ботар.

Умр ўхшар эгик дарахтга,
Белин букар буюк бир соғинч.
Мен ҳушимда ўхшаб қарахтга,
Тушларимда яшайман нотинч.

Шовуллаган сойни куйладим,
Оқиздирмас хатто соямни.
Мен ҳамиша бахтни ўйладим,
Чакмоқларга санчиб миямни.

Йўк! Тугамас кўнгил сафари,
Бўлмаса ҳам армоннинг васли.
Бул ҳаётнинг ғолиб аскарни,
Қалбим, сендан топдим тасалли.

Кел, эй кўнгил, шаробдай куйил,
Қақраб қолган қақроқ лабимга.
Маст бўлайин, майлига, буткул,
Малҳам бўлсанг соғинч дардимга.

Машраб

Кўкка қараб қўлин силтади,
Ерга қараб силқди этагин.
Иккисин ҳам кўзга беркитди,
Дунё деб у билди юрагин...

* * *

Қўлингни бер менга, эй санам,
Ҳузуримда қолгайсан бирпас.
Юрагимда беҳол бўлсин ғам,
Нафасингни ичиб бўлай маст.

Дунё каби чигал ўйларим
Бир сония йирокда қолсин.
Туғилажак рангин куйларим
Жозибангни кўчириб олсин.

Сурма рангли кўзларинг сузиб,
Ёнгинамда ўлтирсанг, санам.
Мужгонларим юлдузлар тизиб,
Кипригимда айланар олам.

Не истасанг, кўрсатар чирой
Қил сиғмаган кўнглимда у дам.
Деразамдан бокиб тўлин ой,
Суратингни чизади, эркам.

Сонет

Тилсиз соҳилларга урилиб нолон,
Тўлқинлар бўзлайди ел қанотида.
Тўлқинни ортига қайтариб шу он,
Соҳил ҳам жилмаяр унинг ортидан.

Ойнинг ўроғини минг бор парчалаб,
У уммон бағрига солади сурон.
Сўнг, ҳиссиз қояга қўяр экан лаб,
Орзулар йўлида кўтарар бўрон.

Қоялар ҳам чархлаб киррали тошин,
Тўлқинни қайтарар яна ортига,
Нурли кўзларидан оқизиб ёшин,
Кенг уммон бағрида тополмай йўлин

Асрларки бўзлайди ел қанотида
Тўлқинлар соҳилга чўзганча қўлин.

* * *

Бухорода тонг отар маҳал
Сукунатнинг бағрини тилиб,
Шўх қушчалар бошлайди ғазал,
Барглар аро карашма қилиб.

Бухорода тонг отар маҳал
Лайлак билан Минори Калон
Ерга тушар аста чўзилиб.
Гумбазларни қучар ҳаяжон,
Ер билан кўк қолар узилиб.

Бухорода тонг отар маҳал
Ер чараклар, чараклар осмон.
Аста қаддин ростлар Минора.
Қўтарганча нурли бир тўфон,
Офтоб чалиб келар ноғора
Бухорода тонг отар маҳал.

* * *

Дарёлардай мавжланиб кечади умрим:
Балиғи, қайиғи, тўлкини билан.
Саҳродай ташналаб кечади умрим:
Бўрони, армони, чақини билан.
Мен кечиб ўтардим оқин дунёни,
Дунёдек ранго-ранг ҳисларим билан.

**Қилдиц ишга тушганда эл-юрт тинчдиги
бузилмади, қалам ишга солиниб эса, эзгу
ўўл-ўўриқлар тузилмади.**

Юсуф Хос ХОЖИБ

КИТОБХОНЛАР ЗАВҚИ ВА ҲАЙРАТИ

Хуршида
ТИЛЛАХЎЖАЕВА

Даврий нашрларни, айниқса, адабий-бадий, маърифий нашрларни истеъдодлар талпинадиган чирокка ўхшатаман. Ана шундай ёрқин чирок атрофида чинакам ижод ахли жам бўлса, биз каби адабиёт ихлосмандларининг бахти, икболи кулган деяверинг. Адабиёт халқнинг руҳий оламини, ички дунёсини сўз воситасида очиб берадиган, кишиларни руҳлантиришга, уларни эзгу мақсад ва ниятлар сари йўналтиришга кодир буюк санъатдир. Бинобарин, у инсоннинг касби-коридан катъи назар, барчага баробар, азиз саналадиган неъмат, бекиёс имкониятдир.

Бугун адабиёт ва ижод аҳлига кўрсатилаётган ғамхўрликлардан унумли фойдаланаётган севимли журналимиз – “Шарқ юлдузи” да мумтоз ва замонавий ижодкорлар асарларига, ёшларнинг илк машқларига, адабиётшуносликка оид адабий-танқидий, таҳлилий материалларга кенг ўрин берилаётгани қувонарлидир. Китобхонлар кўнглидан аллақачон муносиб жой олган бу нашр саҳифаларида дунё юзини кўрган адабиёт намуналари келажакда умумидадабиёт уммонига дур бўлиб қўшилишига ишонаман.

Журналнинг 2016 йил 8-9-сонларида эълон қилинган таниқли ёзувчи Асад Дилмуроднинг “Заррадаги олам” романи қўшиқдек ўқилади. Лекин асарнинг туб мағзига етиш учун бир қадар мулоҳаза, мушоҳада зарур. Унда эътиқод, имон, меҳр-оқибат ва муҳаббат моҳияти табиат манзаралари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда тасвирланади. Бу эса инсон ҳаёти, қувончу ташвишлари бутун борлиқ-мақонга дахлдор, унинг бир зарраси эканига далолат беради. Ёзувчи тасаввуфона фалсафий қарашларга оид зоҳирий илм – илми қол ва таълим, ўқиш ва уқиш билан эгаллаб бўлмайдиган, балки ғойибдан бериладиган илм – илми ҳолга таяниб воқеликни баён этади.

Аждодларимиз мероси, хусусан, “Авесто”дан тортиб Навоий ва Гулҳанийгача бўлган маданий-маърифий дурдоналаримиздан илҳомланади. Шунинг асосида орифона хулосаларга келади. Роман замирида ҳаётий мувозанатни ёзувчи хиёнат, лоқайдлик, ҳасадгўйлик, товламачилик ва бошқа зарарли иллатлардан отамакон, она юртни қадрлаш орқали халос бўлиш мумкин, деган эстетик идеал мужассамки, уни зукко ўқувчилар, албатта, илғаб оладилар.

“Шарқ юлдузи” журналида “Икки ҳикоя” руқни остида бир ёзувчининг иккита ҳикояси эълон қилинаётганини ижобий ҳол деб биламан. Бойси ёзувчининг ижоди

Хуршида ТИЛЛАХЎЖАЕВА – 1970 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) тарих факультетини тугатган. Республика матбуотида мақолалари чоп этилган.

ҳақидаги тасаввурни унинг биттагина ҳикояси билан тўлдириб бўлмайди. Ҳикояларнинг мазмуни, сюжети ва ифода йўлидаги турфалик, ўзига хослик муаллифнинг ижодий им-кониятлари ҳақида тўлароқ тасаввурга эга бўлиш имконини беради. Шу маънода жур-налда Нодирабегим Иброҳимова, Гулчеҳра Асронова, Тилаб Маҳмудов, Акбар Мирзо, Жасур Кенгбоевларнинг бир жуфтдан ҳикоялари босилгани мени қувонтирди.

Журналнинг 10-сонида босилган Акбар Мирзонинг “Зилзила” ҳикояси, айниқса, менга ўзининг ўзбекона ечими билан ёқди. Инсон хатти-ҳаракатлари орқасидан келиб чиқадиган оқибатлар кўпинча қутилмаган бўлади. Кимдир битта яхшилик қилади-ю, эвазига ҳаётнинг қутилмаган ўнлаб муқофотларини олади. Ҳикоя қаҳрамони – ўғри йигит, бир кампирнинг йигиб қўйган пулини ўмарди, лекин бу пулнинг “ўлимликка” деб атаб қўйилганини билиб қолди. Ўзбекларда “ўлимлик” деб йиғилган пулга тегиб бўлмайди, у дахлсиз ҳисобланади. Кампирнинг дафн билан боғлиқ удумларга атаб йиққан рўмолчалари кам бўлганидан, бир қоғозга “яна шунча пул йиғишим керак”, деб ёзган экан. Кекса одам-да, эсида турмаслиги мумкин, шунинг учун ҳам қоғозга ёзиб қўйган. Ўғри йигит ўша етишмаган пулни қўшиб, кампирнинг пулларини жо-йига элтиб қўяди. Эвазига эса тақдирдан сийлов олади – зилзила пайтида отасининг ҳаёти саклаб қолинади. Ҳаётда қилинган эзгу ишнинг жавоби, ёмонликнинг жазоси қирк йилда, қирк ойда ёки кунда эмас, қирк дақиқада ҳам етиб келиши мумкин.

Акбар Мирзонинг “Қоядаги чақалок” ҳикояси ҳам худди шундай – ёмонликка қайтиб келган жазо ҳақида. Одам табиатга ҳукм ўтказмоқчи бўлса, ундан марҳамат кута олмайди. Боиси инсоннинг ўзи табиатнинг бир бўлаги. Табиатга қилинган зуғум унинг ўзига янада кучайиб қайтиб келади. Айниқса, бойлик ва нафс илин-жида табиатга қўл қўтарар экан, инсон аввало ўз келажагига болта урган бўлиб чиқади. Одамнинг келажаги эса унинг фарзандидир.

“Шарқ юлдузи” журналининг 2016 йил 1-сонида шоир ва таржимон, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Рустам Мусурмоннинг “Вас-лингга интилим” сарлавҳали туркум шеърлари чоп этилган. Ушбу шеърлар та-биат ва инсон рухияти манзаралари мавзуида. Табиатга муҳаббат, инсонга, гўзал махбубага муҳаббат шеърларнинг бош ғоясини ташкил этади. Бу мавзулар адаби-ёт учун янги эмас, лекин шеърлар янги, лирик қаҳрамон туйғуларининг ифодаси янги, тасвир янги. Бадий тасвир воситаларининг янгича шакли, мазмуни, бадий сўзнинг Рустам Мусурмонга хос ранглардаги ифода усули нозик дидли шеърхон-нинг диққатини жозиба билан жалб этади.

“Қор завқи” шеърида қорни осмондан сепилган шақарга, шаҳарнинг бошидан со-чилаётган қумуш хазинага, қанотларини ёзиб учаётган қушга, фалак тегирмонидан ту-шаётган унга ўхшатади. Ушбу ўхшатишлар халқимизнинг миллий турмуш тарзидан олингани учун қўнғилга жуда яқин ва ярқ этиб кўзга ташланади. Шоир бу гўзал ман-зарани тасвирлаш орқали рамзий маънода Она Ватанимизга, халқимизга муҳаббатини изҳор этади. Ҳарорат ва ҳаяжон билан ёзилган шеър Ўзбекистон табиатининг таран-нуми бўлиб янграйди, сўз ранглари, жилолари, туйғулар манзараси бўлиб кўринади.

“Меҳри дарё”, “Пальто”, “Кема”, “Ёлғиз кулба” шеърлари севги, муҳаббат мав-зуида. Аслида шеърни у мавзуда, бу мавзуда дейиш нисбий тушунча. Аввало шеър-да инсон қалбининг қирралари тасвирланади. Янги шеър худди Колумб Американи кашф этганидек юракнинг ҳолатларини, туйғуларнинг рангини, ҳаётнинг завқли ва ҳайратли лаҳзаларини, ҳаёлнинг чексиз майдонидаги номаълум ороллари кашф этади. Рустам Мусурмон шеърлари ана шундай янгиликлар қўплиги, жонли ва са-мимийлиги билан ажралиб туради.

Рустам Мусурмон бир шеърида одамларга меҳр, севги, яхшилик ва ҳарорат таратиб ёнаётган юракни тасвирлайди. Лирик қаҳрамон юракдаги бор ҳаяжон,

хайрат, рух, меҳрни аямайди. Эл-юрт, Ватан, одамлар учун фидойи инсон тимсоли гавдаланади. Ва шеър шундай якунланади:

*Олов ёниб турса ҳар инсон,
Олар гулхан атрофидан жой.
Кимдир унга қўяди қозон,
Кимдир унда қайнатади чой.*

Бу олов тимсоли – ёнаётган юракнинг, юрак ҳарорати, юрак оташининг тимсоли. Шоирнинг шеъри Биринчи Президентимизнинг “Элим деб, юртим деб ёниб яшаш керак” деган шиорларига ҳамоҳанг бадий тасвирдир. Бирок унинг айтилмаган, бадий ғоянинг илдизидagi яширин маъно ҳам бор. Ёниб турган қудратли юрак оловидан фақат қозонда овқат пишириш ва чой қайнатиш учун фойдаланмаслик керак. Каттарок эзгу ишларни амалга оширишда фойдаланиш керак деган мазмун бор. “Адабиёт атомдан кучли, бирок унинг кучидан фақат ўтин ёришда фойдаланмаслик керак” деган машҳур хикматли фикрнинг бадий шакли Рустам Мусурмоннинг ушбу шеъридир. Эй инсон, фақат ўзингнинг ўчоқ, қозон-товоғингни эмас, халқни, миллатни, дунёни ўйлагин, деган ҳулосага ишора қилади шоир Рустам Мусурмон.

Журналдаги туркум шеърларнинг ҳар бири ана шундай бадий кучга эгадир, десам янглишмайман. Ҳали адабиётшунослар Рустам Мусурмон шеърятига кўп муурожаат қилишига, улар шоир шеърятини муносиб баҳолашларига ишонаман.

“Шарк юлдузи” журналининг 2016 йил 6-7-сонларида чоп этилган Нодир Норматов қаламига мансуб “Зулайҳо дарахти” деб номланган роман адибнинг аввалги асарлари каби давримиз одамларининг дунёқараши, турмуш тарзи, ўй-хаёллари таҳлиliga бағишланган, дейиш мумкин. Ушбу асарнинг ўзига хослиги, бошқа асарлардан фарқли жиҳати шундаки, роман қаҳрамонларининг шахсий ҳаёти, улар тақдирининг чигалликлари аввало айтган сўзига, яъни қайсидир маънода ваъдасига қай даражада амал қилганига бевосита боғлиқ деган ҳақиқат илгари сурилган. Одам баъзида ўзи билмаган ҳолда ғайрихотиёрий ҳаракатлар измида яшайди. Ана шундай ҳукмфармо куч таъсирини ҳиссиётлари орқали англашга интилган кишилар илоҳий қудрат олдида ўзларини ожизу нотавон ҳисоблайдилар. Бу инсоннинг ўзлигини билиши учун энг биринчи қадамдир. Романдаги айрим лавҳалар шундай жиҳатлари билан диққатни тортади.

“Зулайҳо дарахти” муаллифи она тилимизнинг имкониятларидан тўғри фойдаланиб, унинг барча гўзалликларини намоён этишга, воқелик ва ҳолатларни шоирона ифода-лашга ҳаракат қилган: “Тун кирди. Лампочканинг кучли нурларидан ҳовли саҳни ёруғ бўлди. Интизор айтган шу “қуёш” ёнганида, унинг катталиги ҳамсоялари Умидилла етиштирадиган сариқ хандалакдек бўлиб кетди. Зулфиқор лойсупада ёнбошлаб, устига юпка тўнани тортганча, ана шу “хандалак”дан кўзларини узмасди. Кўнглида эса беихтиёр тўй кўшиғи акс садо берарди: “Хандалак бўйлиқкинам, сен унда зор, мен бунда зор...” Аввалига бу кўшиқ ҳам, лампочканинг агрофини кенг-мўл ёритаётганлиги ҳам унинг кўнглига бир ойдинлик солгандай эди, энди анча хотиржам тортиб, ўрнидан турди, димоғи чоғ бўлиб каттақон ойни мириқиб томоша қилди. Унинг худди хонаки товук тухуми сариғидек ўткир, қизғиш жилло бериши тунни ғаройиб тусга киргизган эди”. Бамисоли рассомнинг қуюқ бўёқларда акс этган полатно асарини кўз олдимизга келтиради бу лавҳа, шундай эмасми?... Булар адибнинг ҳаётий ҳолатларни, табиат кўринишларини тўлақонли акс эттира олишини кўрсатувчи жонли манзаралардир.

Шундай асарларнинг журнал саҳифаларида изчил бериб борилаётгани ўқувчиларнинг ҳайрати ва завқига сабаб бўлмоқда. Ниятимиз – ўқувчиларнинг ҳайрати бардавом бўлсин.

**Моҳичехра
ШОМУРОВА**

ГУЛНИНГ МАВСУМИДЕК ДАВРОН ТОПИЛМАС

Ўзбек ва туркман халклари ўртасидаги азалий қардошлик тили ва дили яқин, дини бир, урф-одат ва анъаналари ўхшаш бўлган бу икки туркий халқнинг ўтмиши ва бугунида яққол акс этиб турибди. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президент-и Шавкат Мирзиёевнинг Туркменистонга расмий ташрифи икки ўртадаги маданий ва иқтисодий алоқаларни янги босқичга қўтарди. Юртбошимизнинг Туркменистон Президентига Махтумқулининг ўзбек тилига таржима қилинган “Сайланма”сини совға қилгани эса улўғ туркман шоири ўзбек диёрида ҳам эҳтиром топланидан далолатдир.

Ҳар бир миллатнинг ўзлигини, чуқур тарихий илдишлари, бекиёс имкониятларини кўрсатиб бера оладиган ижодкорлари бўлади. Туркман халқи учун Махтумқули Фироғий ана шундай миллат кўзгуси саналади. Унинг ўзи ҳам бир шеърда бунини “Махтумқули – сўзлар тили туркманнинг!” дея ифтихор билан таъкидлайди.

Махтумқули Хивадаги Шерғозихон ва Бухородаги мадрасаларда таҳсил олган, шарқ мумтоз адабиётини чуқур ўрганган, айниқса, тасаввуф таълимотига катта ҳурмат билан қараган аллома ижодкор эди. Ўз битикларида Баҳоуддин Нақшбанд, Занги ота каби пирларни бот-бот тилга олиши ҳам бу фикрни тасдиқлаб турибди. Алишер Навоий мероси эса Махтумқули учун ибрат мактаби бўлганига шубҳа йўқ.

Ўз даврининг илғор зиёлиси бўлган Махтумқули Хива хонлигининг тасарруфида бўлган шаҳарлар ва чексиз даштлар аро тарқалиб яшаётган уруғларни, аймоқларни бир туғ остига бирлаштириб, мустақил давлат барпо эта оладиган йўлбошчини орзу қиларди. Унинг Човдурхон каби айрим туркман сардорларига бағишлаб битган шеърлари ҳам бу фикрни тасдиқлаб турибди. Йиллар ўтиб, кажрафтор замонани ўзгартириб бўлмаслигини, адолатли ҳукмдорлар хали-бери келмаслигини англаган шоир инсон кўнгли ва руҳини поклаш, Сарҳисоб кунига тайёргарлик кўриш каби масалаларга эътибор қарата бошлади.

*Соғлиқ қадрини бил, хаста бўлмасдан бурун
Хасталик шукрини қил, токи ўлмасдан бурун –*

Моҳичехра ШОМУРОВА – Зулфия номидаги давлат мукофоти совриндори. Ўзбекистон давлат консерваторияси магистранти. 1988 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат консерваториясининг Анъанавий хонандалик бўлимини тугатган. Ёши мақом ижрочилари танлови ғолиби. Мақолалари республика матбуотида чоп этилган.

дея бошланадиган шеърдаги “Озигинг тайёр қил қарвон кўчмасдан бурун” сатрлари айнан шу масалани, яъни умр қарвони йўқлик сари кўчмасдан туриб охират озигини ҳозирлаш лозимлигини ифодалайди.

Машҳур ҳофиз Комилжон Отаниёзов куйлаган “Ошиқ бўлмишам” ашуласи бугун ҳам кўп хонандалар ижро дастуридан ўрин олган, халқимиз ҳам уни севиб тинглайди. Махтумқули каламига мансуб ушбу шеърнинг бир бандига эътибор қаратайлик:

*Дўст, ҳавойи васлингени мен мунча чандон истарам
Доми зулфинг қасдина ўзимни зиндон истарам,
Дема: ғамдан бир замон кўнглимни хандон истарам
Бир ғариб ошиқ менам, ёр, сени сендан истарам,
Кечаю кундуз, билинг, “хув-ҳой”га ошиқ бўлмишам.*

Маълумки, тасаввуф адабиётида дўст ҳам, ёр ҳам, аксарият ҳолларда Оллоҳдир. Шеърдан кўриниб турибдики, ошиқ дўст висолини истамоқда. Гўзал маъшуқа бу ерда бир восита, холос. Шу ўринда бир факт: раҳматли Комилжон устоз ҳам, бугунги хонандалар ҳам “Бир ғариб ошиқ манам, ёр, сени чандон истарам” шаклида куйлашади. Ҳолбуки, шоир шеър бандининг илк сатри якунида “чандон”ни қўллаган, энди у “сендан” деяпти. “Ёр, сени кўрмоқ истайман” демоқчи у. Хожа Али Ромитаний айтган экан: одамлар Худодан ҳамма нарсани сўрайдилар, аммо нега Худодан Худони сўрамайдилар? Мусо алайҳиссалом қиссаси эсга тушади: “Оллоҳим, сени кўришни истайман” деди у. Садо келди: “Мен сенга эмас, хув анови тоққа кўринаман, сен ўшанга қара”. Шу лаҳза тоғ чўққиси портлаб, тошлар эриб окди. Ровийлар айтишадики, ўшанда Оллоҳ жамолини тўсиб турган етмиш минг қават парданинг бир чети сал очилиб, игна тешигичалик жойдан нур чиққан ва тоғни ёндириб юборган экан...

Шоир илоҳий висол бу дунёда содир бўлмаслигини, агар рўй берса ўзи не ҳолга тушишини яхши билади. Бироқ, бу – кўнгил-да, ошиқ дилга эса таъқиқ йўқ. “Хув-ҳой”га ошиқ бўлмишам” дейди у. “Хув-ҳой” каландарона зикр, жазба эмасми?

Ўзи санъат аҳли орасида бир “касалик” бор: ўтган устозлардан бири қайсидир ашула сатрини билиб-билмай бузиб айтса, кейингилар ҳам ё азбаройи устоз ҳурмати ва ё эътиборсизлик сабаб, ўшандай куйлайверадилар. Мисол: бугун ҳам кўпчилик “Шул сабабдан ранги-рўйим қаҳрабо, ман найлайн” шаклида айтишади. Аслида “қаҳрабо” бўлади. “Сенинг ҳажрингда рангим қаҳрабодай сарғайди” демоқчи муаллиф. Бундай ҳолни Махтумқули шеъри билан айтиладиган яна бир машҳур ашулада кўриш мумкин. Бу ҳозирда кўпчилик суйиб тинглайдиган “Бўлмас” ашуласидир. Шеърнинг учинчи тўртлиги Махтумқулида мана бу шаклда:

*Мағрур бўлиб, кезма умринг гулига
Дуч келарсан бир кун хазон елига,
Юз йил яшаб, тушсанг ажал қўлига
Соғиндан сўлингга боққанча бўлмас.*

Ривоят борки, бир куни Пайғамбаримиз саҳобалардан сўрабдилар:

– Ўлимни қандай тасаввур этасизлар?

Биринчи саҳоба айтибди:

– Бугун борман, эртага бўламанми-йўқми, билмайман.

Иккинчиси дебди:

– Эрталаб уйғондим, кечгача яшайманми-йўқми, ишончим комил эмас.

Учинчиси айтибди:

— Бир намоздан иккинчисига етаманми-йўкми, Худо билади.

Набий алайхиссалом дебдилар:

— Сизлар ўлимни жуда узок, бемалол тасаввур этаркансизлар. Мен намоз ўқиётиб, ўнг тарафга бурилиб салом бергач, “Чапга қайрилиб салом беришга улғу-рармиканман?” деб қўриб тураман хамиша...

Намозда аввал ўнг тарафга, сўнг чап тарафга караб “Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ” дейилади. Махтумқули шеърида юқоридаги ҳадисга, ривоятга ишора қиляпти. Шунинг учун у “*Созингдан сўлингга боққанча бўлмас*” деяпти. Соғ тараф бу – ўнг, сўл эса чап томондир. Қайсидир йили аллақайси бир ҳофизнинг қилган эътиборсизлиги боис бугун ҳам ашуланинг шу ери “*Чапингдан ўнгингга боққанча бўлмас*” шаклида айтилади.

Давлатманд Озодийдек шоирнинг ўгли, ўз даврининг нуфузли илм масканларида таҳсил олган, ўзидан олдинги салафлари меросини чуқур ўрганган Махтумқули, ҳеч шубҳасиз, такводор ва парҳезкор, диний аҳкомларга қатъий амал қиладиган инсон эди. Бу унинг кўпчилиқ шеърларида ҳам ўз ифодасини топган. Бирок, сўзимиз аввалида таъкидлаганимиздек, шўро даврида шоир шеърлари укувсизларча таҳрир (балки, таҳқир) қилиниб, ўқувчига тақдим этилди. Бу ҳолат унинг кўплаб куйга солинган ашулаларида ҳам учрайди. Машҳур ҳофиз Муроджон Аҳмедов қуйлаган “Бўйларингга” ашуласи фикримиз далилидир. Шеърнинг учинчи банди Махтумқулида қуйидагича:

*Кўрсам рўйинг, йўқ армоним
Сенсиз хазон урсин жоним,
Иқболим, диним, иймоним
Қилсам ҳурмат бўйларингга.*

Ҳофиз замона зайли боис учинчи сатрни “Иқболим, бахтим, мадорим” тарзида айтган, бу ҳол хануз давом этапти.

Махтумқули ўз асарларида инсонни камолот сари интилишга чорлайди, бу дунёнинг ўткинчилиги, бевафолигидан огоҳ этади. Унинг аксар шеърлари бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмай, шахс тарбиясига хизмат қиладигани билан қимматлидир. Умр қисқалиги, ёшлиқда билим олиш лозимлиги, акс ҳолда зое ўтган дамлар учун пайти келиб жон оғриши аниқлиги шоир ижодида бот-бот такрорланадики, беихтиёр Ҳазрат Навоийнинг “Хазон сипоҳига, эй боғбон...” сатрлари ёдимизга тушади. “*Гулнинг мавсумидек даврон топилмас*” дейди Махтумқули ёшликнинг ғаниматлигини таъкидлаб.

Махтумқули бир қанча фанларни ўзлаштириш билан бирга, заргарлик ҳунарини ҳам эгаллаган. У Туркистондаги шаҳарлардан ташқари Озарбайжон, Эрон, Афғонистон, Ҳиндистонга ҳам саёҳат қилиб, ажнабий шаҳар ҳаёти, у ерлардаги халқлар турмуши билан ҳам танишади. Марказий Осиё, Озарбайжон, Эрон халқ оғзаки ижоди ва ёзма адабиётини чуқур ўрганади, Низомий, Фузулий, Навоий, Фирдавсий ижодидан баҳраманд бўлади. Махтумқули, айниқса, ўзбек маданияти тарихи билан яқиндан танишиб, бир қанча лиро-эпик дostonлар, жуда кўп ғазаллар яратиб, ўз даври ҳаётини, ўз халқи урф-одатлари, ўтмиш тарихини қуйлайди.

Махтумқули ижодининг туркман адабиёти тарихидаги ўрни, унинг ўзбек-туркман адабий алоқалар соҳасидаги аҳамияти Баҳодир Қorieв, Герот Чorieв, Михаил Косеев, Усмон Абдуллаев, Айдар Қиличдурдиев каби таниқли туркман олимларининг илмий ишларида қаламга олинган.

Истеъдодли туркман шоирининг жўшқин шеърляти профессор Жамол Ша-рипов, Қудайберган Тоҳиров ва Қаландар Қурамбоев каби ўзбек олимларининг ишларида ҳам тадқиқ этила боргани марокли бир ҳолдир. Махтумқули асарларининг мавзулари, жанр хусусиятлари, шаклий ўзига хослиги, асарлари тилининг ниҳоятда халқчиллиги билан кўп асрлик туркман адабиётини янги бир босқичга кўтарди. Шоир асарларининг етакчи ғояси – бу туркман ерлари устига ёпирилиб келган чет эл босқинларига барҳам бериш, тарқок яшаётган, ўзаро нифок ва зиддиятлардан зада бўлган қабила ҳамда уруғларни бирлаштириш билан осойишталик ва иттифокликка асосланган қудратли бир давлатни барпо этишдек миллий ватан-парварлик туйғуларидан иборат. Ана шу миллат манфаатлари йўлида қайғуриш, маърифатпарварлик йўли билан бу ғояни самарали кучга айлантириш шоир ижодининг асосига айланди. Бу йўлдаги изланиш, шеърят кучи билан юксак уфқларга талпиниш Махтумқулини ўз даврининг кўзга кўринган тараққийпарвар сиймоси даражасига кўтарди.

Туркман адабиёти тарихи тадқиқотчиларининг таъкидлашларича, Махтумқули ўз даврида эл ва юрт кадр-қимматини оёқости қилиб келаётган иллатларни ҳаммадан кўра кўпроқ англаб етди. Шоир асарларида замондошларини ўз даврида рўй бериб турган воқеаларнинг моҳиятини чуқур идрок қилиб иш тутишга чакирди.

Панд-насиҳат Махтумқули ижодининг муҳим бир йўналиши бўлиб, шоирнинг бизгача етиб келган шеърий мероси ўша давр адабий ҳаётининг ҳамма мавзуларини камраб олади. Зотан, Махтумқули ижодининг халқчиллик касб этиб, раванқ топиб боришида Шарқ лирикаси анъаналари билан бир каторда туркий кўшиқлар, фольклор мураббаълари шаклидаги ижод намуналарининг ўрни катта бўлди.

Махтумқули ижодидида Аҳмад Яссавий пандномалари услубининг излари яққол кўзга ташланиб турадики, одамнинг ҳаётда ўз мақомини идрок қилиши, ота-боболарнинг ҳамма яхши хислатларини ўзлаштира бориши ва аксинча такаббурлик, манманлик, дилозорлик, мол-давлатга ҳирс қўйиш, нафс қўйига кириб кетиш каби иллатларни енгиш ғоялари пандномаларнинг асосий мазмунини ташкил этади.

Махтумқули ўз шеърларининг бирида ўзбек халқининг мутафаккир шоири Алишер Навоийни устоз сифатида ҳурмат билан тилга олади. Унинг “Чордевон”и ҳақида тўлқинланиб гапиради. Шоирнинг бу талқинларида асос бор, албатта. Алишер Навоий туркман халқи тарихи, маданиятини яхши билган. Унинг бевосита Марв, Сарахс, Аливерд каби туркман манзилларида бўлганлиги ҳақида маълумотлар сакланган. Бугина эмас, Навоий ўз замонида Марвда “Хусравия” номи билан мадраса қурдириб, бу ерда толиби илмларни иқтисодий жиҳатдан қўллаб турган. Шу ўринда Навоийнинг Окқуёули туркманларнинг султонларидан Якуббек билан яқин муносабатини ҳам эслаш керак бўлади. Навоий “Мажолис ун-нафоис”, “Насойим ул-муҳаббат” каби асарларида туркман мавзеларидан бўлган ёки шу ерлардан Хўросонга келиб ижод қилаётган қатор туркман сўз усталарини қаламга олади, уларга ҳурмат билдиради. Жумладан, улардан Рухий Ёзирийни “табъи ҳўб ва сулуки марғуб киши эрди” деб, таъриф этади.

Махтумқули Навоийнинг лирика соҳасидаги анъаналаридан кўп баҳраманд бўлди. Устознинг ғазал ва мухаммаслари услубида манзур асарлар яратди. Ўз асарларида гўзаллик тимсоли бўлган маҳбуба сиймосини чуқур муҳаббат билан чизади. Махтумқули гўзалга “Олтинмисан, қумушмисан, намасан?”, “Ё ёқутми, ё маржонми, дурмисан?” деб савол билан мурожаат этади.

Шоир эл-юрт қисматида бепарво одамларни “нодон”, “номард” сифатлари би-

лан атайди. Номард бирор ишга қўл ургудек бўлса дарҳол хориб қолади. Бирор киши билан гаплашганда қатъиятсизлигини дарҳол билдириб қўяди. Уйга келган меҳмонга ҳам заҳрини сочади. Мардлар кирган майдонга киролмайди. Бутун бир қабила ёки уруғнинг иззат-нафсини ерга уришдан қайтмайди. Агар шундай номард салтанат тахтига ўтириб қолса, у тақдирда ҳўлу курук барабар ёнади. Махтумқули “Фаттоҳ” деб аталган ҳажвий асарида шундай шахсларнинг умумлашма образини яратган деб айтиш мумкин:

*Сен туркманнинг элин гулин сўлдирдинг,
Қонлар тўкиб гўзал юртим тўлдирдинг,
Шаҳид бўлганларнинг бошин қолдирдинг,
Унутарсан тахти равонни, сен Фаттоҳ.*

Махтумқули ўз даврининг жароҳатларига ақл-заковатни, имон ва эътиқодни, аҳиллик ва ҳамжиҳатликни, аждодлар удумига асосланган ҳамдардлик ва адолатли курашни қарши қўяди ва бу туйғуни поэтик сўз қудрати билан маънавий қурол даражасига кўтарди.

Махтумқули исломий билимларни чуқур ўзлаштирган ориф бир шахс эди. Шунга кўра ҳам унинг панд-насиҳат руҳидаги шеърларида Қуръон оятлари, Муҳаммад (с.а.в.) ҳадисларига кўп мурожаат этилган. Улардаги пурмағиз таълимий-ахлоқий дастурлардан даврдаги воқеа ва ҳодисаларнинг моҳиятини очиб беришда моҳирона фойдаланган. Махтумқули асарларининг тил хусусиятларини кузатаётган олимлар ҳақли равишда унинг соддалиги, ширадорлиги, халқ жонли сўзлашувига яқин туришини таъкидлайдилар. Шоир ўз асарлари тилида халқ мақоллари ва образли ибораларини маҳорат билан қўллаш орқали ҳам тилнинг жонлилигига эришган. Шоирнинг шеърларида қўлланган бадий воситалар ҳам ўз талкинлари билан халқона ва сермаънодир. Унинг айрим мисралари халқ хикматларига айланиб кетган. Махтумқули бир ўринда туркман ерларини “Хизр кезган чўллар” деб таърифлайди. Унинг биналарининг мангу қад кўтариб туришига умид боғлайди. Шундай бўлгач, унинг йигитлари ҳам чилладаги мастлик уйқусида, яъни ғафлат уйқусидан уйғониш, ахил бўлиб бир дастурхон атрофига тўпланиши керак. Шоир бу ўринда ўз ватандошларини бирлаштиришга чақиради.

Махтумқули шеърлари сермазмунлиги ва латиф бадийлиги билан ўзига мангулик ҳайкалини қўйди. Асарларидан бирида ўзига хитоб қилиб: “Гўзал дostonларинг элигга бахшида қил” деб ёзган эди. Шунга кўра шоирнинг мероси даврлар оша туркман халқи ардоғида яшаб келмоқда. Шоир туркманлар орасида донишманд ижодкор сифатида ном қозонган бўлса, ўзбекнинг ҳам энг сеvimли шоири сифатида маълум.

Туркменистон Фанлар Академиясининг қўлёзма фондида Махтумқули асарларининг юзга яқин нусхаси тўпланган.¹

Ўзбекистонда шоир ижоди юзасидан қатор тадқиқотлар эълон қилинган. Ҳар субҳидам ҳаво тўлқинларида Лутфий ва Алишер Навоий қўшиқлари сирасида ўзбеклар учун сеvimли бўлиб қолган Махтумқули қўшиқларини ҳам эшитамиз.

Бир мақолада Махтумқулидай улуғ шоир ижодини қамраб олиш ва таҳлил этиш маҳол. Тахминан 1733 йилларда Туркменистоннинг ғарбий ҳудудларидан бирида, Этрек дарёси бўйидаги Ҳожиговшан қишлоғида² таваллуд топган, ер юзининг кат-

¹ Унинг “Танланган асарлар”и Ж. Шарипов томонидан ўзбек тилига ўтирилиб, 1958 йилда Тошкентда чоп этилган эди. 1976 йилда “Махтумқули шеърлатидан” номи билан янгидан нашр этилди.

² Ҳозирги Тошхувздан 40 км узоқликдаги қишлоқ.

та қисмини кезиб, халқ аҳволини ўрганган ва буни ўз шеърларида теран акс эттирган, Саидий, Залилий, Камина каби туркман шоирлари ижодига улкан таъсир кўрсатган Махтумқули Фироғий асарлари ўзбек элида ҳам худди Навоий ижодидек суйиб, ардокланади. Эҳтимол, шеърларига энг кўп қуй басталанган шоирлардан бири бўлса ажаб эмас. Шу сабаб ҳам Махтумқули Навоий, Насимий, Фузулий, Гёте, Пушкин, Байрон каби улуғ шоирлар каторида туради. Унинг ижоди бугун ҳам умумтуркий шеърят ривожига кучли таъсир ўтказиб келяпти. Унинг содда, самимий, чуқур фалсафага йўғрилган, шох Машраб таъбири билан айтганда, “Минг маъини бир нукта билан мухтасар этган” ижоди ҳали кўп йиллар дунё халқлари маънавиятига беминнат хизмат қилишига шубҳа йўқ.

РЕЗЮМЕ

Мақолада улуғ туркман шоири Махтумқулининг фалсафий қарашлари ва шоир ижодининг ўзбек ашулачилик санъатига кўрсатган таъсири борасидаги айрим фикрлар баён қилинади.

Автор статьи излагает некоторые свои мнения о философских взглядах классического туркменского поэта Махтумкули и влиянии его творчества на узбекское песенное искусство.

The author of the article expresses his views on the work of the classical Turkmen poet Makhtumkuli and the influence of his lyrics on the development of Uzbek song art.

Ҳар бир янги нарсанда лаззат бор.

Абу Райхон БЕРУНИЙ

Ўлмас РАСУЛОВ

САМОВИЙ ОҲАНГЛАР ИЖОДКОРИ

*Устоз бастакор
Комилжон Жабборов
таваллудининг 100 йиллигига*

Инсон рухига сурур бағишловчи нодир оҳанглари, маънавиятни бойитувчи гўзал тароналарни, буюк ишқ сари етакловчи мартаба ва йўлни факат макомлардангина топиш мумкин. Бинобарин, устоз санъаткорлар ҳам аксар ҳолларда ўз хайратларини ифдалашда “маком” атамасидан фойдаланиб туришади. Бундан 30 йиллар аввал турли вилоятлардан пойтахтга келган бир қанча санъаткорлар учрашиб қолдик. Сухбат “маком” сўзининг жонли тилдаги ўрни ҳақида борди. “Бизда – деб гап бошлаганди ўшанда андижонлик машхур ракс устаси Абдуғаффор ака, – мабодо ош яхши, тобида пиширилган бўлса, у барча хўрандаларга маъкул бўлса, “ош маком бўп кетибди-ю, раҳмат-эй ошпазга”, – дейиларди, илгари”. Ҳа, шундай. Нозиктаъб халкимиз наздида булбул – маком куйлайди, тўрғай – наво чалади. Ҳатто ош ҳам баъзан ўз таъми билан макомни эслатади...

“Сарахбори наво”ни тинглаяпман-у, унинг дастлабки байтидаёқ, менда ажиб бир рухий ғалаён пайдо бўлди. Ҳеч шубҳасиз бу хайрат эди. Афсуски, хайратни қоғозга тушириб бўлмайди. Ҳарҳолда менда бунақа маҳорат йўқ. Мана шу хайрат туфайли кўнглимдан кечган бир нарсани ёзишни лозим топдим.

Мени хайратга солган “Сарахбори наво”га боғланган Саккокий қаламига мансуб ғазалнинг мақтаёи:

*Сентек жаҳонда кўзлари айни боло қани?
Ментек анинг балоси бирла мубтало қани?*

Байтни таҳлил қилишдан тийиладан. Чунки мумтоз адабиёт намоёндаларининг шеър ёки ғазалларига ёзилган энг яхши шарҳлар ҳам асар мақсади, туб моҳиятини тўла очиб бера олмайди. Ғазал маъноси, моҳияти маълум даражада очилиши мумкин. Бу табиий ҳол. Ушбу байт ҳаёлимдан кечганда ҳар доим Фузулийнинг:

*Ақл ёр ўлсайди, тарки ишқи ёр этмасмидим,
Ишқ ёр ўлсайди, тарки ихтиёр этмасмидим –*

мақтаёи билан бошланувчи ғазали ҳаёлимга келади. Аниқроғи, бу ўтли байтлар

Ўлмас РАСУЛОВ – Ўзбекистон халқ артисти. 1951 йилда туғилган. Тошкент давлат консерваториясининг (ҳозирги ЎЗДК) анъанавий ижрочилик бўлимини тугатган. Республика матбуотида ўнлаб илмий-оммабоп мақолалари чоп этилган. Иккита мусиқий рисола ва юзлаб куй-кўшиқлар муаллифи.

калбимда исён қўзғайди. Ўзимча “ғазалга факат самимий бир куй топиш керак”, деб юрар эдим. Бирок тополмасдим. Ана шундай кунларнинг бирида мен учун бир мўъжиза юз берди. Радио тўлкинлари орқали ушбу ғазалга басталанган ашула ижро этиларди. Ашуланинг диққатга сазовор жиҳати шунда эдики, у “Сарахбори наво” пардаларидан бошланиб, “Савти наво” оханглари асосида ривожланар эди. Айни пайтда “Чоргоҳ” рангида пардозланиб, “Наво”да авж топар ва яна “Наво” оханглари ила самовий руҳлар оламида тушиб (бу ерда *туширим* мусикий атамасига ишора) поёнига етар эди, гўё. Ғазал куйининг муаллифи Комилжон Жабборов эканлигини билдим-у, бу машҳур бастакорга ихлосим ортди. Унинг ҳар бир асарини алоҳида диққат билан тинглайдиган бўлдим. Мазкур ашула мана бир неча ўн йилдан бери халқ орасида “Ақл ёр”, “Этмасмидим” унвони ва номи остида машҳур, маъқул ва марғубдир.

“Самовий нағомотнинг тилсиз мунглари инсон руҳига маънавий ўтни туташтиргувчи омилдир. Агар унга ашъор, абъйод қўшилса, ул мунгнинг сири нима эканлиги англандур, дебдурлар мусикий илмининг пирларидан бири Ҳаким Абу Наср Форобий”¹. Дарҳақиқат, тилга олганимиз “Сарахбори наво”, “Этмасмидим” ашулаларининг сири, моҳиятини англашда, уларга боғланган ғазалларнинг аҳамияти бекиёс. Бу икки нодир асарни тинглар эканман, беихтиёр ҳаёлимдан “балки бизга у қадар маълум бўлмаган руҳлар оламида Саккокий Фузулийга “Наво”ни, Фузулий эса Саккокийга “Савти наво”ни ҳада этгандир” – деган андиша кечади. Ҳа, “Этмасмидим” ашуласи худди “Сарахбори наво” каби чексиз ҳаёлот гирдобига ғарқ этади сизни.

Ашула таъсирчанлигини оширувчи яна бир муҳим омил хонанданинг овози, албатта. Уни ижро этган машҳур ҳофиза, халқ артисти, марҳум Саодат Қобулова ўзининг бетакрор овози билан самодан бастакор ижоди боис тушган мана шу ашулани биз инсонларга етказган фариштага айланган гўё!

Дурдона асарларни яратиш учун ижодкор нафақат қатта тажриба, билим ва маҳорат, балки, энг гўзал инсоний фазилатларга ҳам эга бўлиши керак. Комилжон Жабборов ана шундай моҳир бастакор, ўз навбатида ибратомуз фазилатларга эга шахс ҳам эди.

“Дадам жуда ҳалол одам эдилар”, эслайди устознинг фарзандларидан бири Нозимжон. “Бизга ҳаром лукма едирмаганлар. Айниқса, ёшларга эътибор билан қарар эдилар. Машҳур санъаткорлардан бири Ғанижон Тошматов уйимизга тез-тез келиб турарди.

“Комилжон, мен бир куй яратувдим, шу куйни сизга совға қилсам. Қамонингиз силлиқ, босадиган пардаларингиз мукаммал. Радиога борганингизда ёзиб қўясиз”, деб таклиф қилди.

Ўша кунни дадам янги куйни обдан ўргандилар. Кейинчалик “Кезарман” номи билан машҳур бўлиб кетди бу куй. Яна бир неча кунлар ўтиб уйимизга ёш созанда Ғуломжон Ҳожикулов меҳмонга келдилар.

Дадам суҳбат асносида Ғулом акага қараб:

“Ғанижон менга бир куй ташлаб кетувдилар, шу куйни ўрганиб, магнит тасмасига тушириб қўй, анча қўзга қўриниб қоласан”, дедилар.

Дадам адашмаган эканлар. Мазкур куй ижросидан кейин Ғулом ака ҳақиқатдан ҳам машҳур бўлиб кетдилар. Дадам таъбири билан айтганда, эл назарига тушди.

Уйимизга кўп меҳмон келарди. Меҳмон қутмаган кунимиз камрок эди. Ўша пайтларда ҳовлида яшасак ҳам бир уй ва бир даҳлизимиз бор эди, ҳолос. Мабодо узокдан келган кишилар меҳмонхонага бормоқчи бўлишса, дадам қўнмасдилар. Биз болалар эшиқда (Андижонда ҳовли “эшиқ” дейилади), дадамлар – даҳлизда, ва албатта, ўша ягона уйда меҳмонлар ётишар эди. Ўзгалар учун тиришмаган одам саодатга эриша олмайди. Ўзгалар манфаатидан ўз манфаатини паст тутиш,

¹ Мўъжизий, Исмаилов ибн Неъматуллоҳ. Таворихи мусикийюн. – Т.: – Б. 21

ўзгаларга фақат эзгуликни илиниб яшаш, бу – олижаноблик. Эл назаридаги Комилжон Жабборов ана шундай олижаноб инсон эди.

Ҳақиқий ижро – кўзгу. Бу кўзгуда ижодкорнинг маънавий олами, маълум даражада унинг феъли, табиати акс этади. Ёшлигимда Комилжон Жабборовнинг ғижжакада ижро этган “Гул мавсуми”, дуторда ижро этилган “Курд”, танбурдаги “Дугоҳ Хусайний таронаси билан” каби куйларини тинглаганимда оқил, меҳрибон, камтарин бир одам гавдаланар эди, ҳаёлимда. Ўзининг сеҳрли бармоқлари билан менда баҳорий кайфият уйғотар эди, гўё. Созандани таниган кекса санъаткорлар билан суҳбатлашганимда ҳаёлларим мени ўшанда алдамаганини ҳис этдим.

“Фалон ашула фалончини овозига тушмабди-да”, қабилдаги эътирозларни эшитиб қоламиз баъзи шинавандалардан. Бу мухлиснинг ҳақиқий баҳоси. Назаримда, бу каби эътирозлар сабабини куйидаги иллатлардан излашимиз керак. Биринчидан, аксар хонандалар, айниқса ёшлар, ўз овоз имкониятларини яхши билишмайди. Ўз навбатида, бундай чаласаводлик дид, фаросат ва таъбнинг саёзлашишига олиб келади. Иккинчидан, афсуски, хонандалар орасида сифатсиз бўлса-да кўпроқ “янги” ашула айтишга ҳаракат қилиш, шухратпарастлик молу дунёга ўчлик, ҳақиқий санъатни илғамайдиган мухлислар олқишидан фойдаланиб қолишга интилувчилар урчиб бормокда. Табиийки, бу иллатларнинг замирида билимсизлик ва кўр-кўрона таклид ётади. Диёримизнинг фидойи ижодкорлари каби Комилжон Жабборов ҳам ёш хонандаларни ана шундай “маънавий вабо”дан асрашга умр бўйи ҳаракат қилиб келди. У киши нафақат машҳур бастакор, балки овоз илмининг беназир муаллими ҳам эди. Унинг қаламига мансуб “Токай” ашуласини тинглаган зукко шинаванда бунга яна бир бор ишонч ҳосил қилади. Ашула Увайсийнинг “Токай” радифида ёзилган ғазалига басталанган. Унда Ироқ оҳанглари устувор. Бу ашула бир жиҳатдан оддийроқ кўринса-да, ижроси анча мураккаб. “Нодира” мусикий драмасига ёзилган бу асарни кейинчалик бастакор Ўзбекистон халқ артисти Коммуна Исмоиловага ўргатганлар. Эътироф этиш лозимки, хонанданинг овозида икки улуғ шоира – Нодира ва Увайсийнинг изтироблари омухталангандек гўё. Кейинчалик ашулани ўнлаб ёш хонандалар ижро этишди. Бироқ, ўша давр бедодликларига исён ўлароқ садолаган Коммуна Исмоилованикидек ўзига хос ижро бу асарга олтин нукта қўя олди.

Шу ўринда яна бир гап. Ғарбда кичик ҳажмли ария “ариозо” дейилади. Ҳатто ярим-яланғоч ёшларнинг бепарда кийкириғу бакир-чакирлари билан ижро этиладиган кўшиқларга ҳам жаҳон мусика маданиятининг дурдоналари, деб қаралади. Аммо, ўзбек бастакорлари ижодида ҳам миллий руҳда ёзилган шундай нодир асарлар борки, улар жаҳон мусика маданияти саҳифаларини бемалол безай олади. “Эй сабо” (Дони Зокиров), “Бу кўнгул” (Комилжон Жабборов), “Кошки” (Фахриддин Содиков), “Топмадим” (Саиджон Калонов), “Таманно” (Мухторжон Муртазоев). Бу рўйхатни истаганча давом эттирса бўлади. Демокчиманки, ана шундай асарларни “дунё мусикасининг бетакор намуналари”, деб бемалол, баралла эътироф этиш фурсати етиб келди, менимча...

Узоқ ўтмишдан то ҳозирга қадар бастакорлар томонидан кўплаб куйлар ирод этилган бўлса-да, лекин синовли вақт силсиласида уларнинг аксарияти униталаёзди. Зотан, оддий ва мураккаблиги билан халқ бастакорлигининг энг латиф анъаналарини ўзида жамлай олган бадий-мусикий асарларгина умрбоқийдир. Атоқли санъаткор, созанда ва бастакор Комилжон Жабборов ана шундай нодир асарларнинг муаллифи сифатида яна узоқ йиллар халқимиз хотирасида яшайди. Зеро, эл маънавий хазинасини бойитишга азиз умрини бахшида этган даҳо санъаткор бундай эъзозга ҳақлидир.

ИККИ ҲИКОЯ

Ақбар РУСТАМОВ

РАМАЗОН ОҚШОМИДА

Зокир намозшом чоғи кўйларини камаб уйга кираркан, ичкаридан ўтирган ота-онасининг суҳбати кулоғига чалинди. Тушунди: гап ўзи ҳақида борапти.

– Йўк, – дерди отаси. – Эртага кишлоқдагилар фалончи ўғлини боқолмай, кўчага гадоёйликка чиқарибди, дейишларини истамайман.

– Вой, гадоёйлик нимаси? Очликдан чиқаётгани йўк-ку! Бу ҳам бир болалик гаштида. Ўртоклари билан кўшиқ айтиб келишади. Хўп денг, боламнинг шашти синмасин.

Зокир эрталаб мактабга борар чоғида онасидан “Рамазон” айтиш учун чиқишга рухсат сўраганди. “Бўпти, – деганди у, – агар яхши бола бўлсанг, дадангдан рухсат олиб бераман”. Шундан сўнг Зокир оёғини олти қилиб чопди. Мактабда шу кунги дарслардан “беш” баҳо олиб, кундалигини онасига кўрсатди. Уйдаги юмушларининг ҳаммасини бажарди, ҳатто кўйларини ўтлоқда бир айлантириб келишга ҳам улгурди. Демак, бутун “яхши бола” бўлибди. Ҳадемай тенгқурлари билан “Рамазон”га чиқади. Чунки у отасининг феълини яхши билади. Онасига ҳеч қачон йўк демаган. Тўғри, аввалига бироз рўйхушлик бермайдиган, сўнг кўнади-қолади.

– Ана, тўрт киши бўлдик. Бошкани кўшмаймиз. Улуш кам тегади.

Салим жўрабоши шу сўзларни айтган, Зокирға кўзи тушди-ю гапини давом эттирди:

– Ҳей, сен майда, овозингни баландлатиб айтгин. Бизники эшитилмасин. Кейин пулни ҳам менга келтириб берасан. Чунки бизни кўриб, ё таниб қолишса айб қилишади. Сенга фарқи йўк. Ҳали кичиксан!

Биринчи борганлари Инъом бобонинг ҳовлиси бўлди. Дарвоза олдида қаторлашиб ашулани бошлаб юборишди:

Рамазон айтиб келдик эшигингизга,
Худойим ўғил берсин бешигингизга.

Пайғамбарнинг ўн бир ўғли бор эди,
Ўн биридан шох Юсуф гул узор эди...

Ақбар РУСТАМОВ – 1983 йилда туғилган. Бухоро давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини таҳсил олган. Ҳикоя, ҳажвия ҳамда публицистик мақолалари вилоят ва республика матбуотида мунтазам ёриштилади. “Маҳалла” газетасининг вилоят бўйича муҳбири.

Зокир баланд овозда “Рамазон” айтarkan, шу топда ойисининг пайғамбар хакидаги ривоятни ёдига тушиб, унинг фарзанд доғида кўр бўлиб қолгани, Юсуф пайғамбарнинг эса зиндондаги азоблари, кул қилиниб сотилиши-ю, сўнгра бахти қулиб шох бўлганини кўз олдига келтирди.

“Ана кўрдингми, болам, яхшилик доимо ғалаба қозонади, — деган эди онаси ўшанда. — Аммо бировга ёмонлик қилган киши бир куни юзи шувут бўлади”.

Инъом бобонинг ўзи дарвозани очди. Патнисдаги нон, ширинликларни дастурхонга тўқаркан, “Рамазон ойи муборак бўлсин”, дея юзига фотиҳа тортди.

— Бу уйнинг орқасида ой кўрдик, бу уйнинг эгасини бой кўрдик, — дея ода-тий тарзда “Рамазон”нинг давомини айтган Зокир чолнинг бир неча ой ичида тез қариганини сезди.

Инъом бобонинг ўғли бундан бир йилча муқаддам хорижга ишлагани кетган, аммо орадан икки ой ўтар-ўтмас унинг жасадини олиб келишган эди. Шу тобда боланинг кўзига отахон Юсуфни қудукма-қудук ахтариб юрган сўқир Яқуб пайғамбар бўлиб кўринди.

— Ҳе, курумсоқ чол, — деди жўрабоши дастурхондаги егуликларга ёмон қараб. — Шунча майда-чўйданинг ўрнига юз-икки юз сўм берса ўладими?

— Ундай дема, — эътироз билдирди Зокир. — “Рамазон”ни пул учун эмас, савоб учун айтадилар.

— Ҳе, сани савобингни... — гапга қўшилди болалардан бири. — Ўзи ҳаммаси сен лапашангни деб бўлди. Қайтанга сени қўшмасак бўларкан. Ана Чори тракторчининг уйи. Сен ичкарироқ кир. Ўғил боламисан ўзи, мунча лалаймасанг.

Зокир Чори тракторчи кечга яқин қўшнисининг томоркасини хайдаб бериб қайтиб кетаётганини кўрганди. Унинг ковоғини уйиб, доимо нимадандир жаҳли чиққандай юришидан чўчирди. Қолаверса, Зокир баҳорда уйдан нарироқда ўтиб бораётган тиркамага осилган, буни кўрган Чори амаки, тракторни тўхтатиб чаккон ҳаракат билан ерга сакраб тушганди. Ўшанда бола ура қочаётиб тракторчининг “Ғилдиракнинг тагига тушсанг, нима бўларди. Ажалингдан беш кун олдин ўлиб кетардинг. Яна шундай қилсанг, қўлимга тушсанг, ўзим биламан”, дея кичкирганини эшитганди. Шу боис уйга киришга кўнгли йўқ, олдига қувиб солса-чи, деган ҳадиги ҳам бор эди. Аммо шериклари унинг устидан қулишини ўйлаб, охиста қўшиқни бошлади:

Рамазон айтиб келдик эшигингизга...

Тракторчи ичкари эшиқни очиб, ташқарига чиқди-да, болага яхшилаб разм сол-гач, деди:

— Ҳа, Зоирнинг ўғли, кел. Яқинроқ кел.

Зокир кўрка-писа ичкарига кирди.

— Ҳозир “Рамазон” айтдинг-а. Яна бир марта айт.

Бола ноилож қўшиқни яна айтишга тутинди:

Рамазон айтиб келдик эшигингизга,

Худойим ўғил берсин бешигингизга...

— Тўхта, — деди, тракторчи. — Шу ерини қайта айт.

Рамазон айтиб келдик эшигингизга,

Худойим ўғил берсин бешигингизга...

— Эшитяпсанми, боланинг нияти ижобат бўлади, — деди у орқасидан эргашиб чиққан хотинига. Кейин Зокирга юзланди.

— Ма, ўғлим, ма, Худо мангаям сандай ўғил берсин.

Шундай деб Чори тракторчи Зокирга иккита минг сўмлик узатди. Бола бир зум тракторчининг саховатидан хайратланиб турди-ю, раҳмат айтиб, ташқарига йўналди.

– Вой-бў, Зокир, тракторчининг чўнтагидан борини ўмардингми, нима, – кўлидаги минг сўмликларга қараб ҳали ҳам кўзига ишонмасди Салим. – Агар Чори шу ҳолида икки минг сўм берган бўлса, Сами бой бизга хазина ёғдиради.

Болалар кўпроқ пул илинжида бойнинг нақшинкор дарвозаси олдида тизилиб “Рамазон” айтишди. Биринчи марта жавоб бўлмагач, яна такрорлашди. Аммо бу гал ҳам аҳвол ўзгармади. Фақат чирок ўчди, холос. Болалар сезишдики, бойнинг уйидагилар китмирлик қилишяпти. Шунда бу ҳолатларда айтиладиган жумлани қайтаришди:

*Бу уйнинг орқасида латта-путта,
Бу уйнинг эгасининг катта.*

Болалар орқага ўгирилиб, бир-икки кадам юрган ҳам эдиларки, дарвоза очилиб, ичкаридан бир баҳайбат ит отилиб чиқди. Югуришга чоғланаётиб, ўзини ўнглай олмай йиқилиб тушган Зокир ўртокларининг уни хавфли вазиятда ташлаб кетишаётганини кўриб, алами келди ва “кошки, тишламасайди”, деган илинжда дуо айтаётгандек пичиради:

*Шоҳ Юсуфни овга олиб чиқдилар,
Жарга ташлаб, бўри еди, дедилар...*

Важоҳат билан югуриб келаётган ит гўёки боланинг кўнглидан кечаётганини укқандек унинг рўпарасига келиб тўхтади-да, бироз тургач ғингшиганча орқасига қайтди.

Зокир бошини кўтариб қаради. Болалар муюлишдаги уйнинг девори орқасидан мўралаб туришарди...

КАСАЛ

Ҳар галгидек, ишхонада қоғозларга кўмилиб турган эдим, телефон кўнғироғи диққатимни бўлди.

Ойим эканлар: “Тез кела оласанми? Опангникига боришимиз керак...”

Опам бетоблигини эрталаб эшитган, кечкурун ишдан қайтар маҳали кириб ўтишни режалаштиргандим. Фавқулудда кўнғирокдан хавотирим янада ошиб, жавоб сўрашни ҳам насиё қилганча, оёғимни кўлимга олиб югурдим.

Ойим жон ҳалакда бекатгача чиққан экан. Кўлида хўроз.

– Нималар кўтариб юрибсиз, – дедим машинага ўтирганларидан сўнг, хўрозга ишора қилиб.

– Қон чикариш керак экан, – деди онам. – Ўзи кўчиш тараддудиди юрибди. Шароити борми-йўқми? Шу ҳам ҳарна-да. Айтганча, йўл-йўлакай мулла отинни ҳам олволамиз.

– Қанақа мулла отин, ғирт азайимхоннинг ўзи-ку, – эътироз билдирдим.

– Унақа дема, болам, куда эшитса хафа бўлади, шунга қаттиқ ихлос қўйган-да..

...Опам уй тўрида кўрпа-тўшакка ўраниб ётган, хона эса ачимсик ёғ хиди, исирик тутунига тўлган эди.

– Шу ёшларга ҳам хайронман, – қудахола жаврай кетди. – Урф-одатларимизни назар-писанд қилишмайди-ей... Мана, тунов чоршанба бош ювдилар. Энди касал бўлиб турибдилар.

– Қўйсангиз-чи, она, бошни чоршанбами, бошка кунми, ювишнинг нима дахли бор. Бунга ҳам уч-тўрт кун ўтди. Туппа-тузук юрувди, – эътироз билдирди поччам. Сўнг бизга қараб айбдор оҳангда давом этди:

– Кеча кўчларни йиғиштираётгандик, гиламнинг бир учидан кўтаришганди.

Шунга оғир юкдан бели тортишиб колди. Дўхтир чакирай, десам унамаяптилар...

— Сен жим тур! Ёш бола нарса одатларимиз кучини қайдан биласан. Бу эскиликдан. Ана, отинжон келдилар. Келиним бирпасда тузалиб кетадилар.

Шу тахлит пиёлада кон келтирилиб, “муолажа”га ҳамма нарса шай килиб кўйилди.

— Бу хўроз коними? — деди “отинжон” эътироз оҳангида.

— Иби, миянг борми сани, — эътироздан мулзам бўлган кудахола ўғлини койирди. — Ахир кўлни ёки оёқни эмас, юракни қонляпмиз. Нима, келинимнинг юраги хўроздек учи кетсинми?! Тез кўрадаги бирор кўйни сўйинглар.

— Жонлик тўкис бўлсин, тагин қулоғими, бошка жойида чандик бўлмасин, — “отинжон” кўшимча қилди.

Поччамга ёрдамлашиш учун кўрага кириб, “отинжон”нинг “девор бўлмаса узокларни кўриши”га амин бўлдим. Таомилга кўра кони суртилган жонликнинг гўшти борица мулла отинга берилиши керак. Агар хонадон аззолари ёки яқинлари шу гўштдан еса, касаллик уни еган одамда қайталаниши мумкин экан... Кўрада эса поччам усталарнинг иш ҳақини бериш учун эртага бозорга чиқарадиган семизгина кўчқори ҳамда янги кўчажак ҳовли томига сўйиш учун мўлжаллаган кўзи бор эди. Энди эътибор беришим, чўпондан харид килинган кўзи қулоғида чандик бор эди (хар бир чўпон ўз отаридаги кўйларга белги сифатида қулоғини ўзига маълум шаклда тешиб, чандик қилади). Хонадоннинг оилавий табибига айланиб, кунора келиб кетадиган “отинжон” эса буни кўрмаслиги ва кўз остига олмаслиги мумкин эмасди.

Отин айтган жонлик сўйилиб, “муолажа” бошланди ҳамки, опам аҳволида ўзгариш сезилмасди. Қайтага оғрик тобора зўраярди.

— Хавотир олманг, бу дуоларим таъсири, — тинчлантирмоқчи бўларди отин. — Фаршталарим бемор ичидаги жинлар билан курашмоқда. Оғрик ана шундан...

Бу орада кудахола шам учун болаларини дўконга югуртирди. Шанба куни бировга пул бериш ҳосиятсизлиги, шу боис, ҳақини эртага етказишни уқтирди.

Хотинининг ғамида жон ҳалакда юрган, аммо хотин-халаж тўла уйга киришга ийманган ўғлини останада ўтиргани учун “Бизни қарзга қўймоқчимисан”, деб койиб берди...

Шом тушар маҳали касал кўришга кўни-кўшни, маҳалладошлар ўтиши мумкинлигини айтиб, кизига ҳовлини супуришни буюрди.

— Аслида шомда уйни супуриш ҳосиятсиз, ҳа, майли супургининг бир бандини синдириб ташласанг, гуноҳ кесилади...

Очиғи, ўтгиздан ошиб, иримлар бу қадар кўплигини энди англадим. Илгари ҳар бир ирим моҳиятида маълум бир маъно бўлади, деб ўйлардим. Масалан, окшомда уй супурмайдилар. Негаки, бу пайтда инсон организми чарчаб, иммунитети пасаяди. Супурганда кўтариладиган чанг, захарли моддаларга қарши кураша олмайди. Аммо супургининг синдирилган банди нимани ҳал қилиши мумкин? Ёки шанба куни берилган пулда нима гуноҳ...

Шу ўйлар ичида турганимда, онам машинани тезда ўт олдиришимни буюриб қолдилар. Бечора қудачилик андишасида шу пайтгача жим турган, охири опам ҳушини йўқотгач, бор ичини тилига чиқарган эди:

— Ҳозир яна бир соат индамасам, кизимни бериб қўяман, — сўнг “отинжон”га юзланди. — Бўлди йиғиштиринг, ўргилдим сиздақа табибдан...

Опамни жонлантириш бўлимига олишди. Шифокордан ҳам анча гапга қолдик.

— Бемор то ўсал бўлмагунча қараб тураверасизлар-эй. Оғир юк кўтарганда оёқ нерв толалари шикастланган экан. Вақтида келтирганингизда битта укол билан тузалиб кетарди...

ҲАЖВИЯЛАР

Мирзо АҲАД

“ЗОРА ИШЛАБ КЕТСА...”

Кизим гап олиб келди: тепакалларнинг мяиси михдай ишларкан. Бўлиши мумкин, дедим. Чунки каминанинг сочи сийраклаша бошлаган эди. Хурсанд ҳам бўлдим. “Энди болаларга нима дейман?” деган ўйлов билан юрган эдим-да.

– Ойимнинг мяялари ишламайди, – деб келди тагин кизим.
– Нега ундай дейсан?!

– Бир жойга кўйган нарсалари эсларидан чиқиб юради. Аммо пул сўраш эсларидан чиқмайди.
– Кўрдингми?! Балодай ишлайди.

– Барибир-да, – хафсала билан кўлини силтаб қўйди у. – Кеча акамнинг пайпоғини юваман деб, газга сув қўйиб, ўзлари Дилшода янга билан чакчаклашиб ўтирибдилар. Анча вақт ўтгандан сўнг “сув қўювдим-а, эсим курсин”, дея газхонага келсалар, чойнакнинг суви тугаб, тешилишига бир баҳя қолибди. Яна сув қўйиб, бизларга чой дамлаб бердилар. Мен чойимни ичиб мактабга кетдим. Келсам, акам йиғлаб ўтирибди. “Ишим бошимдан ошиб ётибди, ҳали молларга қараш керак, товукларга дон бериш керак, хамир қориш керак”, деб акамни жерқияптилар...

– Онангнинг ҳам иши қўп-да, кизим. Сенларга ош-овкат қиламан, кир-чирингни юваман, деб тўрт томонга югуради. Яна мол-ҳол...

– Сиз билмайсиз-да, дада, – гапимни бўлди кизим. – Онамларнинг бошлари ишламайди. Бир ишни қиламан, деб иккинчисини бажарадилар-да, биринчиси эсларидан чиқиб кетади ёки тесқари бўлади.

– Хўп, нима қилиш керак дейсан, – дедим кизимга мулоимлик билан.

– Ойимнинг тепа сочларини кесиб ташлаш керак. Зора мяялари яхши ишлаб кетса...

МУКОФОТ

Байрам баҳона бошлиқ ҳаммани ўз хонасига йиғди. У салмоқлаб ўрнидан турди-да, яна чакконгина ўтирди. Бу ҳол бизларни анча ташвишга солди. “Бирон хато иш қилибмизми?”, дея бир-биримизга қараб қўйдик. Ҳаяжондамиз, юрагимизни ховучлай бошладик.

– Ўртоқлар, – ниҳоят бошлиқ курсисига яхшилаб ўрнашиб олди. – Бугун байраимиз. Жамоамизга битта мукофот бор. Бизлар эса тўққиз ходимимиз, шунга бошим қотаяпти.

– Бош қотирадиган жойи йўқ, – деди каттақоннинг ўринбосари дадил, – у сизга аталган экан. Чунки сиз бизнинг паноҳимизсиз!

– Ҳа, шундайликка шундайку-я, аммо “Бошлиққа берилмасин” дейилган, – деди каттақон мақсадга силлиққина кўчиб.

Мирзо АҲАД – 1974 йилда туғилган. “Ҳамийнинг зўри”, “Орамиздаги одамлар”, “Шифобахш кулги”, “Тили ширин болалар”, “Энг содда одам”, “Думли беиш”, “Суюнчи” каби китоблари чоп этилган.

– Бунинг йўли осон. Касаба уюшма қарор чиқаради, – ўринбосар бошликка яхши кўриниш мақсадида яна мукофот унга берилишига тарафдорлигини билдирди. Лекин бошлик:

– Бир овоздан Дилияга берсак-чи, – дея қотибага қаради. – Бунга арзимайдими?

– Арзийди. Дилия яхши киз. Унинг қўли ҳам ширин. Аччиқ-аччиқ чой дамлаганларини айтмайсизми? – кесатиб гапирди ўринбосар.

– Бўлмайди, – бироз фурсат ўтгач, бошлик кескин ўрнидан турди. Хонанинг у четидан бу четига юра бошлади. Ниҳоят:

– Бухгалтер Жамила Эшпўлат кизига берсак-чи?

– Бу гапингиз маъқул. Чунки бошлиқ қотибасига мукофот берибди, деган гап-сўз таркалади. Бу гап, Худо кўрсатмасин, янганинг қулоғига етса борми?

– Бас қилинг! Сиздан хотинимнинг қулоғини эмас, мукофотни сўрайман, – ўшқирди бошлик.

– Жамила Эшпўлат кизига маъқул. Унинг мутахассислиги тўғри келади.

– Бўлмайди. Оқсоқолимиз бор. Соч-соқоли шу ерда оқарган. У кишига берсак-чи?

Ҳамма орқа ўриндикда ўтирган Маҳкам отага қаради. Маҳкам ота кизарганидан ерга қириб кетгудек бўлди. Ҳатто ўрнидан туриб, раҳмат айтишни ҳам унутмади. Бироқ бу мукофот унга ҳам насиб қилмади. Охири, навбат каминага келди. Ўринбосар аввалгидек булбулгўё эди. Каттақоннинг сабри чидамади. Ўринбосарга ўкириб юборди.

– Абдуқўзи Қулокович! Қанақа бетайин одамсиз. Уни айтсам, мактайсиз, буни айтсам, тўн кийгизасиз. Мукофотни ўзингизга берсак бўлмайдами?

Ўринбосар мийиғида кулди:

– Шундай қилсангиз ҳам бўлади.

Лекин мукофотдаги рангли телевизор ўринбосарга ҳам насиб этмади.

Кимга насиб этди, дейсизми? Майли, сазангиз ўлмасин, сизга айтаман. Қани, қулоқни яқинроқ олиб келинг-чи: мукофот каминага ёзилди-ю, бошлиққа насиб этди. Шунақа гаплар.

“АБИТОК”

“Исмим юриш-туришимга монанд – Сарсонбой. Сарсону саргардон бўлиб, не-не корхонаю ташкилотларга бош суқмадим. Ҳаммасидан “қош кўйиб” чиққанман. Ёшим қирққа яқинлашди. Уй эрқаги лавозимида сочим оқарди, тишимнинг аксарияти тўкилди. Яна салга жажлим чикиб, қон босимим кўтарилади денг...”

Маликаи дилозорим каминанинг ҳолига ачиндими ёки айрилишдан кўрқдими, харкалай, ишга жойлаштириб қўйди. Аввалига лавозимим ўзимга ёқмади. Кейинчалик кўниқиб кетдим. Қолаверса, тўлишибгина қолдим. Тушлик, баъзан кечки овқат текин бўлгач, ҳар қандай одам ҳам ўн беш кунда лўмбиллаб қолади.

Иш “кабинет”им серкатхон бекатга ўхшайди. Келиб-кетувчилар ишлари тез ва сифатли битиши учун ул-бул нарса олиб келишади. Ийникса, шоколадлар жону дилим. Лекин эҳтиёткор бўлишни маликаи дилозорим қулоғимга кўрғошиндай қўйиб қўйган. Хушёрлик яхши-да! Ҳозир замон ўзгарган... Шу боис ҳам мижозлар атаганини тортмага секингина солиб қўйишади, барака топқурлар. Иш якунида эса абжирлик билан тортмадагиларни саранжомлаб, дилозоримга қўшқўллаб топшираман. Ана шунда оладиган олқишимни эшитсангиз, ўрнимда бўлишни истаб қолардингиз. Маликаи дилозорим шундай эркалатади, шундай эркалатади, кўрган киши эри эмас, ўғли бўлса керак, деб ўйлайди...

Қисқаси, бекорчиликдан қутулдим. Гапиришларим ҳам ўзгарди. Илгариги ағдан-бағдандаги сўзлар эмас, қисқа ва лўндагина бўлди: “Борлар”, “Йўқлар”, “Қутиб туринг”, “Бўш эмаслар”, “Эртага бўладилар”, “Мажлисга кетган эдилар”, “Йиғилиш ўтказаяптилар”.

Алалхусус, ишимдан қониқяпман. Лавозимим ҳам ўзимга ёқади. Уйда ҳам, кўчада ҳам, ишхонада ҳам маликаи дилозорим билан биргаман...”

Бу орада телефон жиринглади. Сарсонбойнинг маликаи дилозорини берилиб мактаётган сўзлари бўғзида қолди. У шошмасдан гўшакни кўтарди-да: “Ало-ё, ало-ё...” дея ингичка овозда гапирди. Нариги томондаги каттароқ лавозимда ишласа керак, ўрнидан сапчиб турди. Сўнг қўлини кўксига қўйиб, жимгина эшитди.

Сухбатини давом эттирганича яна гўшакни кўтарди. Экранга қараб безрайди:

– Мени чалғитманг. Маликаи дилозоримга муҳим гапни етказиб қўйишим керак. Юқоридан топшириқ бўлди. Вақтида айтмасам, хайфсан оламан...

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида “Хуш келдинг, Наврӯз” деб номланган мушоира бўлиб ўтди. Уюшма раиси, халқ ёзувчиси Муҳаммад Али раҳбарлигида ўтган ушбу тадбирда юртимизнинг атоқли адиблари, шоирлари, кекса ва ёш авлодга мансуб ижодкорлар ҳамда адабиёт мухлислари катнашдилар.

Баҳор мушоирасида Ўзбекистон халқ шоирлари Омон Матжон, Усмон Азим, таникли шоирлар Зулфия Мўминова, Шарифа Салимова, Гулчехра Жўраева, Фарида Афрўз, Марта Ким, Қутлибека Раҳимбоева, Назира ас-Салом ва бошқаларнинг ўзбек аёли шаъни, юрт тараннуми акс этган шеърлари янгради.

* * *

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Китоб махсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб муталааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида”ги фармойишига кўра, Денов тумани ҳокимлиги ҳамда Республика Маънавият-тарғибот маркази Сурхондарё вилоят бўлими ҳамкорлигида 15, 16 ва 17 апрель кунлари туманда “Деновда адабиёт кунлари” ўтказилди. Тадбирга Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси, халқ ёзувчиси Муҳаммад Али, академик Бахтиёр Назаров, Ўзбекистон халқ шоири Сирожиiddин Саййид, “Шарк юлдузи” ва “Звезда Востока” журналлари бош муҳаррири Сирожиiddин Рауф, ёзувчи ва шоирлар Адҳамбек Алимбеков, Тўлқин Ҳайит, Абдурасул Жумакул шунингдек, бошқа таникли ижодкорлар таширф буюришди. Пойтахтлик ижодкорларни бир олам ҳаяжон билан кутиб олган юзлаб, минглаб мухлислар уч кун мобайнида ўзларини қизиқтирган кўтлаб саволларга жавоб олдилар.

Даставвал Адабиёт кунларининг очилишига бағишланган анжуманни Маънавият – тарғибот маркази Денов туман бўлими раҳбари, адабиётшунос олим Тоштемир Турдиев кириш сўзи билан очди. Шундан сўнг, Денов тумани ҳокими Баҳром Маматқулов меҳмонларни ва барча иштирокчиларни учта ажойиб тадбир – Соҳибқирон бобоқалонимиз Амир Темур таваллудининг 681 йиллиги, Жамоат ва давлат арбоби, адиб Шароф Рашидовнинг 100 йиллик хотира юбилейи ҳамда ўзи мезбонлик қилаётган адабиёт кунлари билан самимий қутлади. Анжуманнинг биринчи, иккинчи кунлари Соҳибқирон Амир Темур ҳамда адиб Шароф Рашидов ёдгорликлари пойига гуллар қўйилди. Бир неча мактаблар ва ўрта махсус, касб-хунар билим юртиларида таассуротларга бой ижодий учрашувлар бўлиб ўтди. Анжуман асносида бўлиб ўтган Ёзувчилар уюшмасининг “Китоб акцияси”да Раёно Узокова номидаги Денов педагогика коллежи ахборот-ресурс маркази фондида турли номдаги уч юз дона китоб совға қилинди. Шайх Алоуддин Аттор макбаралари зиёрат қилинди. Шунингдек, меҳмонлар Деновнинг ноёб набототларга бой “Дендрарий” субтропик боғини томоша қилишди.

* * *

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетидида “Жаҳон адабиёти” журнали ижодий жамоаси ва муаллифлари билан учрашув бўлди.

Биринчи Президентимиз ташаббуси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 27 февралдаги қарори асосида ташкил этилган журналда ўтган вақт мобайнида дунё адабиётининг юзлаб таникли намоёндаларининг асарлари эълон қилинди. Мазкур нашр ўзбек таржимонлик мактабини ривожлантириш ва адабиётимизни янги ижодий тажрибалар билан бойитишга катта ҳисса қўшиб келмоқда. Шу кунга қадар унда 100 дан ортиқ роман, 200 га яқин қисса, 1000 дан зиёд ҳикоя ва новелла, 500 га яқин фалсафий-публицистик, илмий-назарий мақола эълон қилинди.

Университет ректори Шухрат Сирожиiddинов, филология фанлари доктори, профессор Умарали Норматов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Эркин Аъзам ва бошқалар сўзга чиқиб, халқимизни жаҳон адабиётининг энг гўзал намуналаридан баҳраманд этиш, ёшларни умуминсоний кадриятларга садоқат руҳида вояга етказишда мазкур журналнинг ҳиссаси бекиёс эканини таъкидлашди.

МУНДАРИЖА

ДУРДОНА

Комрон МИРЗО. Улки доим вокифи сирри нихон бўлди манга.4

ПУБЛИЦИСТИКА

Ўктам БАРНОЕВ. Бунёдкор эл химмати.8

НАЗМ

Гулчехра ЖЎРАЕВА. Айтарсўзинг ўхшасин сўзга.13

Жамол КАМОЛ. "Анвармирзо ҳикоятлари" туркумидан.42

Гулом МИРЗО. Бу ёмғирнинг тили жунунваш.53

Манзар АБДУЛХАЙР. Нечун айро тушай сендан, баҳорим?58

Носиржон ЖЎРАЕВ. Икки энлик хатинг жонимга далда.61

НАСР

Жўра ФОЗИЛ. Хонгул. Қисса.17

Абдунаби ҲАМРО. Избок. Ҳикоя.49

Сайёра ЖАББОРЗОДА. Тавқи таъзир. Ҳикоя.65

Озод МЎЪМИН ХЎЖА. Ҳикоялар.102

Акбар РУСТАМОВ. Ҳикоялар.169

ЙИЛЛАР, ВОҚЕАЛАР, ХОТИРАЛАР

Муҳаммадали АБДУҚУНДУЗОВ. Ўша Бобурмен мен.112

ЁШЛИК МУШОИРАСИ

Яхши ҳам сиз борсиз тилсиз дунёда...80

КЎНГИЛ МУЛКИ

Адхамбек АЛИМБЕКОВ. Ўзбек аёлига қасида.97

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Абдурахим ЭРКАЕВ. "Ҳайрат ул-аброр" да ўзлик масаласи.88

Асад АСИЛ. Сидқий Хондайликий эмас, Хандакликий.148

САНЪАТШУНОСЛИК

Моҳичехра ШОМУРОДОВА. Гулнинг мавсумидек даврон

топилмас.160

Ўлмас РАСУЛОВ. Самовий оҳанглар ижодкори.166

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАР

Абдулла УЛУҒОВ. Митти дostonлар даврими?131

Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ. Самимият – ноёб фазилат.137

Мухайё ЙЎЛДОШЕВА. Махорат мавзу танламайди.141

МУТОЛАА

Хуршида ТИЛЛАХЎЖАЕВА. Китобхонлар завқи ва ҳайрати.157

УНУТМАС МЕНИ БОҒИМ

Тилак ЖЎРА. Дарёлардай мавжланиб кечади умрим.152

ГУЛҚАЙЧИ

Мирзо АҲАД. Ҳажвиялар.173

Адабий ҳаёт.175

Шарқ юлдузи

2017

4-сон

Муассис:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
ЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри таҳририят ижодий жамоаси нуктаи назаридан фарқланиши мумкин. Таҳририятга юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 "Ўзбек адабиёти" ихтисослиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий нашрларни етказиб бериш билан шуғулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100127, Тошкент шаҳри,
Ислом Каримов кўчаси, 16-а уй.
Телефонлар:
227-00-81, 245-22-99, 245-27-87
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди

05.05.2017 йил.

Қоғоз бичими 70x108 1/16

Офсет босма усулида офсет

қоғозда босилди.

Босма табоғи 11,0.

Шартли босма табоғи 15,4.

Нашриёт ҳисоб табоғи 17,2.

Адади 3340 нусха.

Буюртма № 231

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й.

0562-рақам

билан рўйхатга олинган.

Ғафур Гулом номидаги НМИУ

босмахонасида чоп этилди.

Қорхона манзили:

Тошкент шаҳри, Шайхонтоҳур тумани,
Лабзак кўчаси, 86-уй.

Журнал ойда бир марта

чоп этилади.

Мусахҳих:

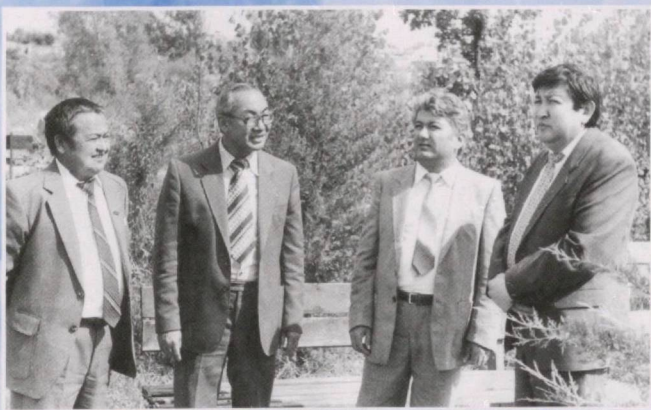
Дилфуза Маҳмудова

Саҳифаловчи-дизайнер:

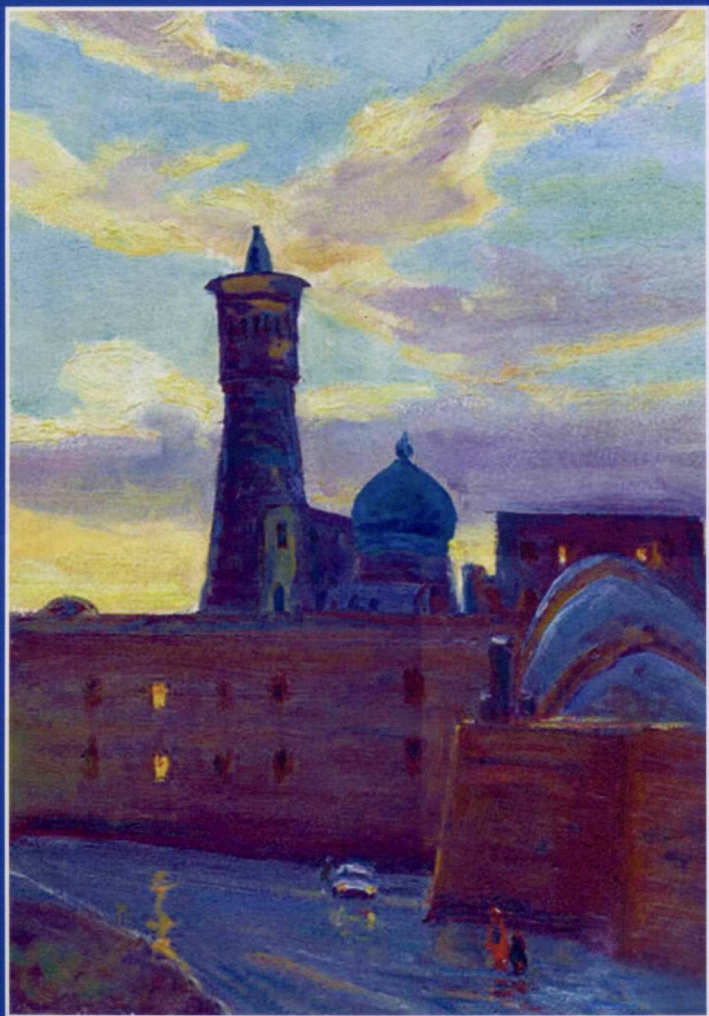
Мадина Абдуллаева

Copyright © "Шарқ юлдузи"

Унутилмас лаҳзалар

Адиб ижодкор дўстлари ва мухлислари даврасида

Владимир ПЕТРОВ. Ёмгирдан кейин.